
GAUDEO.
John Carter Brown.

title

JOHANNIS HOORNBEEK,

S. Literarum in Ecclesia & Academia, primum Trajectina, deinde Lugduno-Batava, Doctoris & Professoris.

DE CONVERSIONE INDORUM & GENTILIUM.

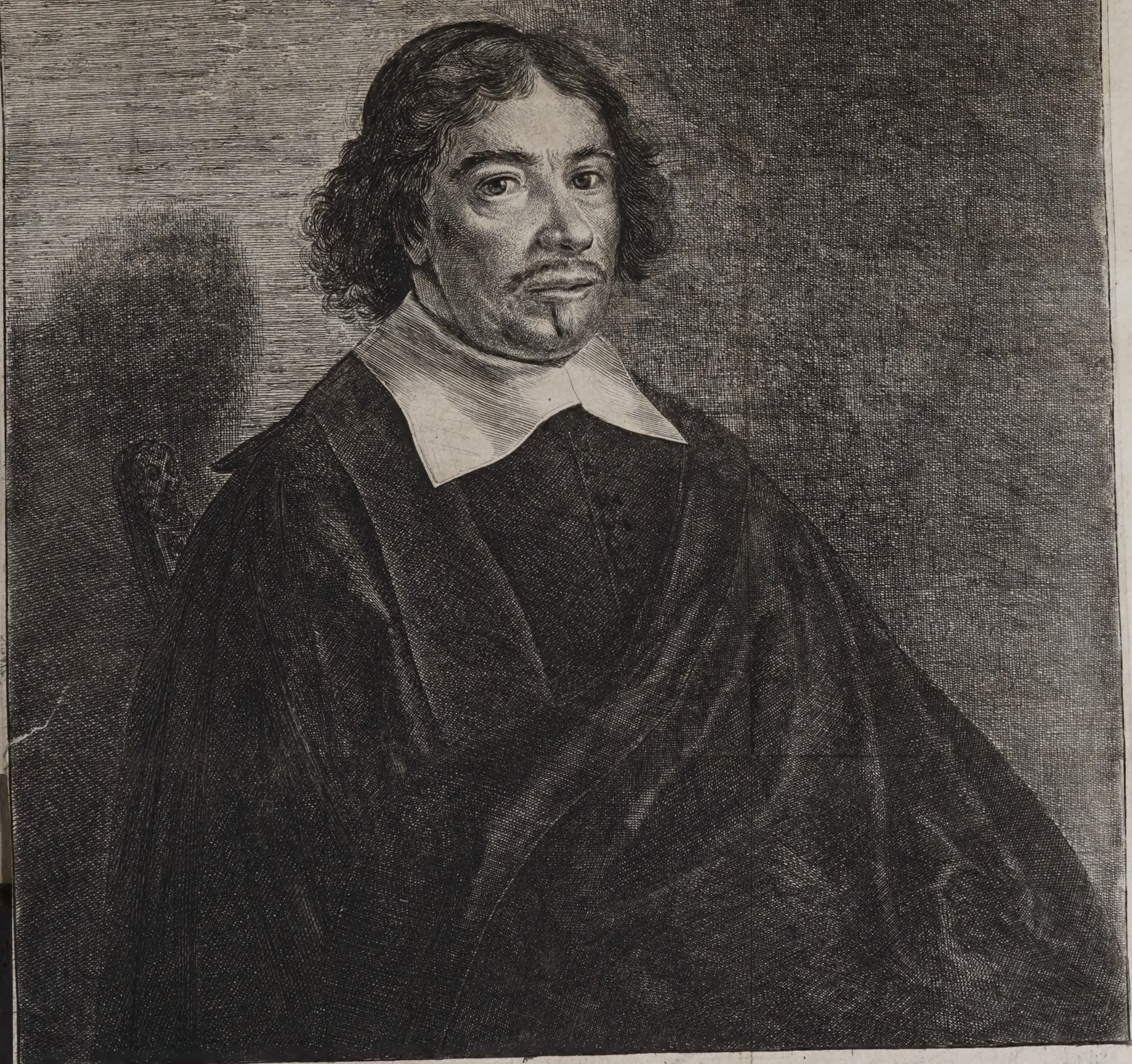
Libri Duo.

ACCESSIT
Ejusdem Vita ab Amico edita.

AMSTELODAMI,

Apud JOHANNEM JANSSONIUM à WAESBERGE, & Viduam ELIZÆI WEYERSTRAET, Anno MDCLXIX.

JOHANNES HOORNBEEK,

S. S. Theologiæ Doctor et primo in Ultrajectinâ, post in Lugdunensi Batavorum Academiâ, Professor et Ecclesiæ ibidem Pastor.

Clariſſimi Viri

JOHANNIS HOORNBEEK
Theologi nobiliſſimi Vita.

MAgnorum & illuſtrium Virorum vitam, literarum monumentis, quemadmodum olim, ita nunc conſignare, non duntaxat honeſtum eſt & utile, ſed prorſus pium & neceſſarium. Intereſt nimirum Dei, Eccleſiæ, Reipublicæ, Defunctorum, Poſterorum, & Orbis univerſi, imprimis literati. Intereſt *Dei*, ut glorioſus appareat in Sanctis quos ſpirituali gloriæ corona exornavit in terris æternaque exornabit in cælis. Intereſt *Eccleſiæ*, ne in extrema ſua ſenectute videatur effœta, ſed nova & vegeta pullitie, reddito quaſi vigore, feliciter adoleſcat. Intereſt *Reipublicæ*, ut juſta ſit & videatur, dum juſtum virtutis & laboris præmium civibus ſuis de ea optime meritis perſolvit. Intereſt *Defunctorum*, quanquam enim ſupra auram popularem & mundi Typhum elati, vanam mundi gloriam conculcent, eorum tamen nomen in ore & corde piorum decet eſſe immortale, non ut vana Ethnicorum ſuperſtitione impium & contumelioſum Deo cultum accipiant, ſed ut memoria eorum ſit in perpetua benedictione apud pios. Intereſt *Poſterorum*, ut nube fidelium teſtium propoſita, præclara virtutis exempla præ oculis habeant, quibus ad idem virtutis & gloriȩ iter audacter ingrediendum atq; feliciter calcandum excitentur; iiq; licet mortui adhuc loquantur, magnis exemplis eruditionis & pietatis, omni ſermone eloquentioribus, omnique ſuada efficacioribus. Intereſt *Orbis univerſi*, ut illuſtretur à magnis illis luminaribus in Eccleſiæ & Academiæ firmamento collocatis ad omnes mundi literati par-

tes ſplendidiſſimo ſuo fulgore implendas, nec tanti Viri poſt mortem aſtra extincta videantur.

Sed *Mea* præſertim intereſt, Hoornbeekii, Viri ad exemplum eruditorum nati Hiſtoriam ſcribere, qui vivi virtutem contemplatus & admiratus ſum, atque mortui memoriam adhuc veneror, & ad extremum vitæ halitum venerabor. Nec enim mors, quæ fortiſſima ſolvit vincula, & duriſſimos reſecat nodos, vel minimum deteret amori aut cultui, quo eum proſecutus ſum, ob ſolam eruditionem & virtutem quam nobis præmaturè ereptam lugeo. Nihil enim aliud me ad ipſum potuit pellicere, cum cætera ferè omnia à propoſito retraherent: imprimis cauſa, quam tuebatur, ſuccumbens & velut triumphata, ſi Dei invicti cauſa & veritas ſuccumbere aut triumphari poſſit à Libertinis & Hæreticis, corrupti ſæculi iniquitate infeliciter ſuccreſcentibus & prævalentibus.

Cæterum quæ ſcribam de eo, partim ex ejus, quod de vita ſua reliquit breviario petam, breviſſimo quidem, cum una pagella contineretur: partim ex iis quorum ipſe fui ſpectator & teſtis oculatus, & mecum viri pii atque fide digni, ut nullus ſit de iis dubitandi locus. Ea verò omnia, licet maxima, minima tamen ſunt eorum quæ geſſit: nam multa arcana habebat ſibi ſoli, quæ nulli revelabat vir prudens & vanæ gloriæ contemptor.

Exordium autem ducam ab ejus origine, eumque ad ſepulturam hiſtorico ordine comitabor per omnia vitæ ſpatia, perque omnes gradus, quibus ad gloriam ſurrexit, cum in iis omnibus multa occurrant ſingularia & inſignia, ſcitu digniſſima & utiliſſima. Profiteor autem me nihil daturum gratiæ quam nunc præſtare non poteſt, nec adulationi à qua abhorreo, nec partibus quas ſecundum ejus Symbolum & exemplum, non ſequor aut facio, nec affectibus quibus non moveor in Dei cauſa, ſed omnia veritati, pietati & merito Defuncti.

Quemadmodum magnorum fluviorum, velut Nili & Gangis,

Origo

Origo ſæpe ignoratur, ita magni hujus viri Genealogia, quam non deduxit ſupra avos paternum & maternum: ſeu ea intricata fuerit confuſis & turbulentis temporibus, ſeu potius ipſe vanam ac incertam antiquitatem contempſerit Vir gloriæ divinæ quam ſuæ ſtudioſior, & propria virtute quam aliena clarior, Apoſtolo Gentium obſequens, jubenti genealogias negligere: & merito, cum omnium eadem ſit Antiquitas ab Adamo, ut fruſtra vulgo ſuperbiant ficta generis antiquitate ventoſi nepotes Æoli.

Avus autem paternus ejus fuit Johannes Hoornbeek, natione Flander, profeſſione mercator egregius, quantum illorum temporum ferebat calamitas; quod vitæ genus eſt ſimul innocentiſſimum, utiliſſimum, & liberrimum ab omni ſervitute atque adulatione.

Avi Conjux fuit Maria Verhulſt, ambo unanimes, non ſolum legitima matrimonii, ſed ſanctæ religionis ſocietate juncti: ambo diræ perſecutionis ac ſævi belli tempeſtate varie jactati, donec Anno 1584. Harlemum concederent, antiquiſſimam & florentiſſimam Batavorum civitatem, tumque veræ religionis & ſanctæ libertatis aſylum tutiſſimum Chriſti Confeſſoribus ejuſque nomine exulibus à pio Magiſtratu apertum; ubi raro exemplo diu & concorditer viventes, diem ſuum obiverunt, poſtquam annos matrimonii 61 feliciter impleviſſent: Deo prolixe remunerante eorum pietatem, qui omnia pro eo deſeruerant, & longam vitam largiente iis qui vitam mortalem æternæ poſthabuerant, crucem Chriſti theſauris Ægypti cum Moſe præferentes, & manna deſerti delitiis patriæ potius ducentes: ſic nempe vera pietas ſuaves colligit fructus gratuitarum promiſſionum vitæ præſentis & futuræ.

Pater fuit Tobias Hoornbeek, Harlemi natus, Anno 1588 celeberrimo & toti Europæ memorando, imprimis Angliæ & Belgio, clade Hiſpanæ claſſis utrique Genti imminentis: Is mercaturam fecit patris exemplo, ſupra quem laudabili modeſtia

noluit adſurgere. Eſt certe quod nobis gratulemur, cum in laudabili parentum conditione adquieſcimus. *Patris Uxor* fuit Jacoba Baert, Veſaliæ nata, anno 1596. filia Ægidii Baert & Suſannæ Sicx à Chandelier. Adeoque ad defunctum exornandum concurrit felix inclytarum Gentium mixtura & juſtum temperamentum, ut rejectis earum vitiis virtutes omnium haberet velut hæreditarias. Nec certe una Gens ſufficiebat ad tantum Virum formandum, qui omnibus aliquando præfulgere debebat, velut Orbis lux & doctor Eccleſiæ univerſalis.

Flandriæ acceptam refert paternam originem; quæ ſicut Gallia optimum regnum, Mediolanum optimus ducatus, & Pariſii optima civitas, ita Flandria audiebat olim optimus Orbis comitatus, ob agri fertilitatem, cœli clementiam, pagorum multitudinem, urbium ſplendorem, Maris & fluviorum commoditatem, populi frequentiam, arcium munitiones, Gentis humanitatem, artium præſtantiam, mercaturæ gloriam, privatorum opes: ſed cui Hollandia à centum fere annis palmam ſine controverſia præripit, ſi non Flandria, ſaltem Flandris, in Hollandiam effuſis & Hollandis adjunctis, atque in unam velut gentem conflatis. Dedit certe Batavis illa Gens, & vicinæ, Brabanti ac Walones, Colonos agris, Cives urbibus, Artifices officinis, Mercatores foro, Nautas navibus, Senatores curiæ, Milites & Duces exercitibus, Profeſſores Academiis, Paſtores Eccleſiis, Judices tribunalibus, Nobiles aulæ, Hollandiam adeo replentes ut una magna civitas videatur univerſa Regio. Enimvero altius adſurgentibus decumanis horrendæ perſecutionis fluctibus, & Batavis ac Zelandis ipſa tempeſtate in portum libertatis ſubductis, Gens ſancta non civitatum portas duntaxat, ſed cordis meditullium afflictis atque debellatis fratribus benigne aperuerunt, & communia fere omnia præter imperium obtulerunt; cujus inſignis certe beneficii redhoſtimentum cito, ſed abunde, perſolverunt exules, cives facti, nedum intra pomæria admiſſi; opes, artes, mercaturam, eruditio-

nem

nem & pietatem ſecum adportantes, pleniſque effundentes manibus theſauros omnium bonorum. Utque arbor tranſplantata ſæpe fit melior & felicius ſuccreſcit: ita exteri eorumque liberi in Hollandia ſic floruerunt, ut mutationis eos non pænituerit, nihilque minus deſideraverint Patria: Patriam extra Patriam in exilio voluntario reperientes cum parentes tum liberi.

Inter eos minimus non fuit Johannes Hoornbeek, natus Harlemi, urbe antiqua, Hollandiæ totius ſecunda, ſitu & opere munita, civium numero & virtute inclyta, Typographiæ artis inventione illuſtri, qua arte divinę ſcientię æmula integrum folium momento excuditur & omnes ejus literę ultima ſimul cum prima, eo fere modo quo Deus uno ſimplici actu omnia ſimul novit, ſed illuſtriore magni hujuſce Viri nativitate, qui omnes ſcientias & linguas, præſertim neceſſarias ad Theologiam non æri, non chartæ, ſed menti impreſſit. Fœlix Harlemum tanti Viri cunis, Monumentum quale Eraſmo ſoror tua Roterodamum poſuit illuſtri loco & ſumptu publico ei debes, aut potius tibi, quæ Doctorum etiamſi virorum ferax; clarorum tamen ſcriptis, imprimis Theologorum, ſterilis, hoc uno plus merito gloriaris quam viginti aliis. Ejus ſaltem liberos, vera, ejus monumenta vivaſque & ſpirantes ſummi viri imagines, etſi in re lauta, te ſedulo curaturum atque honeſte promoturum ex tua inſigni gratitudine atq; ſplendida magnificentia par eſt ſperare, ad tuam potius quam ejus famam, apud ſeros nepotes tuto perennandam: cum ipſe ſupra vanum mundi typhum elatus, glorioſe triumphet, Choros inter Angelicos ſublimis.

Tempus natale fuit annus 1617, Menſis November, Dies inter Saturni & Dominicum, minuta non ſupputo, velut ſcriptor vitæ Jacobi Andrææ. Periodus certe apud omnes gentes celebris, & innumeris characteribus inſignis, lętis nimirum ac triſtibus varie diſtincta. In Gallia graviſſimæ lites inter Reges & Principes exarſerunt, quę vix ſanguine Ancręi tandem reſtinctæ ſunt. In Germania variæ molitiones & perſecutiones contra puriorem Religio-

nem

nem. Apud Bohemos, Silesios, Padebornenses, Austriacos, belli atrocissimi & diuturni infælix semen jecerunt. Austriaci & Veneti terra marique pugnarunt acerrime: ut & Sueci Polonique. Turcæ & Tartari Excursionibus Cosacorum irritati in Poloniam irruperunt & vastationes acceptas cum fænore reddiderunt. Gravia incendia exarserunt variis in locis, velut Isenaci, Tangermundi & alibi passim. Schisma Semipelagianorum & Vorstii Hæresis graviter afflixit Fæderatas Provincias, jam tum hosti externo impertas, & de Hispanis triumphantes, omnibusque invictas, nisi suis filiis degeneribus.

Ita nempe pessimis temporibus solet Deus Ecclesiam erigere & pios solari, magnos viros excitando, ne Christi scapha fędo naufragio submergatur. Sic Noachus floruit, tempore Impietatis & Diluvii universalis: Abrahamus, cum Chaldæorum, Sabæorum & Ægyptiorum Idolomania seu exoriebatur, seu adolescebat: Moses, dura oppressis servitute Israelitis: Judices & Heroës fortissimi, accisis Israelitarum rebus ob Idololatriam: Elias & Elisæus sub teterrimo Regum Achabo: Præcipui Prophetæ, grassante improbitate, ante & sub initium captivitatis, atq; titubantibus Judæorum rebus post liberationem: Christus & Apostoli, cum vigeret Superstitio, regnarent Sectæ, triumpharet Furor Sadducæorum & morum depravatio: Zuinglius, Melanchton, Calvinus & innumeri Reformatores, corrupta atque adulterata Religione Christiana, & in Ethnicismum degenerante.

Eo prorsus modo eademque de causa, ut eventus optimus consilii Dei interpres, probavit, egregium hunc virum Fæderatis Gentibus indulsit sapiens Dei providentia, qui velut murus ferreus limites poneret errori ac impietati omnia pervadenti, instar horrendi Cataclysmi, venenatis Acherontis aquis supra suam crepidinem effusis.

Notabilis vero imprimis fuit hic temporis articulus, duobus Jubilæis, Altero quidem ob Reformationem per Germaniam & vici-

vicinas provincias ante centum præcise annos feliciter inceptam aut tentatam, saltem in Saxonia: tum enim Lutherus indulgentiarum nundinationem publicis Thesibus audacter impugnavit, quanquam Helvetiorum Reformatio integro biennio præcesserit, secundum prædictionem Sanctissimi Martyris Johannis Hussi: Imò nulla revera facta fuerit, nisi quoad principes & cultum publicum; vera Religione à prima ejus promulgatione privatim conservata in variis locis. Altero vero Jubilæo Pontificio à Paulo 5. indicto. Opus nimirum erat tanto viro ad opus Reformationis languidum seriò instaurandum ac promovendum, atque Pontificiam & Ethnicam Idololatriam debellandam, variasque Sectas profligandas, velut Judæos, Wegelianos, & quos non?

Sed & Academia Groningana fundata est eodem anno, qui natalis fuit Viro summo, qui ipse Bibliotheca viva, & Academia seu Universitas parva: quemadmodum enim infra dicemus omnis generis libros perlegit, omnesque artes & scientias delibavit, & necessarias Theologo summo concoxit atque in succum & sanguinem redegit, industria prorsus incomparabili.

Diem inter sabbathi & dominicum natus est, quorum ille labori, hic pietati præsertim destinatus. Quam belle quam opportune: fuit enim laboriosissimus simul & piissimus, ac diei dominici propugnator acerrimus contra ejus Violatores, qui ausu sacrilegò diem auferunt Deo sacrum, quem sibi merito addixit ad illustre opus Creationis jugiter celebrandum, & officia pietatis exercenda, quæ sine certo ac designato tempore vix ac ne vix præstari possunt, ob hominum à cultu divino aversionem & ad propria opera conversionem atque propensionem, qui cum multos dies & annos vanis nugis, utinam non peccato, impendunt, unum diem solemni Dei cultui impendere gravantur: voluptatibus illecti, sæculo immersi, spiritu vertiginis pleni, & à falsis Doctoribus seducti: Anabaptistas & Socinianos intelligo: nec enim infelices inter Reformatos controversias innuo; quorum nullum

 existimo,

existimo, diem certum cultui divino impendendum esse negare.

Infans adhuc Scholas duas Belgicas frequentavit, & anno ætatis sexto Latinam, ut ratione cum oratione uteretur, simulque disceret loqui variis linguis, & sapere ea ætate, qua alii solum nugantur, adeo præcox & diligens fuit in omnibus: mature nempe incipere debuit, qui mature debuit grave pensum absolvere, & magnum opus conficere brevissimo tempore, tam gloriæ satur quam alii avidi, celeber antequam alii docti vel noti. Sed non satis fuisset mature incipere, nisi eodem passu perrexisset in vasto literarum stadio & studio. Quapropter tantam adhibuit diligentiam ut non tam ambulare quam currere, nec tam currere quam volare est visus; à carceribus ad metam scholastici studii perveniens anno 13. Unde ob ætatem teneriorem apud Rectorem Harlemensem biennio integro supra tempus trivialibus studiis requisitum remansit. Quod temporis spatium non trivit inutiliter, sed in lectione bonorum Auctorum, ex qua dulcissimum fructum tota vita decerpsit, velut ex fæcundo semine. Ita nempe sibi comparavit scribendi facilitatem, stylique puritatem & elegantiam sine fuco & pompa inani, qualis merito desideratur in solido Theologo, cujus veram imaginem expressit: Enimvero alta debuit jacere fundamenta sublimis ædificii ad tantam molem attollendi. Utinam multos haberet imitatores, nec imprudens juventus cruda & indigesta studia ex trivio in Academiam & ex Academia in pulpitum extruderet. Certè vitia primæ concoctionis difficulter corriguntur in secunda, & secundæ in tertia.

Sed tempus erat generosum puerum ad altiora tandem promoveri, & pulverem Scholasticum ab eo excuti, quo satis erat consperfus. Venit itaque Lugdunum Batavorum, principem illam totius Europæ, saltem Reformati nominis, Academiam, tot magnorum Virorum matrem aut nutricem, bonæ mentis emporium

porium & eruditionis arcem, ex qua magni ſcientiarum ignes clariſſime atque latiſſime quaqua verſum emicuere. Dies quartus Maji anni 1633. exoriens illud Sydus contemplatus eſt, quod aliquando in ejus orbe fulſurum erat, eumque locum illuſtraturum, à quo lumen tum mutuabatur. Non equidem ſine numine factum arbitror, quod ibi egerit Diſcipulum & Ultrajecti, ubi Doctorem poſtea agere debebat, ut loci naturam melius cognoſceret, & ad ejus ingenium ſe ſuaque ſtudia mature componeret, Magiſtratus nempe longe melius Rempublicam regit cujus prius fuit ſubditus, & Imperator felicius præeſt copiis, in quibus militiæ poſuit tyrocinium, atque gregarium egit militem. Nequaquam igitur prætereundum, meo videtur judicio, eum in duabus Academiis, & in nullis aliis; operam literis navaſſe, in quibus poſtea docuit, & totam ætatem impendit.

Lugduni tum erant magni viri, quibus literariæ militiæ dixit ſacramentum, *Claudius Salmaſius*, omnis eruditionis divinæ & humanæ, imprimis antiquæ, cornucopia & penu locuples, quo altius in literis nunquam ſurrexit mens humana & induſtria. *Daniel Heinſius*, Græcæ & Romanæ eruditionis ſummus Magiſter, Orator terſus & Poëta delicatus. *Conſtantinus l'Empereur ab Oppiik* linguarum Orientalium, nominatim Hebrææ, Chaldaicæ, Syriacæ, Rabbinicæ & Arabicæ peritiſſimus, in quibus nec præſens ætas parem, nec ſequentes forte habebunt ſuperiorem, ſed qui in tricis grammaticis non hærebat, ut alii rerum rudes, ſed cum ſummus pariter eſſet Theologus & Philoſophus atque in omni literatura verſatus, linguas referebat ad ſcientias, & verba ad res, mira ingenii & induſtriæ laude. Quopacto cæteros harum linguarum interpretes, in verborum cortice hærentes, tanto ſuperavit, quanto res præſtantiores ſunt verbis. *Jacobus Golius*, alterum linguarum orientalium miraculum, imprimis Arabicæ, Perſicæ & Chinenſis, Vir de Oriente & Occidente præclare meritus. *Franco Burgersdicius* in Philo-

ſophia Ariſtotelica ſummus, non Lugdunenſium ſolum, ſed omnium Reformatorum & Lutheranorum præceptor in Logica, quam in omnibus ferè Academii explicant Profeſſores nondum novaturientes. *Antonius Thyſius*, Theologus ad unguem, in omnibus Theologiæ partibus ſubactus, imprimis S. Scripturæ, Antiquitatis Eccleſiaſticæ, & Literaturæ Orientalis apprime gnarus. *Antonius Walæus*, in Theologia Didactica & Elenchtica ſummus, verus Hæreticorum, præſertim Neopelagianorum malleus. Multique alii præſtantes Viri tum pariter fuerunt in Academia Batava, ſed hos memoramus per quos maxime profecit *Hoornbeekius*. Beata erant illa clariſſimæ Academiæ tempora, & velut ſæculum ejus aureum: cum à Neopelagianis repurgata, nec ineptis opinionibus, ſolius novitatis, potius quam veritatis gratia, ſe commendantibus erat deformata ejus majeſtas & deflorata caſtitas: tum lacertos fortiter movebat, & reddita velut juventute refloreſcebat. Sub his igitur Heröibus Se ad omnem eruditionem, virtutem & pietatem formavit ductile ingenium noſtri Mercurii: digni quidem tanto diſcipulo erant Magiſtri; ſed pariter dignus tantis præceptoribus erat Diſcipulus. Condiſcipuli & glorioſi laboris ſocii minus ſunt mihi noti, etſi proculdubio viri egregii tantiſque præceptoribus & condiſcipulo ad amuſſim reſpondentes; ſed ab hoc Sole forte obſcurati, quia eorum offecit luminibus.

Verum-enimvero, quamvis abunde ſufficeret Academia Batava ad ejus inſtitutionem, non debuit ſola frui tanto bono. Ultrajectina etiam Academia nuper fundata, Leydenſis tum æmula, & in ipſa infantia jam adulta, ac virile robur conſecuta, anno 1635. eum allexit, motum fama Cl. Senis *Gisberti Voetii* tum maxime florentis, in quo certabat eruditio omnigena cum ardente pietate, cujus doctrinæ adſurgunt, & multam lectionem ingenuè fatentur, etiam qui zelum improbant ut intempeſtivum, & ſupra præſentis ætatis captum ac mores.

Tra-

Trajectum vero etsi venerit ob egregios viros ibi docentes, non tamen ideo Leydam deseruit; sufficiebat ipsi ad omnem eruditionem instillandam optima mater Leyda; verum atroci lue tum grassante expulsus est potius quam discessit: divina Providentia, omnibus modis admirabili, iter ejus dirigente ad Academiam, cui Professor destinabatur aliquando. Quapropter peste remittente, & Leyda purgata rediit anno 1636. Septembris 20, ubi remansit ad mensem Aprilem anni 1637, quo rursus extractus morte charissimi patris Harlemum repetivit, ut justa persolveret patri de se egregie merito, atque senectam & viduitatem optimæ matris solaretur. Illo nempe tempore amisit parentem, si non opportuno, cum nullum jacturæ tempus sit opportunum, saltem non adeo importuno, cum ei minus esset necessarius: Rectore enim non amplius egebat, qui jam ipse aptus erat ad Ecclesiam regendam. Harlemi autem per annum integrum habitavit, ut matri adesset, & vices patris suppleret, maritum agens matris, & parentem fratris ac sororum afflictarum. Ubi profecto eluxit ejus pietas in matrem & charitas in propinquos, deserentis Academiam, præceptores, condiscipulos & charissima quæque vitæ & studiorum pignora, in suorum gratiam atque solatium. Studiosos tamen deserens, studia ideo non deseruit, sed acriter prosecutus est Harlemi; Academiam in suo inveniens musæo, & Doctores mutos in sua bibliotheca.

Sed an tota vita privatus in otio, etsi negotioso, consenuisset? Absit, talentum imo talenta in terra defodisset cum servo inutili. Quid igitur ipsi faciendum erat? An peregrinandum per vicinas regiones & Academias? Non fuisset inconsultum ad exterorum mores addiscendos & bonos imbibendos, atque prudentiam & experientiam adquirendam. Sed Lugduni repererat, quod alibi magno & fortassis frustraneo labore quæsivisset, illudque in se jam habebat. Ingenii promptitudo, & judicii maturitas ipsi con-

concesserat, quod vix longinquæ peregrinationes aliis. Præterea vitæ brevitas & operis magnitudo eum urgebat, ut festinaret præ aliis, quibus longior vita aut minus pensum obtigerat.

Anno igitur 1638. Aprilis 24. sistit se examini, ut vocant præparatorio, velut ad sarciendam gravem jacturam eo anno Ecclesiæ reformatæ illatam, truculenta cæde Sanctissimi Viri Cyrilli, Patriarchæ Constantinopolitani, Jesuitarum pessimis artibus, successoris perfidia, & Turcarum crudelitate, laqueo suffocati, eodem anno, & temporis articulo. Certe Cyrillum inter & Hoornbeekium magna fuit ingenii, morum, donorum, gestorum & fortunæ similitudo: promptus fuit uterque ingenio, solidus judicio, firmus memoria, doctus in linguis & scientiis, pius, prudens, zelo accensus, Reformationis studiosus, primariæ inter literatos dignitatis, summæ apud suos, majoris apud exteros, existimationis, gravis, constans, sincerus, candidus, laboriosus, proceræ staturæ, speciei ad majestatem compositæ. Longe tamen major Theologus fuit Hoornbekius, & lectionis diffusioris, cum viveret inter gentes politiores; plura etiam, utiliora & doctiora, absque comparatione scripsit.

Classem Harlemensem autem elegit, cui se examinandum sisteret, ut debitum patriæ honorem deferret, & novam, sed meliorem, ab ea acciperet nativitatem, sacro addictus ordini. Proponens factus amplam Ecclesiam in Hollandia non ambit, quam tamen merebatur. Sed crucem Christi cogitat, Ethnicorum longe remotorum conversionem meditatur, aut Ecclesiarum in Flandria, ex qua erat oriundus, instaurationem, quæ afflictæ, sub cruce & persecutione gementes, durissimam serviebant servitutem spiritualem & corpoream, bellis Gallorum vastatæ, Hispanorum insultui objectæ, verbo & sacramentis supra dimidium sæculum destitutæ. O admirabilis in juvene meditatio! qui cum inter matris aut uxoris amplexus & amico-

rum

rum gratulationes poſſet lauta frui fortuna in patria, quemadmodum eventus poſtea docuit, matris, fratrum, ſororum & amicorum charitati præfert Chriſti crucem, longinquas peregrinationes, paupertatem, opprobria, pericula, quibus ſe libenter vult objicere pro Chriſto in ipſa fere adoleſcentia. Scilicet ſanguis Confeſſorum Chriſti fluebat per ejus venas, pietatem eorum habebat velut hæreditariam, genuina erat proles Exulum pro Chriſto, patriæ redditurus erat vitam quam ab ea in avis acceperat. Seu potius Deo erat plenus, Deique ſpiritus in eo velut templo habitabat, Chriſtum nudum, pauperem, exulem, afflictum in membris ſequuturus erat per mare & terras, ad Garamantas & Indos, ut aliquando tandemglorioſum in cœlo inveniret. Utinam multis eadem mens, idem eſſet animus, & Chriſtum quærerent, non illuſtrem duntaxat in Hollandia, ſed afflictum in ditionibus Auſtriacis, & ignotum in utraque India. Multi quidem adorant Chriſtum ſuper Monte quem fugiunt in Cruce: tabernaculum libenter ædificant Thaboræ, ſed vitant Golgotham, amplas domos incolunt & primas occupant cathedras in patria, ſed horrent peregrinationes, vincula, maria, naves, Africam, Americam, Aſiam, niſi de vocatione deſperent in Belgio. Hoc non eſt Chriſtum quærere & prædicare, ſed ſeipſum. Et tamen optandum eſſet cæteros omnes, qui deſides in foro expectant, ad remotam vineam ejuſdem patris familias ſe conferrent. Deo certe plus debemus & fratribus quam reddimus. Metuo admodum ne Jeſuitæ & Monachi nos condemnent in ultimo die, qui inſtar Phariſæorum mare & terram circumeunt, ut Proſelytas Papæ potius quam Chriſto adquirant. Decet nos, decet nos, majorem curam gerere gloriæ Dei, regni Chriſti & Gentium converſionis, aperto nobis Oriente & Occidente atque libero mari quemadmodum in Opere poſtremo fuſe demonſtrat ipſe. Nec diu fruſtratus eſt Deus vota fidelis ſui famuli, ſed eum exaudivit, ad votum & ſupra votum, propoſita

posita vicina cruce, & oblata vocatione ad Ecclesiam Coloniensem, amplam & illustrem certè portionem vineæ Christi. Nolebat enim Deus eum longius excurrere, cum viribus esset infirmioribus ad tantos labores ferendos, & magis utilis futurus in Belgio ob summam eruditionem, quæ sub cruce non adeo requiritur. Imo vero crucem postea invenit in Belgio inter infinitos Libertinos, Infideles, Hæreticos & Schismaticos, quos tota vita fortiter & constanter impugnavit ad extremum Spiritum; Coloniam igitur Agrippinam vocatus, Amstelodami peremptorie examinatus & confirmatus est in sacro ministerio anno 1639. Martii die primo. Ita per annum non fuit Proponens, cum nonnulli per multos expectent, & aliqui frustra, quia multi sunt operarii, & exigua messis, quæ tamen si recte administraretur, copiosa esset & operarii pauci præ opere quod facile reperiretur. Vocatus, Deo & Ecclesiæ statim obtemperat, & cum Paulo ad iter se expedit, Coloniam adit Aprilis 2. relicta in Hollandia matre, fratribus, sororibus, amicis, adeoque potiore sui parte. Coloniæ vero remansit ad autumnum anni 1643, ibique omnia officia docti, prudentis & pii Pastoris diligenter implevit, magno Ecclesiæ afflictæ gaudio, quæ talem habere operarium gestiebat. Nec solum in Christum credidit, aut Christum annuntiavit, sed etiam multa pro Christo passus est pericula & persecutiones, sæpe detectus, sæpe quæsitus ad vincula, sed ad omnia intrepidus, nunquam tamen captus, singulari Dei providentia & cura servum suum protegentis atque occultantis sub alis suis: reservabatur enim ad majora, illustriora & prolixiora certamina; Hierosolymis etiam pro Christi nomine pati debebat. Dei itaque gratia evasit incolumis; Deo vitam ejus curante, qui Dei gloriam curabat. Sed & ejus prudentia suas etiam partes habuit, prævertendo aut declinando, ubi licebat per conscientiam & officium, pericula quæ alias negligebat. Martyrio igitur non defuit, sed Martyrium ei.

Qua-

Quapropter Coloniæ diutius latere cum non posset: nec ipsi soli, quod fortiter contemnebat, sed Ecclesiæ etiam, quod maxime timebat, grave immineret periculum, quia nimis innotuerat doctrina, zelo & diligentia, lampada tradidit alii, & *Harlemum* rediit ad suos, postquam Coloniensi Ecclesiæ fideliter inservisset quatuor annis cum dimidio; tanto, ut nonnulli volunt tempore, quanto Christus suo ministerio impendit, si liceat magnis componere parva. Et quidni? Cum imago exemplar, discipulus magistrum, & fideles servatorem referre debeant, siquidem Christiani nuncupentur à Christi disciplina & exemplo.

Quandoquidem vero debilior ei vox esset, quam sub cruce demissius concionando minus exercuerat: contra vero locupletem eruditionis gazam sibi comparasset, cogitavit de vita potius Academica quam Ecclesiastica agenda, seu potius de utraque jungenda, exemplo primorum Reformatorum celeberrimorum, velut *Zuinglii*, *Lutheri*, *Melanchtonis*, *Calvini*, *Bezæ*, *Martyris*, *Zanchii*, *Sadeëlis*, cæterorumque fere omnium. Nec sine Dei nutu, cum id consilium adeo feliciter successerit, ut divina velut virgula actus merito videatur. Anno nempe 1643. Decembris 21. *Trajecti* ad Rhenum renuntiatus est Doctor Theologiæ, magna eruditionis laude & eruditorum applausu, qui tum plurimi erant *Trajecti*, ut gloriosior ipsi obtingeret Doctoratus; à laudatis viris enim laudari, viro laudato summa laus est & gloria.

Anno sequenti 1644. Februarii 19. Vocatus est ad Ecclesiam *Trajectinam* ad *Mosam*; Martij 3. ad pagum, vulgo dictum *Graft*, in Hollandia Boreali; Maij 15. ad Professionem Theologicam in Illustri Schola *Harderwicena*. Sed illis locis non debebantur tanti viri labores: destinabatur ei statio illustrior & theatrum amplius, integro nempe indigebat jugero ad se movendum. An amplissimi Magistratus Illustris Reipublicæ *Trajectinæ* ad *Rhenum*, Viri prudentissimi & pientissimi Ecclesiæ nutricii, Academiæ Curatores dignissimi, literarũ cultores

& literatorum patroni veri, tantum thesaurum iis collatione Doctoratus Theologici, velut solemni auctoramento quodammodo addictum, sibi non vindicassent, vidua præsertim tum cathedra Theologica, morte Cl. *Scotani*? Ubinam doctiorem aut aptiorem reperissent? Eum igitur Maji 3. vocant ad Professionem Theologicam, quam acceptavit, ut libentissime, ita promptissime, adeoque 4 Julii sese *Trajectum* contulit: ut nempe *Trajectini* doctiorem Professorem; ita nec ipse meliorem Professionem tum temporis nancisci poterat. Quemadmodum enim supra observavimus, fulgebat illustris illa Academia omnium Scientiarum & Linguarum luce, Amplissimi & Optimi Magistratus liberalitate curaque incomparabili, atque Clarissimorum Professorum eruditione & labore. Cantare tum poterat *Hoornbeekius* cum Davide, *Jehova portio prædii mei, & poculi mei, tu sustentas sortem meam. Funiculi acciderunt mihi in locis amœnissimis, etiam possessio est elegantissima quæ obtigit mihi*: Deo gratuito remunerante labores & pericula quibus pro Christi nomine defunctus erat. Ita plurimi Pastores sub cruce diu versati ad præcipuas Cathedras Academicas Belgii deinceps vocati sunt; velut *Junii*, *Trelcatii* duo, *Capelli*, *Feugueræi*, *Danæi*, multique alii, qui omnes in sola Academia Leydensi olim docuerunt, ne de aliis loquar Academiis, aut de Superstitibus Leydæ, quæ hac Gloria nondum privata est, sed labore Confessorum adhuc fruitur. Quibus ex parvis & duris initiis brevissimo tempore adsurrexit sancta Civitas ad eam Majestatem quam omnes mirantur, & multi invident: populis afflictis eo confluentibus, ob fideles Pastores quibus sub cruce gavisi sunt, Deoque affatim sanctis Confessoribus benedicente, ac se mercedem eorum ipso facto demonstrante, non solum in vita futura, sed etiam in præsenti, cujus divinis promissionibus exultant pii, & triumphat pietas. Nobis vero

liceat

liceat hic pedem ſiſtere, defuncti fortunam ſingularem conſideraturis, quam virtutis habuit perpetuam comitem & velut ſtipendiariam. Quatuor nempe Vocationes, duæ ad Eccleſiam, duæ ad Academiam, ſpatio trium menſium oblatæ ſunt juveni viginti ſeptem annorum, bimeſtri aut trimeſtri Doctori. Cuinam alii id unquam contigerit, non memini: ſaltem hoc loco aut tempore. Quid? magna verborum pompa, velut quidpiam rarum & ſingulare, prædicat Auctor vitæ Bacmeiſteri, quatuor Vocationes intra quatuor annorum ſpatium Bacmeiſtero oblatas eſſe; quanto vero Illuſtrior noſter, cui totidem intra anni vertentis curriculum oblatæ ſunt.

Defuncto vero nondum fuit honorum finis, ſed initium duntaxat, Sequenti enim anno 1645. Julii 27. Eccleſiæ *Trajectinæ* Presbyter, etſi juvenis, electus eſt: juvenis quippe erat ætate, ſed ſenex moribus, prudentia & gravitate, aliiſque dotibus ad domum Dei regendam ab Apoſtolo requiſitis. Hoc officio adeo ſancte & laudabiliter defunctus eſt, ut vix elapſo trimeſtri, Paſtor ordinarius, etſi Profeſſor, creatus fuerit, Octobris 25. Ita profecto divinum Oraculum in eo impletum eſt, *qui bene inſervit, bonum gradum ſibi adquirit*. Enimvero aptus erat *Hoornbeekius* omnibus muneribus gerendis, cum Academicis tum Eccleſiaſticis: tanta igitur tamque clara lux amplius latere non poterat, nec debebat ſub modio collocari, verum ut Academiæ ita pariter Eccleſiæ prælucere. In utraque autem Statione per decennium fere perſeveravit, tanta eruditionis, eloquentiæ, pietatis & diligentiæ fama, omnibuſque ordinibus adeo gratus, ut nullus in majori fuerit exiſtimatione, non Ultrajecti ſolum, ſed in toto Belgio. Nempe aſſiduus erat in docendo, precando, concionando, legendo, diſputando, regendo, præſidendo, catechiſationibus habendis, membris Eccleſiæ, imprimis ægris, viſitandis. Quibus artibus optimis certe, Magiſtratus *Traje-*

ctini gratiam adeo meruit & inivit, ut Magiſtratus optimus ſuo proprio motu, non petentem, nec forte cogitantem, liberaverit dimidia parte oneris Paſtoralis, ſervato tamen integro honore & honorario. Quoniam prudentiſſimi & æquiſſimi Patres, ejus generoſitatem & diligentiam noverant eſſe ſupra vires laboribus duplicis muneris aliiſque multiplicibus negotiis attritas in ipſo ætatis flore; prælucendo enim conſumebatur, inſtar facis ardentis, quæ quo clarior eo minus durat, ſed citius conſumitur, flamma oleum ſevumve depaſcente.

Collegarum Virorum ſummorum, amorem & benevolentiam omnibus legitimis modis, ut debet vir bonus, ambivit & obtinuit. Vixit nimirum cum iis ſumma concordia, ſine litibus, ſine ſimultate, ſine invidia. Cum Theologis imprimis unum cor & una velut fuit anima in triplici corpore, *Voetii* & *Dematii* reverebatur ſenectutem, nec ii contemnebant ejus juventutem. Nunquam ſententiarum inter eos fuit divortium, nedum affectuum; ſed ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ, Scientiæ incrementum capiebant ubertim, & liberaliter communicabant. Nulla inter eos unquam fuit concertatio, niſi quis optime mereretur de Eccleſia & Academia; de hoc enim contendebant acriter, pulcro genere pugnæ. Nec mirum, Deus enim erat eorum Immanuel; Chriſtus caput; Spiritus anima & vinculum. Vidiſſes imaginem Eccleſiæ Apoſtolicæ, quæ unum erat cor & una anima. Si aliqua erat inter eos diverſitas tota erat de modo & methodo, nulla de re. Collegæ ut pote Seniores plus ſuæ ætati & gravitati debere concedi judicantes, majori conatu Reformationem & vitæ Sanctimoniam urgebant: ipſe ob juventutem conabatur modeſtiam ſuam maxime commendare, dum Collegæ zelum prodebant. Illi ſpectabant quid Deus imperet: hic quid homines poſſint. Illi laudabant quod debet fieri: hic præſertim curabat quod decet maxime inculcari. Illi

Apostolici sæculi perfectionem: hic præsentis infirmitatem respiciebat. Illi Spiritu Eliæ replebantur: hic lenitate Mosis. Hic vero & illi Spiritu Christi, veritatis & sanctitatis ad justum temperamentum corporis Ecclesiæ.

Cives prosequebatur omnibus humanitatis & civilitatis officiis, à quibus redamabatur & colebatur, etiam ab ipsis Hæreticis, insignem ejus virtutem reverentibus, etsi non probarent doctrinam, dolentibus eum partium non esse suarum, nihilque reprehendentibus, nisi quod esset nostrarum. Membra Ecclesiæ frequenter invisebat, pios animabat, ignaros docebat, malos corrigebat, hæreticos confutabat, afflictos solabatur, ægros recreabat, infirmos roborabat, dejectos erigebat, pauperibus subveniebat, omnes denique juvabat pro eorum statu & conditione, omnibus aderat in omnibus, omnibus se omnia faciebat, gravibus gravem, hilaribus hilarem, afflictis condolentem, doctis doctum & Doctorem, plebi Pastorem, errantibus ducem, ut in viam reduceret veritatis.

Studiosos vero Theologiæ velut filios omni cura complectebatur, laboresque suos præcipuos iis impendebat; non lectiones solum in eorum gratiam habebat, sed frequentia Collegia omnis generis, atque Disputationes ordinarias & extraordinarias, ex quibus resultarunt tot vasta & egregia volumina ad institutionem juventutis, imo ad usum omnium, sed imprimis ad conversionem Hæreticorum, utinam non ad invidiam ignarorum, & calumniam malignorum, carpentium quod non poterant facere, nedum satis intelligere & discere.

Ita per multos annos occupatus, totus aliorum, vix suus, publicis rebus intentus, privatas negligebat, ut ne quidem ipsi vacaret de Matrimonio cogitare, nisi sero, cum necessitas eum compulit; auxilio enim indigebat, qui omnibus erat auxilio. Quæsivit igitur sociam ad opem accipiendam, quam ferebat aliis: Nec difficulter invenit. Quæ enim talis viri So-

cietatem repudiasset: Imo quæ si ex modestia non ambivisset, ex prudentia saltem non desiderasset; cum esset dulcissimæ conversationis, grati eloquii, & præstantissimæ formæ. Amsterodamum autem, Hollandiæ ocellus atque universi orbis compendium & emporium, omnibus ex se licet destitutum, omnibus tamen omnia abunde subministrans, ipsi etiam uxorem paravit.

Alebat nempe illustris Civitas egregiam virginem omnibus animi bonis, prudentia, pietate, mansuetudinè, modestia, diligentia, aliisque artibus & virtutibus œconomicis exornatam; cui *Annæ Bernardæ* nomen, filiæ *Isaaci Bernardi*, mercatoris celeberrimi, viri eruditissimi, prudentissimi & pientissimi, Ecclesiæ Gallo-Belgicæ multos annos senioris, filii *Jacobi Bernardi* itidem mercatoris & senioris Ecclesiæ, atque *Jacobæ l'Empereur* ex nobilissima *l'Empereuriorum* familia oriundæ, & amitæ Viri prosapia nobilis, sed doctrina nobilioris, *Constantini l'Empereur*, S. Theol. Doct. & Professoris apud Harderwicenos & Leydenses, nec non fratris ejus *Johannis* Ecclesiastæ Hagiensis dignissimi.

Hac occasione liceat mihi observare, 8. aut 10. Professores paucis annis apud Leydenses fuisse, omnes affinitate propinqua inter se junctos, quanquam variarum ac remotarum Gentium, quod rarum, præsertim in exteris; *Bollios*, *Thysios*, *l'Empereurios*, *Vorstios*, *Hoornbeekios* & *Stuartos* intelligo, ut noster studiis, vocatione & affinitate totus Professor videretur. Sed nec solum decus Professoriæ affinitatis ipsi contigit per uxorem; verum etiam aliis viris claris innexus est, velut *Jodoco Hondio* celeberrimò Geographò & Chalcographo, avo maternò uxoris defuncti, & paternò *Henrici Hondii*, Capitanei prætoriæ navis *Junioris Trompii*, fulminis illius belli & Tritonis Belgici, in qua fortiter pugnans, & globulo trajectus, gloriosam mortem pro Patria obiit. Egregius certe vir esse debuit qui ejusmodi navis præ-

præfectura donatus est, nec ignavus fuit qui ausus acceptare officium, cujus certissimum præmium vix aliud esse poterat quam mors violenta: Ita igitur hæc pulcherrima familia pacis & belli tempore, terra & mari, vita & morte, quinetiam post mortem scriptis & exemplis, tota fuit utilis Patriæ & Ecclesiæ.

Sed an tantus Vir uni solum Ecclesiæ & Academiæ inserviisset sua præsentia & voce, qui consiliis & calamo de omnibus bene merebatur? Tanta tamque splendida lux clarius fulgere non poterat quam in Cælo Leydensi, nec minus præmium ejus debebatur meritis. Illustres igitur Academiæ Batavæ Proceres, commendatum ab omnibus bonis & ab ipso Cl. *Triglandio* moribundo, suaque virtute commendatiorem, ad Professionem Theologicam, maturo consilio & seria deliberatione, vocarunt, anni 1653. 30. Augusti, ideo augustioris.

Verum enim vero, cum sola Academia non videretur ampla satis palæstra in qua iter Gloriæ immortalis decurreret Athleta tantus; ei munus Pastoris adjunctum est in Ecclesia Belgica ad sublevandam imminentem senectutem Cl. *Heydani*, qui solus integras vices Pastoris & Professoris non sine incommodo, affecta jam ætate, magna tamen alacritate sustinebat, adeo ut vegetam adhuc venerandi senis valetudinem huic forte debeamus vocationi. Vigesimo igitur quarto die Maji anni sequentis confirmatus est in sacro munere, ipso Pentecostes die, quo Apostoli solemniter declarati sunt Pastores Ecclesiæ universalis, effusis in eos Spiritus Sancti donis, cujus etiam ὁ μακαρίτης noster amplam accepit mensuram, temporibus difficillimis prorsus necessariam. Nono vero Junii Inauguralem Orationem habuit in Academia, tanto applausu juventutis Academicæ, quanto plebis Ecclesiasticæ in templo dixerat. Atque in hac egregia Vocatione, summa alacritate, incredibili diligentia, laboribus Herculeis, bona fide, sincera pietate, zelo divino, velut alter Elias, mira prudentia, vita inculpata, inter infinitos Liber-

bertinorum insultus, constanter perseveravit ad extremum vitæ splendide & gloriose actæ, cui nihil defuit præter spatium longius.

At tanto viro præsens sæculum non erat dignum: Corpus nactus erat satis quidem robustum, sed id nimiis laboribus fregerat, paucis annis enim multorum annorum, imo sæculorum, opus perfecerat, cui maxime longævorum vita vix sufficeret. Curam Ecclesiæ suo jure poterat in Collegas derivare, quia primario Pastori ab ea immuni adjunctus, cum eo labores, honores præmia & privilegia omnia ex decreto sapientissimi Magistratus æqualiter distribuebat. Sed ab Ecclesiæ cura, membrorumque & ægrorum visitatione dispensari noluit, contra vero, cum dimidias tantum Pastoris vices demandatas haberet, integras voluit implere, zelo & diligentia stupenda in homine alias occupatissimo, imo non tam onerato quam oppresso & tantum non fatiscente sub multiplici onere, cui plures simul juncti vix essent pares. Concionabatur in Templo, legebat in Academia, præsidebat in Consistorio, Catechisationes instituebat in Choro, Collegia habebat in domo, scribebat in musæo, sæpe in lecto, membra Ecclesiæ visitabat in ædibus, ægros etiam & pestiferos, curam ad omnes & ad omnia extendebat. Quomodo vero corpus morbis & laboribus fractum, ab infracto licet animo sustentatum diutius restitisset?

Podagra & Calculus Literatorum carnifex ob vitam sedentariam multis annis eum afflixerat, quid mirum igitur duobus eum hostibus adeo atrocibus succubuisse, quorum unus tot solet edere strages, ut nullus plures. Eventum certe longe ante præsensit vir sagax; unde secundam partem Theologiæ practicæ contraxit, quod & mihi semestri ante obitum cum eo prope templum majus deambulanti significavit magna animi constantia, firmitate & alacritate, vultu ad amœnitatem & gaudium composito, velut de die nuptiali & re maxime exoptan-

optanda colloquens. Præerat ejus valetudini vir ſummus, *Franciſcus Sylvius*, Medicorum Lugdunenſium facile princeps, magni ingenii, judicii & experientiæ, veræ antiquitatis & novitatis amans, non ob antiquitatem aut novitatem, ſed veritatem; quo pacto antiquam & novam Medicinam felici hermathena ſociavit: antiquam non rejiciens, ſed novà perficiens, illius cultor, hujus cultor & auctor præcipuus, raris experimentis Anatomicis, Chimicis & Practicis, enimvero Tranſmutationum pyrotechnicarum cauſas & modum jugiter & accurate ſcrutans, analogam eorum eſſe rationem in corpore humano colligit, & autopſia confirmat, atque ad praxim applicat vir ſapientiſſimus, pravos humores non tam purgando, ne bonos cum pravis expellat, quam corrigendo. Quibus artibus amici ſui afflictam valetudinem & collapſas vires, aliquot annis Dei gratia ſuſtentavit; & diutius feciſſet, niſi vis major obſtitiſſet, cui reſiſtere eſt impoſſibile, & velle furioſum.

Imminebat nempe ultima periodus & hora decretoria, qua Athleta noſter decertato bono certamine coronam Juſtitiæ reportaturus erat à juſto Judice & ſupremo Domino. Lucta ei non tam erat cum morbo ſæviente quam cum morte imminente, vires non tam proſtratæ quam amiſſæ erant, corpus cacochimum, & ſaburra pravorum humorum & inexhauſta, natura deficiebat: antiqui ergo hoſtes, Calculus & Podagra ſupervenientes non tam cum eo pugnarunt quam triumpharunt de ejus exuviis, quod primo morbi die mœſtus animadverti & amicis renuntiavi quindecim diebus ante obitum, adeo ſubito mutatus erat. Manſit tamen ad extremum in victo corpore animus invictus & immotus, velut æternitatis candidatus, vitæ & gloriæ ſatur, Deo plenus, ſupra vanum mundi typhum collocatus, finem hujus vitæ contemplans velut initium futuræ, obitum velut abitum ad Deum, morbum velut ſcalam, & mor-

 tem-

tem velut portam cœli. Mors quippe inopinum non deprehendebat, cujus tota vita fuerat præparatio ad mortem, quam quotidie præ oculis habebat atque expectabat, velut ærumnarum terminum & laborum. Quapropter uxori & liberis mature valedixit, illi gratias egit pro officiis exhibitis, certe maximis, uxor enim fuit amore, filia cultu, mater cura erga ægrum, die nocteque ipsi ministrans: his vero benedixit & consilium dedit, habita ratione eorum genii, ingenii & temporis, atque rebus domesticis pie & prudenter compositis, terrestribus cogitationibus animum abdixit, & cælestibus totum addixit, sacris meditationibus & precibus vacando, in quibus præsens Dei auxilium sensit; tribus enim ultimis diebus liber fuit ab omni dolore, ut nempe exercitiis pietatis liberius incumberet, atque ita pie & placide vitam mortalem cum æterna commutavit, & ad vitæ auctorem migravit.

Pater mi, Pater mi, currus Israëlis & equites ejus. Itane nos deseruisti, uxorem, liberos, consanguineos, amicos, collegas, Ecclesiam, Academiam, Urbem, Patriam? quam felix tibi contigit excessus, tam funestus nobis, uxori viduæ, liberis orphanis, amicis destitutis, Ecclesiæ orbæ Pastore, Academiæ doctore, Urbi cive. Pii certe sunt quovis exercitu potentiores & quavis arce firmiores ad Reip. præsidium, si decem fuissent Sodomæ, amœna Pentapolitanorum vallis igne cælesti non arsisset. Quin ob pios mundus conservatur, quanquam impii id non intelligant, sed rideant Servatores suos, ut Judæi olim mundi Servatorem. *Corona cecidit ex capite, væ nobis quia peccavimus.* Vitia enim loci & sæculi non merebantur tantum virum diutius superesse inter vivos. Occidimus, occidimus justum, quo mundus non erat dignus. Ætas enim virilis, temperamentum naturale, diæta accurata & fortis animus longiorem ei nobisque vitæ usuram polliceri videbantur.

Ita vixit, ita mortuus est *Johannes Hoornbeek*, 48. annos 10. men-

menſes natus. Qua ætate pater ipſius & frater primogenitus obierunt. An fato, temperamento, vel alicui cauſæ occultæ adſcribendum, curioſis diſceptandum relinquo; ſapienti Dei providentiæ adquieſcens, qui ab æterno vitæ noſtræ ſpatia ſapienter præſcripſit. Eadem circiter ætate magni pariter viri perierunt, *Georgius Princeps Anhaltinus*, *Urſinus*, *Whitakerus*, *Spanhemius*, *Hottingerus*, *Mæſtertius*. Sed & alii alia, cum minore tum majore, omni nempe ætate homines moriuntur, omnes hominum anni ſunt climacterici, quia ſunt mortales à nativitate, prolata in eos mortis Sententia à mundi incunabulis: ſenes quidem debent mori, ſed juvenes etiam debent mori. Quin longe plures moriuntur in infantia quam in pueritia, plures in pueritia quam in juventute, plures denique in juventute, quam in ſenectute: non ſolum quia plures ſunt infantes quam pueri, pueri quam juvenes, & juvenes quam ſenes; ſed etiam quia pluribus caſibus obnoxia illa ætas quam hæc, ut infelix nobis *Hoornbeekii* obitus, ſummo noſtro dolore confirmat certius quam vellemus.

Vir fuit profecto ſummus, & inter clariſſimos ſuo jure reponendus, cum clariſſimus fuerit ſua doctrina, virtute & fama, quæ immortalis futura eſt, & ſuavis odoris apud poſteros: adeoque non duntaxat inter magnos ſed inter maximos, ſi non primus cenſendus, quod abſque temeritate & invidia facile non poteſt fieri, ſaltem nemini ſecundus, ſalva modeſtia & humanitate habendus merito; ſive dona naturalia, ſive acquiſita aut infuſa ſpectemus: natura enim fuit excellens, induſtria magna, & pietas non vulgaris.

Corpus habuit magnum, ſecundum omnes dimenſiones recte proportionatum, *Staturam* egregiam & erectam, *Vultum* ad gravitatem & majeſtatem compoſitum, *Faciem* pulchram & egregie coloratam, *Temperamentum* naturale juſtum; *Geſtus* comptos, *Vocem* ſonoram, *Eloquium* ornatum, *Viſum* & *Auditum* acutum, omneſque cæteros *Senſus* fideles, *Ingenium* prom-

promptum, *Judicium* ſolidum, *Memoriam* firmam, quæ tamen dotes raro concurrunt, cum diverſa & contraria temperamenta requirant.

Ejus *Eruditio* fuit admodum diffuſa: *Linguas* ſi ſpectes, novit plurimas doctarum & vulgarium, Latinam, Græcam, Hebraicam, Chaldaicam, Syriacam, Rabinicam, Belgicam, Germanicam, Anglicam, Gallicam, Italicam, Arabicæ & Hiſpanicæ rudimenta attigit. *Artes* ſi requiras, nullam ignoravit; nempe *Philoſophiam* tenuit quantum Theologo opus eſt, *Juriſprudentiam* deguſtavit, *Medicinam* infelici experientia didicit ob frequentes morbos. *Hiſtoriam*, Sacram præſertim, multum excoluit, & ad Theologiam mira arte applicuit, ut teſtantur omnia ejus Monumenta, Summa imprimis Controverſiarum & Opus poſtumum contra Ethnicos, *Oratoriam* perſpectam habuit, non duntaxat ejus Theoriam, quæ Rhetorica dicitur, ſed Praxim maxime.

In *Theologia* vero principatum ſine controverſia obtinuit: Ideam nobis perfectam exhibens Theologi magni & omnibus numeris abſoluti; in omnibus enim Theologiæ partibus fuit conſummatus. Enimvero, cum Cæleſtem hanc Diſciplinam conſideraret velut omnium Reginam, claram Dei Vocem ad homines, ſacrum cœli Depoſitum, veram Panaceam animorum, regiam Viam ad cœlum, fidelem cæleſtium opum Promumcondum, tutiſſimum ad æternam felicitatem Medium, eam ſibi ſupra cæteras excolendam judicavit: Et merito, cum magnum & ſublime ingenium non niſi magna & ſublimia cogitet, iiſque ſolis perfecte contentus adquieſcat & conquieſcat: ſimiles nempe habent labra lactucas, ſed potius delicias & cupedias: cæleſtes animæ non niſi cæleſtibus dapibus paſcuntur, & divinæ mentes divinis cibis, ſeu Deo ipſo ejuſque Verbo, quæ ſunt verum nectar & ambroſia Chriſtianorum, maxime piorum: vivos igitur aquæ vitæ latices imbibit, quorum potu Theologica Scientia non leviter tin-

tinctus, ſed penitus imbutus fuit: non unam duntaxat aut alteram ejus partem, ſed omnes pariter adoptavit.

Cum vulgus Theologorum, etiam celeberrimorum, præclare ſecum agi putent, modo unam portionem horti ſacri, certe ampliſſimi, excolant. Unde *Alii Sacrarum Literarum* lectioni ſe conſecrant, quæ revera ſublimior eſt Theologiæ pars & principium unicum. *Alii Didacticæ* toti incumbunt, ſeu *Catecheticæ*, ejuſdem enim Doctrinæ, nempe Chriſtianæ, varia ſunt nomina, prout Adultis aut Junioribus traditur, fuſius aut brevius, ſubtilius aut dilucidius. *Alii Controverſiis* cum *Hæreticis* his vel illis, *Pontificiis* ſcilicet, qui ſuis Traditionibus doctrinæ puritatem, morum ſanctitatem & diſciplinæ caſtitatem deturbarunt. *Socinianis*, qui pleroſque fidei Chriſtianæ articulos ſuſtulerunt, tot nempe, ut vix Chriſtianorum nomen niſi æquivoce mereantur; peccantes ſubſtractione, ut Pontificii additione: quo pacto illi humanam ſalutis ſcientiam effinxerunt, hi divinam aboleverunt. *Anabaptiſtis*, qui inepti ignorantiæ magiſtri ſapientiam divinam enervant, & humanam abnegant. *Lutheranis*, qui Reformationis opus prorſus divinum, humanis commentis, velut figmento Conſubſtantiationis, monſtro Ubiquitatis, ineptiis Ceremoniarum deformarunt, *Luthero* pertinacius adhærentes, cui lux Euangelii gradatim affulſit, eaque matutina potius quam meridiana, id eſt, non clara & pura, ſed obſcura & quaſi umbris noctis aut nubium caligini immixta. *Remonſtrantibus*, qui docti ſunt Jeſuitæ reformati, quemadmodum Anabaptiſtæ Jeſuitæ ſunt idiotæ.

Alii Caſus Conſcientiæ, ſeu Theologiæ praxim, merito inſtaurant: nam cum Theologia tota ſit practica, praxis eſt ejus finis & velut anima. *Alii* per vaſta & amœna Hiſtoriæ ſacræ viridaria decurrunt, ut divinam veritatem illuſtrent exemplis petitis ab Heröibus Chriſtianorum, atque antiqua & nova inter ſe comparent. *Alii Philologiam ſacram*, ſeu verborum

& phrasium vim & significationem examinant, quia verba sunt rerum signa & symbola quibus res percipiuntur à mente humana crassa mole corporis tecta. *Alii* denique Rationem, particulam illam divinæ auræ, consulunt & adhibent, velut instrumentum ad explicandam Scripturam & eruendas veritates revelatas, atque principium ex quo mixtas id est, naturæ lumine notas educunt satis feliciter, modo sit depurata & repurgata à fæcibus nativæ corruptionis, & verbo Dei illustrata, ac divina gratia reformata: adeoque Sapientiam humanam cum Legislatore Hebræorum diligenter excolunt, ut lumen naturale jungendo supernaturali, Infideles melius instruant ex propriis eorum principiis, Hæreticorum strophas evertant, & Orthodoxam fidem illustrent.

Hoornbeekius autem vasto suo animo hæc omnia conjunxit, mira ingenii fertilitate, memoriæ fidelitate, & diligentia stupenda, ut clare testantur immortalia ejus Monumenta, cedro digniora & durabiliora, de omnibus Theologiæ apicibus tradita felici posteritati: ut prorsus admirabile sit, quomodo unus vir perfecte tenuerit omnes universæ Theologiæ, partes, cujus alii, etiam doctrina celebres, partem unam aut alteram minus accurate addiscunt. Verum admirationem sustulit ipse, fatendo pientissimæ uxori arcanorum suorum merito consciæ, se non propriis viribus, sed divinæ gratiæ id debere, adeo ut multum ingenio & diligentia, sed plus longe precibus adsequeretur, in quibus erat adsiduus, & sine quibus nihil auspicabatur. Deo igitur Doctorum Doctore supra vulgarem modum profecit: illuminante, Spiritu Sancto eum & Scripturæ sensum aperiente; Quanquam profani id velut Enthusiastarum delirium suo damno habeant O Tempora, ô Mores! Verum aliud certo experimento, didicit noster, ne dicam ex Dei Verbo.

Enimvero in *Scriptura Sacra* fuit exercitatissimus & reconditos ejus sensus profunde scrutatus. Nec mirum, cum Vete-

ris

ris ipſi Teſtamenti Profeſſio incumberet. *Didacticam* quotidie tradebat in Collegiis, & de ea reliquit egregium Syſtema ex præcipuis Auctoribus Reformatis deſcriptum. *Catecheticam* non ſolemniter duntaxat pomeridianis concionibus, ſed privatim in domo, & publice in templo, explicuit, mira claritate, quin etiam ejus exercitium ſive nondum plene introductum, ſive aliquomodo collapſum inſtauravit. In *Controverſiis* regnavit ſine controverſia, cum non tam factus quam natus ad eas decidendas videretur: qua de cauſa varia de iis volumina conſcripſit contra pleroſque Infideles, Hæreticos, Schiſmaticos & libertinos. *Praxios Theologiæ* ſtudium conatus eſt introducere in Academiam Leydenſem, quod proh dolor! nimis negligitur inter Reformatos nonnullos: imo omnes fere; ſi Britannos excipiamus. Quam pauca enim & jejuna ſunt noſtrorum de ea Commentaria: Quin præter *Ameſii* Caſus vix quidpiam de iis ſcriptum eſt Latine. Quapropter *Theologiam practicam* duobus magnis voluminibus adornavit, & ulterius perrexiſſet in hoc Argumento, ſi ita placuiſſet ſupremo vitæ Arbitro.

Hiſtoria ſacra mire delectatus eſt, ut teſtantur omnia ejus Scripta, pulchris obſervationibus hiſtoricis diſtincta, imprimis autem *Præfatio Operis contra Socinianos*, *Summa Controverſiarum*, & *Liber inceptus de Ritibus veterum*. *Philologum* etiam fuiſſe egregium apparet clariſſime ex methodo ſcribendi, qua ubi opus eſt omnes verborum apiculos accurate perpendit, magnoſque ex iis montes dependere non ſæpius quam felicius oſtendit; myſteria occulta inde detegens, & difficultates intricatiſſimas explicans, imo Controverſias graviſſimas, imprimis Socinianas, hac methodo tradens.

Ubinam vero *Concionandi Artem*, præcipuam Theologiæ partem, animarum magiſtram, pietatis nutricem, ſalutis nuntiam, relinquimus? In qua noſter maxime triumphavit de

Dia-

Diabolo & Peccato: mirus enim fuit dicendi artifex, prædicabat nempe docte, pie & eloquenter, quod rarum eſt; quodque rarius, docte ſine obſcuritate, pie ſine importunitate, eloquenter ſine affectatione: quæcunque concipiebat, facilitate mira exprimebat, ſublimia fidei myſteria diſtincte explicabat ad vulgus captum: Errores refellebat ſine errantium offenſione: Vitia reprehendebat ſine peccantium irritatione: Legis comminationes proferebat cum Malorum terrore incredibili, velut ex apice montis Hebal: Gratiæ promiſſiones applicabat cum fidelium gaudio inenarrabili, velut ex faſtigio montis Gerizin, aut Sionis.

Verum Scientia etſi magna ſine bona Conſcientia nihil aut parum eſt: nam Scientia inflat, charitas vero ædificat. Dæmones nempe multi, ſi non omnes, ſunt docti & doctiores hominibus etiam doctiſſimis; cum primævæ ſcientiæ à Deo infuſæ reliquias forte conſervent, & 6000. annorum habeant ſtudium atque experientiam, nec tamen ſunt feliciores. Sed potius infeliciores, quia ex ipſa doctrina diſcunt infelicitatem ſuam. Hinc granum virtutis præſtat millenis eruditionis libellis, & guttula pietatis mari Sapientiæ.

Id certe intellexit optime *Hoornbekius*, ſummæ Scientiæ adjungens bonam Conſcientiam, & coronæ literarum coronam ex omnium virtutum gemmis diſtinctam; ut dubium reliquerit doctior ne vel melior fuerit. Mens quippe doctrina fulgebat, cor pietate ardebat, ſtillabat è cerebro in præcordia lumen cognitionis. Pietas erat maſcula, non muliebris, libera non ſcrupuloſa, hilaris non tetrica, grata non moroſa, humilis non ſuperba, modeſta non faſtidioſa, interna potius quam externa, velut nomen illud incognitum & manna occultum hominis interioris; tantum autem ejus prodebat, nec pluſquam ad Eccleſiæ & piorum ædificationem requirebatur, quæ ex corde pullulabat, & externe efflor eſcebat ad bonum odorem Religionis

Refor-

Reformatæ ſpargendum inter omnes. Ita veritatem corde credebat ad Juſtitiam, & ore profitebatur ad ſalutem, cum ſuam tum aliorum. Spiritus ſanctitatis erat Anima ſuæ animæ, omneſque actus Sanctificationis in eo producebat, impellens eum ad exercitium bonorum operum, fidei, ſpei, charitatis, pœnitentiæ, humilitatis, patientiæ, religionis, zeli, & ad Sabbathi obſervationem & defenſionem.

Conciones diligenter frequentabat, tres interdum & quatuor, quamvis eſſet occupatiſſimus, uno die, etiam cum ipſe concionabatur: omnium linguarum cætus adibat, Belgicos, Germanicos, Gallicos, Anglicos, Italicos, ut Sanctorum communionem exerceret: mature ante Concionatorem in templum veniebat ad verbi divini auſcultationem, ut bono exemplo præiret omnibus, ſicque diligentes confirmaret, & negligentes tacite notaret, cum ipſe minus haberet otii iis qui aberant aut tardius veniebant. Sacris Fidelium epulis paſcebatur cum gaudio, quoties ei offerebatur occaſio, quam etiam apud cætus Exterorum captabat interdum, ut certiſſimo verbi veritatis ſigillo muniretur contra naturæ corruptionem, peccati reliquias, mundi illecebras & Dæmonum tentationes, atque ita in certam ſpem cœleſtium deliciarum obtinendarum, & æternæ hæreditatis adipiſcendæ altius erigeretur.

Prudentia, quæ virtutum moralium oculus & fax, excelluit; Prudentia, inquam, vera & vere Chriſtiana, quæ Sanctorum eſt propria, ad vitam ſpiritualem eorum tutandam contra multiplices mundi & dæmonum fraudes & fallacias. Eccleſiaſticam vero imprimis excoluit, quæ Chriſtianæ ramus eſt fœcundus in Paſtoribus: Oeconomicam habuit ſummo in gradu, qua familiam velut Eccleſiam domeſticam, rexit. Politicæ, etiam & aulicæ rudis non fuit, cujus etſi abuſus ſit noxius, uſus tamen eſt ſalutaris & prorſus neceſſarius Perſonis publicis, præſertim Eccleſiaſticis, cum vivant in Republica, cujus Eccle-

 ſia

sia pars est nobilissima, & aulas principum frequentare debeant ad eorum institutionem & emendationem, quemadmodum Defunctus noster mira arte & dexteritate allaboravit. Nec ea ipsi esse dedecori potuit, qua Dei gloriam maxime promovit, sicut contra Pastorum imprudentia magnorum malorum est causa, dum eorum quibuscum versantur ingenia satis dextre versare non possunt.

Orthodoxiæ laudem, quæ maxime requiritur in Doctore Theologiæ, apud omnes merito reportavit: Unde nullus unquam Reformatus, etiam in tot libris de variis argumentis editis, vel minimam erroris labem ei affricare potuit. Nullam Sententiam nisi communi consensu receptam admittebat. Nova omnia in Religione, qua nihil antiquius, suspecta habebat. In dubiis Theoreticis propendebat in partem probabiliorem: sed in Practicis in tutiorem. Inter Theologos severiores erat moderatus, inter moderatos severus: severiores enim amplectebatur opiniones, sed quas moderatè tuebatur: nihil sibi libertatis, aliis vero plurimum ad pacem indulgebat; ferendo quæ auferre non poterat, modo essent tolerabilia.

Philosophiam novam cujuscunque Sectæ non rejiciebat in rebus pure philosophicis & physicis; contra vero omnes Quæstiones in utramque partem agitatas libenter audiebat: sed nolebat per latus Philosophiæ peti jugulum Theologiæ, id est, sub prætextu Philosophiæ novæ induci novam Theologiam, verbo Dei contrariam. Quapropter maxime abhorrebat ab iis Philosophis, qui vanam Dubitationem circa res omnes, imprimis divinas, conantur inducere. Qui sentiunt Deum posse homines fallere & mendacium proferre per prophetas. Qui Dei Proprietates, velut Independentiam, Infinitatem & Æternitatem non sine Sacrilegio attribuunt Creaturæ. Qui negant Creationem ex nihilo, & Resurrectionem ejusdem individui, Miracula & Supernaturalia omnia naso suspendunt.

Philo-

Philoſophiam conſtituunt Scripturæ interpretem, & Rationem normam credendorum. Trinitatem negant eſſe myſterium. Solem immobilem, & terram aſſerunt moveri. Sed perſonas amabat eorum quorum errores oderat, & vere quidem amabat, eorum quærendo converſionem quod ſummum bonum, adeoque ſummi eſt amoris indicium.

Veritatem autem non in Theologia & Philoſophia duntaxat colebat, ſed in tota vita & converſatione; candidum ipſi erat pectus, & naturalis quædam ſinceritas, atque æqualis ſinceritati in mente aperienda libertas: nihil unquam in dicenda ſententia vel gratiæ dedit vel metui: Ad nullius etiam arbitrium orationem ſuam inflexit, auribus nunquam lenocinatus: Veritate enim nihil unquam habuit prius, nihil antiquius, ejuſque propagandæ honeſta omnia quærebat media.

Mens generoſa in eo & *animus* vere erat *magnanimus*, magna cogitabat, ſed parva non negligebat; quia illa ſe digna, hæc non indigna arbitrabatur, aliiſque non relinquenda, vaſtus enim animus ad omnia ſe extendebat: inter magnos ſe præbebat magnum & excelſum: inter mediocres, facilem & moderatum: imo omnes fere ipſi erant eodem loco, cum nihil ipſi eſſet magnum, præter Deum. Ita dignitatem ſuam cum dignitate ſuſtinuit, & decus cum decore ſuo & Eccleſiæ.

Fortitudo ejus reſpondebat Magnanimitati, nullis terrebatur malis, niſi turpibus; nullis periculis, niſi erroris & peccati; repentinis non movebatur; quia ea & plura longe ante præviderat. Morbos varios & atroces, quibus Deus ex arcana, ſed ſapienti & juſta cauſa, ſicut multos piorum varie eum exercuit, magna ferebat patientia, mortemque ipſam imperterritus excepit: calumnias & contumelias, magnæ animæ concoctu difficiles, ſed præclari facti & pietatis præmium tam ordinarium quam injuſtum, eodem patiebatur animo, forti & Chriſtiano: ut proſperis non at-

tollebatur, cum ejus virtus ea ab hominibus juſte mereretur, ita nec ſequioribus deprimebatur; ſciebat enim ea non tam eſſe ab hominibus quam à Deo per homines, qui modum, ordinem & finem ſalutarem præſcripturus eſſet. Si privatis tamen non, at publicis malis angebatur: Eccleſiæ nempe afflictum per Europam ſtatum, deformatam faciem, diſſipatos cœtus & fidelium lanienam ſummo, ut par eſt, videbat cum dolore, quemadmodum hæreſes, apoſtaſias & impietatem infeliciter ſuccreſcentem, atque volitantia Libertinorum ac malorum librorum examina, velut ex condicto, hoc ſæculo, utinam non hoc loco.

Gravitas decora, ſine faſtu & ambitione, præcedentes virtutes ornabat, qua mores & exteriorem habitum ad cujuſque dignitatem, velut ſtudioſe, ſed libere, componebat. Majeſtas formæ & geſtuum augebat gravitatem, quam tamen pro arbitrio demittebat, & grata urbanitate atque humanitate temperabat. Unde multi, præſertim Juniores, qui eum ob majeſtatem vultus adibant cum metu, relinquebant cum fiducia & exultatione, ob morum civilitatem. *Hilaris* & facetus erat, ſed cum familiaribus; erat enim temperamenti ſanguinei, & laborum tædium conabatur fallere animi relaxatione, quæ tamen Majeſtatem non corrumperet, ſed gratiorem redderet.

Ingenium habebat in digitis, & cogitationes ſuper cuſpide linguæ: Meditationi adeo ſemper indulgebat, ut incedens etiam meditabundus videretur, quam ad amicorum occurſum facile deponebat, velut ſemper in ſe eſſet, extra ſe quando vellet.

Diligens erat & laborioſus, imprimis ante irruentem morborum turmam, & poſt etiam, quantum vires & morbi ferebant, atque ſumma animi contentio; quicquid enim agebat valde agebat, unde cito, ut Athletæ robuſti, fatigabatur. Verum incredibile eſt quam multa brevi tempore conficiebat:

bat: nec tamen fatigatus relinquebat laborem, sed laborem cum labore commutabat, meditationem cum scriptione, ægrorum & piorum visitationem cum lectione, quin lectiones, disputationes, catechisationes & conciones cum studiis. Itaque surgens vulgo meditabatur quæ mox scriberet, inde Collegium habebat: post meridiem Ecclesiæ membra aut alios invisebat, mox legebat aut disputabat; inter disputandum meditabatur concionem, quam post disputationem interdum recitabat in templo, eaque habita, alia curabat negotia.

Liberalis erat, quantum lauta satis ejus sors permittebat; contra vulgarem consuetudinem multorum suæ conditionis; qui, si non avari, at parci, esse solent, interdum ex avara natura vel consuetudine, interdum ob fortunæ in eos avaritiam. Sic nempe bonos libenter juvabat ope & opere, etiam suis opibus. An *Gratus* igitur non fuisset ob accepta beneficia, qui gratis dabat? Nihil itaque ulli debere se vel minimum patiebatur, sed statim par pari referebat, interdum etiam cum fœnore, omnibus prosequens officiis eos qui etiam minimo amore vel favore eum prævenerant, nisi impedirent ipsi, sua ambitione, invidia aut inconstantia, hostes ejus facti præter ejus meritum.

Temperantiam amabat in cibo, potu, somno, labore, vigiliis, affectibus, vestibus, exercitiis omnibusque voluptatibus animi & corporis, quæ omnia ita accurate temperabat, ut ad legitimum usum sine abusu referret: unde ipsos nimis diligentes oderat, qui ipse erat diligentissimus, *manum* enim *de tabula tollere poterat*, instar Apellis. Omnia quippe immoderata ei displicebant, cum sciret virtutem in medio esse positam. Dixisses animum ejus obtinere temperamentum ad pondus, seu potius ad justitiam.

Mansuetudo in eo mira; quanquam natura videretur in iram propensior, ob promptitudinem & bilem; vix tamen un-

quam iraſcebatur: ſeu ſanguis bilem temperaret, & prudentia promptitudinem, ſeu potius gratia corrigeret naturam, adeo ut, ne ob graves occaſiones tantum commoveretur ac alii ob leviculas. Nunquam verbulum ei excidebat durius; non dicam in uxorem; cui ſapiens nunquam debet aut poteſt iraſci, ſed nequidem in liberos aut ancillas, clementiam præferens ſeveritati, & vincula amoris vinculis iræ. Nec tamen, indulgebat vitiis, ſed gravitate ſua compeſcebat.

Amicitiam, virtutum omnium velut coronidem, coluit; erat enim propenſus in amorem proximi, naturæ quadam ſpeciali bonitate. Amicitiam, inquam, veram non fucatam, cum paucis non cum multis, ſciebat enim vir ſapiens, inter multos veram non poſſe conſiſtere: cum bonis non cum malis, à quibus generoſa ejus abhorrebat indoles; Omnes tamen videbat & audiebat, dictitando omnibus utendum, ſed ſolis bonis fidendum. Malis autem congredientem ex cauſa neceſſaria, turbatum facile obſervaſſes, ſeverum ejus vultum, eoque velut iis minitantem. Magnus erat ejus in familiam amor: ſed in uxorem & liberos imprimis eminebat, à quibus viciſſim ſupra modum redamabatur. Ardens fuit ejus in matrem optimam charitas & obſervantia, etiam in ſumma dignitate, eique parum ſupervixit: fatone an dolore, incertum. Amicis verus erat amicus, eos omnibus officiis præveniens & proſequens, eorum errata tam libenter quam facile condonabat, amori ſuo plus tribuens quam eorum imprudentiæ. Non mirum igitur omnis ordinis homines à pedo fere ad ſceptrum, ſeu tam magnos quam mediocres & infirmos, ejus amicitiam quæſiviſſe; mercatores, literatos, nobiles, ipſoſque principes.

Amore Obſervantiæ & Reverentiæ legitimæ proſecutus eſt imprimis Magiſtratus, velut Deos terrenos, aut Dei potius vicarios, vivas & ſpirantes ſupremæ Majeſtatis regis regum & domini dominantium imagines: gratiam eorum ambiens, non

ut

ut ab iis aliquid obtineret, quod infra fortunam ejus primas dignitates Ecclesiasticas & Academicas consecuti, nec altius adscendere cupientis, cùm ad fastigium pervenisset, & à lucro atque ambitione abhorreret: sed ob conscientiam, quia sciebat eos à Deo esse constitutos, & contumaces in justa eorum mandata ordini divinitus sancito obsistere. Nec tamen turpi adulatione ipsis mancipabatur, errata eorum, pro ut humanum est errare, impie dissimulans; sed prudenter, leni, at gravi, admonitione, non suo, quod subditus esset, sed Dei nomine, cujus erat minister perstringens, tanta libertate, gratia & efficacia, ut boni pie afficerentur: verum semper privatim, nunquam publice, quod ut honestius, ita gratius & fructuosius, ubi Magistratus est Orthodoxus, prudens & pius. Cum viles animæ, turbones imprudentes & audaculi sine necessitate in sacra illa capite impotenter invehantur publice, sæpius non tam ex zelo domus Dei quam ad inanem gloriolam captandam, ut videantur aliquid posse, ignem peregrinum excitantes in altari.

Vicissim etiam à piis Magistratibus redamabatur ob summas dotes, quas honorifica ejus mentione post obitum grati prædicant. Nominatim vero Celsissimæ Arausionensium Principi ita gratus fuit & acceptus, ut in aulam sæpe vocaretur & socius æstivarum peregrinationum ac piæ solitudinis adhiberetur. *Wilhelmo* pariter III. Dei gratia Arausionensium Principi, etsi tum puero, charus fuit, cujus erectam indolem ad magna surgentem Noster magni faciebat. *Wilhelmo* vero Nassoviæ Principi, Frisiæ Gubernatori familiaris fuit: nec non Multis ex Ordinibus Generalibus & Hollandiæ, eorumque Delegatis imprimis Curatoribus Academiæ, ac Magistratui Leydensi. Speciatim autem intimi ipsi fuerunt *Ampliss. vir Johannes van Thilt*, Concivis ejus honorandus, Curator Acad. & Consul Harlem. dignissimus, in cujus pectore virtus sedem videtur elegisse, præsertim amor Religionis, Justitiæ, Patriæ & Acade-

Academiæ, cum incomparabili candore. *Ampliss. Johannes Elemannus*, summus Philosophus & Medicus, praxi Medicinæ diu clarus & charus Lugdunensibus, longe supra omnes, qui praxim unquam Leydæ ante ipsum fecerunt; sed longe clarior & charior probitate morali & prudentia politica, qua Reip. clavo assidens eam nunc feliciter moderatur, ex summo Medico major Politicus subito factus, si non natus potius quam factus ad Rempubl. administrandam: sed cujus laudibus brevitas & inopia mea deterit. *Amplissimus vir Johannes Meermanus*, Exconsul Leydensis, Deputatus ad Consessum Potentissimorum D.D. Ordinum Generalium, nuper ex Legatione Anglicana redux, instar columbæ Noachi, cum fronde olivæ in ore, pace feliciter confecta inter Batavos & Britannos, in quo exornando natura & ars pariter certare videntur: cum sit ingenii & judicii prorsus stupendi, doctrinæ suspiciendæ, etiam in Mysta literarum: excellit enim in Theologia, Philosophia, Politica, Jurisprudentia & Literatura politiore, prudentiæ autem prorsus incomparabilis, sed de quo præstat tacere, quam loqui, ne pauciora meritis dicantur. *Nobilissimus Marcus du Tour*, supremæ Curiæ Brabantinæ Senator dignissimus, arcta amicitia simul & propinqua affinitate ipsi junctus fuit, quem qui norunt, uno ore merito celebrant velut illustre sæculi nostri ornamentum, utpote naturæ & artis compendium, sed mihi de eo tacendum, ne necessitudini & amori dare videar quod ejus deberi meritis omnes confitentur. *Amplissimus Joachimus Wevelinchovius*, Senator Leydensis, & Curatoribus Academiæ à Secretis, vir ad exemplum sæculi natus, ob pietatem exquisitam & raram in homine suæ sortis, quæque vastam ejus eruditionem in Scientiis & Linguis fere obscurat, ob ejus modestiam.

Inter Literarum autem Antistites nemo ipsi ignotus: nulli ipse non notus fuit & acceptus; nisi qui Orbi sunt ignoti. Sint vero omnes nobis noti, non possunt tamen omnes esse amici.

Qua-

Quapropter ſelegit paucos, ſeu pietate, ſeu doctrina, eminentes, quos peculiari complecteretur amore. Inter eos eminentem locum habuere ejus Præceptores & Collegæ, de quorum plerisque ſuperius diximus. Conjunctiores ipſi fuerunt Leidæ *Albertus Ruſius*, ſummus Literator & Jurisconſultus, quodque majus verè probus & candidus. *Franciſcus Sylvius*, ſupra laudatus. *Albertus Kyperus*, Philoſophus & Medicus magnus, antiquitatis veræ cultor, ineptę & impię novitatis hoſtis. *Antonius Thyſius*, Literator & Jurisconſultus celeberrimus, ob eloquentiam antiquis temporibus dignam. *Georgius Hornius*, quo vix doctior & clarior in omni fere literarum genere. *Petrus de Witte*, Eccleſiaſtes Leydenſis, doctiſſimus, vir antiquæ pietatis. *Johannes Legerus*, *Waldenſium* genuina proles, in cujus familia Paſtores floruere 400. annis, ex quo ſolo vindicatur Religionis noſtræ antiquitas: Sed qui ſua quam avorum virtute clarior, ob eruditionem, pietatem, prudentiam, & præclara geſta, quibus poſt Deum meretur nomen liberatoris Subalpinorum Reformatorum, & Confeſſoris Chriſti, ob quem nunc longe à ſuis exulat familiaribus. Verum præ cæteris, *Jacobus Revius*, Theologus ſolidus, Philoſophus ſubtilis, Literator politus, & Poëta excellens.

Diſſenſus quidem Opinionum fuit inter Ipſum & Aliquos, nam idem omnes ſentire in hac mortali caligine vix eſt poſſibile; cum major ſit cerebrorum quam vultuum diverſitas & inæqualia gratiæ dona. Adhærebat nempe Vir optimus Theologiæ antiquæ & ſententiis ἀκριβεϛάταις: Sed ſine ullius odio aut tyrannide, proh dolor! nimis vulgaribus hodie.

Inter Theologos exteros charus admodum fuit *Edwardo Reynoldo*, Epiſcopo Norwicenſi, magno prorſus & profundo Theologo: *Rhetorfortio*, ſubtiliſſimo & pientiſſimo, Profeſſori Andræapolitano: *Baillio*, politiſſimo, Glaſcuenſi: *Molinæo*, ſeni celeberrimo: *Riveto*, multæ lectionis & accuratæ: *Blondello*, Hiſtorico incomparabili: *Buxtorfio*, Hebrææ literaturæ pro-

mo-condo: *Hottingero* diffusæ eruditionis Viro: *Turretino* juniori, antiquæ Theologiæ cultori & vindici: *Fred. Spanhemio*, filio dignissimo magni & incomparabilis parentis: *Nicolao Arnoldo*, Theologo magnæ eruditionis & zeli pro domo Dei: Denique *Johanni Valkenerio*, ejus Successori in Professione, Theologo promptissimo, doctissimo, eloquentissimo, orthodoxo, antiquæ Theologiæ Studioso; ad quæ decora accedit puræ Philosophiæ & politioris Literaturæ notitia & usus singularis.

Discipulos habuit fere omnes qui in Belgio Theologiæ navarunt operam 22. annis integris quibus docuit, cum Trajecti tum Leydæ, quorum plurimi nunc sunt Professores vel Pastores magni nominis in præcipuis, Ecclesiarum Europæ; quemadmodum supra laudati Turretinus, Spanhemius, & qui non?

Liberos reliquit tres, duos filios, *Isaacum* & *Henricum Æmilium*, & unam filiam, *Annam* nomine, omnes magnæ spei, ob virtutes patris quasi hæreditarias in iis efflorescentes & feliciter adolescentes, quibus animo ut corpore eum referre videntur in ipsa adolescentia. Masculos, ut ante dictum, jussit eligere Vocationes eorum genio & ingenio conformes ac tempori & loco. Nulli imposuit Studium Theologiæ, quamquam id optasset: judicavit enim Vir prudens voluntatem non posse cogi, electionem muneris debere esse liberam, & populum Dei spontaneum: Vocationem ad munus Sacrum esse à Deo, non à parentibus, omnique in munere pios inservire Deo, nec certe Ministerium sub Novo Fœdere hæreditarium est, ut sub Veteri: quoniam præsens adultæ Ecclesiæ status majores requirit dotes quam antiquus: nunc enim cultus est magis spiritualis; olim vero magis corporeus ob ceremoniarum choragium. Liberis ejus non ineptè adjungere possumus *Hoornbekium*, Filium fratris majoris natu, adolescentem præstantissimum, ingenii, modestiæ & diligentiæ laude commendatissimum.

Libros, animi docti & fœcundi liberos, scripsit plurimos, omnes

omnes fere de variis & utilissimis rebus, ante omissis, aut minus accuratè pertractatis: verum enim erat Scriptor, non Descriptor, ut plurimi hodie, qui eandem crambem, non bis duntaxat, sed millies recoctam, si non ad mortem, ad nauseam, exhibent, male describentes, seu bene seu male scripta ab aliis; furto, imo sacrilegio, conantes inclarescere; aut sua arbitrantes quæ emerunt, non quæ excogitarunt. Noster vero gloriam nec emebat nec furabatur, ut nec Alexander victorias, suaque non aliena Deo sacrata volebat: Hinc omnes ejus libri redolent ingenium viri magni sine controversia, in iis enim elucet inusitata quædam scribendi facultas, de obscuris dilucidè, de confusis ordinatim, de dubiis enucleatè. Magnus autem eorum numerus & multiplex argumentum suadet, ut eos in suas distinguamus classes, Exegeticos nimirum, Didascalicos, Polemicos, Practicos, Historicos: quos Deò favente forte simul edemus in folio.

Hæc omnia prorsus rara & mirabilia consideranti subit animum justa admiratio, quomodo tot, tantæ, tamque diversæ dotes ad unum homuncionem exornandum concurrerunt: tum, quia Deus pro ineffabili sua sapientia variè dispensat sua dona, uni dans unum, alii aliud, nulli omnia, tùm quia eorum pleræque videntur contrariæ. Anima excelsa nimirum raro consequitur corpus validum, quia spiritus subtiles id statim afferunt & meditationes opprimunt: unde magnos viros vulgo debiliores esse contingit. Ad hoc, Ingenium, Judicium & Memoria, contraria requirunt temperamenta: illud nempe calidum & humidum: istud frigidum & siccum: hoc humidum ad impressionem, siccum ad retentionem, calidum ad exhibitionem: quapropter vix videmus conjuncta hæc tria in eodem. Similiter, qui prompto pollent ingenio raro sunt diligentes, quia brevi fatigantur studiis, velut Cursores. Qui sunt diligentes sæpius vim ingenii reprimunt. Docti non semper sunt pii; mens enim non determinat voluntatem necessario. Insuper laboribus variis & magnis

diſtracti parum habent temporis ad exercitia pietatis. Aſcetici vero toti ſunt in practicis. Qui multum legunt, multum non poſſunt ſcribere eodem temporis defectu; Ideoque non immerito cenſeo multos doctiores fuiſſe qui nihil aut pauca ſcripſerunt, quam qui multa deſcripſerunt; quanquam enim paradoxum videatur, rationi tamen eſt maxime conſentaneum. Studiis immerſi, parum intelligunt civilem cultum & politiorem vivendi rationem; nam toti ſunt intra ſe, vix apud alios: ipſi ſibi ſunt regulæ vivendi, exempla aliorum non ſequuntur, niſi antiquorum, quibus conſueſcunt; Pythagoram, Socratem & Catonem tam ſæpe quam libenter imitantur, loquuntur cum matre Evandri, ſæculum præſens contemnentes & ab eo contempti. Quanquam virtutes inter ſe connexæ ſint velut ſorores, raro tamen unus omnes poſſidet, cum in una magis ſe exerceat quam in alia: Hinc prudentes rarò ſunt candidi, ne arcana ſua prodant: graves rarius familiares, ne gravitati detrahat familiaritas nimia: diligentes rariſſimè colunt amicitiam cum multis, quia amici ſunt fures temporis. At hæc omnia, quæ in aliis ſingula ordinariè reperiuntur, in noſtro juncta inveniuntur. Coronam habuit ex omnibus contextam gemmis, quorum una aut duæ abunde ſufficiunt ad virum egregium exornandum: adeo ut Natura quaſi avara erga multos; Arsque liberalior natura erga eum prodigæ fuiſſe videantur; certatim concurrentes, & quaſi contendentes, utri plura deberet.

Cum vero honor ſit præmium virtutis, quam ſequitur ut umbra corpus in bene conſtituta Republica; non mirum tot tamque magnos honores conſecutum eſſe Defunctum noſtrum ab omnium ordinum hominibus, præſertim à bonis, veris ſummæ virtutis ejus cultoribus & admiratoribus. Enimvero ad ſummum culmen honoris pervenit, quo altius conſcendere non poterat vir ſuæ conditionis; primariæ & nobiliſſimæ facultatis in Academia nobiliſſima & primaria Profeſſor, & primario Paſtori in Eccleſia ampliſſima adjunctus, doctis juxta & piis charus & acceptus, per totum

totum orbem reformatum celeberrimus in ipſa juventute,& famæ florentiſſimæ ante florem ætatis. Cum ætate vero crevit ejus gloria, Operibus modo laudatis, quibus orbem literatum demeruit.

Nec mors ipſa,quæ arctiſſima ſolvit vincula,& finem ac modum ponit omnibus rebus etiam firmiſſimis, ipſique vitæ ac laboribus aliquid delibavit de ejus gloria, ſed potius auxit: nam pompa ejus funebris celebrata eſt ab omnium hominum & nationum genere,proſequentium mortui feretrum,memoriam viri laudati laudantium, ejusque familiæ bene precantium, quod non leve,etſi ignotum defuncto,cum velut inſignis benedictio à Deo promittatur piis. Ejus Vitam, prolixam quidem reſpectu ipſius, cum feſſus laboribus fuerit, & tam mundanæ gloriæ ſatur quam æternæ ſitiens, ſed breviorem reſpectu Eccleſiæ & Academiæ, cui tanta ingenii, induſtriæ, zeli & famæ gloria, inſerviebat; vitam, inquam, laudarunt omnes cordati; ſolisque improbis & invidis paucis,quod inevitabile,os apertum eſt: Quis enim feram indomitam frænaret? cum præſertim Deus ipſe optimus non placeat omnibus, nedum ullus hominum, quorum nullus invenitur, qui non aliquid humani patiatur, ob nativæ corruptionis reliquias, etiam in optimo quoque, cui velut leoni mortuo audet inſultare canis vivus, ſaltem indirectè & clanculariè. At noſtri fatum acerbum & mortem immaturam lacrimis pietatis proſecuti ſunt boni omnes: itaque triſtitia publica fuit remedium aut lenimentum doloris privati. Loco monumenti magnifici, quod ſuperbiæ ſuperſtitum, potius quam gloriæ defunctorum,vulgo erigitur à vana poſteritate, æternum in corde doctorum, adhuc vivus ipſe ſibi erexit. Pii exemplum tam illuſtre ſibi imitandum jugiter propoſuerunt: nec Leidenſes unquam habebunt gratiores cogitationes iis quas ſuggerunt piæ ejus conciones & ſermones, atque recordatio tantæ virtutis.

Sed hæc, quamvis ſplendida, levia, ſunt præ gloria

illa quam noster æternitatis diu candidatus, non in terra, sed in cœlis consecutus est à Deo Optimo Maximo, justo judice, & liberali remuneratore, supra mundi pompam sublimis elatus; agni sanguine purgatus, morbis liberatus, & laboribus; adjunctus Patriarchis, Prophetis, Apostolis, Patribus, Reformatis, Martyribus, Confessoribus, choros inter receptus Angelicos, Ecclesiæ primogenitorum adscriptus, Christo capiti unitus, ad visionem divinæ faciei admissus, gaudiis puris recreatus, æterno gloriæ pondere non gravatus, sed erectus, velut palma cœlestis, amarantina corona donatus; ut victor carnis, peccati, mundi & Diaboli triumphet in Christo & à Christo, cum omnibus sanctis. Fallimur igitur, si credimus, cum mortuum dicimus, eum cujus fama perennis vivit & floret in toto orbe literato, cujusve anima immortalis regnat in cœlis: scilicet abiit, non obiit, præmissus, non amissus, gaudet societate Hussi, Wiclephi, Calvini, Crammeri, Martyris, Zanchii, Junii, & aliorum Orthodoxorum, quorum doctrinæ vivus adhæsit, & fidei immortuus est, ad finem constans in veritate, atque sine fine jugiter contemplatur cum profunda admiratione, & celebrat cum ineffabili gaudio, infinitam Dei æterni majestatem & gloriam, atque opera creationis & redemptionis; concinens quatuor animalibus & viginti quatuor senioribus, *Dignus es Domine qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & per voluntatem tuam sunt & creata sunt.* Amen.

Elen-

Elenchus Operum Latinorum
Johannis Hoornbekii.

Didactica.

INstitutiones Theologicæ in 8.
Irenicum de studio pacis & concordiæ. in 4.
De consociatione Euangelica inter Reformatos & Euangelicos. in 4.

Polemica.

Socinianismi Confutati. Tomi tres. in 4.
Pro convincendis & convertendis Judæis. Lib. 8. *in* 4.
De conversione Gentilium. Libri duo. in 4.
Examen Bullæ Urbani *VIII. de Jesuitissis, Imaginibus & Festis. in* 4.
Examen Bullæ Innocentii X. de pace Germaniæ. in 4.
Epistola ad Duræum de Independentismo. in 8.
Commentarius de Paradoxis Weigelianis. in 12.
Apologia pro Ecclesia Christianâ hodierna, contra Libellum, ad Legem & Testimonium, &c. in 8.
De observando à Christianis Præcepto Decalogi quarto. in 12.
De Episcopatu. in 8.

Practica.

Theologiæ Practicæ Tomi duo. in 4.
De Peste. in 12.

Historica.

Summa Controversiarum. in 8.
Miscella Vetera & Nova.

Oratoria.

Orationes variæ Inaugurales, Valedictoriæ, Rectorales & Funebres.

Opera

Opera Belgica.

Tractaet van Catechisatie. in 8.
Catechismus/ ofte Christelijck en eenvoudigh Onderwijs over de dwalingen des Pausdoms.
Heyliging van Gods Naem ende Dagh. in 8.
Concept van Redres / etc.
Euthanasia / Ofte Welsterven / in 8.
Geestelicke Verlatingen / in 12.
Nader Bewijsingh van des Heeren daghs Heyliging / in 12.
Belijdenis Predicatie over 1 Tim. 3. 15.
Korte ende Naerder Verdedinge van de Ware Kercke / gestelt tegen de Wijser van de Paepse Kercke.
Sondagh Rustdagh / in 12.

Præfa-

Præfatio Operis.

Nter clarissima Clarissimi Viri monumenta, quibus immortale nomen sibi comparavit, præsens sæculum exornando, & futura beando, hoc postremum esse clarissimum procul omni dubio judicabit prudens Lector; sive Argumenti dignitatem & utilitatem spectaverit, sive Operis accurationem & pulchritudinem: ut Defunctus noster similis merito videatur Episcopo Thyatirensi, cujus ultima opera erant meliora primis, nec absimilia juniori sorori uxoris Samsonis, quæ erat pulchrior majore natu. Sive quod mens humana à corporea mole sese paulatim liberans, altiusque adsurgens versus suam originem, majora & sublimiora cogitat: seu potius quod divinæ sapientiæ & gloriæ luce splendescens ac coruscans, ejus ope clarius videat, atque cœlestes æterni luminis scintillas terris inferat, velut certum à Deo pignus futuræ suæ gloriæ, & monumentum perpetuum apud Posteros divinæ gratiæ, tum maximæ conspicuæ, cum corpus atteritur, velut faces ardentes, confractis hydriis trecentorum Heroum Sociorum Gideonis. Corpus nempe & anima lancibus sunt similia, quarum una humi depressa altera sursum attollitur. Hinc Fidelium & Infidelium obitus hoc charactere maxime distinguitur, quod illi in morte vulgo supra se adsurgant, & velut cygneo cantu inter divinas laudes animam exhalent, ac Deo redemptori reddant: hi infra se concidant, & quasi muti ac stupidi ad plures abeant. Lubens quidem confiteor, cœlestem illam lucem non semper apparere, sed subinde duntaxat radios emittere, & velut stricturas, ne naturæ constantiæ tribuatur gratiæ donum, quod ut supernaturale, ita extraordinarium.

Hoc autem egregium Opus suscepit Vir magnus variis de cau-

ſis: Inprimis quia ſumma ſua utilitate, neceſſitate, dignitate & ſublimitate ſe commendat. Quid enim utilius Gentium innumerarum converſione & ſalute? Quid magis neceſſarium eorum inſtitutione & Paſtorum juniorum, qui ad eos mittuntur, ſed præſidiis neceſſariis ad tantum opus deſtituti? Quid dignius Theologo vere Reformato, quam arduum id penſum vulgo neglectum in ſe recipere? Quid ſublimius Dei gloria, quæ inde clariſſime illuſtratur, amplificatione regni gratiæ, per incrementum ſubditorum Regis regum? Quapropter hoc illuſtre Thema Diſputationibus aliquot publice ventilavit in Academia Defunctus noſter, ac deinde relegit accurate, & ad incudem revocavit maximam ejus partem, ſed morte præventus non potuit abſolvere. Religio tamen fuit amicis aliquid addere, ne quaſi vilis lacinia aſſueretur purpuræ. Id opus ergo emittimus ſicut ab Auctore relictum eſt, velut Apellis Venerem, cujus ipſa imperfectio, ſi aliqua ſit, ejus auget nativam pulchritudinem, & gloriam Auctoris, qui cum tanta præſtiterit, majora parabat, etiam cum mors eum in medio curſu glorioſi laboris oppreſſit.

Multi quidem viri præclari de nobili hoc ſcripſerunt Argumento, quos recenſet Hoornbeekius, Lib. 2. Cap. 1. & 2. Sed non eodem modo; non auſim dicere non tam accurato; id enim eſſet odioſum aut invidioſum. Merentur nempe viri egregii juſtam laudem, & præconium ſuis laboribus dignum. Idque Defunctus ipſe, æquus virtutis omnium æſtimator, ſingulis tribuit loco laudato, quod comparatione non neceſſaria obſcurare noluimus.

Multiplex tamen diſcrimen liceat obſervare inter Ipſum & Alios, Alios nempe theoreticè ſcripſiſſe, Noſtrum theoreticè & practicè: Illos de Re, Hunc de Re & Modo: Illos argumenta attuliſſe, Hunc argumentorum proponendorum methodum tradidiſſe: Illos Doctrinam ſpectaſſe, Hunc Doctrinam Conſiliis prudentiæ accommodaſſe: Illos in communi, Hunc in particulari: Illos elencticè, Hunc etiam hiſtoricè: Illos finem intendiſſe,

Hunc

Hunc media etiam, aut finem & media, ſeu finem per media, & media ob finem: Illos de Gentilibus omnibus, Hunc de Indis præſertim: Illos officium Theologorum, Hunc Politicorum inſuper deſcripſiſſe: Illos quid à Chriſtianis, etiam Pontificiis, Hunc quid à Reformatis, ſed Batavis fieri debet: Illos denique quædam capita attigiſſe, Hunc omnia ex omnibus collegiſſe, & propria ſuperaddidiſſe, aliorum ſupplens omiſſa, errata corrigent, defectus perficiens, obſcura illuſtrans, incerta confirmans, difficultates removens, & præclare dicta præclarius demonſtrans.

Hæc non dico ut Opus commendem per ſe commendatiſſimum & ab Auctoris celebritate, qui nec meo nec alieno indiget teſtimonio; ſed ſuo Merito firmus, ſtat inconcuſſus contra ingruentes tempeſtates invidiæ & malignitatis, cui magni viri ſæpe, proh dolor! ſunt expoſiti, ut proceræ arbores, ac montes excelſi, & contra amentata venenatarum linguarum tela ac ſpicula invulnerabilis, niſi forte in calce, ut Achilles, non fictitius ille Græcoverus Chriſtianorum.

Præfandum tamen fuit, ne liber egregius prodiret ἀκέφαλος; & more recepto, ne vanæ novitatis gratiam captare videremur in re non neceſſaria, præter noſtrum & Auctoris morem: ſed paucis, ne Lectoris diligentis ſiſtamus impetum, & profectum moremur, Qui ſi emunctæ ſit naris, balſamum ſuaviſſimum ſtatim olfaciet; quo deguſtato curet vulnera ignorantiæ, erroris atque dubiorum Gentilium & Infidelium omnium. Legat igitur, perlegat & relegat Opus, quod etiam repetitum decies, placebit millies: Utinam vero excitaretur generoſus cujuſcunque animus, zelo percitus pro domo Dei, qui præclarum Opus in linguas vernaculas, verteret, imprimis in Belgicam & Indicam, ut hoc pacto Idiotæ etiam, in Indiam tendentes, diſcerent methodum Converſionis Gentilium; atque ita longinquæ navigationes Chriſtianorum noſtrorum Argonautarum ſanctificarentur, & Deus gloriæ per eas glorificaretur, ac Eccle-

ſiæ fines extendentur, ad Garamantas & Indos: *ſiquidem*, Impiger extremos currit mercator ad Indos.

Quod ut feliciter contingat, Deum verum, omnis veritatis & gratiæ auctorem, ſupplex veneror, ut Gentilem Idolomaniam eliminet, atque falſorum Deorum cultum impium evertat, & gratiam veritatis ac veritatem gratiæ longe lateque propagt, quo ſolus agnoſcatur, colatur, invocetur, celebretur ab omnibus Gentibus, adeo ut iidem ſint Eccleſiæ & Orbis habitabilis fines, Deus ſit Redemptor omnium quorum eſt Creator, Regnum potentiæ & gratiæ eoſdem habeant terminos aut potius nullos: atque gratia particularis fiat univerſalis, non ratione perſonarum & temporum, quod nunquam fuit, nec jam eſſe poteſt, ſed ratione locorum & graduum. Ita Hoornbeekius poſt mortem adhuc loquetur altiſſima voce: eritque Pauli & Petri Socius, Evangelium prædicando Gentibus in hoc Opere, ut Judæis in Altero, & utrorumque quodammodo Evangeliſta, ſicque Apoſtolus τῆς ἀκροβυςίας καὶ τῆς περιτομῆς. *Ita vovet, ita ſperat, ita precatur.*

DAVID STUARTUS.

GRavem ob cauſam ſuppreſſeram nomen meum in vita *Cl. Hoornbeek*, ſed ob graviorem nunc exprimo. Illud nempe modeſtia honeſta ſuaſerat, hoc extorquet cautela neceſſaria. Ut enim vanam gloriolam non ambio, ita nec bruta fulmina reformidant lauri quibus cingitur caput Defuncti noſtri, reportata victoria de mundo & mundanis.

Errata quæ ob meam abſentiam & characterem minus nitidum irrepſerunt in Vitam & Præfationem excuſabit lector benignus. Graviora autem ſic corriget.

Pag. 8. impertas lege *impervias.*
15. conferrent *conferre.*
23. anni *anno.*
25. humotum &, dele, &.
27. Juvenes debent, lege *poſſunt.*
29. deturbarunt *deturparunt.*
30. Verba tranſpoſita ita reſtitue, *Deo igitur Doctorum Doctore eum illuminante, eique Spiritu Sancto Scripturæ ſenſum aperiente, ſupra vulgarem modum profecit.*
32. pluſquam lege *plus quam.*

INDEX CAPITUM.

LIBRI PRIMI.

LIBRI SECUNDI.

LIBER PRIMUS, DE CONVERSIONE INDORUM, & Gentilium.

CAPUT PRIMUM.

Operis ratio, & partitio.

SErið sæpiusque mihi cogitanti, & cum animo expendenti meo, sacri muneris, quod in hominibus Christo lucrifaciendis situm est, gravitatem & ambitum universum, & quod ab eo tempore, quo à Magistro omnium dictum fuit discipulis, irent in mundum, & docerent gentes omnes; id suâ etiam ratione spectare ad omnes & singulos Euangelii ministros, præsertim nactos ad operis susceptionem, itineris, quod in Apostolis non fuit, opportunitatem & commoda: haud abs re facturum me existimavi, si quod olim fuimus polliciti, & dilatum opus Disputationibus cum JUDÆIS, & SOCINIANIS fuit, nunc aggrederemur, de *Conversione* INDORUM, *& Gentilium*, ad quos Belgis, post alios, & præ aliis, jam libera admodum & frequens datur à longo tempore commigratio.

Siquidem in non minimâ felicitatis ponendum est parte, quod hoc, quo vivimus, sæculo, & huic mundi, ubi nos degimus, particulæ, tanta totius orbis patet non notitia, sed accessus, & communicatio cum iis etiam, qui ne de nomine quidem, nedum situ & conditione, cogniti Majoribus fuerunt. Nec innotuerunt tantum quà Orientis, quà Occidentis recessus, sed occupati, domiti, possessi Belgis sunt, ab aliquo retrò tempore, ad Reip. non magis, quam regni Christi & Ecclesiæ opinor promovendas res & gloriam. Sic enim nos id interpretari æquum est, pro præsenti opere necessarium.

Quis enim credat, tantummodò ad regiones hinc inde explorandas & usurpandas, vel ad terrarum avehendas opes, & corporalium rerum majorem vel superfluam copiam, ad gloriam & inanes triumphos Belgici nomi-

nis, tam ſingulari Dei providentiâ ac munere, illa noſtris contigiſſe, & non potius ad Dei omnium autoris inferendam notitiam & cultum terris hactenus ab humanitatis & religionis contubernio alienis, & præter terram & terrena nihil ſapientibus, quum non Gentilibus aliis, ſed Chriſtianis præcipue illa adaperta ſint fere omnia, *extra anni ſoliſque vias*, regna, orbis prioribus & hactenus vulgatis longe ampliora?

Quippe ita Deus inſtituit, ut hominum, & terrarum quidquid uſquam eſt, ſe mutuò juvaret, nec tantum aliunde nos alia in noſtros uſus acquireremus, ſed & noſtra illis viciſſim pro referendi debito & officio, remetiremur, præſertim ſpiritualia & cœleſtia, quorum copiam & uſum Chriſtus nobis fecit, ut & aliis, & illis præſertim, quæ citra ullius damnum & invidiam conferri poſſunt, atque adeo debent, omnibus æque neceſſaria & ſalutaria, communicaremus χρύσεα χαλκείων. Quemadmodum enim Apoſtolus argumentatur, parum eſſe ut corporalia metamus ab iis, quibus ſpiritualia à nobis contingunt, 1 Corinth. IX. 11. viciſſim ut ſpiritualia recipiant, qui nos ſuis ditant corporalibus, æquum omnino videtur. Non quod pretio illa conſtent, vel nummis æſtimanda ſint opibuſve terrenis, *neque enim pretio ulla res Dei conſtat*, uti ad Gentes loquitur Tertullianus; & Athenagoras, contra Græcos, *major eſt doctrina de Deo, quam ut humanis muneribus compenſari queat*: ſed quod eo major futura ſit ingratitudo noſtra, ſi ne tantis quidem allecti beneficiis id præſtemus, quod etiam ſine illis facere tenemur. Nihil iſti, per quos aliquando Europæi, & in Septentrione poſiti populi, Euangelii notitiam adepti fuimus, receperunt, niſi verbera, perſequutiones, & cædes truculentas, quæ primam veritatis annunciationem & autores ejus comitari ſolent ac coronare: nos verò, qui, ſi non omnes, maximas ſaltem Gentilibus & Indis debemus merces ac opes noſtras, nunquam cogitabimus de remunerandis illis iſto bonorum genere, quod nec noſtrum eſt, ſed ſolius Dei, & non tantum citra jacturam, ſed nunquam ſine gravi lucro traditur quocunque, quo illi ex miſerrimis brevi fiant omnium feliciſſimi, quia optimi, quia Chriſtiani?

Certe Apoſtolus Gentium Paulus, præter iſta, quæ cum aliis Apoſtolis communia habuit ad docendum gentes omnes & homines, peculiari ardore in hoc flagravit adeo, ut non tantum libentiſſime acceperit conditionem prædicandi Gentibus, quomodo Petrus Judæis, ſed & ſtatim à vocatione ſua ad fidem & fidei promulgationem, ſenſerit ad prædicandum Gentibus vocatum, & non aliâ conditione Chriſtum ſe accepiſſe, quam ut eun-

ut eundem Gentibus manifestaret. Gal. 1. 15.16. *Quando autem placuit Deo, qui me segregavit ab utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam revelare suum mihi filium, ut euangelizarem eum gentibus, protinus non consului cum carne & sanguine.* Ecce autem quantam in hoc constituat gloriam, & quam singulare Dei æstimet beneficium, prædicare Christum Gentibus? *mihi sanctorum omnium minimo data hæc est gratia, gentibus euangelizare imperscrutabiles divitias Christi, & illuminare omnes &c.* Ephes. 3. 8. Non pro dedecore habet, sed honore, beneficio, non vilipendio, nedum infamiâ, ad Gentiles ablegari, & summam minimo sibi factam gratiam, sanctis dignam, alios etiam sanctos facere, præsertim ex prophanis & deploratissimis, quales sunt Gentiles, collustrando eos & ditando Christi doctrinâ ac beneficiis? Quare uti conjungit *gratiam & Apostolatum* se accepisse, Rom. 1. 5. ita addit illis *ad obedientiam fidei apud omnes gentes.* Et 2 Tim. 2. 7. *ad quod ego constitutus sum præco & Apostolus doctor gentium in fide & veritate.* Atque hinc Apostolo huic elogium mansit, Doctoris gentium. Imò sanctâ aliquâ æmulatione & ambitione stimulatus, φιλοτιμούμενον se testatur noluisse Euangelium annunciare, nisi ubi antea per alios nondum allatum fuerat, ne super aliorum fundamentum ædificare velle videretur, at potius implere hoc quod scriptum, *quibus non fuit annunciatum de eo, videbunt: & qui non audiverunt, intelligent.* Rom. 15. 20, 21.

Præterea disputationes & rixæ inter Christianos, & Reformatos etiam, quarum verè Christianum & Reformatum facile tædium capit, hoc modo artificiose, si non corriguntur, saltem devitantur, si à Christianis velificatione institutâ pergamus aliquando ad Gentiles, & cum his potius disputemus pro Christo, & fide, ac pietate, quam si non adversus ea, saltem exiguo sæpe cum fructu, de iis contendatur inter Christianos: unde Christiani ferè prius deveniunt gentiles, quam Gentiles Christiani. Non jam loquor de quæstionibus earumque momento, ob quas inter se illi quoque sendigladiantur: id autem minime dubito, quin ex communi omnium sententia liceat dicere, gravissimas certe agitari inter Christianos & Gentiles, quare & hujus loci disputationes aliis longe præferendas esse, prout majoris pretii usûsque est, Gentilem formasse Christo, quam Christianum alteri cuicunque etiam in Christianismo sectæ, si forte meliori.

Tria verò in hoc opere nobis præfigimus. Primùm dare brevem Gentilium *historiam* & σύνοψιν, quà veterum, quà hodiernorum, nempe quod concernit ipsorum religionem, quam ita cum vulgo catachrestice appellamus.

mus. Deinde *Disputationem*, recensitis controversiarum cum iis summariis capitibus. Denique *Consilium*, pro curandâ ipsorum & promovendâ, qui disputationis finis semper esse debet, conversione ac salute.

CAPUT SECUNDUM,
De Indiâ utraque, ejusque primâ indagatione, & societate Indicâ apud Belgas.

I*Ndos* quando nominamus, cum vulgo loquimur, qui quia præcipui illi, ab iis alios ferè denominant. Eademque nomenclatione etiam America Occidentalis India appellatur, ubi tamen non est Indus fluvius, unde nomen suum habet India vera & Orientalis: sive à Christophoro Columbo, ante Americum Vesputium, qui conjunctas terras has putans cum Orientali India, inde & Indiam appellarit: sive sic ipse acceperit à Nauarcho, quo indice primam locorum illorum notitiam fuerit adeptus, de quo dicemus postea suo in loco: sive, quod propius vero existimo, ex situ veræ Indiæ opposito nomen illud obtineat. Est enim proprie India regio in Asiâ, *tertio orbis divortio*, inquit Solinus, necdum notâ quartâ Orbis parte, sita intra duos præsertim fluvios, Indum, & Gangem, atque etiam ultra Gangem: unde Indiæ divisio in eam quæ cis, & quæ ultra Gangem fluvium est, quæ paret hodie Magno Mogoli, Indostan vulgò appellata.

India tota ferme spectat Orientem: verba sunt Curtii, ubi Indiam describit, & Alexandri M. in eam expeditionem. Ab Occidente habet Indum fluvium, â quo regioni initium, & nomen, quem è montibus Cassimeriis oriri, Belgis nostris observatum scribit Hugo Linschotanus, *Itinerarii cap.* 7.

Philostratus, in *vitâ Apollonii lib.* 3. meminit virorum Indi, & Gangis, qui quando extiterint, & an fluminibus nomen dederint, uti illa terræ, non dixero. Non ille verò solus, sed & alii comparare amant Indum fluvium cum Ægyptiorum Nilo, nam & ostia habet, sed quinque, quibus illuat in mare, unde *Pang-ab*, quod significat quinque aquas, Persis dictus, & religiose quoque habitus ab accolis.

Quod & *Gangi*, alteri atque celeberrimo Indiæ flumini, contingit, non solis Indis, sed pluribus aliis sacrosancto. Veteri superstitione, quâ aquis divinam & salutarem vim inesse, à sceleribus purgandi, miseris creditum. Quos Poëta risit, an deflevit?

Ah nimium faciles, qui turpia funera cadis
Tolli fluminea posse putetis aqua.

Uti

Uti aqvis ſordes corporis, ita & animas purgari, facile creditum: unde & locutio, *eluere ſcelera.* Julius Firmicus, lib. de errore profanarum religionum: *Ægypti incolæ aquarum beneficia percipientes, aquam colunt, aquis ſupplicant, aquas ſuperſtitioſâ continuatione venerantur.* Et Philoſtratus, lib. III. aquas apud Indos ſacras haberi, jam tum ſcripſit, & nullum gravius æſtimaſſe illos juramentum, quam quod per illas nuncuparetur: deinde etiam iis expiari homines à culpis, à reatu, accepto aquæ cratere, quem culpæ, vel veniæ appellarunt. Atque hodie quando fœdus pangunt, jurare ſolent, ut ſi perfidi deprehendantur, habeantur æque ac ſi vaccam vel hominem occidiſſent apud Gangem fluvium, id eſt, pro ſumme ſceleratis. Deinde pro aſſequendâ peccatorum expiatione & indulgentiâ, ad fluvium illum frequentes inſtitui peregrinationes, notum. Inde ægri, & moribundi eo deferri cupiunt: vel etiam mortuorum cineres in eum conjiciunt, quò certius ſalventur. Quibus autem adire eum non contingit, vel aquâ ejus per omnes terrarum partes advehi ſolitâ, lavare ſe; aut ſi neque id liceat, ſaltem Gangis meminiſſe ſolent, & cupere *Ganga ſianam* Gange ablui, ut ne fructu ablutionis deſtituantur.

Nimirum ex Paradyſo eum oriri putant, & propterea eòdem cultores ſui deferre. Forte uti alia ex vero orta in errores & ſuperſtitionem deflexit Gentilitas, ita quod in Scripturâ eſt de fluminibus ex Paradyſo ortis Gen. II. II. huc detortum. Certe Piſon, è quatuor fluminibus unum, Theologos veteres, ac recentes aliquos de Gange interpretatos fuiſſe, notum.

Apud Linſchotanum, inde & alios, narratiuncula eſt de Bengalenſium Rege, qui pro explorando Gangis ortu inſtruxerit miro artificio naviculam, cui impoſuerat ad hoc educatos à teneris juvenes, ut adverſo flumine ad ejus tandem pervenirent caput: qui poſt menſes aliquot in eum delati locum fuerunt, ubi mirâ capti loci dulcedine, & rerum omnium hinc inde fragrantiâ, progredi ulterius non potuerunt, arbitrati iſtum eſſe locum Paradyſi. Quod ex ſententiâ Brachmanni Padmanabæ confirmat Abrahamus Rogerius, *lib.* II. *de religione Brachmannum*, *cap.* XIX. & ex ipſorum Vedam ſeu ſacratiſſimo legum libro petitum, ait, è cœlis deſcendiſſe Gangem, in locum Dewendræ, ſive Dæmonum ſubcæleſtium; inde, ad votum & petitionem alicujus Bagiretæ, in terram, quem ſequutus fuerit Bengalam uſque. Addit Philoſtratus, Indorum Regem flumini ſacrificare ſolitum, equis & tauris nigris: quem colorem præ aliis æſtimant; in hominibus etiam, quos nigricantes candidis anteferunt, uti elegantiores & formoſiores: album exiſtimantes leproſorum colorem eſſe, quales apud

 ipſos

ipsos permulti. Quin quod Deum nigrum putant, nec tantum Angelos: quod Xaverius scripsit, in epist. Indicis, ad Ignatium Lojolam, a. cIↃ IↃ XLIV.

Nihil attinet vetustissimas Gentium fabulas persequi, de *Bacchi* primùm; cujus templum, & sacra apud Indos celebria Philostratus etiam memorat: tum *Herculis* in Indiam adventu, à quo structam urbem primariam Palicotram, sive Palicattam, uti hodie vocatur, Diodorus scribit, *lib.* III. Apud Curtium, *lib.* VIII. *cap.* X. Indiæ reges *Alexandro* occurrentes, dicunt, ipsum tertium Jove genitum ad ipsos pervenisse, priores famâ cognitos Liberum atque Herculem, ipsum verò coram adesse atque cerni præsentem.

Patrum nostrorum ævo detecta primum à Lusitanis India fuit, sub Emmanuele rege, post tentatum, saltem agitatum variè, à Prædecessoribus ejus, negotium. Quippe a. cIↃ CCCCXCVII. missi à Rege, cum quatuor navibus, Vascus, & Paulus de Gama, Nicolaus Cælius, atque Gonsalvus Nunnez, superato Bonæ Spei promontorio (quod ita nominatum à Rege fuit, quum alii de gravibus ad istum locum tempestatibus conquesti, procellosum caput vocarent, illis, *quin imo bonæ spei caput esto*, respondit, & nomen loco istud indidit) relictâ post se Æthiopiâ, Arabiâ, anno sequente, die Maji XX. Calicutum, primarium Indiæ, ad mare, locum, Rege suo clarum, appulere, & reversi domum a. cIↃ CCCCXCIX. loca ista Europæis primi aperuere. Post quos alii & alii, diversis navium Classibus, ulteriora semper loca indagârunt, & vel occuparunt, vel fœdere prioribus addiderunt: de quibus legere licet Osorium *de rebus gestis Emmanuelis*.

Eodem verò tempore, quo Lusitaniæ Rex Orientalem; Rex Castellæ Ferdinandus Occidentalem Indiam detexit, ope Christophori Columbi, Liguris, qui primùm à Genuensibus suis, apud quos illa volverat aliquando, indigne spretus, etiam ab Anglis, ad quos venit sub Honorio VII. irrisus, neque Lusitanis acceptus, tandem, ad investigandas oras illas, naves ab rege Castellæ Ferdinando accepit tres, ad quas instruendas sumtus Regi, qui omnes suas facultates absumserat in bello cum Moris, suppeditabat secretarius ejus, vid. sedecim ducatorum millia: quibus a. cIↃ CCCCXCII. Cubam, Hispaniolam, aliaque loca accessit & reperit. Deinde aliâ navigatione, secundâ anno cIↃ CCCCXCIII. & tertiâ, anno cIↃ CCCCXCVIII. in loca eadem reversus, invidiâ & improbitate nobilium Hispanorum apud Regem delatus, quasi omnia ad se rapere in longinquis oris meditaretur, revocatus domum, & tantus, tamque præclare de Hispanis non modò, sed de genere humano meritus vir, vinctus compedibus,

in Hiſpaniam abductus fuit; quibus tamen à Rege ſolutus, & reſtitutus libertati mox fuit, ac loco: nam, quartum in Indiam navigavit a. cIↄ Iↄ IV. à quâ redux, in Hiſpaniâ obiit a. cIↄ Iↄ VI. Lepide verò dicitur aliquando æmulos ſuos in Hiſpaniâ excepiſſe, facinus ejus depreciantes & contemnentes, quaſi quoque alii idem in Hiſpaniâ facturi fuiſſent, quod ipſe fecerat, poſtulato ad menſam, ubi erant in convivio, ovo, contendens quovis pignore ſe facturum, quod ipſorum nemo; videlicet ut ovum nullo nixum adminiculo ſtaret rectum in menſâ: quod ubi fruſtra tentaſſent omnes, ipſe ſumto eo & leniter in altero faſtigio quaſſato impoſuit menſæ: quod cum facile omnes ſe jam imitaturos dicerent poſt ejus exemplum, ſe perſtringi ſenſerunt ſuæ, poſtquam in ipſo vidiſſent, quid in Indiâ fecerat, jactantiæ.

Poſt Columbum, cum alii, tum *Americus Veſputius*, juſſu ejuſdem Ferdinandi regis, in Occidentalem Indiam navigavit, primùm a. cIↄ CCCCXCVII. deinde a. cIↄ CCCCXCIX. ac terræ nomen de ſuo fecit, America: qui binas poſtea in Auſtrum & Orientem navigationes inſtituit, juſſu Luſitaniæ regis Emmanuelis, a. cIↄ IↄIII. quarum hiſtoriam ipſe conſcripſit, ad Renatum, regem Siciliæ.

Cum verò inter duos reges Caſtellæ, & Luſitaniæ, Ferdinandum atque Johannem, ſtatim in initio, propter novarum à Columbo regionum inventionem magna ſimultas oriretur, & diſcordia, quæ in bellum ſpectare videbatur, delata ad Pontificem, qui tum erat Alexander VI. controverſia fuit, qui pro poteſtate ſcilicet ſuâ, Pontificatus anno primo, cIↄ CCCCXCIII. rem ita decidit, ut ductâ quaſi à Septentrione in Auſtrum lineâ, *totum terrarum orbem ex æquo bifariam ſecuerit. Quæ pars vergebat in Orientem, hanc Johannes, facta ſibi ob juris antiquitatem optione, deſumſit: occiduâ Ferdinando relictâ*, Maffæus, *lib.* I. Ipſa bulla Alexandri legitur apud Bzovium, *Annal. Tom.* XVIII. *ad a.* cIↄ CCCCXCIII. apud Franciſcum Lopez de Gomara, *hiſtor. Ind. Occid. lib.* I. *cap.* XIX. & in Bullario Romano Laërtii Cherubini, Tom. I. data Ferdinando, & Eliſabethæ reginæ: *Motu proprio, non ad veſtram, vel alterius pro vobis ſuper hoc nobis oblatæ petitionis inſtantiam, ſed de noſtra merâ liberalitate, & ex certâ ſcientiâ, ac de Apoſtolicæ poteſtatis plenitudine, omnes inſulas & terras firmas inventas, & inveniendas, detectas & detegendas verſus Occidentem & Meridiem, fabricando & conſtruendo unam lineam à Polo Arctico, ſcilicet Septentrione, ad Polum Antarcticum, ſcilicet Meridiem, ſive terræ firmæ, & inſulæ inventæ & inveniendæ ſint verſus Indiam aut verſus ali-*

am

am quamcunque partem, quæ linea diſtet à qualibet Inſularum, quæ vulgariter nuncupantur des los Azores y cabo vierde, centum leucis verſus Occidentem & Meridiem, ita quod omnes inſulæ & terræ firmæ repertæ & reperiendæ, detectæ & detegendæ, à præfata linea verſus Occidentem, & Meridiem, per alium Regem, aut principem Chriſtianum non fuerint actualiter poſſeſſæ uſque ad diem nativitatis Domini noſtri Jeſu Chriſti, proxime præteritum: à quo incipit annus milleſimus, quadringenteſimus nonageſimus tertius, quando fuerunt per nuntios & Capitaneos veſtros inventæ aliquæ prædictarum inſularum, auctoritate omnipotentis Dei, Nobis in beato Petro conceſſa, ac Vicariatus Jeſu Chriſti, qua fungimur in terris, cum omnibus illarum dominiis, civitatibus, caſtris, locis, & villis, juribuſque & juriſdictionibus ac pertinentiis univerſis, Vobis, hæredibuſque & ſucceſſoribus veſtris (Caſtellæ & Legionis Regibus) in perpetuum tenore præſentium donamus, concedimus, & aſſignamus. Voſque & hæredes ac ſucceſſores præfatos, illarum dominos cum plena, libera, & omnimoda poteſtate, auctoritate, & juriſdictione, facimus, conſtituimus & deputamus. Ohe Pontificis Romani poteſtatem, & liberalitatem immenſam, in Reges, terras, & mundum univerſum! quam non alii tantum, ſed ipſi Gentiles obſtupuerunt, & riſerunt: præſertim ii, quorum res & cauſa agebatur, interque eos Peruanus rex Attabaliba, qui Pontificem inſigniter fatuum, & impudentem clamitabat, quod aliena tam liberaliter largiretur; apud Calvetonem, *hiſtor. novi orbis lib.* III. *cap.* III.

Præterea in eadem Bullâ Alexander, hoc nimirum ſolo facinore Alexandrum M. imitatus, omnibus aliis in mundo regibus ac dominis interdicit acceſſu ad illa loca: *Ac quibuſcunque perſonis, cujuſcunque dignitatis, etiam Imperialis & Regalis, ſtatus, gradus, ordinis, vel conditionis, ſub excommunicationis latæ ſententiæ pœna, quam eo ipſo ſi contra fecerint incurrant, diſtrictius inhibemus, ne ad inſulas & terras firmas inventas & inveniendas, detectas & detegendas verſus Occidentem & Meridiem, fabricando & conſtituendo lineam à Polo Arctico ad Polum Antarcticum &c. pro mercibus habendis, vel quavis alia de cauſa accedere præſumant abſque veſtra ac hæredum & ſucceſſorum veſtrorum prædictorum licentia ſpeciali.* Nempe hic eſt δικαστὴς, non alicujus hæreditatis, quod Chriſtus à ſe removit Luc. XII. 14. ſed orbis univerſi. Ad quæ licet exclamare: *habeat nunc Roma pudorem!* Franciſcus à Victoria in Relectionibus Theologicis, *Relect. V. de ludis*, de titulis diſputans non legitimis, quibus novi orbis Barbari dicuntur veniſſe in poteſtatem Hiſpanorum, hunc etiam examinans de *authoritate Papæ*, negat primò, Papam eſſe dominum civilem aut temporalem totius orbis

pro

propriè quod ad dominium & poteſtatem civilem: deinde, datô, quod ſummus Pontifex haberet imo talem poteſtatem ſecularem in toto orbe, negat, quod poſſet eam dare Principibus ſecularibus: tum quia annexa foret Papatui, neque ab eo ab ullo Papâ poſſet ſeparari; tum quia privaret ſucceſſorem illâ poteſtate, quia non poteſt ſequens Pontifex minor eſſe præcedente. Unde concludit, *quod nec iſte titulus eſt idoneus contra Barbaros, vel quia Papa dederit provincias illas tanquam dominus abſolutè; vel quia non recognoſcunt dominium Papæ, habent Chriſtiani cauſam juſti belli contra illos.* Cæterum donationem illam Papæ refutavit Bergeron, in tractatu *de Navigationibus.*

Cumprimis autem decreto Pontificis Max. territi ſcilicet *Batavi* fuerunt, quum fervente bello cum Hiſpaniæ & Luſitaniæ rege Philippo, qui naves noſtras commerciorum causâ in Hiſpaniâ agentes detinebat, & noſtris mercatu interdicebat in Hiſpaniâ, coacti alias terras petere, ad Indiam mercibus ſuis frequentandam, invito Rege & Papâ, animum applicuerunt: & admirabili Dei providentiâ, excluſi locis Europæis, remotiſſimas Hiſpani Regis ditiones adeuntes, heic locum, quem Rex in Hiſpaniâ negabat, jubente Deo, Regi extorſerunt. Quodque infelicitatem interpretabantur prius, expelli Hiſpaniarum regno, illud ipſis maxime profuit, hac neceſſitate compulſis remotiora quidem, ſed ditiora loca petere, & in ipſius Regis intrare theſauros ac auri argentique fodinas. Adeo injuſte vexatum, & ad incitas redactum populum, quando nihil conſilii ſupererat auxiliique, Deus ἀπὸ μηχανῆς vindicat, & quo alius putat ſe maxime premere innocentem & perdere, hoc promovet magis & juvat. Factum illud anno cIↃ IↃ xcvi. quo excluſi Belgæ Hiſpaniarum commercio, naves ſuas, conſilio *Petri Houtmerii* primùm deſtinarunt in meridionalem orbis plagam, Guineam, Inſulas S. Thomæ, Braſiliam, & vicina loca: reverſæque tandem ex Orientali Indiâ in Belgium fuerunt locupletes admodum, menſe Auguſto, anni ſequentis cIↃ IↃ xcvii.

Cumque initio liberâ & promiſcuâ mercatione noſtrûm quicunque fruerentur in Indiâ utrâque; & mox anno cIↃ IↃ xcviii. in ſolam Orientis Indiam naves viginti & una, tribus Claſſibus, Amſtelodamo unâ, alterâ Rotterodamo, tertiâ ex Zelandiâ mitterentur, atque hinc magna noſtris contingeret, ringentibus Hiſpanis, opum acceſſio, poſt, anno videlicet cIↃ IↃ cii. ad majus tum patriæ, tum civium commodum erigere *Societatem* Indiæ Orientalis placuit, & in unum corpus contrahere, quæ hactenus divulſa & ſigillatim à quibuſcunque gerebantur, autoritate & conceſſio-

cessione Ordinum Fœderati Belgii Generalium, 1 ex ad id constitutis Cameris seu Præfectorum Domibus, Amstelodami unâ, alterâ in Zelandia, tertiâ Delfi, Rotterodami porro, Enchusæ, atque Hornæ: summâ tonnarum auri sexaginta, quâ prima Societatis constitit negotiatio. Quod divinâ locupletante benedictione, immensum quotannis ita accrevit, ut accessus & reditus jam annuus primam summam longe superet.

Denique ad exemplum Societatis Orientalis, agi cœptum de erigendâ Societate quoque Indiæ Occidentalis, anno cIↃ IↃ CVII. dilatumque per sequentes Inducias negotium fuit usque ad annum cIↃ IↃ CXXI. quo, autoritate Ordinum Generalium constituta demum fuit atque confirmata. Hisce Indicis Societatibus non tantum quæsitum mercimoniis civium, sed & Patriæ, adversus hostes, firmamentum, ac propagandæ apud Gentiles Christianæ fidei monstrata & adaperta via, quæ nobis spectanda nunc est. Quod utinam quæsitum æque fuisset semper, atque illa! Saltem Dei providentiam digito indicasse sementem copiosam in spiritualibus faciendam, negare haud possumus; & Dei etiam ac regni ejus, neque nostris tantum, rebus promovendis, pro virili, esse incumbendum.

Jam quemadmodum Indicas dicimus Societates, quamvis ad alia etiam, quam veræ Indiæ destinatas loca, à præcipuâ autem parte seu plaga nominatas; ita propter eandem causam, & quia per Indica commercia ad alias gentes patuit nostris aditus, de Indorum præsertim rebus & conversione dicturi sumus, quæ ejusdem conditionis gentibus aliis aptari queant ac inservire. Quousque nempe, religionem quod attinet, in gentilismo versantur, & à ratione verâ, religione, ac fide Christi deguntalieni. Nam alii inter illos sunt Muhammedani, & Judæi quoque nonnulli, verùm non istos, sed Gentilismi errore imbutos nunc spectamus solos, & de iis præsens futura nobis est disceptatio.

CAPUT TERTIUM.

De Gentilismo. Ejus nomine, ut & Paganorum. Quid Gentilismus sit. Origo idololatriæ.

QUum autem varia sint defectionum à Deo, & vero ejus cultu, genera, tum nullum est gravius, quodque latius per mundum se extendit, quam Gentilismus. Cui, à primo inde hominum lapsu, plures semper fuerunt impliciti, quam ab eo immunes; ac proinde communissimo nomine

nomine gentium גוים ἐθνῶν ſemper appellati. Quum enim prorſus à Deo defeciſſent, & Diabolo aurem præbuiſſent primi homines, nonnullos quidem ſemper Deus pro infinitâ ſuâ gratiâ revocavit & reſtituit in gratiam, quâ apud ſe exciderant; ſed plurimi tamen manſerunt in profundo defectionis priſtinæ, non Deo, ſed Diabolo mancipati, & ſuis, quibus ille in ipſis dominatur, concupiſcentiis. Inde per pauciſſimas familias hærere Eccleſia, & intemerata religio, cæteris ſine Deo, & verbo, & cultu ejus in mundo agentibus: qui & ſemper, & ubique, numero plurimi fuerunt, uti boni & ſalvandi nunquam non pauciſſimi. In ipſis Eccleſiæ familiis, quot non paſſim extitere improbi, & probitatis ac proborum oſores manifeſti? Nec aliter habuit, Eccleſiâ per nationem, ſed unam Iſraëlitarum, diffusâ. Maxima ſemper mundi pars ſub antiqua defectione hæſit, non redemti aut allecti ad Dei Eccleſiam. Pſalm CXLVII. 19, 20. *indicat verba ſua Jacobo, ſtatuta ſua & jura ſua Iſraëli. Non fecit ita ulli genti, ideoque jura iſta non noverunt.* Cæteros, præter Iſraëlem, גוים *gentiles* defectio occupavit. *Quare tumultuantur gentes, & populi meditantur vana?* Pſalm II. 1. Quam vocem Græci, paucis locis exceptis, ubique transferunt ἔθνη, unde ἐθνικοὶ, oppoſiti populo Dei. Matth. VI. 7. μὴ βαττολογήσητε, ὥσπερ οἱ ἐθνικοί. & verſ. 32. *omnia enim iſta* τὰ ἔθνη *gentiles quærunt.* Illi populus Dei erant, hi non populus, לא עמי, Hoſ. I. 10. Deut. XXXII. 21.

Iſtud ergo nomen ab antiquo habuerunt, quandoquidem omnes gentes, una exceptâ natione Iſraëliticâ, tenebat apoſtaſia, variis utcunque mutata & induta formis ac modis: manſit nomen idem per omnia ſæcula, quamvis auctum alio, ſed contrariâ longe à priori ratione. Nempe quando qui *Gentiles* olim, *Pagani* dici cœperunt; quia converſis ad Chriſti fidem nationibus, & per imperium Chriſti nomine palam agnito, priſca Gentilitas ex urbibus fugata, in *pagis* diu permanſit ac retenta fuit. Quemadmodum ex profeſſionis amplitudine Gentiles dicti; ita à coarctatâ eâ & imminutâ per Chriſtianiſmum, paganiſmi nomen pro eodem uſurpari cœpit, & per contemptum gentiles pagani appellati. Quod factum à temporibus Conſtantini, Filiique ejus Conſtantii. Videſis Baronium, in Notis, ad *Martyrologium, ad Januar.* 31. *& in Annal. Tom.* III. *ad a.* 351. Alias enim vocis iſtius & appellationis origines repudiamus; vel à *Pagano*, Deucalionis, quod dicunt, & Pyrrhæ Filio; quem poſteri, inde Pagani dicti, pro Deo coluerint: vel à *fontibus*, quos πηγὰς Græci, Dorici, παγὰς vocant, & ad quos maxime frequentata Gentilium idololatria fuerit: aut quia *militiæ Chriſtianæ* non eſſent adſcripti, quos ſic olim appellabant,

 quod

quod Alciato viſum: quemadmodum Gentilium nomen, luſu magis tropologico, quam verâ nominis etymologiâ, exponunt alii quaſi qui tales ac geniti manent, abſque Circumciſione olim, hodie Baptiſmo, quæ Archidiaconi opinio eſt, in Juris Canonici XXVIII. qu. I. & ſequitur Marquardus de Suſannis, lib. *de Judæis, part.* I. *cap.* I. Illa, de reſiduo Gentilitiæ ſuperſtitionis diutiſſime in pagis ſuperſtite, poſt urbes & urbanos, Imperatorum, & Procerum exemplo, Chriſto adſcriptos, verior eſt, atque modis omnibus præferenda ſententia. Prudentius, lib. I. contra Symmachum: *Sunt hæc Barbaricis gentilia numina pagis,*

Quos penes omne ſacrum eſt quidquid formido tremendum, Suaſit.

Paganus à Pago, uti urbanus ab urbe. Salmaſius in epiſt. ad Sarrarium, inter hujus ad illum epiſtolas, pag. 90. *religio pagana inde appellata, quod in pagis adhuc perſeveraret, cum ab urbibus jam eſſet exterminata.* In hiſtoria apocryphâ Prochori, de vitâ Johannis Apoſtoli *cap.* 20. mulier ad templum Apollinis pergens, oratura pro ſalute filii, & interrogata ab Apoſtolo, quis, qualis eſſet, & quâ oriunda civitate, reſpondiſſe fertur: *de nullâ, ſed pagana mulier ego ſum, nunquam civitatem, niſi nunc ingreſſa.* Semipaganum ſe dicit Perſius, in Satyrarum prologo:

ipſe ſemipaganus

Ad ſacra Vatum, carmen affero noſtrum.

Semipaganus, id eſt, ſemiruſticus. Paulus Oroſius, in præfat. Hiſtoriarum, ad Auguſtinum: *præceperas mihi, uti adverſus vaniloquam pravitatem eorum, qui alieni à civitate Dei, ex locorum agreſtium compitis & pagis pagani vocantur, ſive gentiles, quia terrena ſapiunt.* Veræ vocis paganorum origini, *à pagis pagani vocantur,* addit alluſionem vel obſervationem magis tropologicam. In Capitulari Caroli Magni *pagenſis* dicitur, pro pagano: & *paganias* celebrare. lib. 5 cap. 2. *ut populus Dei paganias non faciat: ſed ut omnes ſpurcitias gentilitatis abjiciat, & reſpuat, ſive profana ſacrificia mortuorum, ſive ſortilegos, vel divinos, ſive phylacteria, ſive auguria, ſive incantationes, ſive hoſtias immolatitias, quas ſtulti homines juxta Eccleſias ritu pagano faciunt, ſub nomine ſanctorum Martyrum vel Confeſſorum, Deum & ſanctos ſuos ad iracundiam provocantes: ſive illos ſacrilegos ignes, quos nedfratres vocant, ſive omnes, quæcunque ſunt paganorum obſervationes, diligenter prohibeant.* En paganiſmi diuturnas in pagis reliquias: quin & hodierna putes deſcribi paganorum noſtrorum encænia. Adeo facile credimus, in pagis illa diutiſſime commorata, quod & hodie apud nos priſcæ Gentilitatis & Papiſmi ab eâ in quammultis non admodum abludentis,

tis, monumenta conſpicias nullibi frequentiora, quam iſthic. Quid enim factum apud antiquos fuerit, Gentiliſmo cum Chriſtianis in confinio habitante, ex ætate noſtrâ & hodiernis moribus colligas, ſatis gentiliter in noſtris quoque pagis adhuc vigentibus, ut non in medio Chriſtianiſmi, & inter Reformatos agere te putes, ſed fere apud Barbaros & ſcientiæ & pietatis Chriſtianæ, quod pudet dicere, gentiliter rudes.

Noverint ergo & ſibi dictum, pagorum vel Eccleſiarum in pagis adminiſtri, Chorepiſcopi, quæ in Synodo à Bonifacio, & Francorum Epiſcopis, ſub Carlomanno habitâ, ann. IↃCCXLII. adverſus barbaros & paganos ritus conſtituta, & imperata Epiſcopis, audivimus: *ut ſecundum canones unuſquiſque epiſcopus in ſua parochia ſollicitudinem habeat, adjuvante graphione, qui defenſor Eccleſiæ ejus eſt, ut populus Dei paganias non faciat.* Atque ne dubitemus illa à nobis rite applicari paganorum noſtrorum moribus hodiernis, in Encæniis, Bacchanalibus, Kalendis, aliiſque feriatis diebus, addo Bonifacium, ſic loquentem ad Zachariam Papam: *ſicut affirmant ſe vidiſſe annis præteritis in Romanâ urbe, & juxta Eccleſiam ſancti Petri, die vel nocte, quando Kalendæ Januarii intrant, paganorum conſuetudine choros ducere per plateas, & acclamationes, & cantiones facere ſacrilegas, & nullum de domo ſua vel ignem, vel ferramentum, vel aliquid commodi vicino ſuo præſtare velle. Dicunt quoque, ſe vidiſſe ibi mulieres pagano ritu phylacteria, & ligaturas in brachiis & cruribus ligatas habere, & publice venales aliis offerre.* Adeoque in urbe, & Romæ quidem, juxta Eccleſias, obſervata Paganicorum rituum monumenta: quæ urbibus pulſa in pagis diutiſſime hæſerunt, neque etiam hoc tempore ſatis expurgata.

Ignes illi *nedfratres*, vel *nedfri*, uti alibi vocantur, erant ignes à ruſticis accenſi feſto S. Johannis die, ad fugandas erucas, quaſi *nedfyrr*, vel *noodfyrs*, ignes vid. neceſſarii, ad averruncanda mala vermium: quare *nodfyrs* ſcribendum monet Lindenbrogius, in Gloſſario: additque, ruſticos homines in multis Germaniæ locis, feſto Johannis, palo ex ſepe extracto, circumligare funem ſolitos, illumque hac illac ducere, donec ignem conciperet, quem ſtipula aliiſque aridioribus aggeſtis lignis fovebant, ac cineres collectos ſuper olera ſpargebant, eo modo erucas abigi poſſe inani ſuperſtitione credentes. Eumque ignem vocaſſe *nodfeur*, quaſi ignem ad abigenda mala neceſſarium, vel adverſus malum iſtud prophylacticum: etenim malum quodvis *nod* appellamus in genere. Ignium iſto die excitari *ex veteri conſuetudine* ſolitorum, meminit etiam Belethus, in *Rationali divinorum officiorum*, *cap.* 137. quem vide.

 In quo

In quo verò ratio Ethnicismi constituenda sit, optime docet Apostolus, quando statum Ephesiorum describens, qualis erat ante Christum prædicatum ipsis, agnitumque, cap. 11. dicit illos fuisse sine Deo & Christo, extorres promissionibus fœderis, & communione populi Dei, vers. 11. 12. *quapropter mementote, quod vos quondam gentes in carne, dicti præputium ab eâ quæ dicebatur circumcisio in carne manufacta, quod fuistis illo tempore absque Christo, alieni à politia Israëlis, & peregrini à testamentis promissionis, spem non habentes, & athei in mundo. Nunc vero in Christo Jesu, vos qui olim eratis longe &c.* atque ad Romanos cap. 1. 18. duabus definit partibus, impietate, & injustitia.

Unde talem licet formare descriptionem, quod Gentilismus *sit*, totalis hominum à Deo, & vero ejus cultu defectio, ad idololatriam & impietatem omnem, atque injustitiam. Non defectio aliqua, sed tota & *universalis*, à Deo ad Diabolum, & ad hujus cultum, sive ad omnis generis idololatriam. 1 Cor. 12. 2. *Scitis quod quando eratis gentes, quomodo ad idola muta acti abrepti fuistis.*

Cumque Deus in Naturâ se manifestet, & Verbo, eoque Veteris Testamenti, & Novi: ab omnibus abeunt Gentiles, neque nisi ex Naturâ convinci possunt: Judæi etiam ex Veteri Testamento, quod adhuc retinent: & Muhammedani quadantenus etiam ex Novo, quod non in universum repudiant. Omnium deterrimi Gentiles. Illi infideles, quod non credunt Verbo Dei, ipsis oblato: isti infidelibus etiam pejores, quo longius à Deo recedunt, neque ejus admittunt ullum, quemadmodum alii, verbum.

Non aliunde melius cognoscas, quid Diabolus suâ ubique tentatione intendat, & quò hominem deducere instituat, quam ex istâ, quâ utrumque Adamum adortus fuit, primum hominem, & Christum Jesum, in Paradyso illum, hunc in deserto, & quamvis hîc repulsus & victus cesserit, aliter quam ibi, tamen ex methodo quâ usus, & quæ utrobique attulit, nam magna inter utramque est analogia & similitudo, apparent ejus perpetua νοήματα, quæ & inde debent nobis non esse ignota.

Præterquam quod utrobique à *dubitatione* pugnam orsus fuit, & animo injicere fategit dubitationem de Deo, ejusque veritate, numquid Deus dixisset? num Christus esset Filius Dei? id unum affectat semper, ut abjecto Dei timore & reverentia, se in locum ejus ingerat, & tamquam Deum ab hominibus haberi curet. Aperte enim Christo tandem obtulit, ut se prostratus adoraret. Unde conficitur, hanc summam tentationis, & defectionis esse, ut repudiato Deo, & ejus cultu, Diabolus pro Deo agnoscatur ab

tur ab hominibus & adoretur. Quare in defectione totali, quæ ad primum hominis lapsum sequuta fuit, & gentes omnes tenuit, quæque Gentilismus dicta, finis & fastigium est, cultus Diaboli loco Dei: quemadmodum in variis idolis, quæ sequuta fuerunt, Diabolus, tectius aliquando, aliquando apertius, cultus ubique fuit. Ut propterea Apostolus verè dixerit, *quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo.* 1 Cor. 10. 20. Quodque negat idola aliquid esse, vers. 19. *quid ergo dico? idolum aliquid esse? aut idolothytum aliquid esse?* non vult, idola nihil esse in rerum natura, vel nihil negativum, uti dicunt; sed non id quod videntur & præ se ferunt, non istud, quamvis sint aliquid: non quid Dei, sed certe nimis multum Diaboli. Quemadmodum Psaltes appellat זבחי מתים *sacrificia mortuorum*, Psal. 106. 28. id est, nulla vita præditorum. Sunt Dii mortui, carentes vita, & sic eorum idola atque effigies. Psalm. 115. 5, 6, 7. Unde Apostolus opponit, ubi prædicat Thessalonicensium conversionem, quod conversi erant ab idolis ad Deum, *servire Deo vivo & vero.* 1 Thes. 1. 9.

Neque aliunde origo idololatriæ petenda, quam à prima illa Diaboli tentatione, & sequuta inde hominis seductione: quia sive analysim ejus instituamus in autorem, sive finem respiciamus, non est alius, quam Diaboli, pro Deo, inque ejus locum, cultus & veneratio. Nec putandum, quod demum incæperit ex affectu erga defunctos & eorum memoriam: quamvis non negemus, isto etiam modo promotam, quam diversis admodum speciebus & ritu commendare ubique sategit Dæmon, & homines, tum per ea, quæ in *naturâ* seu cœlestium seu terrestrium corporum observabant, tum quæ in *aliorum* actionibus, quos vel ob charitates *domesticas*, vel *publica* facinora & benefacta, nimia devotione prosequebantur, gnaviter promoverunt: sed ex primo peccato, & apostasia, subducto hominum animis Deo, & in ejus locum regnante in filiis inobedientiæ Diabolo, hinc primùm sui venerationem, cujuscunque generis excogitata forma, miseris ingessit. Atque istud mali omnis, & idololatriæ, & Gentilismi initium fuit, illaque ejus in prima tentatione semina.

CAPUT QUARTUM.

De Gentilismo Antiquorum. Ac primò Chaldæorum, & Sabæorum. Ex horum contrariis ritibus multæ leges Mosaicæ explicandæ: & ab his nomina dierum secundum planetas: primaque astrorum idololatria. De idololatriâ Ægyptiorum. Progressus idolorum, ab astris, ad subcælestia, ad homines denique, & animalia. De Græcis, & Romanis. Postremò, de Germanis.

QUum verò tria fere agenda nobis sint, & primùm exponendus Gentilismi *status*, super quo; tum capita *controversiarum*, de quibus, cum illis agamus; denique *consilium*, quod forte pro eorum conversione suppeditemus: in enarrando Gentilismi statu, duplicem considerare necesse est, *antiquum*, & *hodiernum*: neque enim hodiernus commode intelligitur, nisi præmissis iis, quæ tum propter præsentem rerum statum, tum Gentilium in genere, ex antiquo nosse expedit.

Epiphanius, in initio Panarii, hæreses & sectas in religione quascunque revocat ad quinque capita, tamquam ad fontes, unde singulæ profluxerint, Barbarismum, Scythismum, Græcismum, Judaismum, & Samaritanismum. Barbarismum ab Adamo deducit, per decem generationes, usque ad Noachum: Scythismum, à Noæ temporibus, usque ad ædificationem turris Babylonicæ: Græcismum, à temporibus Seruch, & deinceps: ac quatuor sectarum nomina deprehendit in loco Apostoli, quando docet in Christo nil differre Græcum & Judæum, Barbarum, aut Scytham, Col. 3. 2. sed præterquam quod Barbarus potius commune nomen sit, quam gentis aut sectæ particularis, non etiam origo & limites recte videntur ita, uti fecit, constitui, seu Barbarismi, seu Scythismi. Quare meliori, opinor, ordine, ad institutum saltem nostrum magis accommodato, Gentilismum, tum *ætatis*, tum *locorum* habita ratione, dispartiemur in *antiquum*, & *hodiernum*. Ille comprehendit superstitiones *Chaldæorum*, & *Ægyptiorum*, tum *Græcorum*, præterea *Romanorum*, denique *Germanorum*. De quibus nonnulla venient nobis annotanda.

Chaldæorum religio viguit ante Abrahamum; cui parentes ejus deditos fuisse, historia testis est. Jos. 24. 2. *ultra flumen habitabant majores vestri olim,*

olim, Therach Pater Abrahami, & Pater Nachoris, colebantque Deos alienos. Ex Ur Chaldæorum egressus Therach fuit, cum filio Abrahamo, & familiâ. Genes. 11. 31. primò Haranem usque: tum Harane porrò profectus Abram, mortuo in Harane Patre Theracho, in Canaan. Genes. 12. 10. atque ita Deus eum dicitur eduxisse ex Ur Chaldæorum, in terram Canaan. cap. 15. 7.

Chaldæi illi & Haranæi fuerunt *Sabæi* religione, eoque nomine in scriptis Arabum, & Judæorum celebrati. Unde titulus libri Ahmodi, quem citat Hottingerus in Historiâ Orientali, lib. 1. cap. 8. *de ritibus Haranæorum, Chaldæorum, qui Sabæorum nomine vulgo noti sunt.* Maimonides, in More Nevochim, part. 3. cap. 29. *Notum est, Abrahamum Patrem nostrum educatum esse in fide Sabæorum, qui statuerunt, nullum esse Deum, præter stellas.* Stellas pro Diis habuerunt, & duo luminaria pro Dîs majorum gentium, & omnium maximum Deum, Solem. Ac propterea mundum credebant æternum esse, ut tuerentur astra & orbes esse Deos. Adamum quoque, instar aliorum hominum, ex viro & fœmina progenitum, fuisse Apostolum Lunæ, & homines ad cultum ejus incitasse, atque libros scripsisse de culturâ terræ, autumabant. Hanc prorsus subjiciebant astris, tamquam numinibus, inter quæ sic partiebantur, ut hujus & illius climatis Deum facerent stellam hanc & istam Atque inde stellis erexerunt imagines, Soli aureas, argenteas Lunæ, aliis alias, quas appellarunt הטלסמאות *Tilsemoth*, sic fabricatas, ut singulari ratione recipere cœlestes influentias, & peculiari vi præditas, ad significanda & efficienda arcana quævis & admiranda, crederent. Quare & divino honore prosequebantur illas atque adorabant.

In Magorum disciplinâ & libris vulgata est Talismanica. Neque dissimiles fuisse imagines, ab Hebræorum Teraphim, est probabile. Maimonides in Mischnam, Avodazara, cap. 4. הנקראת צאבים ועקר זה באומות, *& radix hujus idololatriæ est apud gentem, quam Sabæam vocant, quæ gens est, ex qua egressus est Abraham pater noster p. m. & disputavit contra eorum errorem & sententiam perversam, pro ea, quam Deus ex corde ejus dedit, sapientia. Honorabant autem & venerabantur stellas, iisque operationes, quas non habebant, tribuebant.*

Cæterum tanto quidem ardore & vi contra illa disputasse Abrahamum scribunt, & dum ei objicerentur astrorum, Solis imprimis, operationes, sic istud continuo retorsisse, solem esse in manu Dei, uti securis in manu cædentis; ut Rex carcere eum claudi jusserit, & ne sic quidem cessantem,

veritus regno & religioni suæ detrimentum, fisco adscriptis ejus bonis, in fines Syriæ relegarit. Hinc ipsi dictum, propter nefandas, quas assidue pro Dei nomine patiebatur, contumelias, *benedicentibus tibi benedicam, & maledicentibus tibi maledicam.* Genes. 12. 3. Sic de illo Judæi.

Sabæorum autem uti antiquissima idololatria, & superstitio, quousque vid. Scriptorum adscendit recordatio, ita latissime per orbem dispersa fuit. Maimonides, in More: *Illi sunt de reliquiis nationis Sabæorum, quæ gens totum terrarum orbem impleverat.* & part. 1. cap. 63. *Nosti, quantum illis temporibus invaluerit hæresis Sabæorum, & quomodo omnes prope in universum homines, nonnisi paucis exceptis, idololatriæ addicti fuerint, ita ut stellis & imaginibus, quas illis fecerant, omnem virtutem divinam & spiritualem adscriberent.* Neque tantum ampla fuit istius sectæ per universum orbem diffusio, sed & duravit diutissime, adeo ut in Alkorano Muhammed ejus quoque faciat mentionem, & suis permittat cum illis ferire fœdus.

Neque omittendum, quod Maimonides ait, *More Nevochim, part. 3. cap. 29.* multarum legum rationes & causas innotescere ex consideratâ religione & ritibus Sabæorum, Israëliticæ contrariis, & quod constituta apud Judæos permulta sint opposite ad Sabæos. Uti, quod Deus jussit Sanctum Sanctorum extrui, & preces ac cultum dirigi versus occidentem: quia nimirum Solicolæ Sabæi ad orientem se convertebant. Lex Exod. 28. 42. sacerdotes femoralia induere præcipit, cultus sacri tempore, ad tegendam carnis nuditatem: quia Gentiles in cultu Baal Peor retegebant nuditatem. Prohibetur mulier induere vestimenta viri, Deut. 22. 5. quoniam apud Sabæos vir jubebatur habitum mulieris induere, quando coram Venere stabat, & loricam assumere & arma bellica, quando stabat coram Marte. Et sic de pluribus statuit, eorum rationem peti ex moribus usitatæ tum temporis ubique fere idololatriæ: & ut diversum ab illis gererent animum, alia & contraria ipsis imperata à Deo fuisse. Quemadmodum Deus semper cavit, uti suorum mores quam longissime à Gentilibus discrepent: *ne ergo iis fiatis similes.* Matth. 6. 8. Quomodo quæ in lege toties dicuntur adversus hariolos, magos, augures, præstigiatores, & similes, eos ut detestarentur Israëlitæ & caverent, ad Sabæos respicere, contra illos dicta, non immeritò creditur.

Imo quemadmodum nomenclatura dierum hebdomadæ, apud omnes fere gentes olim, atque ab ultimâ hominum memoriâ, obtinuit fere eadem, juxta septem planetarum nomina, ut dicantur dies Solis, Lunæ, Martis &c. ita hoc ipsum ab antiquis Sabæis non frustra derivatur, qui hoc

hoc modo cultum erga Planetas Deos suos testati fuerunt, ut dies hebdomadæ illis consecrarent. Nam uti ex Autore Arabico Cl. vir Hottingerus: *diem primum sacrum faciunt Soli; secundum Lunæ; tertium Marti; quartum Mercurio; diem quintum Jovi; sextum, congregationis diem, Veneri, cujus nomen est Beltah; & septimum Saturno.* Etenim nominari certo modo debuerunt dies æque, ac menses, & dierum nominatio esse communis: cujusmodi res semel usu confirmatæ vix mutari possunt postea & corrigi: sic ab antiquissimis, quicunque etiam illi fuerint, morem illum dimanasse credibile est. Quare quemadmodum ex astrorum scientiâ, vel honore, nomina illa profluunt; ita nihil obstat, ad vetustissimos Sabæos referre, qui ante alios cultu astrorum excelluerunt. Unde & difficultas, illa nomina, utcunque improbanda, & manifesta impiæ superstitionis monumenta, commutandi in melius. Cum iis tamen facere nos, qui hæc emendata, & vel Christiana, vel saltem minus ethnica cupiant, quamvis consuetudinis torrente abrepti, loquamur cum vulgo, alibi professi fuimus, & nonnulla in hanc rem protulimus, *Summæ Controvers. lib.* 10. Nihil autem impedit, utcunque non possis communis usus mala corrigere, indicare tamen, & testari animi sententiam à vulgatâ & malâ praxi alienam. Quamvis nec id habeant nunc illa nomina, quod primâ suâ institutione, & naturâ significant. Quo minori cum scrupulo iis hodie uti licet, vel abuti.

Illi ergo Gentilium primi Chaldæi, vel Sabæi, & prima Gentilitiæ idololatriæ rudimenta videntur ab *astris* incæpisse, & eorum cultu. Quemadmodum, neglecto veri Dei sensu & superstitione, cœlestia illa corpora corpora maxime solent homines in admirationem sui rapere & reverentiam. Interque illa præcipue duo luminaria magna, & primum horum Sol, qui quia diei & orbi dominatur luce sua ac calore, à primis, & quamplurimis semper gentibus pro numine habitus, & sub nomine בעל *domini*, vel *Bel, Beli*, & *Moloch*, nam creatus Sol ad regendum diem לממשלת היום Genes. 1. 16. cultus fuit.

Arnobius, lib. 1. *Solem Deum cum esse credatis, conditorem ejus, opificemque non quæritis? Luna cum apud vos Dea sit, &c.* Vetus inscriptio: SOLI. INVICTO. ET. LUNÆ. ÆTERNÆ. Ac proinde Deus ab eo quidem primùm dehortatur, Deut. 4. 19. *ne forte eleves oculos tuos in cœlos, & videas Solem ac Lunam, atque stellas, cum universo exercitu cœlorum, & impellaris, ut adores atque colas ea.* Et Jobus, quando hoc agit, ut omnem à se removeat idololatrici cultus speciem, inquit cap. 31. 26, 27. *si adspexi Solem, quum splendesceret, aut Lunam mobiliter incedentem.*

Poſt Chaldæos ſecundo loco ponimus *Ægyptios:* qui aliàs merentur primo loco nominari. Propheta Jeremias, ubi vaticinia in Gentes profert, primos adit Ægyptios: cap. XLVI. 1. 2. *verbum Jehovæ, quod fuit ad Jeremiam Prophetam, contra gentes. De Ægyptiis.* Et ultra Ægyptios alii in recenſendâ idololatriæ hiſtoriâ non adſcendunt, vel ignorantes ſuperiores Chaldæos aut Sabæos, vel eos una comprehendentes.

Diodorus Siculus, haud procul ab initio: *apud Ægyptios Deorum genus primum fuiſſe fabulantur: aſtrorumque ab iis veteres repertas obſervationes.* Ubi antiquiſſima aſtrologiæ, ibi & idololatriæ, monumenta: quandoquidem in colendis aſtris primùm iſta occupata fuit. Ab *aſtris* ad *elementa*, ab his ad *homines* progreſſa, ab hominibus ad *animalia*, hinc denique ad terræ fruges ac *plantas*, & quidquid *figmentorum* ad illa, vel alia deſignanda fuit reliquum. Vetus orbis ἐξήγησις, edita à Gothofredo, de Ægypto: μηδαμόθι γὰρ *nuſquam enim terrarum ſacra Deorum ita celebrantur, ut ibi jam ab antiquo, & uſque nunc: & verò ipſa propemodum omni orbi terrarum Deorum cultum tradidit. Dicunt equidem nonnulli, Chaldæos melius adhuc colere; ſed enim quos videmus, & miramur, & in omnibus primos eſſe aſſerimus, ſiquidem ibi Deos habitaſſe, imo & habitare ſcimus.*

Supra omnes gentes ſuperſtitioſa fuit Ægyptus. Et primò quidem Solem ac Lunam coluerunt ſub nominibus Oſiridis, & Iſidis. Diodorus: *igitur primi illi homines olim in Ægypto geniti*, ibi enim primos homines extitiſſe credebant, *hinc mundi ornatum conſpicientes, admirranteſque univerſorum naturam, duos eſſe Deos, & eos æternos, arbitrati ſunt, ſolem & lunam: & illum quidem Oſiridem, hanc Iſidem certa nominis ratione appellarunt.* Oſiridem, ſive ſolem, radiatum; Iſidem, cornutam faciebant, quia Luna quando creſcit, cornua quaſi aſſumere videtur. Hæc verò à Sabiis vel Chaldæis perveniſſe ad Ægyptios, declarat etiam nomen Thammuz, ſub quo cultus Oſiris, & quem Iſraëliticæ mulieres defleverunt apud Prophetam Jezechielem, cap. 8. 14. & viri, verſ. 16. *quorum terga erant ad templum Domini, facies autem verſus Orientem, adorabantque Solem ad Orientem.* Et Joſias Rex deſtruxit equos Soli poſitos à Regibus Judæ, ab ingreſſu Templi, 2. Reg. 23. 11. Jam vero celebratiſſima apud Sabios fuit Thammuzi memoria, & fabula, quam de eo narrat Maimonides, More Nevochim, lib. 3. cap. 29. *antiqua valde eſt hiſtoria de Thammuz apud Sabios.* Notat prophetam Solis, vel Solem, qui aliis Oſiris, maritus Iſidis; apud alios Adonis dictus. Sic frequenter confudere Gentiles ſuâ religione & numinibus mundi naturam, & hominum hiſtoriam: in quibus poſt-

modùm

modùm secernendis maxime sudavit eruditorum industria, non pari, uti quidem visum, fructu, ac labore: post omnes, simul & ante omnes, Joh. Ger. Vossii, in libris de Theologia Gentili, sive de origine ac progressu idololatriæ, *ad veterum gesta, ac rerum naturam, reducta.*

Ab astris ad subcœlestia deventum, & spiritum, ignem, terram, aquam, aërem, tamquam primas mundi partes, ad instar membrorum in humano corpore, pro Diis habuere. Etenim eos partiti fuerunt in *cœlestes*, atque *terrestres*: atque hos ex hominibus assumsere, qui vel regnandi autoritate, vel aliis beneficiis, nomen & gloriam, atque venerationem à posteris adepti fuerant, διὰ δὲ σύνεσιν, καὶ κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν, τετυχηκότες τῆς ἀθανασίας. Tales in Ægypto fuerunt Vulcanus, Saturnus, Jupiter, atque Jovis ex Junone filii, Osiris, Isis, Typho, Apollo, Venus, alii, de quorum vel factis, vel inventis immania fabulantur. Nec tacendus Mercurius, litterarum inventor, & qui nomina rebus imposuit, cujus libros quadraginta duos, religionis & philosophiæ rationem comprehendisse, atque ab Ægyptiorum Sapientibus edisci solitos, commemorat Alexandrinus Clemens, *Stromat. lib. 6.*

Osiridis (quæ Gentilium in tradendis rebus suis fuit vanitas & confusio, varios & varia eodem nomine & numine denotare ac colere solitorum) filii, Anubis & Macedon, quia pro insignibus habebant canem, & lupum, hæc etiam *animalia* religioso cultu prosequenda putarunt. Nec ista tantum, sed alia; nec sola viventia, sed quoque mortua, & felem, & ichneumona, & canes, & accipitres, ibides, lupos, crocodilos, ac similia. Idque cùm ob alias rationes, quas tres adfert Diodorus; tum præsertim usus & commoda, quæ præstant hominum vitæ atque societati. Præ aliis bovem coluerunt, seu Apim: quod & Israëlitæ, in deserto imitati, facto vitulo: atque Apis symbolo Josephum patriarcham, ob providam ejus in alendis hominibus curam, cultum, Eruditorum plurium est sententia. Neque apud omnes omnia, sed Apim quidem Memphi, Mneum Heliopoli, Midetæ hircum, alibi alia præ aliis animantia in pretio fuisse, proditum. Clemens, in Protreptico, ad Gentes: *Ægyptii autem dispersi sunt in varios cultus ac religiones. Ex his Syenitæ quidem colunt piscem Phagrum. Mæotem autem (est vero hic quoque alius piscis) colunt, qui habitant Elephantinam. Oxyrinchitæ autem piscem similiter, qui ab eorum dictus est religione. Præterea Ichneumonem Heracleopolitæ: Saitæ autem Thebani ovem: Lupum autem Lycopolitani. Canem vero Cynopolitani: Apim Memphitani: Hircum Mendesii.* Hinc idem scite *Pædagog. lib. 3. cap. 2.* hypocritam cum religione

Ægyptiorum comparat, quorum templa extrinſecus erant deaurata, & admodum magnifica; verùm introſpecta propius, pro numine animal aut bellua aliqua, vel felis, aut crocodilus, ſerpens etiam ſuper purpuream ſtragulam, oſtenſa adorabantur. Sic hypocritam apparere alium ſpecie externâ, & nitidum valde ac religioſum; intus autem refertus eſt belluinis moribus ac turpitudinibus. Tacitus hiſtor. lib. 5. *Ægyptii pleraque animalia effigieſque compoſitas venerantur.* Et fruges, herbaſque etiam vulgariſſimas illis religioſè habitas, notum. de quo Juvenalis:

Porrum & cæpe nefas violare, & frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina!

Quæ Apoſtolus ſignificavit, Rom. 1. 23. *mutarunt enim gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis hominis corruptibilis & volucrium, & quadrupedum & reptilium.* Nugaciſſima & ſuperſtitionum fertiliſſima fuit gens Ægyptia: non obſtante, quod apud eam aliquamdiu diverterunt Iſraëlitæ. Sed qui ipſi non minùs multa ab illis, quam hi ab ipſis, acceperunt. Nempe quantum ab Iſraëlitis illi, tantum fere ſcabiei hi videntur affricaſſe Iſraëlitis. Magiſque mirum, illa ab Iſraëlitis, veri Dei præſentiâ & notitiâ claris, adoptari; quam primùm ab Ægyptiis præſtari potuiſſe. Magna inter utramque gentem, quo tempore juxta ſe habitarunt, fuit ſocietas, &, utcunque ſegregati in ſpeciem, de ſuo nonnulla communicarunt Ægyptiis, & ab his quoque multa mutuarunt. Habitaſſe olim in Ægypto Judæos, neque Ethnicis ſcriptoribus ignotum fuit. Unde hinc Judæorum originem petit Tacitus, *Annal. lib.* 5. & exactos Ægypto, à Rege Occhori fuiſſe, ex plurium conſenſu & fama tradit. Ægyptii ab Hebræis, quidquid ſani apud ipſos, accepere; ab Ægyptiis Gentilium alii, præſertim Græci, qui ſcientiæ profundioris acquirendæ causâ Ægyptum vulgo petebant. Sed & alia habuerunt ſibi propria. Nam Moſes inſtitutus dicitur fuiſſe à puero, ἐπαιδεύθη, in omni ſapientiâ Ægyptiorum, Act. 7. 22. Quod verò ab Hebræis Ægyptii, ab his cæteri Gentilium præclara multa hauſerunt, à multis veterum Theologorum oſtenſum adverſus Gentiles fuit, præſertim à Clemente Alexandrino, & Euſebio.

Id autem maximopere deteſtandum, Iſraëliticam nationem adeo potuiſſe, cum quibuſcunque verſaretur, eorum ſuperſtitiones amare & ſequi: in ipſâ adeo Ægypto. Quod Deus illis exprobrat, Jezech. 23. 19. *multiplicat enim ſcortationes ſuas, recordando dies pueritiæ ſuæ, quibus ſcortata fuerat in terra Ægypti.* In Ægypto, horum ſectati idololatriam fuerunt;

runt; in deserto, vicinorum; in terrâ ipsa, aliorum quorumcunque passim. Jam & primis Ecclesiæ familiis, superstitio Chaldæorum & Sabæorum frequenter adhæsit. Etenim Ecclesia suas habuit periodos: primam, & quasi domesticam, in Patriarcharum *familiis*: tum in *natione* integrâ Cananæa, disposita per illam Dei populo; quæ nunc per totum *mundum* facta est catholica.

Porrò ab Ægyptiis *Græci* admodum multa petivere, & religionis plura capita, nisi quod, quæ pudenda & ridicula Ægyptii habebant, in cultu præsertim animalium, & frugum, ea paulo minus affectarint, meliori imbuti philosophiâ, & ratione, cui præ illis erant dediti. Græcorum autem antiquissimos & sapientissimos in Ægyptum certatim abiisse, & quæ ad sapientiæ faciebant studium, inde reportasse, nemo ignorat. Hoc Orpheus, Musæus, Homerus, Lycurgus, Solon, Plato, Pythagoras, Democritus fecerunt, aliique. Ex Eupolemi libro de Regibus, Clemens *Stromat. lib.* 1. Mosem sapientum primum litteras Judæis tradidisse, à Judæis illas accepisse Phœnices, denique à Phœnicibus Græcos, docet. Atque è Phœnicum doctrinâ pluria in Græcorum disciplinam commigrasse Veterum multi tradiderunt, apud Judæos Josephus, apud Christianos Eusebius, in libris *de Præparat. Euangelicâ*, præter alios, atque recentes.

Etiam religionis haud prorsus absimilis ratio ab Ægyptiis transiit ad Græcos. Herodotus, in Euterpe, duodecim signa cœlestia primùm ab Ægyptiis observata meminit & culta; tum à Græcis: *duodecim eorum nomina primos dicunt Ægyptios fecisse, & ab illis accepisse Græcos.* Sic Jovis, Junonis, Saturni, Apollinis numina apud utrosque celelebrata. Et ad naturam, vel de Theologiâ naturali similiter fere philosophati fuerunt utrique. De quo videnda Hesiodi θεογονία.

Ἐξ ἀρχῆς ἦν γαῖα καὶ Οὐρανὸς ἔπικτεν
Οἵτ' ἐκ τῶν ἐγένοντο θεοί.

Jam de *Romanis*, tanquam cloacâ Deorum, ad quos omnium gentium idola ac superstitiones destillarint, loquendum. Minutius, in Octavio: *per universa imperia, provincias, oppida, videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere municipes, ut Eleusinios Cererem, Phrygas Matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos.* Quidquid Deorum alibi fuit, Romanis omnium avidis, omnium dominis, mox arrisit, & adhæsit. Quibus de suo, prout hominum ingenium superstitionum valde ferax est & mire amans, addiderunt quodcunque addi insuper potuit.

Quare

Quare Deos primùm distribuerunt, in *certos*, & *incertos*; quorum de divinitate nondum satis constaret, & *Semideos* appellat Ovidius: quales Nymphæ, Satyri, & monticolæ Sylvani:

Quos quoniam cœli nondum dignamur honore,
Quas dedimus certè terras habitare sinamus.

Metamorphos. 1. Incertam Deorum turbam significabat formula; in comprecationibus & evocationibus usitata, *Dii Deæque:* vel quum dicerent, *sive tu Deus es, sive tu Dea.* Ne memorem Atheniensium Deum ignotum. Augustinus, de Civitate Dei, lib. 3. cap. 12. *sub tot Deorum præsidio, quos numerare quis potest, indigenas & alienigenas, cœlites, terrestres, infernos, marinos, fontanos, fluviales: &, ut Varro dicit, certos atque incertos.* Prudentius, contra Symmachum, lib. 1.

Quidquid humus, pelagus, cœlum, mirabile gignunt,
Id duxere Deos, colles, freta, flumina, flammas;
Hæc sibi per varias formant elementa figuras.

Turpissimum verò, tot vana illos confinxisse rerum quarumcunque & vulgarium, nec seriarum sæpe, nec honestarum, numina ludicra, ipso sono ridenda. Qualia fuerunt, Dea Cloacina, Educa, Potina, Volupia, Febris, Fessonia, Flora, Pavor, Vagitanus, Robigus &c. Cyprianus, de idolorum vanitate, *Romanorum autem vernaculos Deos novimus: est Romulus pejerante Proculo Deus factus, & Picus, & Tyberinus, & Pilumnus, & Consus, quem Deum fraudis, velut consiliorum Deum, coli Romulus voluit, postquam in raptum Sabinarum perfidia pervenit. Deam quoque Cloacinam Tacius adinvenit & coluit, Pavorem Hostilius atque Pallorem, mox à nescio quo Febris dedicata, & Acca, & Flora meretrices, hi dii Romani.* Atque Augustinus haud uno loco illa salse ridet, & perstringit, de Civit. Dei, lib. 5. cap. 8. & 11. & 21. cap. 16. *Miror autem plurimum, quod cum Deos singulos singulis rebus, & penè singulis motibus attribuerent, vocaverunt deam Agenoriam, quæ ad agendum excitaret: deam Stimulam, quæ ad agendum ultra modum stimularet: deam Murciam, quæ præter modum non moveret, ac faceret hominem, ut ait Pomponius, murcidum, id est, nimis desidiosum & inactuosum: deam Strenuam, quæ faceret strenuum: his omnibus diis & deabus publica sacra facere susceperunt. Quietem vero appellantes, quæ faceret quietem, cùm ædem haberet extra portam Collinam, publice illam suscipere noluerunt.* Quærit, utrum indicium hoc fuerit animi inquieti, quod qui turbam dæmoniorum colebat, quietem habere non posset? Etenim *nulla pax, inquit Deus meus, improbis.* Jesa. 57. 25. Minutius: *Cloacinam*

nam Tatius & invenit, & coluit: Pavorem Hostilius atque Pallorem, mox à nescio quo Febris dedicata: hæc alumna urbis istius superstitio, morbi & malæ valetudines. Sane & Acca Laurentia, & Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorum, & Deos computandæ.

Cumque Græci ultra trecentos Deos numerarent, Orpheus trecentos & sexaginta duos, quos tamen omnes in testamento suo rejecit: quod Gentilibus exprobrat Theophilus, ad Autolycum, *lib.* 3. non pauciores habuerunt Romani. Eusebius, *Præparat. lib.* 5. ex Hesiodo numerat ultra triginta millia. Diceres cogitandis & faciendis diis tantum occupatum fuisse hominum ingenium.

Germani nostri post Romanos quidem coluere accepta ab illis Numina, sed pauciora. Cæsar, lib. 6. de bello Gallico, ubi digreditur in mores Gallorum Germanorumque: *Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte juvantur, Solem, & Vulcanum, & Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt.* Astra, atque elementa, solem, lunam, terram, tum etiam heroës & viros principes, atque opere vel dignitate excellentes, venerabantur. Tacitus, de moribus Germanorum: *Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem & Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum & Isidi sacrificat.*

Culti à Majoribus nostris Mercurii plura ubique monumenta, vel sub nomine *Wodan*, quod Mercurium significat. Unde nomen diei *Wodensdag*, vel *Woensdag*, qui est dies Mercurii. Paulus Diaconus, lib. 1. cap. 9. *Vuodan sane, quem adjecta littera Godan dixerunt, ipse est qui apud Romanos Mercurius dicitur: & ab universis Germaniæ gentibus ut Deus adoratur: quæ non circa hæc tempora, sed longe anterius: nec in Germania, sed in Græcia fuisse perhibetur.* Dierum nomenclaturam Romanis debemus, mutato aliquando, & ad nostram linguam facto nomine. Sic Martem Hesum dixerunt, atque inde *Dijsdag*, vel *Dijnsdag*, diem Jovis, tonantis βροντaίȣ, *Donnersdag*: & *Vrydag*, à Venere.

Terram etiam, tamquam communem matrem venerati: quam *hertham*, sive *eerden* appellabant: *in commune Hertham, id est, terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur.*

Inter heroës primum habuerunt *Tuisconem*, tum Filium ejus *Mannum*, conditores gentis; unde videntur & nomina derivata *Tuytschen*, & *Germanorum* sive *Alemannorum*. Quod nomen apud antiquissimos occurrit, Hieronymum, Sabrianum, Eusebium in Chronicis, Ammianum, Vopiscum,

piſcum, Aur. Victorem, & alios. Tacitus: *celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus eſt) Tuiſtonem Deum terrâ editum, & Filium Mannum, originem gentis, conditoreſque.* Germanorum quidem nomen alii ex Germanicâ lingua & compoſitione, quaſi totos viros *gar-man*; alii à Gallorum commercio derivant, quod ab iis pro fratribus habiti, ob morum, gentiſque ſocietatem. Quam Strabonis ſententiam ſequitur, in epiſtolâ ad Beatum Rhenanum, Ægidius Tſchudus, & extat in Centuriâ epiſtolarum Philologicarum Goldaſti.

Cæterum Germaniam non eſſe Aſcenaz, Geneſ. 10. 3. contra communem Judæorum & Chriſtianotum opinionem, ſed Aſcenaz eſſe Bithyniam potius, ac minorem Phrygiam, docent Voſſius, *de Idololatriâ, lib.* 1. *cap.* 38. & Bochartus, *Geograph. lib.* 3. *cap.* 9. Perperam Aben Ezra in Obadj. verſ. 20. Germanos ſcribit antiquos fuiſſe Cananæos, qui aufugerint à facie Iſraëlitarum, ſuas terras occupantium, אלמניים הם הכנעיים. Boxhornius, in Hiſtoriâ Univerſali, Germanorum nomen ab Arminio, gentis duce ac vindice, derivat: neque illo nomine, ut viri proprio, ſed muneris atque honoris, ſive gentis ſupremum militem deſignante aut imperatorem. Atque tum iſthic, apud Voſſium, tum Eliam Schedium plura videſis, *de Dîs Germanorum.*

Denique & *Herculem* Tacitus celebrat: *fuiſſe apud eos & Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in prælia canunt.* Carmina etenim & cantus ſive in communi, ſive Deorum cultu habuerunt admodum multa. Atque hæc de Veteribus, & Veterum obiter dicta Gentiliſmo, Chaldæorum, Ægyptiorum, Græcorum, Romanorum, & Germanorum.

Atque illa idololatriæ Gentilium origo, & proſapia fuit, à *naturâ*, primò *cœli*, tum *terræ*, ad *homines*, admixtis etiam *Dæmonibus*; Varro, de LL. lib. 4. principes Dei, cœlum & terra: hinc progreſſa idololatria ad *animalia*, ac terræ *fruges*, denique ad quævis figmenta etiam & *notiones* tam *virtutum*, quam *vitiorum*, & *rerum*, & *utenſilium* quorumcunque: ut jam nihil ſuperfuerit vel excogitandum, quod non inter Numina relatum ab antiquis aliquando fuerit. Quam idololatriæ propaginem notat quoque Athanaſius, *contra Gentiles*, quod mox atque à Deo, & ejus ſolius notitiâ ac cultu defecit homo, primùm cœlo, Soli, & Lunæ, atque ſideribus divinos honores habuit, neque ſolum Deos illa, ſed & ſubſequentium Deorum autores fecit. Deinde elementa & corporalis ſubſtantiæ principia, calidum videlicet, frigidum, ſiccum, humidum putarunt Deas. Inde ho-

de homines quoque & hominum figuras, partim viventium, partim vitâ functorum, habuere pro Dîs. Tum verò deteriore conſilio ad lapides, & ligna, & reptilia, aquatilia, terreſtria, & feras animantes Dei appellationem tranſtulere. Quin eo uſque perrexere, ut quæ nullâ ratione exiſtunt, neque inter creaturas veniunt, ceu Deos coluerint: cujuſmodi ſunt, apud Ægyptios Cynocephali, & Ophiocephali, & Onocephali; apud Libycos, Criocephalus Ammon. Alii rurſus corporis partes, caput, humerum, manum, pedem, ſeorſim accipientes, ſingula in Deos retulerant: quaſi non ſatis fuiſſet ex integro & toto corpore numen effingere ac cultum. Alii ulterius voluptatem & concupiſcentiam pro Diis venerati fuerunt. Cujuſmodi apud illos amor, & quæ Paphi colebatur, Venus. Alii Principes ſuos, atque eorum liberos in Deos retulerunt, ſæpe turpiſſimos: ſicuti, quod tum recentioris memoriæ Athanaſio memoratur, Antoninus Hadriani Imp. delicatus puer.

Clemens Alexandrinus, in *Protreptico ad Gentes*, ſimiliter primum idololatriæ Gentilitiæ gradum ponit in adorato cœlo: atque inde ad alias ejus ſpecies progreſſum docet. Digna ſunt ejus, quæ hic legantur: *Alii enim ſtatim in cœlo contemplando decepti, & ſoli viſui credentes, motus aſtrorum contemplantes, admirati ſunt, & Deos eſſe cenſuerunt; aſtra Deos (nempe* θεοὺς ἀπὸ τοῦ θεῖν, *hoc eſt, à curſu) nominantes: & Solem adorarunt, ut Indi: & Lunam, ut Phryges. Alii autem, eorum quæ ex terris naſcuntur, mites fructus carpentes, Cererem frumentum, ut Athenienſes: & Bacchum vitem, ut Thebani, appellaverunt. Alii, cùm conſideraſſent vitii pœnas, eas in Deos retulerunt, adorantes pœnas & calamitates. Hinc Furias & Eumenidas, & quos* παλαμναίους *&* προστροπαίους *vocant, ceu averruncatores & malorum depulſores: & præterea* ἀλάστορας, *id eſt, cacodæmones ſeu malos genios, finxerunt Poëtæ ſcenici. Jam verò quidam ex philoſophis, ipſi quoque poſt Poëticos, earum quæ ſunt in nobis affectionum figuras & ſimulacra conſtituunt; nempe metum, & amorem, & gaudium, & ſpem: ſicut certe priſcus quoque Epimenides, qui Contumeliæ & Impudentiæ Athenis erexit altaria. Alii autem ipſis profecti rebus ab hominibus in Deos referuntur, & inſtar corporis effinguntur; Juſtitia quædam, & Clotho, & Lacheſis, & Atropos, & Parca, & Auxo, & Thallo, Atticæ. Sextus modus, quo introducta, & paulatim nata eſt hæc fraus Deorum, ſecundum quem Deos numerant duodecim. Quorum etiam Theogoniam, ſeu Deorum ortum, canit Heſiodus, & quæcunque de Diis theologice diſſerit Homerus. Reſtat poſtremus (ſunt enim hi omnes ſeptem modi) qui proficiſcitur à divino in homines beneficio. Nam cùm*

 bene-

beneficio afficientem Deum non intelligerent, effinxerunt quoſdam ſervatores, Caſtorem & Pollucem, & Herculem malorum averruncatorem, & medicum Æſculapium. Hæ quidem ſunt lubricæ & exitioſæ à veritate digreſſiones, quæ hominem è cælo detrahunt, & in barathrum peſſundant. Denique de illis, & tum ortu, tum progreſſu idololatriæ à cæleſtibus ad terrena, etiam ad homines, videndus, poſt Voſſium, in libris, *de idololatriâ Gentilium*, Eduardus Baro Herbert, *de Religione Gentilium, errorumque apud eos cauſis.*

CAPUT QUINTUM.

De Gentiliſmo hodierno: Africanorum, & Aſianorum. De Indorum Brachmannis, antiquis, & hodiernis. Guzurattenſibus. De religione hominum, in regno Decam, Malabar, Narſingâ, Zeylan, Pegeſiam, &c.

PErgamus ad Gentiliſmum cognoſcendum, qualis hodie præcipue eſt in tribus Orbis partibus, *Africâ* primum, tum *Aſiâ*, denique *Americâ*. Et in Aſiâ quidem, apud *Indos*, *Chinenſes*, & *Japonios*. *Africa* primum noſtris cognita per Vaſcum de Gama, quando auſpiciis Regis Luſitaniæ in Indiam navigavit a. cIɔ cccc xcvii. nempe pars Africæ meridionalis, ad mare ſita Æthiopicum, & quæ Gentiliſmo obnoxia; reliqua enim, & qua mare ſpectat Mediterraneum, Muhammedanis paret; ſive ita dicta ex Arabico verbo *Faraca*, quod dividere ſignificat, quia eam mare Mediterraneum dividit ab Europâ, & Arabicè Africa vocatur Iphrichia; ſive ab Arabiæ felicis rege Ifrico, qui eam primus tenuit.

Olim illa Africæ pars, quæ nunc Muhammediſmo infecta, Chriſtianas habuit Eccleſias multas, & percelebres, Epiſcopos, Patres, Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, Fulgentium, alios; & Concilia ab Africanis celebrata heic multa egregia, præſertim Carthaginenſe ſub Aurelio Carthaginenſi epiſcopo, ann. ccccxix. præſentibus legatis diverſarum provinciarum Africanarum, id eſt: Numidiarum duarum, Byzacenæ, Mauritaniæ Stifenſis, & Mauritaniæ Cæſarienſis, & Tripolis, & Vincentio Culuſitano, Fortunatiano, & cæteris epiſcopis provinciæ Proconſularis ccxvii. ubi celebris Codex Canonum Eccleſiæ Africanæ formatus, & actis inſertus fuit: hodie verò, non Chriſti iſthic nomen, ſed Muhammedis celebratur. Niſi qui forte Chriſtiani ſunt inter Abyſſinos.

Vetu-

Vetuſtiſſimi autem Africani olim fuerunt ut idololatræ, ita teſte Leone Africano, *Deſcript. Africæ lib.* 1. præcipue cultores Solis, & Ignis, quos ceu Deos, venerabantur erectis templis magnificis & ampliſſimis, in quibus, uti apud Veſtales Romæ, ignis perpetuus noctes dieſque ſervabatur, ne extingueretur.

Hodie in *Guineæ* regno exiguâ religionis & honeſtatis curâ tanguntur incolæ: ſuperſtitionibus & conjurationibus, quas *Fetiſios* appellant, unice dediti. Nudi incedunt, pudenda, nec tamen omnes, tecti. Miſcentur promiſcue, uſque dum jungantur matrimonio, atque tum etiam viris licet plures, quot ex facultatibus alere poſſunt, ducere uxores.

Ex Africâ ſi in Aſiam & *Aſianorum vetera ornamenta Deorum*, ut Juvenalis loquitur, tendimus, an ſinus Arabicus, an Nilus utramque diſterminet, non diſputamus, ſed relinquimus controverſiam Pomponio Melæ, & Ptolomæo, vel quibuſcunque placuerit hujus, aut iſtius ſententiam ſequi & defendere. Quum non natura, non gentium ſuper limitibus habitum conſilium vel reſponſum illa diſtinguat, ſed Geographorum libera, & quæ viſa ipſis probabilior ſententia.

Cæterum Indos quod ſpectat, olim quidem in ſeptem ordines ſeu tribus diviſos Diodorus ſcribit, *Biblioth. lib.* 3. Quorum prima erat *Philoſophorum*, qui doctrinæ nomine conſpicui, ideo & cæteris antecellebant, & Regibus habebantur proximi. In principio anni convenientes prædicebant quæ futura ſequente anno eſſent: unde omnes, & Rex, & populus quid agendum ſibi erat, colligebant. Qui verò ſecus ac eveniebat, dixiſſet, perpetuo multabatur ſilentio. Altera claſſis erat *Agricolarum*, qui numero plurimi, & quia communi bono inſervire credebantur, ab oneribus publicis, etiam belli tempore, habebantur immunes, atque in agris degebant ſecuri cum familiâ, & ſuis. Tertia tribus *Paſtorum* erat, qui venationi incumbebant. Quarta *Artificum*, qui omnes generis inſtrumentis & utenſilibus fabricandis, ſive ruſticis, ſive bellicis, vacabant. Quinto loco veniebant *Milites*, qui caſtra ſequebantur. Sexti inſpectores ſeu *Ephori*, quæcunque per univerſum regnum gerebantur obſervantes, deferebant ab Regem, vel ad Principes. Ultimi *Conſiliarii*, conſiliis judiciiſque publicis præerant. Neque adeo incongrua iſta Reip. forma fuit & ratio, adjudicatâ ſingulis ſuâ tribu, & profeſſione, quam excolerent. Quos etiam inter ſe commiſceri alios cum aliis, vel matrimonio, nefas erat. Reges præ omnibus luxurioſi, *ſupra omnium gentium vitia*, inquit Curtius, majeſtatem ita tuebantur, ut non facile ſe darent conſpiciendos, niſi forte belli ne-

li negotia urgerent, vel dicendum jus, aut ſacrorum cauſa prodeundum eſſet.

Philoſophi ipſorum *Brachmanni* appellati: quorum adeo celebris fama, ut plurimos Græcorum Philoſophos ad ſe allexerint, ſapientiæ cauſâ, Pythagoram, Platonem, Ariſtotelem, Apollonium Thyaneum, alios, qui ab illis multa in ſuos uſus & doctrinam tranſtulerunt. Quare ex Megaſthene, rerum Indicarum Scriptore, Clemens Alexandrinus, Stromat. lib. 1. *omnia quidem quæ de natura dicta ſunt à veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philoſophantur, partim quidem apud Indos, à Brachmannis, partim verò in Syria ab iis qui vocantur Judæi.* Brachmannos autem ex proſapiâ Abrahami eſſe, ex Cethurâ, & hinc in iſtas oras conceſſiſſe, &, cum alia, tum philoſophiam & aſtrologiam docuiſſe, multorum eſt ſententia. Clemens Alexandrinus Indicorum Gymnoſophiſtarum duo conſtituit genera, unum Brachmannûm; alterum eorum qui appellantur Sarmanæ, & Allobii, nec urbes habitabant, nec domos, neque ſub tectis degebant, ſed arborum veſtiebantur corticibus, & earum baccas edebant, ac glandes, neque nuptiis dabant operam, vel conſtituendæ aut alendæ familiæ. Etiam aliud apud Indos hominum genus prodit, qui Buttæ alicujus præceptis parebant, quem, propter inſignem virtutem, ceu Deum honorabant. Ἐξήγησις *mundi*, à Gothofredo edita, Brachmannos refert regum expertes feliciter vivere, καὶ αὐτοὶ ἄναρχοι διάγουσι ἀγαθῶς, καὶ διακατέχουσι τὴν τῶν γειτόνων ἀγαθίαν. Illos tamen Regibus proximos vivere Diodorus dixit, Biblioth. lib. 3. & Philoſtratus, in vitâ Apollonii, lib. 3. magno in honore apud Reges eſſe, uti apud populum. Ut illa auctoris Ἐξηγήσεως, de alia gente & regione Brachmannûm accipienda ſint, quorum terram dicit eſſe duntaxat quinque manſionum: de quibus, apud Porphyrium, περὶ ἀποχῆς, lib. 4. Bardeſanes Babylonius, ὅτε ἡ βασιλεύεται Βραχμάν. Non verò quod Brachmanni philoſophi cum Regibus non vivant. Sed forte & Gens fuit ſingulariter ita appellata; & ſic appellati quoque Indorum ſapientes, Philoſophorum genus, de quo jam loquimur.

Philoſtratus, lib. 3. deſcribens Apollonii ad Indorum Sapientes profectionem, & quæ cum iis egerit, Jarcam facit illorum præcipuum, omneſque ſectæ Pythagoricæ, ſive ejuſdem fuiſſe cum Pythagorâ opinionis. Nam ad illos olim Pythagoras acceſſit, & docuit ipſos multa. Unde Jarcas in Colloquio, rogatus ab Apollonio, quid de animâ ſentiret, idipſum inquit, quod nobis Pythagoras, nos verò Ægyptiis tradidimus. Suos Ægyptiorum ſapientibus faciens antiquiores. Quod inde etiam confirmabitur,

tur, si admittamus, quod supra dictum, posteros illos esse Abrahami, ex Cethurâ. Sed Jarcas se Pythagoræ instar, qui meminerat se alio in corpore Euphorbum fuisse in bello Trojano, dicebat olim quoque alium fuisse, Indum, istisque in locis imperasse, condidisse urbes, liberasse patriam, & præclara multa pro Rep. egisse. Quin & ipsum Apollonium, addebat, antea fuisse Ægyptiacæ navis gubernatorem: quique adstabat forte adolescens, in bello etiam Trojano fuisse Palamedem. Quippe vulgo credunt *metempsychosim.* De illo autem Apollonio, qui tempore Domitiani floruit, & quem ad obscurandum Christi nomen, famam, & miracula Diabolus figmentis mendacibus adornavit, vide Baronium ad a. 52. & 68.

A vescendis, mactandisque *animalibus* abstinent admodum religiose Brachmanni, hoc quod sponte natum comedentes, fruges omnis generis, olera, atque herbas. Quemadmodum & Pythagoras, qui nec sacrificandum animalibus docebat, neque Deorum aras sanguine fœdandas esse, sed libationibus, thure, & laudationibus colendos. Deque Indis Mela, lib. 3. cap. 7. *quidam nullum animal occidere, nulla carne vesci optimum existimant. Quosdam tantum pisces alunt.* & Solinus: *plurimis placet neque animal occidere, neque vesci carnibus. Plerique tantum piscibus utuntur, & è mari vivunt.*

Elementa statuebant quinque, præter ignem, aquam, aërem, terram, etiam æthera, sed immortalium, sive Deorum generandorum, reliqua mortalium.

Mundum animal dicebant, quod non una manu, sed plurimis gubernaretur: vel navigio similem, in quo prima quidem & perfectissima sedes Deo esset attribuenda, tamquam genitori; cæteræ Diis variis, qui ejus regerent singuli partes.

Solem verò non Brachmanni tantum; sed Indi omnes, & Apollonius, etiam antequam ad eos accessisset, sacrum habuit, quum pro felici itinere, ei sacrificaturus, tale votum nuncuparet, lib. 1. *ô summe Sol, eò me terrarum mitte, quò me profecturum esse cognoscis, & concede precor, ut viros bonos agnoscam; improbos vero neque agnoscam, neque agnoscar ab illis.* Confer Rogerium, de hodiernis Brachmannis, part. 2. cap. 13. de festo *Pongol*, quod celebrant in honorem Solis, alii quotannis, alii quoque die solis, quem, uti nos Solis, sic illi appellant *Suriananam.* Et orientem, & occidentem solem adorare soliti Brachmanni. Clemens Alexandrinus, in Protreptico, *& Solem adorarunt, ut Indi.* Ctesias, in Indicis, *quod colunt sub nomine Solis & Lunæ.* Astrologiæ, magiæ, & divinationi deditos

fuisse

fuisse clarum: unde & Apollonium discedentem septem annulis donasse scribitur Jarcas, ad septem planetas, qui singulis diebus, per illos operarentur. Postea autem Apollonius, quatuor libros *de Astrologicâ divinatione* scripsit; & alios, de Deorum *sacrificiis*, ut singulis sit sacrificandum, si Philostrato fides, neque enim ei ut facile credas, par est.

Hodierni verò Brachmanni, vel *Bramines*, à Brammâ, quod Numen illis est, & sub Deo supremo mundum hunc gubernat, se appellant. Eorum doctrinam, mores, vivendi genus, & religionem accurate admodum & copiose nostrâ linguâ conscripsit Abrahamus Rogerius, qui in partibus Orientalis Indiæ per quindecim annos, ab ann. cIɔ Iɔ cxxx. tum in regione Chormandel, Paliacattæ; tum in insulâ Javâ, Bataviæ, pastorem Belgicâ, & Lusitanicâ linguâ egit, in patriam reversus ann. cIɔ Iɔ cxlvii. à quo, biennio pòst Goudæ obiit. Singulari fide ac diligentiâ res Braminum conscripsit, ex ore præsertim Brachmanni Padmanabæ: quam narrationem suam exhibuit Synodo Leydensi, a. cIɔ Iɔ cxlix. & edidit postmodum, ac nobis illustravit amplissimus juxta & doctissimus vir A. W. In Germanicum quoque translata est, & Norimbergæ edita, a. cIɔ Iɔ clxiii. Quamvis enim religio sit Brachmannis sacra sua exponere & divulgare vel plebi suæ, nedum extraneis, vel Christianis, graviter id prohibente ipsorum lege, quam *Vedam* nominant; attamen justa causa erat, cur Padmanaba nostrorum hominum favorem cuperet ac patrocinium, adversus suos nimirum sibi infestos, propter detonsam vid. concubinæ suæ comam, quod magno apud gentes illas est opprobrio, & sic Rogerio utens intercessore apud Gubernatorem, is occasionem illam in eximium Reip. bonum vertendam ratus, se in Brachmanni istius amicitiam ac familiaritatem ita insinuavit, ut ab eo omnia retulerit, quæ, ut dixi, pòst edita, & notis eruditis illustrata fuerunt à viro doctissimo pariter & amplissimæ dignitatis A. W. Nec à Padmanabâ tantùm, sed & socio ejus, quem sæpe ad ædes Rogerii una secum adducebat, Dammersâ, illo in linguâ Lusitanicâ promptiore, sua hausit didicitque. Et quamvis singularia multa, plurima tamen eorum cum antiquis Brachmannis, & disciplinâ Pythagoræ convenire, inibi observes.

Retulit ergo Padmanaba, quatuor esse inter ipsos familias principales, primam *Braminum* seu Brachmannorum: alteram *Settræorum*, sive Nobilium, quorum Rex caput est, & sunt præsides judiciorum, ac regni: tertiam *Weinjasiorum*, sive Mercatorum: quartam *Soadrasçorum*, ist est, plebis: sub quibus & agricolæ, pastores, & mechanici censentur. Atque præter

præter illos familiam esse quam appellant *Perreasiorum*, hominum vilissimorum, qui fæx vulgi sunt, neque cum reliquis vivunt aut censentur, sed seorsim ab aliis, quibus Braminum loca aut ædes intrare nefas, neque ullâ tenentur religionis curâ aut studio, sed impuri prorsus ac profani, ea quæ aliis interdicta edunt, etiam morticinia, & opera curant passim vilissima.

Prima hominum sors aut locus, Brachmannûm vid. ipsis Regibus præfertur. Quod & in Brachmannis suis observatum Apollonio. Proximi Deo creduntur, eique omnium, quotquot vivunt, esse gratissimi. Quemadmodum inter animantia, vacca; sic inter familias, illam excellere. Et summum nefas habent, Braminem, utcunque vitæ flagitiosissimæ, occidere, tantummodo licet eum privare oculis; & qui illum occiderit, duodenni multatur peregrinatione aut oberratione, cum cranio occisi stipem petens, ex eo ipso edens ac bibens, quousque expleto illo tempore templum ædificarit in honorem Dei Eswaræ. Quæ istorum pœnitentia, & satisfactio est canonica.

Bramines verò inter se discrepant seu *professione*, seu *vitæ* genere. Illius sex ordines. Primi *Weistnouwi*, qui supremum Deum afferunt Wisthnou, neque aliquem ipsi esse similem. Iterum in duas divisi sectas: quarum una appellatur *Tadwadi Westnouwa*, qui acerrime sibi videntur disputare de Deo, & rebus divinis: *tadwadi* enim ipsorum linguâ significat disputatorem. Hi signant se quotidie albâ lineolâ à naribus sursum, & circum tempora, atque ad brachia super humeros, & in pectore, orbiculari signo: quo se adversus Diabolum, & *Jamma* judicem infernalem præmuniri credunt. Deo *Wistnou* votum uuncupant, se illum pro solo Deo semper agnituros: verùm adjungunt, non sufficere votum concepisse, nisi proba & honesta quoque sequatur voventium vita, secus nullius esse, & transgressores manere pœnam. Altera primi ordinis Weistnouworum secta appellatur *Ramanouja Weistnouwa:* qui sese muniunt signo in fronte, adinstar Græci Υ. Nec ut primi se quotidie signant in humeris, sed hoc semel agunt inurendo, ac putant sufficere. Eorum sententia est, eos qui semel Deo votum fecerunt, quamvis malam postea vitam ducant, nihilominus benignum habituros Deum, propter istud saltem votum. Deum, Patris instar, suos quos semel complexus fuit, non deserere, ut qui norit absque peccatis homines vivere non posse. Prioribus nihilominus se præferunt, quia mercaturis abstinent, neque frequentant lupanaria; vel quando eorum aliquis peccasse deprehenditur, à sectæ principe (habent enim singu-

læ ſuos, quos ſummè venerantur) corripitur: quod non ita fit inter primos Tadwados.

Secunda Brachmannorum ſecta vocatur *Seivia*, vel etiam *Aradhiba*; qui ſupremum Deum affirmant eſſe *Eſwara*, cui reliquos, quin etiam Wiſthnou, ſubjiciunt. Hi ſe aliter adhuc ſignant, ac priores. Collo geſtant idolum lapideum, quod appellant *lingam*, in ſignum profeſſionis ac fidei, quod nempe omnem fiduciam in nullo alio, quam in Eſwara collocant. Soudraſii, ſive ex vulgo quotquot lingam geſtant, carne & piſcibus, omnique præterea animato abſtinent, æque ac Bramines.

Tertia ſecta *Smaerta* docet, Wiſtnou, atque Eſwara idem eſſe numen, ſed quod ſub diverſis nominibus & ſimulachris colitur: averſantur rixas & contentiones eorum, quorum hi dicunt, Wiſtnou; illi, Eſwara ſupremum Deum eſſe.

Quarta ſecta eſt *Schaerwaecka*: qui ſunt quaſi Epicurei, & nullam aliam, poſt hanc, vitam credunt, neque ejus quod nec vident nec ſentiunt, rationem ullam haberi volunt. Honeſte nihilominus inter reliquos agunt, non ob alterius vitæ præmium vel beatitudinem, ſed ob hujus gloriam, & ad famam nominis bonam obtinendam.

Quinta *Paſenda* appellatur: qui non opinione ſolum, ut illi, ſed & vivendi genere ac modo Epicurei ſunt. Legem rejiciunt, vivunt & coëunt promiſcuè: omnia ſuſque deque habent: & nec vitam aliam, nec famam apud homines curant. Opiniones ſuas promere formidant, veriti aliorum iram ac zelum, qui iſta non ferentes illos inclementius tractarent. Nam plures quidem hinc olim occiſos, meminerunt.

Sexta eſt *Tſchectea:* qui neque Wiſtnou, neque Eſwara credunt ſupremum Deum eſſe, verùm alium *Tſchecti*, à quo illi, & Bramma originem ſuam habeant, & quod ille mundi auctor ſit, & gubernator. Cum aliis hi quoque legem Vedam rejiciunt, & omnia ſibi, quæ eâ continentur, poſtulant probari. Quare tres illi poſtremi à reliquis habentur pro hæreticis. Atque illæ ſunt Brachmannorum hodiernorum ſectæ ac familiæ. In vitæ diſciplinâ quidem multum cum veteribus Philoſophis conveniunt; at quæ Numina ſub nominibus Wiſtnou, & Eſwara colant, an antiquos heroas, naturam, vel mundi partes, aut Solem, aut Lunam, ille explicabit, qui aliquando in penitiorem horum notitiam admiſſus, vel ex linguæ, vel rerum fide plura nobis Braminum explanaverit. Nicolaus Pimenta Jeſuita, in litteris ad Aquavivam, ann. cIↃ IↃ c. ſcribit, Braminum eſſe aliquam ſectam, quæ idola omnia rejicit, uno Deo contenta: & quod ſummus illis

ab

ab omnibus defertur honor, à Rege etiam, qui ipſos, non illi viciſſim Regem honorant. Quin in viâ ante ipſos à præcone publico clamatur, *poo poo*, *via via:* monente, ut viam illis cedant omnes.

Convenientiam cum antiquis Philoſophis, aut Brachmannis majorem obſervamus in iis, qui ab aliis Braminis, non ita opinionibus uti illi, de quibus jam diximus, quam vivendi genere ac ſtudio, diſcrepant, ſuntque trium ordinum. Primi appellantur *Wanapraſtæ:* qui in ſylvis, cum uxore & liberis inertem & ſine ullo labore vitam degunt, ex ſolis terræ frugibus, quas etiam una cum radice evellere non auſint.

Secundi *Sanjaſii*, prioribus auſteriores, mundo & rebus omnibus mundanis valedicunt: cœlibes vivunt, atque ex eleemoſynâ: non comedunt betel, quæ apud eos eſt herba famoſa ſatis, & calore ſuo Venerem provocans: vaſis non utuntur æneis, utcunque iſthic ſatis familiaribus, ſed terreis: nec, niſi ſemel in die, edunt: aurum argentumve tractare manibus, neſas: nuſquam locorum longius quam noctem unam diverſantur; niſi quod ſemel in anno in loco aliquo ſancto per duos menſes commorari licitum, vel etiam per totam vitam forte, ſed duntaxat in loco ſancto. Sex ſibi deſignant debellandos hoſtes: *Cama*, id eſt, *concupiſcentiam*; *crooſa*, id eſt, *iram*; *lopa*, id eſt *avaritiam*; porro *arrogantiam*, amorem *mundanorum*, & denique *vindictæ* cupiditatem: quâ demum pugnâ ſuperatâ, ad meditationes divinas parari ſe, ajunt.

Tertii ſunt *Avadoutæ*; qui ſupra Sanjaſios vitæ genus ſequuntur adhuc rigidius; nam neque vaſa retinent, quamvis terrea, ad edendum, neque arundinem pro baculo in manibus, neque etiam veſtem, quâ ſe tegant, duntaxat pudenda linteolo aliquo obvelant, quod tamen nec omnes faciunt. Jam olim de illis Mela, lib. 3. cap. 7. *Cultorum habitus moreſque diſſimiles. Lino alii veſtiuntur aut lanis, quas diximus, alii ferarum aviumque pellibus, pars nudi agunt, pars tantum obſcœna velati.* Sunt enim qui toti nudi incedunt. Hi corpus cinere obducunt, & eſurientes domum intrant quamcunque, manu porrectâ cibum ſilentes petunt, quem mox deglutiunt: vel ad fluminis alicujus, qui ſanctus ipſis habeatur, ripam conſident, exſpectantes ut proximi & vicini adferant cibum: quod copioſe præſtatur, dum religioſum opus quilibet æſtimat & meritorium, hominibus adeo ſanctis & omnium perfectiſſimis victum, quod eſt lac, fruges, ſimiliaque, ſuppeditare.

Legis ſuæ librum habent, quem appellant *Vedam*, conſcriptum rythmo, qui continet ipſorum religionem, ac ſacra. Diviſus eſt in quatuor partes.

Prima agit de *cauſa*, & materiâ primâ, de Angelis; animâ, generatione, de corruptione, peccato, mercede operum, ſive bonorum, ſive malorum. Pars altera, de regimine *politico*. Tertia tota *moralis* eſt, de virtutibus, & vitiis. Quarta *cæremonias* explicat, & rationem tum ſacrificiorum, tum feſtorum: ſed hanc partem dicunt periiſſe. Solorum Braminum eſt, Codicem hunc legere, & docere: vulgo ne diſcere quidem ejus canones licet. Docent quidem quoſvis etiam ſacra (nam religionem & litteras docere Braminum proprium eſt munus;) ſed non ipſum Vedam: quem ſolis ſui ordinis hominibus, & Nobilibus exponunt. Vulgò Brachmanni filum, ex tribus funiculis compoſitum inſtar loricæ, à quinto ætatis anno, geſtant; quod à ſiniſtro humero in coxendicem dependet. Perforatas quoque habent auriculas, non ut monilia & pretioſos iis appendant lapides, ſed in ſacramentum perpetui erga Deum Wiſthnou, vel Eſwara obſequii. Uti apud Judæos ſervi, qui Dominis ſe mancipabant, factitarunt, ex Exod. 21. 6. Polygamiam Bramines, juxta ac alii, nullâ notant infamiâ. Cæterum ſuperſtitioſiſſimi temporum obſervatores, & non dierum ſolum, ſed horarum, quas cujuſque diei numerant triginta; & fauſtarum vel infauſtarum tenent Kalendarium, quod appellatur *Panjamgam*. Jam vide, ut iſta cum antiquorum Brachmannûm moribus conveniant. Clemens Alexandrinus, Stromat. lib. 3. *Brachmanes quidem certe neque animatum comedunt, neque vinum bibunt: ſed aliqui quidem ex iis, quotidie ſicut nos cibum capiunt: nonnulli autem ex iis tertio quoque die, ut ait Alexander Polyhiſtor, in lib. de rebus Indicis: mortem autem contemnunt, & vivere nihili faciunt: credunt enim eſſe regenerationem: aliqui autem colunt Herculem & Panem. Qui autem ex Indis vocantur* σεμνοὶ, *hoc eſt, honeſti ac venerandi, nudi totam vitam tranſigunt: ii veritatem exercent, & futura prædicunt, & colunt quandam pyramidem, ſub qua exiſtimant alicujus Dei oſſa repoſita. Neque vero Gymnoſophiſtæ, nec qui dicuntur* σεμνοὶ, *id eſt, venerandi, utuntur mulieribus, hoc enim præter naturam & iniquum eſſe exiſtimant: qua de cauſa ſeipſos caſtos conſervant. Virgines autem ſunt etiam mulieres quæ dicuntur* σεμναὶ, *hoc eſt, venerandæ. Videntur autem obſervare cæleſtia, & per eorum ſignificationem quædam futura prædicere.*

Quod verò Brachmannûm hodiernorum concernit Theologiam, ita ſtatuunt: Supremum Numen & eſſe aliquod, & unum: ſed hoc alii *Wiſthnou*, alii *Eſwara* appellant: forte idem, ſolo nomine diverſum. Ab hoc productum ajunt, *Bramma*, qui mundum condiderit; ex aquâ nimirum, quæ & ſententia Thaletis fuit, qui principium rerum, aquam poſuit;

posuit: nam Bramines ante conditum mundum, nil præter Deum & aquam fuisse, asserunt. Ita conditum mundum credunt: & eundem ab Auctore Brammâ regi ac gubernari, neutiquam à Deo supremo, infra cujus majestatem, & quietem hoc sit, sed eum omnem mundi creandi gubernandique vim ac potestatem tradidisse putant Brammæ: & hunc res omnes ita ordinare, ut absque ipsius providentiâ nihil quidem eveniat, quin & singulis hominibus vitæ suum assignasse terminum. Bramma locum occucupat cœlo proximum, & sub eo orbes constituunt octo: quorum primum tenet *Dewendre*. Hic sub Bramma, atque ab eo constitutus est tamquam reliquorum Numinum, qui cæteris præsunt orbibus, Dux generalis: nam uti Wisthnou, vel Eswara Brammæ omnia commisit, ito hic per alios sibi subjectos, reliquum gubernat mundum: quorum nostrum, quem incolumus, ajunt esse infimum: singulis autem moderantur sua Numina, quæ omnia sub Dewendre sunt, uti hic sub Brammâ. Neque hoc solum agunt, ut suis præsint orbibus, verùm & res particulares quasdam sub singulari suo habent patrocinio: ut *Achni*, qui secundum à *Dewendre* locum tenet, ignem; *Warouna*, qui alius est, aquam; *Wajouvia*, ventum; *Cubera*, opes; alii alia: quin & Deo uxorem adscribunt, sive τῷ *Wisthnou*, *Laetsemi* pulcherrimam, cujus ortum haud multo aliter, ac Græci Veneris, tradunt; sive *Eswaræ*, τὴν *Parvati*. Numen supremum *Wisthnou*, ajunt, decies in terram descendisse, atque sub figurâ aliquâ corporeâ vel animantis, vel hominis generatum se toties hominibus manifestasse: sub formâ piscis, testudinis, suis, ἀνθρωπολέοντος, equi, sæpius autem hominis, & assumto inter homines alio atque alio nomine.

Mundum hunc, quem statuunt, non, uti alii, æternum, sed creatum, non primum, nec ultimum ponunt, sed & ante, & post eum plures quidem numerandos, interiturum tamen & hunc igne. Mundi autem ætates faciunt quatuor, haud absimiles Poëtis: & primam fuisse præ hac ultimâ insigniter justam, nempe quadruplo, dicunt, justiorem; secundam, triplo; tertiam, duplo; hanc vero quartam, pessimam, cujus tres partes injustitiæ, una tantum justitiæ numeretur. Atque ita censent, mundum indies factum pejorem.

Angelos agnoscunt, & quoque Diabolos. Illos appellant *Dewetas*, hos *Ratsjasios*. Quorum amborum parentem faciunt *Kassiopa*, primum Brachmannum, filium Brammæ, qui ex duabus fœminis, ex *Diti* Dewetas, id est Angelos bonos; ex alterâ *Aditi* Ratsjasios susceperit. Quæ non admodum differre videntur à Judæorum fabulis, de duplici Adami conju-

ge, ſi per Kaſſiopam, Brammæ filium, intelligamus Adamum filium Dei Creatoris, qui, juxta Judæos, ex primâ uxore Lilith ſupra modum malitioſâ, genuerit Dæmones. Ratsjaſios faciunt duum generum: ſunt enim inter eos qui ex demortuorum peſſimorum hominum animis facti, per mundum vagantur quidem, at nullis nocent: cæteri propriè dicti Ratsjaſii, liberi nempe τῆς Aditi, ſunt valde maligni, & non homines tantum, ſed ipſos ſæpe Dewetas multum vexant & perſequuntur. His Magna & tetrica corpora attribuunt, & ſexum: nam mares alios, alias fœminas dicunt, & liberos procreare, atque etiam mori. Uti Ratsjaſios, ita quoque Dewetas duum ordinum: quomodo Græci olim genios. Nam alios eorum dicunt eſſe benè defunctorum manes ſeu animas, qui ubi certo tempore in aliquo orbium ſubcœleſtium commorati fuerint, in hunc mundum remigrant iterum generandi; alii vero Dewetæ perpetuum ibi manent, qui & magno numero, atque inter hos etiam Solem, Lunam, & ſtellas computant, quæ omnia juxta opinionem ipſorum animata.

Hominem, uti reliqua, à Brammâ factum, tenent: & in principio homines novem, ex quibus, ut & iis quos ex uxore ſuâ *Saraſwati* ſuſcepit, univerſa hominum deſcenderit progenies. Nec noſtram ſupra reliqua excellentiam in animâ conſtituunt, utcunque eam credant immortalem, ſaltem eorum potiſſimi & plurimi, ſed in ſolo corpore: animam putant omnium viventium eandem eſſe, & in beſtiis non minus rationalem, ac in hominibus: in illis quidem non edere rationis tot tantaque indicia, uti in hominibus, ſed hoc accidere ob δυσεργασίαν corporum, quemadmodum in prima hominis ætate nondum, propter eandem cauſam, ratiocinatur vel diſcurrit.

Omnes animarum credunt μετεμψύχωσιν, non quidem omnium, ſed plerarumque: aliquas enim ſtatuunt ita vel in cœlum, vel in infernum abire, ut nunquam inde revertantur; ſed alias putant ob peccata, quorum pœnas luere primùm oportet, ideo reverti in corpora vel hominum, vel beſtiarum, vel etiam plantarum; alias in dæmones mutari, & vagari per orbem, & enecari fame, cui ſublevandæ ne minimum quidem granum evellere, duntaxat ſtipem ab hominibus petere, & ex eâ vivere, fas eſt.

Nullæ autem earum, quæ alia ſubintrant corpora, feliciores habentur his, quæ in vaccas commigrant. Quod domeſticum, mite, benignum & frugi animal, amplum & auguſtum præ aliis videtur præbere inhabitando ſpiritui domicilium. Hinc vaccæ & tauri nuptias celebrant etiam, opulentiores humanis, & curant foventque animalia iſta præ aliis omnibus. Qui ea oc-

ea occiderit, summum nefas, malitque homicidia commisisse aliquot, quam unum illud interemisse animal. Cui proinde mortuo etiam sepulturam, & pompam funebrem adornant, quavis humanâ sumtuosiorem magisque magnificam. Refert Texeira, suo tempore, quando in Indiâ agebat, factum, ut aliquis, nuptias tauri & vaccæ celebrarit tantâ sumtuum opulentiâ, ut decem aut duodecim ducatorum millia, quin erant, qui dicerent, triginta millia, in eas insumserit. Hinc tanta ipsis erga animalia humanitas, si non religio, major quam in homines. Amant, fovent, & curant ea sive volatilia, sive terrestria, & quando male habent, majori curâ & affectu prosequuntur, quam homines ipsos. In celeberrimâ civitate Cambayâ publicum illis curandis constitutum est nosocomium, &, quod hominibus alibi, hic bestiis reficiendis hospitale.

Sed, ut de Braminibus, de quibus dicere cœpimus, finiamus, de illis qui hinc in cœlum transferuntur, statuunt, prout varios cœlos, & eorum sedes fabricant, aliis redeundum in hunc iterum mundum & corpora esse; aliis, qui beatissimum cœlum quod *Weicontam* appellant, occuparint, perpetuas hic & mutabiles sedes paratas esse.

Ista quidem Brachmannorum apud Indos religio, ac disciplina est. Alii, adhuc præter illos, vivunt, religione diversâ. De quibus videre est libellum *de diversis Gentium religionibus*, Bernhardi Varenii; post tractatum, *de religione Japoniorum*, Atque ut diversas Indiæ regiones & populos, ita diversam lustrabis religionis formam. Olim quidem omnes gentiles erant, & communi nomine *Hindoi* dicti; verùm postquam à Termirlane victi, inter alia etiam Muhammedismum accepere.

Ad mare Indicum inter prima occurrit regnum *Guzurattæ*, sive ut hodie à Lusitanis vocatur *Cambayæ*, ab oppido primario, vel emporio, quod Lusitani frequentant, Cambaja; uti nostrates, & Angli, *Suratam* adeunt, quod propius mari adjacet, & celebre advenis ac mercatu est oppidum: provinciæ incolæ vulgo *Baneanes* appellantur, vel *Vaneanes*. & religione, vel ritibus ac sectis adeo differunt, ut vix familiam sit reperire, quæ in eadem consentiat. Alii carnes comedunt, alii minus: comedunt alii quidem, sed non mactant animalia; alii nonnulla tantum; piscibus alii; alii lacte & herbis vescuntur. Inter innumeras apud illos sectas & hæreses, quas alii numerant ad tres supra octoginta, tres vel quatuor habentur principales. Texeira, inde Latius, in Descriptione Indiæ, tres vocant, *Lon Kah*, *Mexery*, & *Baman:* quarum priores eo differant, quod Mexery idola habet & veneratur; Lon Kah minime; sed unum Deum principium & finem

nem rerum omnium credunt: cæterum & cibum una ſumere, & inire inter ſe connubia non detrectant. Matrimonium enim laudabile habent, cœlibatum minus. Septennes ſæpe nubunt, & decem annos natæ pariunt, præcoci, at non diuturnâ fœcunditate. Johannes Twiſt, in Deſcriptione Guzurattæ ſub magno Mogolo, quatuor recenſet ſectas principales, niſi fortaſſe penitiora regni exponat, at alii, nam non conveniunt, ea quæ in oris maritimis, appellatque *Cheurawack*, *Samarat*, *Biſnou*, & *Golgis*. Quorum primi omnia fortunæ adſcribunt, ac propterea cæteris admodum ſunt exoſi: ſecundi Deum agnoſcūnt & creatorem, & rectorem omnium, eique ſuccenturiant tria numina, *Bramam*, cui poteſtatem faciunt in quaſcunque, ſive hominum, ſive brutorum animas; *Buſſiumam*, qui animantibus proſpicit de neceſſariis, victu, nutrimento, & homines docet ſummi Dei, quem *Permiſer* appellant, præcepta ac leges; denique *Mais*, qui poteſtatem habet mortis: tertii Deum faciunt *Ram Ram*, eique addunt divam uxorem, inferiores autem Deos nullos: quarti colunt Deum *Bruyn* vocatum, quem omnium creatorem, & dominum, atque in omnibus quidem faciunt præſentem, at inviſibilem, neque formâ ullâ ſive hominis, ſive beſtiæ præditum.

Proximum Cambayæ regnum *Decam*, emporium habet totâ Indiâ celebre *Goam*, quod Luſitaniæ regi paret, & Proregem, atque Archiepiſcopum. Multa ejus mentio paſſim in Indicis Jeſuitarum. Degunt heic variarum & provinciarum, & ſectarum homines. Qui autem Gentiles, credunt Deum omnium creatorem, & quod regit omnia, atque poſt hanc vitam conſtituit hominibus aliam, in quâ operum ſuorum recipiant vel præmium, vel pœnam. Idola etiam colunt effigie teterrimâ ac Diabolicâ, ſub qua Diabolus nonnunquam apparet ac loquitur, quem proinde venerantur, ne nimirum ipſos lædat.

Quales Dæmonolatræ etiam ſunt *Calecutenſes*, in regno vicino *Malabar*, cujus eſt metropolis. Ubi non procul templum eſt, annuâ peregrinatione & feſto, Decembri menſe, clarum, ad quod innumera hominum turba confluit, & ſceleſtiſſimo etiam cuique impunitas per multos dies indulgetur; & Diaboli effigies coronati, rictu oris horribili, atque flammantibus oculis populo oſtentatur, coliturque magnâ devotione non niſi à lotis aquâ proximâ, & luſtratis à Bramine, templi ſacerdote, qui quoque diſcedentibus abſolutionem impartitur peccatorum.

Supra Diabolum, Deum agnoſcunt omnium creatorem, quem ut quieti ſuæ conſuleret, Diabolo tradidiſſe, ajunt, mundi imperium, ut homi-

nes

nes pro merito puniat, appellantque *Duma*, & Deum *Tameram*. Templa ipſorum magnifica & ſpecioſa, ſed intus plena horrendis Dæmonum ſtatuis & ſimulacris: quibus & nummos ſuos inſigniunt. Nam ſupra omnes Indiæ populos in cultu Diabolico excellunt Calicutenſes. Et Rex nihil comedit, niſi quod non prius Dæmoni fuerit oblatum, quo ubi ſatietatem explevit, reliquum à Braminibus exponitur ſacris corvis, ad hoc aſſuetis, quæ illud devorant, quoſque turbare aut cædere religio ipſis eſt maxima.

In *Narſingâ*, cujus rex *Biſnagar*, à regni metropoli, appellatur, ſerpentes in honore habent plus quam vulgari, propter eandem opinor rationem, quâ Diabolum colunt, ne ipſis noceat: quin Deum etiam adorant ſub imagine ſerpentis. Cenſent aliquid divini animalibus iſtis ineſſe, quoniam tam ſubito hominem veneno ſuo interimunt: & quia non tantum iis parcunt propterea, ſed & cultum deferunt ſupra humanum, inde tanto in locis iſtis occurrunt numero.

Quæ miſerorum hominum ſit religio in *Cormandel*, quæ regni Narſingæ eſt, copioſe deſcripſit Abrahamus Rogerius; & quomodo venerentur Dæmonas, præſertim *Gangam*, & *Gourmatam*, & rationem celebrandi annua in honorem feſti Gangæ ſacrificia hircorum quæ ei offeruntur, & currus ejus, coram quo non tantum ſe inclicant homines, ſed & ei ſe ſubjiciunt, & ab eo conteruntur, *lib.* 2. *cap.* 15.

In *Ceylon* vel *Zeylan* inſulâ, ne dicam de monte altiſſimo totius Indiæ, qui hic eſt, & vocatur *Pico de Adam*, quoniam exiſtimant indigenæ, *Singales* dicti, hic loci Paradyſum & creatum Adamum, vel ſaltem huc abactum fuiſſe ex Paradyſo, tanquam mundi medium, & hic ſepultum, cujus etiamnum veſtigia lapidibus impreſſa obſerventur: Salmaſius, ad ſolinum, *Tom.* 2. *pag.* 1110. hanc inſulam, veterum Taprobanem, ætate Ptolemæi Σαλικὴν dictam, contendit, hinc Zeilan hodie ab Arabibus, & Perſis appellatam: certius verò eſt, cynnamum tanta copiâ hic creſcere per ſylvas & nemora, ut orbi univerſo alendo ſufficiat. Incolæ norunt ſupremum aliquem Deum, omnium creatorem, ſed qui curam & regimen rerum tradiderit aliis inferioribus, quorum multa admodum ac diverſiſſima conſpiciuntur idola & imagines. Celeberrimus in eâ gente cultus ac veneratio tum *Elephantum* eſt, tum *Simiorum* alborum, præſertim ejus, quem Deum fuiſſe aliquando, at ob delictum cœlo dejectum, & in ſimium mutatum, ferunt, & cujus reliquiæ *Dens* in templo ſeu Pagode ſupra montem Adami, maximâ hominum frequentiâ, & peregrinatione annuâ coli ſolebat, antequam Luſitani ex Indiâ ann. cIↃ IↃ LIV. inſulam invadentes,

 & mon-

& monte ac templo potiti, ubi maximas putabant ſe, propter hominum undequaque in iſtum locum confluxum, & loci ſanctitatem ac celebritatem, reperturos opes, nil præter ciſtulam, ſed hanc pretioſiſſimis lapidibus circumcinctam accepere, quæ dentem iſtum aſſervabat. Pro quo recuperando Reges Ceylon, Pegu, Siam, Bengala, Biſnagar, miſerunt ad Viceregem nuntios, oblatâ, præter alia munera, 700000. ducatorum aureorum ſummâ, neque tamen, reſiſtente imprimis archiepiſcopo Don Gaſparo, impetrarunt, ne in nominis Chriſtiani dedecus verteretur, eos idolum tradidiſſe, & non eradicaſſe, nummorum gratiâ. Quare ſpectantibus illis concremari dentem juſſit, & cinerem ejus per aërem diſpergi. Quod intelligens Beneanum aliquis, & luctum ex illa jacturâ apud gentes iſtas immodicum, finxit, ſe verum dentem Luſitanorum manibus miraculoſe excuſſum habere, altero in ejus locum ſubmiſſo, quem pro genuino inſcii cremarint, atque à Pagode ſibi viſione confirmatum, eſſe illum ipſum dentem verum, quem oſtendebat. Quod & populus facile credidit, & Rex Biſnagar, vocato ad ſe impoſtore, & accepto gravi pretio dente, credi ab omnibus, & coli eum poſtliminio, adinſtar prioris, voluit.

Regnum *Pegu* abundat Elephantis, qui divino illic afficiuntur honore, eoſque excellere ingenio ſupra alios, dignitate, ac reverentiâ, quam ipſis reliqui elephantes deferant, credunt. Quare acriter inter ipſos nonnunquam belligeratum, propter elephantem fuit. Præcipue ann. cIↃ IↃ LXVIII. à Rege Peguano, adverſus Siamenſem, quem ubi intellexerat, album alere Elephantem, & donis nec precibus impetrare poterat, adducto exercitu millionis militum, 200000 equitum, 500 elephantum, & 300 camelorum, regno devaſtato, & urbe Siam, multis magniſque cum ſpoliis, abduxit tandem ſecum, magnum nempe belli pretium, Elephantem.

Cæterum Deum quidem fatentur Peguani aliquem ſupremum, omnium bonorum datorem, ſed & Diabolo ſacrificia impendunt ac cultum, hoc fine, ne ab ipſo lædantur: denique innumera habent & rebus quibuſcunque præpoſita numina ac idola. Inter quæ recenſent idolum *Corcovitas*, quod ſit antiquiſſimum & primum, à quo cætera dependeant; *Oyſima*, quod cauſa motus ſit in rebus omnibus: *Fotoko*, cui ſacerdotes ſingulis Saturni diebus offerunt ſuem nigram, & tres gallinas, itidem nigras, quarum nigra caro, nigrum quoque reddit juſculentum cui additur.

In regno *Siam*, fere eadem religionis ratio eſt, quæ in regnis lociſque vicinis, cujus, qualis qualis ſit, habentur à nonnullis primi auctores vel inventores. Deum quidem credunt ſupremum, verùm & inferiores ei adjun-

jungunt multos, & quoque Diabolo litant, horrendum in modum. Sic & in ultimâ ejus terræ regione, *Malaccâ*: ubi frequentissimus mercatus, & Lusitani habent episcopum, Goënsis Archepiscopi, una cum Cachinensi regni Malaberis, suffraganeum.

Quæ in reliquis Indiæ insulis, *Sumatrâ*, *Javâ*, *Borneo*, aliisque, conveniunt cum iis quæ hactenus de Indorum rebus ac religione diximus, vel dicturi sumus de Chinensibus, & Japoniis, qui Indiæ loca varia frequentant: & in multis similem, in aliis diversum religionis sequuntur modum ac formam.

CAPUT SEXTUM.

De Sinensibus. Firmosanis. Cereanis.

PRiscorum quæ fuit sententia, *ultra Indos non habitare homines*, quod Ctesias, apud Photium, scribit, in Indicis; hodie constat, adeo non esse verum, ut ultra Garamantas & Indos Veteribus etiam notos, Sina sit (ne dicamus Japoniam) quæ toti propemodum Europæ par esse creditur, in novissimo regni hujus Atlante, quem, præterquam ex propriâ notitiâ & experientiâ, ex quindecim Sinensium Geographis, edidit Martinus Martinius Jesuita. Sinam scribimus per S. non Chinam: quod à Lusitanis ortum, qui S. in Ch. mutarunt, atque pro Sina, Chinam dixerunt, inde & alii similiter; ut levis est inter illas litteras mutatio: quemadmodum à Syriaco סִיעְרָא Gallorum & nostrorum *chisie*, atque ita in aliis. Incredibilis terræ istius est latitudo, adeo ut universam Europam æquare, si non superare, scribatur: & quum in quindecim dividatur provincias, unaquæque maximum quodvis in Europâ regnum dicitur excedere. Unde quando primum illis noti Europæi, ægre ferebant in tabulis ipsorum Geographicis se poni sub extremum orbis: quum medium inhabitare credant, & regionem suam hortum esse situm in medio terræ.

Quare Imperator, quem Cœli filium, atque iterum ad ejus à Deo cœlesti distinctionem, terræ sive luteum Imperatorem *Hoangli* appellant, quum terra lutei coloris sit, se scribere solitus est Dominum universi. Neque alibi Monarcham reperias potestatis magis absolutæ, aut ditiorem. Quum reditus ejus annui ad summam CL. scutatorum milliones adscendant, ex quovis terræ pede, quem quisque possidet, suum capiens tributum. Singularis abundantiæ & felicitatis in illo regno argumentum est,

quod ita sibi & suis omnibus sufficiant, ut legem fecerint, quam & rigidissimè observant, ne absque singulari Regis veniâ liceat vel Sinensi alicui exire regno & peregrinari, vel peregrino intrare Sinam: neque etiam vel bellum cum extraneis velint gerere, vel loca aut ditiones extra Sinam possidere: quum antea credantur domini fuisse regnorum Malacæ, Siam, aliorumque adjacentium & ipsius, quod prorsus credibile est, Japoniæ. Quâ temperantiâ & justitiâ non tantum vincunt quidquid est Romanorum, Græcorum, & Gentilium antiquorum, quos vetustas adeo fuit admirata, sed & Christianorum plurimos.

Innumeri ab Rege hic pendent Magistratus, qui sine ejus arbitrio aut consensu agunt nihil, suntque adeo multi, ut hac parte laborare Imperium videatur. Unde prudenter admodum pro Rege in partes Christi trahendo vigilarunt unice, qui regno cœlesti in istis oris provehendo olim incubuerunt. In epistolis Jesuiticis, ann. cIↃ IↃXCVIII. scribit Nicolaus Longobardus, *singularis unio & consensio Chinensium cum suo Rege, non dubium est quin maximo adjumento aliquando futura sit ad eorum conversionem. Si enim solam Regiam voluntatem nobis conciliaverimus, totius quoque regni tantopere conjuncti & subjecti animos facile conciliabimus.* In aliis litteris, ann. cIↃ IↃ LV. à Melchiore Nunesio scriptis, hæc leguntur: *hæc omnium maxima est difficultas, quam in Sina invenio, pro Christiana nostra fide propaganda. Tam gravi enim homines hic premuntur imperio, ut aliam legem profiteri non audeant, citra eorum, qui præsunt, facultatem: nec ipsi provinciarum gubernatores sine Regis imperio promulgare possunt.* Hoc tamen illud mitigat, quod Rex omnia provinciarum officia distribuit juxta merita & gradum, quem quisque fecerit in studio litterarum. Non gens ulla est studiis magis addicta, & hic verè Philosophi regunt, ac Rectores philosophantur. Non est civitas, in quâ non Academia, & quæ non promoveat Licentiatos, Doctores, citra communionem cum Academiis aliis: & paucis in Chinâ exceptis, mercatoribus, opificibus, agricolis, omnes sunt litterati, & vilissimus quisque saltem legere novit, & formare seu pingere litteras. Martinius, in præfat. Atlantis, pag. 9. *litteras autem ac studia quanti faciant, vel inde patet, quod nulli illiterato pateat ad Remp. aut regni gubernacula aditus, quo quisque à litteris instructior est, eo opibus ac honoribus magis eminet: hinc tota pendet, oriturque nobilitas. Vix quispiam inter eos etiam rusticorum est, qui non ad decimum & quintum ætatis annum in litteras incumbat. Difficile ibi reperire est aliquem, qui scribere nesciat.* Quæ ut ad animum revocent, imo æmulentur, Europæi, Christiani, & Reformati, etiam atque etiam rogo.

Peni-

Penicillo litteras ſuas, vel emblemata, ſunt enim hieroglyphicæ, ducunt. Et dictiones habent omnes monoſyllabas, nullis generum, numerorum, flexuum differentiis obnoxias, neque aliquod alphabetum, ſeu certum litterarum numerum; ſed res quaſque ſuis figuris exprimunt, & quæque habent figuram ſuam vel hieroglyphicen, quâ perdiſcendâ, totâ vitâ vacant, indeque à circumjacentibus regnis intelliguntur, quamvis alio & alio modo à ſingulis, eadem legantur.

Quodque à ſummo deorſum omnia pingunt & legunt, non vel ſiniſtroſum, uti Hebræi; vel dextrorſum, uti nos, id ſe majori putant facere ratione, quam quod alii aliter: æque mirantur nos ad lineam tranſverſam ſcribentes, ac nos miramur modum perpendicularem illorum. Se, dicunt, naturæ ordinem magis ſequi, quæ homini formavit caput in ſublimi, & pedes, non in eodem loco, ſed humiliori & in imo; ad eundem modum alibi inchoare ſcriptionem, & in ſublimi, ſed finire in imo: atque à dextrâ ſiniſtram verſus lineis abſolutis pergunt, uti Hebræi & Arabes, non vice verſa uti nos. Japonii autem quamvis diversâ utantur linguâ, intelligunt tamen Sinenſem ſcriptionem, eâdemque utuntur, & iiſdem figuris ſinguli ſuo idiomate, unde ſcribentes ſe mutuo intelligunt quidem litterarum vel hieroglophycorum utrimque intellectorum beneficio, non item loquendo. Nam ſignum vel littera eandem rem ſignificat apud Sinenſes, & Japonios, atque ita diſcunt hieroglyphica, ut iis modo ſuperſcribant Japonii ſuo more, id quod apud Sinenſes illa ſignificant; adeo ut eadem pictura rem eandem oſtendat his, & illis, quamvis eam diversâ linguâ utrique efferant & exponant. Quapropter Sinenſis lingua omnino addiſcenda eſt Chriſtianis, cum fructu rem Chriſti iſthic acturis, & ſcriptio; ut, quo compendio Japonenſes, eodem alii, in eorum gratiam & ſalutem utantur. Adhæc voces multas habent homonymas, quæ plurimas & diverſiſſimas res ſignificant, & tantum accentibus & tonis muſicis diſcernuntur. Quam ad rem opus eſt multo ſtudio, & accuratâ attentione. Unde accidiſſe refert Nic. Longobardus, in *epiſt. de ſtatu regni Chinenſes*, ad Claudium Aquavivam, Jeſuitarum Generalem, quod aliquis Chinenſibus dicturus, naves Europæas altitudine & amplitudine turres adæquare, vocabulo navis ejuſmodi accentum dans, qui non navem, ſed laterem deſignaret, Chinenſibus egregie ridiculus fuerit, incredibile exiſtimantibus, lateres noſtros eſſe inſtar turrium: quantæ igitur, inquiebant, ſunt fornaces pro illis excoquendis lateribus tam prodigioſis! Quin non alios duntaxat, ſed ipſos Chinenſes ſæpe multum vexat iſta vocum ſuarum amphibolia. De

quibus vide Commentarium Theophili Spirelii, *de re literaria Sinensium.*

Cæterum in Sinensium politiâ, nam hac parte aliis præcellunt, maximus honor defertur litteris atque litteratis. Ingenio pollent, & hoc tantâ quotidie curâ excolunt, ut non tantum studiis inhæreant per totam vitam, sed & examinari quotannis de profectu soleant, à quo vel promoventur ulterius, si digni; sin minus, degradantur, & deponuntur aliquando pristino loco & dignitate: unde jam nil fere ipsis impervium aut occultum in re litterariâ & philosophicâ esse potest.

Hinc & artis *Typographicæ* illic usus fuisse aliquis perhibetur, antequam apud nos; & *nauticæ* quoque, ac *Magnetis*, sive acus Magneticæ, quem Chericungus, magnus apud Sinas Astrologus & Mathematicus, & summus totius Imperii præfectus, ante Christum natum annis mille centum & viginti habuit familiarem. Usus quoque apud illos, antequam apud nos, fuit *pulveris nitrosi*, non quidem ad bella & occidendos homines, sed ad oblectandos eos artificiosis ignibus & spectaculis.

Nec litterati tantum, sed alii quivis aliquod opus tractant, ne quis inter ipsos sit desidiosus. Nusquam terrarum adeo exosum & infame otium, ac illic. Mendicantes in vicis, vel templis, & errones qui per terras vagantur, apud eos nulli. Pauperum curam habet is, qui apud illos vocatur Judex pauperum: cujus est vel parentes monere, ut operam illos doceant, quâ victum quærant, vel illis deficientibus, idem injungant proximis agnatis: vel denique ubi hi id nequeunt, aluntur ex publico in hospitalibus huic fini per singulas civitates erectis, ubi & locus devectæ ætatis ac virium militibus. Unusquisque filium docet artem, quam ipse exercet, neque aliam. Et vel affectáre nobilitatem; vel potentem nimis fieri aliquem, aut perpetuos occupare census, ne hinc morum & politiæ turbatio accidat, non sinunt. Ipse Rex noviter electus solet agrum arare, & seminare, cui ministri sui adstant & armis rusticis inserviunt: Regique messis tempore offertur justum laboris sui præmium. Nimirum ut proprio experimento discat, quo labore victus paratur, & quam parce ac sobrie eo sit utendum, denique & agriculturam, quâ aluntur homines, habere in pretio. Regis exemplum omnes jubet vacare operi, & mulieres omnes, ipsæque adeo Reginæ, alicui opificio deditæ, nendi aurum, sericum, & similibus, neque graviori ignominiâ notari aliquis potest, quam ignaviæ. Unde mira apud cunctos αὐτάρκεια & contentatio: ut nec aliena admodum appetant: neque adeo ipsum imperium prorogare multum laborent. Quod vicini intelli-

telligentes, Tartari, eos à dilatandis imperii finibus abhorrere, ab illorum invasione securi, rapido belli turbine totum imperium uno fere impetu devastarunt. Viribus quamvis multum impares, celeritate autem hostes suos obruerunt magis; quum vicerunt: laborante Sinarum imperio Præfectorum copiâ, & consiliorum hinc, ut solet fieri, tarditate.

Triplex apud illos secta. Prima litteratorum, seu *Philosophorum*, qui litteris & studiis strenue incumbunt per totam vitam, examinantur acriter, & citra gratiam promoventur, pro doctrinæ & graduum ratione ad regimen Imperii. Neque enim alii hic regunt, quam litterati.

Philosophia ipsorum occupatur circa cœlum, terram, & hominem; exponunt illa, & præsertim docent hominem bene vivendi rationem. In hoc toti, potissimam partem constituunt in tradendâ Ethicâ. Ubi quinque ponunt virtutes cardinales; amorem, gratitudinem, urbanitatem, prudentiam, & veritatem: quinque etiam præcipuas virtutum combinationes & ordines, ex quibus reliqua dependent: officia parentum, & liberorum: maritorum, & uxorum: Regum seu dominorum, & subditorum: Amicorum inter se, & æqualium sociorum: denique fratrum. Hisce absolvitur, quidquid tractant, docent, agunt. Nam de Deo, eoque colendo non sunt solliciti. Unum quidem agnoscunt summum Numen, à quo omnia conservari & regi credunt: sed quia quomodo coli velit, ignorare se profitentur, satius autumant, cultum ejus omittere, quam in eo designando errare. Olim Regi proprium fecerunt, Deo cultum exhibere, qui propterea duo habuit templa, alterum cœlo sacrum, alterum terræ.

Possevinus, *Biblioth. lib. x. de Japoniis & gentibus juvandis*, *cap.* 11. ad quatuor capita revocat illorum de uno Principio sententiam. 1. quod illud perfectum dicunt & beatum, sed nil intelligens vel cupiens cognoscere aut curare, eo quod in summâ quadam quiete & tranquillitate versetur, instar hominis, qui quando in rem unam intentus est, reliqua non cogitat vel curat. 2. Principium istud rebus omnibus inesse, & cum iis se communicare, adeo ut omnia cum ipso idem sint, quod ad intimam substantiam, & in illud, cum intercidunt, revertantur. 3. hominis cor esse unam & eandem rem cum illo primo rerum principio; cumque homo moritur, cor perire prorsus quidem & absumi, superesse tamen ex eo primum Principium, quod vitam ante conferebat. Quarto, posse hominem in hac vitâ summam Principii cognoscendi perfectionem adipisci, & meditando pervenire ad maximam vitæ tranquillitatem, & hoc esse summum bonum, quod donec obtineat, continuo motu agatur, & de inferno uno

in

in alium conjiciatur, usque dum contemplando & meditando ad fastigium pervenerit tranquillitatis, quæ in Principio illo primo est.

Doctrinæ autorem celebrat prima illa secta *Confutium*, antiquissimæ & irrefragabilis apud ipsos autoritatis. Vixisse Trigautius scribit, quingentesimo & quinquagesimo uno ante Christum natum anno. Hujus libros & doctrinam sequuntur admodum religiose, continent autem Ethicam, & bene vivendi disciplinam. Est penes me Confutii istius aliquod manuscriptum Sinico-Latinum, dono D. Justi Heurnii, viri piissimi & amici singularis, cujus nota ad Indos legatio Euangelica: quo continentur Doctrinæ moralis aliquot capita, & Colloquium Confutii cum puero, super ejus officio, & obedientiâ: in cujus statim initio, pro fundamento pietatis ponitur, obedientia filiorum erga parentes, & mulierum erga maritos. Constat sententiis, egregie ac concinne dictis. Apud Possevinum, *Biblioth.* lib. 9. cap. 27. legere quoque est initium Sinensis libri, de moribus. Magna autem Confutii vel Cungfutii apud Sinenses est autoritas ac veneratio: cui in omnibus fere urbibus gymnasium erigitur, & fanum, in Magistri honorem, quem ut infallibilem in omnibus sequuntur, & nefas habent ab eo recedere.

Egregia verò habent Sinenses multa morum præcepta, quæ nullis antiquorum Philosophorum cedunt. Virtutem, propter ipsam sectandam: Virtutem, inquiunt, exerce, absque eo quod aliud exspectes præmium; nam ipsa sibi sufficit. Unde qui cum illis agunt Christiani, eam rationem sequuntur, ut ostendant multam præceptorum nostrorum convenientiam cum illis: sicuti est in litteris Jesuitarum annuis, an. cIↃ IↃ cx. Et præcepta de moribus nostra non queunt improbare: quin in Nicolai Longobardi epistolâ legimus, eos siquando nostra laudare cupiunt, dicere solitos, ipsum Confutium, si in vivis foret, doctrinam nostram esse amplexurum.

Altera secta est *idololatrica*, & varia colit idolorum monstra, qui originem ab Indis, vel Indostanis trahere putantur. Gonsales de Mendoza, in historiâ Chinensi, refert ex Hieronymo Marino, in uno templo, ultra centena idola conspici. Sed ridiculum in modum venerantur, & alias supplicant iis, & adulantur, alias ubi voto minus responderint, egregie diverberant. Docent metempsychosin, unde & ab esu animalium abstinent. Qua de re vide Spirelium, *de re litteraria Sinensium, à pag.* 274. Neque post hanc vitam alium esse vel præmii, vel pœnæ locum tradunt. Etiam nil in rerum naturâ esse verum, nisi prout à nobis apprehenditur. Ipsorum Religiosi *Osciami* dicti, in cœnobiis degunt, alii in eremo.

Tertia

Tertia secta est *Epicureorum*, qvæ in voluptatibus venandis tota est: quibus indagandis & augendis mire sunt sagaces. Post mortem nihil opinantur superesse; ideoque in vitâ prolongandâ omnibus modis & medicinis allaborant. Familiam ducunt *à Lauzu*, philosopho, qui eodem vixerit, cum Confusio, seculo: & Lauzu appellatus, quod significat philosophum senem, quia octoginta annis, ajunt, in matris utero gestatus fuit, antequam nasceretur. Senex, antequam puer! Dominum cœli venerari se dicunt, qui nunc sit, & vocetur *Ciam*, nam ante hunc alium volunt regnasse *Leu*, qui die quodam in terras descendens albo vectus dracone, atque apud Ciam, qui augur vel divinator erat, divertens, Ciam dracone conscenso evolavit in cœlum, & excluso veteri Domino Leu, cœlestem thronum occupavit, solâ montis alicujus præfecturâ Leu, hoc petenti, relictâ, ubi & vivere adhuc, antiquâ dignitate & cœlo extorrem, eorum multi arbitrantur.

Verùm præter tres illas sectas principales, complures, imo innumeræ, sunt aliæ: sed in tribus illis conservandis, & conjungendis, nam benè uniri posse quam multi statuunt, versatur ipsorum politia. In templis olim non nisi spiritum colebant, tamquam supremum Numen, quod Mundi animum dicebant: jam spiritus & dæmones colunt varios, rebus, & locis singulis præfectos, eorumque idola quam plurima: sed quæ ita verentur, ut non magis se illis, quam illa sibi subjecta videri velint. Nam quum sortibus supra modum sint dediti, atque ab his pendeant prorsus, & negotia omnia suspendant, si quid præter sortem evenerit, misere vapulat idolum, & côntunditur verberibus. Jam quæ quis domi habet suæ, suffitu honorant, non precibus.

Auguriorum & divinationum adprimè sunt studiosi. Unde magna apud illos hominum istorum copia, & Astrologorum, Geologorum, Physiognomorum, ac Chiromantarum. Qui dies omnes, & loca definiunt, distinguuntque in fausta & infausta. Quem in finem Regii Astrologi conscribunt Calendaria, ubi de diebus & horis fastis, nefastis consulunt, & vix quidpiam agitur, nisi ex illorum consulto. Præscribunt autem quid quovis tempore conducat, aut noceat, quid tali die sacrificare tutum sit, & an beneficentiam exercere, mederi morbis, instruere convivia, lavare corpus, mutare ædes, inire conjugium, colere terram, erigere columnas vel culmina ædium, arbores, famulos elocare aut emere; inchoare studia, effodere puteos, & similia, qvæ de ipsorum Calendario, & fastis memorantur in annuis Jesuitarum litteris, a. cIↄ Iↄ cxI. Atque a. cIↄ Iↄ cxx. fa-

cto novo rege, primo mandatum fuit Tribunali rituum, qui apud illos est, ut per Astrologos, quorum nobile admodum est collegium, faustus consecrationi dicaretur dies. Qui supputatâ Principis nativitate, aliisque judiciariæ rei rationibus, constituerunt diem, & horam, quæ videbatur ex felicitate Principis & regni. Adeo nihil agitur illis inconsultis. In extruendis ædibus, designandis sepulchris superstitiose omnia rimantur, figuras, loca, situm, juxta membra Draconis, quem sibi imaginantur & formant Geologi; è quibus pendere autumant, viventium fælicitatem.

Utcumque verò in Deum credant aliquem supremum, non tamen ipsum vacare curis & regimini mundi inferioris putant, sed harum rerum regimen tradere aliis infra se Dæmonibus vel spiritibus. Unde turpissimi existunt Dæmonolatræ. Nec minus pudendum, illius Dæmonolatriæ exercitium publice illis concedi, quod dicitur, à Christianis, in locis & sub oculis Nostrorum, non sine ingenti Christiani nominis opprobrio & scandalo. Nempe quam ob causam illi Diabolum adorant, ne ipsis noceat; hi idem illis permittunt, ne damno aliquo multentur.

Proxima Sinis insula est, quamvis ipsis non subjecta, sed jam olim sui juris, & pòst ab Hispanis partem occupata, qui & nomen indiderunt, à Sinico aliud, *Formosa*, qvam Belgæ Nostri pridem sive ejus munimentum tenuerunt: & ab hac fere mediâ leucâ distat *Tayvan*, ubi Nostris quoque arx est: vivunt utrobique eodem fere modo, ab aliis & vicinis valde segregati, neque regem, aut gentis caput agnoscunt, at liberi, & in mutua bella oppidò frequentes. Varios credunt, non unum, Deos. Quorum alium in Australi collocant parte; & appellant *Tamagisangah*; ejus autem divam uxorem in parte Orientali, *Tekarpuda* vocatam. Quando verò in Oriente tonat, Uxorem maritum suum alloqui fingunt & objurgare, quare pluviam inhibeat, hinc eam confestim dari. Alium Deum constituunt in septentrione, & *Saisano* nuncupant, malum, quem adversa immittere credunt, & propterea colunt, ne faciat. Demum & alios habent, quos invocant in bello: sæpius enim inter illos, uti diximus, belligeratur. Idolum aliud immortalitatis, sub viri senis, pinguis, & magnifici formâ, adstante cervo, & ciconiâ, animalibus longævis, coli, cervorum enim cibum ad longævitatem maxime conferre existimant, refert in Atlante, Martinius, sub provinciâ Sinarum undecimâ Fokien, pag. 131.

Peninsula est *Corea*, vel continens cum Niuche Tartariæ, ubi eadem viget religio, quæ apud Sinenses, quorum sunt feudatarii, & cum quibus tum sacra, tum profana adeo sequuntur eadem, ut in nuperoTartarorum bel-

bello, vel soli maluerint totam ejus molem sustinere, quam Tartarorum voto satisfacere, quod erat, *capillos* abradere Tartarorum more; & *vestimenti* genere uti ad corpus adstricto, non laxo, uti Sinenses. Quæ duæ erant tanti belli & vastationis causæ. Tartari enim capillos non alunt, sed abradunt, relictis duntaxat in occipitio aliquibus, qui pulchre contexti, ab humero caudæ instar dependent: barbam etiam totam evellunt, oblongis relictis mystacibus: vestes autem ad talos usque dimittunt, manicis admodum strictis, qualibus ferè utuntur Hungari & Poloni. Ipsa verò Corea non exigua est insula, etenim in octo dividitur provincias.

Cæterum doctrinam, & docendi ac scribendi modum, & fidem metempsychosis, & studium Philosophiæ, & idolum Fe, & cadaverum demum ad tertium à morte annum inhumationem, aliaque cum Sinensibus habent communia; nisi quod discrepare ab illis malint in fœminarum conversatione, & conjugio, liberiori hic & ex mutua conjugatorum voluntate contrahi solito; aliter quam apud Sinas, ubi totum hoc peragunt parentes & amici, insciis filio & filiâ, quia, dicunt Sinenses, nam hanc dant rationem, immodestum videtur si filia interrogata velitne nubere, velle se audeat profiteri, aut etiam nolle.

CAPUT SEPTIMUM.

De Japoniis.

POst Sinenses, & quos diximus, Formosanos, Coreanos, veniunt *Japonii*, illis inferiores quidem ingenio, doctrinâ, rebusque aliis, non autem armis & re bellicâ, quibus ab anno ætatis decimo quarto assuescunt, & semet ense ac pugione præcingunt: à Sinensibus tamen oriundi, forte & à Tartaris. In litteris Japanicis legitur, quod originem trahant à regione Chegnico, quæ ultra Sinam, & Tarthaum sit; Paulo Veneto *Zipangri* dicti, quod convenit cum proprio ipsorum nomine *Gepuiengi*, & significat, indicante Martinio, in Appendice ad Atlantem Sinicum, originem solis, quia ab illâ terræ parte primum oriri ipsis videatur.

Distat autem Japonia à Sinâ decem vel duodecim dierum trajectu: & Lusitanis primum reperta fuit a. cIↃ IↃ XLIII. Religionem, leges, & litteras, mutatis nonnullis additisque, à Sinensibus acceperunt, anno à Christo nato circiter sexcentesimo. Quapropter in dubiis & arduis ad Sinenses provocare, quod illi sic docent & tradunt; atque apud Christianos doctri-

nam Euangelii ipsis annunciantes, excipere solent, siquidem vera hæc esset, Sinenses jam dudum illam fuisse amplexuros.

Cum in quinque hominum ordines seu tribus vulgò Gens tota dividatur, I. in eos, qui funguntur *honoribus*, & muneribus publicis. II. in *religiosos*, quorum maxima frequentia, mento ac capite prorsus rasos; *Bonzii* appellantur: tertius ordo est *civium* & nobilium. IV. *opificum*, & institorum. V. ultimus denique *agricolarum*: tres post regem, quem ut Numen venerantur, & quæcumque fere attigerit, sancta habent, unde nec terram pedibus ipsi tangere licitum, quin de sanctitate ipsius actum, & forte regno, esset; habent summarum dignitatum viros: quorum primus *Sacris* præest, ad instar summi pontificis, & vocatur *Zazo*: cui domicilium vel aula est in urbe regiâ Meaco, atque habet intra ædes suas 366 idola, quorum in singulas noctes unum ad latus suum, ut excubias agat, constituitur. Pro sancto, ac Numine etiam illum habent, cui vestigia humi ponere non permittunt, rerum sacrarum & personarum supremo domino. Alter præfectus *dignitatum* est & honorum, qui in regno geruntur, *Vo* dictus, atque honores distribuit pro meritis singulorum: cui quoque terram pedibus attingere, religio est, vel si tetigisse deprehenditur, aut occidisse aliquem, aut denique pacis & tranquillitatis publicæ probaverit se inimicum, deponitur, at capite plectitur nunquam. Tertius cognoscit causas & judicia, rebus belli præfectus, & pacis, *Cubacami* appellatus.

Gaspar Villela, in epist. a. cIↃ IↃ LVII. tres ordines recenset, Patritiorum, & Bonziorum seu religiosorum, & denique Operariorum; additque, inter nobiles, & alios in perpetuum tantam esse differentiam, ut nec patritiis unquam inopia auferat dignitatem, vel aliis utcumque ditioribus illa accedat, & neque matrimonium inter utrosque unquam ineatur.

Bonzii, seu religiosi maximo numero sunt ubique & autoritate, quamvis non probæ vitæ, & hoc vulgum quoque non lateat: attamen propter externam saltem abstinentiam, quia carnibus nunquam vescuntur & piscibus, sed terræ tantum frugibus, & orizâ, idque ad mensuram, & semel tantum in die, neque etiam potu utuntur ex oriza, & cum mulieribus non consuescunt, sub pœna capitis, saltem qui sacerdotum modo inter illos vestiuntur; tum ementitis variis sanctorum suorum legendis ac fabulis; adhæc quinque saltem præcepta tradunt fundamentalia, omnibusque observanda, videl. non occidere, non furari, non adulterari, non mentiri, & abstinere à vino, sed quæ neminem observare posse persuadent, nisi se solos,

ſos, & ſe quoque pro aliis, qui modo ipſis providerint de neceſſariis, de monaſteriis, prædiis, & rebus quibuſcunque aliis, imo eorum animas ex inferno poſſe liberare: quare chirographis, quæ magno vendunt, morientes muniunt adverſus infernum, qui miſeri hinc ſe ſatis tutos adverſus dæmones arbitrantur, & propterea ſecum terræ mandari illa cupiunt. Atque hinc ipſorum apud plebem exiſtimatio & reverentia. Imo & propterea religionem ſuam Bonzii Chriſtianæ etiam præferunt, quod tam facile adverſus peccata, & ex ipſo inferno liberationem promittat, ſacerdotum operâ & interceſſione; quod non facit Chriſtiana. Dant chirographa de pecuniâ ſibi mutuatâ, quam cũm fœnore reddant ſc. in vitâ alterâ, & quæ morientes creditores ſecum deferunt, ut ſuo tempore recipiant. Vendunt quoque tunicas papyraceas, in quibus S. Amidæ deſcripta vita, additis indulgentiis & diplomatibus, ut ſi eo amictu indutus quis decedat, peccatis liber & immunis ad beatas Amidæ ſedes perveniat. Quod *lib.* 4. *epiſt. Japanicarum*, referunt Jeſuitæ.

Diverſi coloris induuntur veſtitu, & hinc duplex ordo: aliorum, qui cineraceo; & qui nigro incedunt, aliorum; ſibi invicem valde infenſi. Habent & Bonzias, fœminas, quæ ſe etiam diverſicolori veſtimento diſtinguunt, & ejuſdem ordinis vel coloris viris religioſis addicunt, quaſi ejuſdem familiæ. Quæ cineracei coloris, ſequuntur Amidam; nigri verò, Xacam.

Qui duo ſunt præcipua Japoniorum numina. Quum enim ſectas numerent ſupra undecim, vulgo ſectantur aut *Xacam*, aut *Amidam*, qui fuerunt olim egregii ſc. viri, & doctores, quorum poſteri hujus, aut illius ſequuntur doctrinam: ambo verò vitæ auſteritate ac pœnitentiâ excelluiſſe, & tantum ſibi apud ſuos nomen comparaſſe, dicuntur. *Xacam* Regis fuiſſe filium, & plures libros ſcripſiſſe & hos diſcipulis ſuis, quos millenos habuit, reliquiſſe, aſſerunt. Porro, demolitis veteribus idolis, unum Deum docuiſſe, omnium rerum conditorem: & quinque illa præcepta, quæ modò retulimus, ſtricte obſervanda: ad hæc, ne de rebus, quæ vitari non poſſunt, ſe torquerent ſui; & ut injurias condonarent; jejunarent ſæpius, ſeque affligerent; & alia morum præcepta tradidiſſe, variis conſcripta voluminibus. Docuit etiam infernum, & locum vel ſtatum poſt hanc vitam eſſe puniendis malis, igne perpetuo. Ex qua diſciplina eſt, quod Japonii cane pejus & angue oderunt à puero omne mendacium, & nulla gens minus furto dedita ſit, quam illi. Unde & nullibi tanta hominibus, & bonis ipſorum eſt publica ſecuritas. Quod ſi in furto

quis deprehendatur, tutò à quovis interimitur. Non habent vincula publica, non custodias, lictores; sed vel patres familias domi suæ capitis supplicia exercent, nullâ interpositâ morâ; vel in perduelles pronunciatâ à Rege sententiâ, Præfecto judiciorum mandatur, ut reum quocumque loco liberè vagantem moneat, ad mortem se ut paret: qui si impetrare veniam sui occidendi à Rege nequeat, in ædes se recipit, & amicos, & liberos, & servos omnes instruit armis ad sui defensionem: quem expugnare Præfectus tenetur, & sic non ipsum tantum, sed totam ejus delere familiam. Aleæ & lusuum propterea inimici sunt, quia indignum putant, ut homo rebus vacet, quæ ipsum avidum & rapacem efficiant rerum alienarum. Verum ubi tantopere abhorrent homicidium, mirum qui mos apud eos obtineat, quo pauperiores, etiam qui tales inter nobiles sunt, infantes suos recens natos trucidari curant, pede suo natorum collo imposito, ne vid. hinc ad paupertatem redigantur. Usque adeo crudeles & inhumani; quamvis honoris & commodorum suorum cæteroquin vindices strenui.

Xacæ non tantum imaginem & idolum venerantur Japonii, sed & reliquias, imprimis dentem habent sacrum, eumque in supplicatione aliquando circumferunt, ad impetrandam pluviam, uti in epistola est Gaspari Villelæ, Meaco, quæ regni metropolis est, & urbs regia, quasi Japonensium Roma, scripta a. cIɔ Iɔ LXI.

Magis adhuc Amidam colunt, & frequentius invocant, consuetâ & obviâ formulâ, *namu Amida ambut*, hoc est, *salva Amida:* sive in templis, sive in foro, & domo, ad quævis negotia; docti ab istius sectæ Bonziis, quod qui nomen Amidæ invocaverit, salvus erit. Quinimo istius visendi & fruendi studio in altero sæculo, sibi ipsis manus inferre haud dubitant, quod singularis sanctimoniæ ducunt & gloriæ. Nec dedecori est, sed honori imputant, sibi ultro mortem consciscere. Quod quando damnatis ad mortem à Rege conceditur, sicâ à summo pectore ad imum ventrem corpus dissecant, sic demum sibi, ac familiæ egregium decus parare arbitrati.

Alii religionis ergò, ab excelsâ arce, in honorem proximi idoli, alacres se præcipitant. Vel conscendunt naviculam, eâque in altum subvecti, instructi falce, ad vepres ac sentes, qui iter ad beatorum sedes impediant, præcidendos, facto in navi foramine cum eâ, vel extra eam, saxis ad collum, brachia, & pedes ligatis, se submergunt: quam mox navem amici, alio navigio sequentes, injecto igne comburunt, indignum censentes,

tam

tam ſanctam navem alios impoſterum in uſus adhiberi: defunctis ſc. illis martyribus ædes & monumenta erigunt, quæ religioſe in ipſorum honorem frequentantur. Alii in ſpecum ſe abdunt, conteguntque, ubi ex unâ tantum arundine perforatâ trahunt ſpiritum, & inclamant Deum Amidam, quouſque inediâ extinguntur. Hos in miſerâ gente ſui martyres reperit, & facit Diabolus.

Habent & alia Numinum idola, quæ in epiſt. Japonicis dicuntur eſſe numero 13000. quorum nullum genus deeſt in aulâ regiâ: nam eorum animas vigilare credunt in ſalutem Regis. Quod ſi verò adverſi quid ei eveniat, aut ſi ægrotet, idolum, cui eo tempore Regis cura commiſſa erat, egregie excipitur verberibus, & ejicitur palatio, ut centum dies exulet, poſt quos comiter iterum revocatur & reponitur ſuo loco, ne altius nimirum animo ignominiam recondat, & poſtmodum gravius ulciſcatur. Quæ deploranda magis, quam ridenda, hominum iſtorum cæcitas eſt ac ſtupor.

Colunt inter cætera numen, quod *Combadaxi* appellant, de quo mira narrant: quod Bonzius fuerit ante novem circiter ſecula, mirâ vitæ ſanctimoniâ & miraculis clarus: forte dæmon ſub humanâ ſpecie, adeo horrenda deſignaſſe dicitur: inventor creditur litterarum, quibus vulgo Japonii utuntur, & futura prædixiſſe multa, & ſtellas potuiſſe evocare, ac ſimilia. Extremâ ætate ſpecum ſubterraneum ingreſſus, nolle ſe amplius inter illos verſari, neque mori tamen, ſed quieturum, dixit; addens, poſt decem annorum millia reverſurum ſe, cum aliquo, qui tum oriretur, Japoniorum Doctore, viro excellenter litterato. Quibus dictis ſe includi curavit cryptæ, ac vivere ibi etiamnum populus perſuaſum habet, nonnunquam etiam aliquibus apparere. Monumentum verò ejus vel ſpecum, in quo reſidet, magnâ colunt religione, & præſertim Diem anniverſarium quo ſeſe abdidit. Facit ejus mentionem quoque Voſſius, in libris *de Idololatriâ*: præter Varenium, *de Japoniorum religione*, *cap*. 1.

Admiranda & terribilia ſibi formant idola: nonnulla, quæ varia habent capita, alia facies diverſas: ſuper collum capita multa, alia ſuper humeros: quædam etiam brachia, vel manus quatuor, imo plures, & quò plures (ſunt enim quæ centum pinguntur manibus,) hoc arbitrantur eſſe fortiores: alia caput ferunt animalium, bovis, porci, canis, & ſimilium: horrendâ autem admodum ſpecie pingunt Diabolum, & colunt. Alii ſolem, & lunam venerantur: quin & per ſolem jurant. Sic variis miſeri idolis, ſectis, terriculamentis turbantur & diſtrahuntur.

Est secta inter illos seu familia *Contemplantium*, qui pertinaciter se dedunt assiduis meditationibus, & appellantur *Muraxaqui.* Toti hærent in cogitando rerum omnium primo Principio, ex quo, & in quod omnia: singulis illud rebus intime inesse, & in hoc omnia resolvi, ejusque meditatione pervenire homines ad summam felicitatem, & tranquillitatem, quæ summum bonum sit, quandoquidem etiam Principium illud in otio & torpore perpetuo versetur, & nihil agat, vel curet, arbitrantur. Atque illud in homine esse cor, vel saltem hoc in illud transire, autumant, quare & animas interire. Alii primam rationem appellant, aut magnum solem: nam ab omni æternitate fuisse volunt, clarum, lucidum, expers ratiocinationis, in perpetuo uti dictum, degens otio ac quiete. Qui diu admodum in illis meditationibus versati fuerunt, magno habentur in pretio, & pro valde sanctis. Quin singularem etiam commenti sunt illos in sanctorum canonem promovendi rationem. Quod in epistolis Japonicis ita refert Laurentius Japonius, ex Japone factus Jesuita; nempe quomodo, postquam Bonzius aliquis, Quenzu dictus, triginta annos meditando insumsisset, à Doctoribus Meacensibus duobus, probatâ ejus in meditando peritia, & vitæ sanctitate, in cathedrâ sublimi positus, & adoratus, & sic in divorum catalogum relatus fuerit: cujus postea rei ab illis acceperit diploma publicum, ipsorum manu subscriptum. Et hic aliis præscribens meditandi argumentum, in charta pinxerat pratum, in eo arborem, subscriptis versibus duobus, quos judices ut eximios admodum & reconditæ scientiæ comprobarunt. Prioris versus sensus erat:

Cedo, quisnam te sevit arbor arida?
Ego, cujus Principium nihil est, Finis nihil.

Atque alterius;

Meum cor, quod neque esse, neque non esse habet,
Neque it, neque redit, nec retinetur uspiam.

Uterque satis jejunus & inficetus.

Nullos deprehensum magis obstare & reluctari conversioni, quam Bonzios, atque inter eos, istos Meditabundos. Nam impuræ & flagitiosæ passim vitæ sunt, utcumque in speciem duræ & sanctæ, sed nihil non faciunt pro lubitu, & clam perpetrant omnia, etiam quibus alios prohibent. Non tantum non à vino, sed neque alienis uxoribus, & turpioribus abstinentes flagitiis.

CAPUT OCTAVUM.

De Tartaris.

IN Septentrione, ultima orbis Asiatici regio est Tartatorum sive Tatarorum. Quod enim de *Catayo* Marci Pauli Veneti hactenus anquisiverunt multi, id clarissimi viri D. Golius, Collega noster honorandus, & D. Martinius tot demonstrationibus locorum, nominum, rerum earundem, ostenderunt nihil aliud esse quam ipsum Sinarum regnum, magno fluvio Kiang in duas præcipuas partes divisum, quarum sex provinciæ boreales, cum Catayo; novem aliæ australes, cum M. Pauli Mangin conveniant: *namque ita vocantur etiamnum à Tartaris, ac Mauris, qui singulis tribus annis ad Sinarum Imperatorem tributa ferre consueverunt:* Golius autem etiam ex nominibus iisdem horarum, dierum, annorum, sive Sinicis, sive Catayicis, eodemque computo idem collegit, in Additamento ad Martinii Atlantem Sinicum: ut frustra porro Catayum extra Sinas, vel apud Tartaros, aut Scythas, vel alibi, investiges. Quemadmodum & Seres veterum nostri sunt Sinenses.

Tartariam Asiaticam, sive majorem, quæ hinc Chinâ, inde freto Anian terminatur, si modo fretum illud in rerum naturâ extet, orientalem & occidentalem tenent veteris Scythismi reliquiæ, & summa quidem barbaries. Ab Indis nonnulla Tartari accepisse videntur. Nam & mortuorum cadavera, cum Indis comburunt, fœminis, & famulis in eundem rogum conjectis; & sacrificulos habent, quos *Lama* vocant.

Unum agnoscunt Deum supremum, cœlestem, & immortalem, cui adolent quotidie, & precantur ab eo sanam mentem, ac firmam valetudinem. Bene hoc quidem, quod mentem petunt sanam in corpore sano, ipsis supra modum necessariam.

Deinde inferiorem illo habent Deum alium *Natigai* dictum, prioris filium, qui præsit terræ fructibus, atque animalibus: cujus statuam humi ponunt & venerantur, cum alterius nomen tabulæ inscribant, à pariete suspensæ. Hujus Idolum non tantum suffitu ornant, sed quando edunt, pinguiorem carnis partem labris ejus affricant, unde totam sanctificari credunt, & præmisso primùm illo idolothyto devorant, jus etiam in plateas effundentes, quo cibari spiritus existimant.

Alibi solem invocant, & lunam, expanso in sublimi rubro panno, vel

pelle caprinâ. Credunt & animorum metempsychosim: atque pro ratione vitæ anteactæ renasci priorem hominem defunctum in nobili alio, vel Principe; & si pergat semper in melius, aliquando evadere Deum: sin contra, è divite ire in pauperem primùm; & ubi deterior evadit, in canem & vermem; semperque in pejus mutari ejus conditionem à morte, prout fuit in vitâ.

Magos habent complures, & Astrologos, quibus multum fidunt, & consulunt eos non aliis tantum in rebus ac negotiis, sed postquam aliquis mortuus, rogant illos, observatâ bene mortui nativitate, quando & quâ ædium parte debeat sub propitio planetæ adspectu efferri, ac cremari. Interim quotidie instructâ mensa apponunt cibos, quibus satiari & delectari defunctorum animas, persuasum.

Nomen Tartarorum maximè illustre ac tremendum fecit magnus Chan (quod Principem notat, & Tartaricorum Imperatorum est, uti Chalifa Saracenorum, Ægyptiorum Pharao, aut Romanorum Cæsar) Timur sive *Tamerlanes*, ex prosapiâ Gingis Chani, Tartariæ Regis, mortui a. cIↃ CCXXVIII. Tamerlanis autem historiam edidit Arabice CL vir, & Collega Jac. Golius; ex Arabico autem Ahmede Arabscha latine summatim cel. D. Hottingerus, in Historiæ Ecclesiastiæ sæculo XV. Nam Timur (significat autem vox ista Turcis *ferrum*) sæculo isto vixit, & floruit circa a. cIↃ CCCCVI. nam in regnum successerat a. cIↃ CCCLXX. & vixit ad octogesimum ætatis annum. Scribebat se, & suos esse *exercitum Dei, creatum ex ira ejus, dominantes omni illi, cui indignatio ejus incumbit, non parcentes querenti, nec miserantes flentem:* symbolum annulo signatorio insculptum erat, *justus, & elapsus sum.* Corpore quidem claudicabat, magis autem animo. Non Gentilis religione, nec prorsus Muhammedanus; attamen cum hac fere convenientem tutabatur Gingischanismum: quare Muhammedanis infensus erat, uti fere Samaritani Judæis solent.

De Tartaris Martinius, in *præfat. Atlantis*, narrat, quod religio apud eos vix ulla, quod Mahometismum horrent, de Turcis pessime sentiunt, superstitiones Indorum aliquas adoptarunt, & religionem Christianam facile admittunt: nec difficilis ipsorum lingua: unde spes videtur, nonnunquam, forte per nuperas Tartarorum in Sinense imperium irruptiones, & commercium Christianorum cum illis, etiam in Tartariam perductum iri Doctrinam Christi. Quamvis alii propter alia observent, eos in Muhammedismum esse procliviores, & idcirco hunc potius, quam religionem aliam acceptare. Quod Matthias Michovius hac ratione docet contigisse,

&

& Muhammedanos haud difficulter suam illis persuasisse religionem, eo quod facilior esset Christianâ, & suavior, denique viris belligeris, quales Tartari, convenientior. Sed hæc omnia meliori doctrinæ cedere cogentur, ubi Deo visum eâ collustrare gentes vel maxime barbaras, & remotas.

CAPUT NONUM.

De Lappiis Americanis: eorum terrâ primum, tum religione.

A Tartariâ, per fretum Anian, si quod tale sit quod tabulæ nobis exhibent, perveniri in Quiviram Americæ posse, & inde etiam incolas illuc advectos, plurimorum est sententia. De quo quidquid sit, nobis in præsentia saltem commodum iter illac progrediendi erit in alterum orbem, & spectare rationem religionis & Gentilismi, qui isthic hodie est: primum ubi dixerimus, de iis qui in viâ occurrunt, sub extrema Europæ septentrionalis, *Lappiis*. Quos ignem & statuas lapideas ceu Deos venerari; & ex hoc quod mane primum occurrit, totius diei colligere augurium, scribit de illis Damianus à Goes, Lusitanus eques. Atque suppolares in extremo septentrionis solem adorare, quia & lucem dat adversus tenebras, & calorem post frigus; lunam quoque, cujus luce, absente sole, utuntur, expanso ad erectam perticam panno rubro, propter similitudinem quam color iste habet cum sanguine, autor est Olaus Magnus, *Histor. Septentr. lib.* III. *cap.* II.

Pergamus hinc ad remotos toto orbe Americanos, quorum nulla, vel obscura admodum apud Veteres mentio: quo magis mirum, unde in tantâ Orbis regione aut parte istâ hominum frequentia, & quando, vel à quibus primum habitari illa cœperit. Siquidem non ultra sesqui sæculum est, quod mundo mundus iste innotuit. Christophoro *Columbo*, Genuensi primùm detectæ a. cIↄ ccccxcII. ejus aliquot insulæ, Hispaniola, Cuba, & Jamaica: deinde continens ulterior ab *Americo* Vesputio, Florentino, Emanuelis Portugalliæ regis auspiciis, a. cIↄ ccccxcvII. atque ab eo sortita nomen fuit America.

Admirandâ Dei providentiâ, sub idem fere tempus Europæis utraque, & Orientalis, & Occidentalis India exposita, & quasi ex Chao aliquâ illuxit. An Columbo indicata Occidentalis illa fuerit à Navarcho quodam, cujus nomen fere tacetur, nisi quod alii ei nomen dent Alfonsi Sanchez de

Huelva, qui dum in Africæ commercio esset occupatus, ventorum violentiâ abreptâ navi, ad ignotas terras & littora appulerit, & hoc retulerit redux, in Madera insulâ degenti forte Christophoro Columbo Liguri, cui & navigationis suæ quos confecerat commentarios reliquerit, unde & geographiæ & astronomiæ notitiâ instructus Columbus in cogitationes de quærendâ novâ terrâ cujus mentionem alter fecerat, inciderit, dubium: quia illam de Navarcho narrationem, tamquam inventi orbis illius occasionem alii suspectam habent, uti ex æmulatione Hispanorum ortam, gloriam tantam extraneo invidentium. Nam Americus Vesputius Florentinus fuit, non Hispanus. Atque dubitare videtur ipse Mariana, qui illud refert, lib. XXVI. cap. III. addens, *quæ si vera causa fuit*: & viri docti in illam nunc eunt multi sententiam, confictum id de Navarcho, ex eâ, qua dictum, causa fuisse, & confictæ personæ tandem etiam quæsitum nomen. Quam ego quæstionem non decîdam. Nisi quod cavendum etiam arbitrer, ne ex aliâ adversus Hispanos æmulatione ipsis videamur vicem rependere, & invidere, quod aliter negare tutum haud sit. Quodcumque istius sit, omnibus nunc, idque singulari divinæ providentiæ benignitate, illæ terræ, tam spaciosæ, & incolarum plenæ pridem innotuerunt. Mirum unde, & quomodo homines aliquando suos acceperint? siquidem ab Europâ, & Africâ vasto mari Atlantico divisæ sunt, & ab omnibus remotæ. Quæ quæstio doctissimos ævi nostri viros exercuit: neque satis adhuc constat quid tenendum sit, adeo omnia incerta, & conjecturis nituntur, non demonstrationibus.

Tria in controversiam venire animadverto: *Unde*, sive ex quâ terræ regione advenerint primi illius, quem novum dicimus, quia noviter non natus, sed notus, orbis incolæ? & *quomodo*? an mari, an terrâ? & *quando*? an primâ, populorum dispersione? an institutis gentium quarundam coloniis? & an veteribus etiam, notæ terræ illæ fuerint, atque frequentatæ? Neque de hominibus tantum quæritur, sed & animantia difficultas eadem concernit, præsertim quadrupeda & vastæ molis corpora, fera & noxia; quomodo in insulas, trans mare, & remota loca pervenerint? In quod jam olim inquisivit Augustinus, lib. *de Civitate Dei* XVI. *cap.* VII. & Petrus Cottonus Jesuita de eo consulendum putavit Diabolum in obsessâ. Præcipuum tamen rei momentum situm est, in transplantatione & migratione hominum, quos facilius sequi animalia possunt, si non adulta, tenera atque juniora, & si terrâ homines, item & illa, vel transnare aut vehi primùm in proximas insulas, inde & ulteriores, potuerunt. Quæ ex di-

cen-

cendis magis elucescent, & variarum relatione sententiarum ad expediendam difficultatem.

Septem præcipuas video sententias, quas non Auctorum habitâ ratione, sed rerum, vel locorum, temporumque, ut sequuntur, proponam ordine. *Prima* est, partem istam Americam (uti nobis dicitur: nomenclationes enim istæ & divisiones pòst repertæ sunt, Asiæ, Africæ, Europæ, & τεχνικῶς ab hominibus usurpatæ) orbis, occupari & habitari hominibus cœptam, post tempora Noachi, à populorum antiquissimâ dispersione, & confusionem linguarum apud Babelem. Quæ sententia est Johannis de Laet, in Notis, ad Dissertationes Hug. Grotii, *de Origine Gentium Americanarum*. Qui benè, nostro quidem judicio, colligit, non à posterioribus aliquot sæculis, aut mille annis illam migrationem contigisse, quia tanta incolarum multitudo, ac ibidem à primo Europæorum appulsu deprehensa fuit, non est paucorum sæculorum, & orbis iste novus terræ latitudine, & hominum tum numero, tum diversitate nequicquam cedit aut Asiæ, aut Europæ. Ita ille, ad Dissertationem primam: *Ego autem ita judico, quum America tam late pateat quam noster orbis, & non minus habitata fuerit, quam aut Europa aut Asia, aut Africa, omnino credendum esse, non ab annis quingentis aut mille primum habitari cœpisse, sed statim post confusionem linguarum & dispersionem illam familiarum, etiam in Americam migratum fuisse: nam aliàs non video quomodo idonea ratio reddi possit tantæ ubique per Americam incolarum multitudinis: & infinitarum ferme diversarum linguarum, & à se invicem & ab Europæis toto cælo discrepantium. Neque tamen negandum puto, etiam subsequentibus seculis novos advenas accessisse, sive casu, sive ex instituto in has aut illas partes successerint.* Huc accedit, quod Diluvii, cum apud gentes alias, de quo etiam Bochartus, in *Præfatione Geographiæ sacræ*; tum Americanas aliqua non adeo obscura notitia, & indicia fuerint. Quod testantur Lopez de Gomara, *hist. Ind. Occid. lib.* V. *cap.* XV. *lib.* VI. *cap.* V. Garcilasso, in *Comment. Regum Peruanorum lib.* I. *cap.* XVIII. Brulius, *Hist. Peruan. lib.* I. *cap.* I. Acosta, de natura novi orbis, lib. I. cap. XXV. *ac magni quidem diluvii plurima in his regionibus mentio est & fama celebris.* Scripsit autem librum istum Acosta in illis dum ageret regionibus. Joh. Stadius Hessus, *Hist. Brasil. lib.* II. legitur inter *eos American. Scriptores* à Theodoro de Bry editos, *part.* III. cap. XXIII. *commemorat ab illis quoddam diluvium quod omnes olim majores illorum perdiderit, præter paucos, qui partim scaphis elapsi, partim in arboribus saluti consuluerint.* Et Gigantum isthic memoria superest, quales primis

temporibus exstitisse Scriptura memorat, & in America fuisse, Historiæ fidem faciunt. Neque propterea probari commentum Marci Lescarboti debet, qui in Historiâ novæ Franciæ, lib. 1. cap. III. probabile admodum putat, Noachum ipsum in Americâ natum, filiis suis post diluvium, reditum in patriam commendasse: *Qui tantus erat architectus & navita, ignorabat artem fabricandi aliud navigium (nam ipsius constiterat in montibus Ararat, id est in magna Armenia) ut terræ desolationi succurreret? Qui habuit cognitionem mille rerum, quæ nos ignoramus, per traducem scientiarum à primo nostro parente, cujus filios videre potuit, ignorabat terras illas Occidentales, in quibus forte natus erat?*

Altera sententia est Joh. Lerii, *Hist. navig. in Brasiliam, cap. 16.* Gomaræ, in *Hist. Indica lib. 5.* Americanos origine esse *Chananæos*, ex Chamo Noachi filio: & reliquias eorum, quos sedibus suis fugavit Josua, qui proinde alias regiones quærere coacti devenerint tandem in Americanas.

Tertia, esse ex genere *Israëlitarum*, quorum decem tribus in Assyriam abductæ, inde per varias gentes dispersæ, penetraverint tandem in Americam. Ad quod adferunt servatam Americanis Jukatanensibus circumcisionem: & locum ex 4. Esdræ libro apocrypho, cap. 13. Quod sequitur Fredericus Lumnius, *de extremo judicio, lib. 2. cap. 8.* Quæ nullius ponderis, & ab aliis refutata sunt. Illa quoque sententia fuit celebris Judæorum magistri R. Menasse ben Israël, in Libello, cui titulus *Spes Israëlis*, fretus relatione alterius Judæi, Antonii Montezini, Lusitani, qui primos Americæ incolas ajebat fuisse Israëlitas ex decem tribubus, à Tartaris bello victos, fugatosque, qui hinc oras istas tenuerint & occuparint.

Quarta sententia Americanos derivat à *Phœnicibus*, seu Sidoniis, seu Tyriis, aut Carthaginensibus; omnesque Occidentalis Indiæ regiones ab illis primum inventas, habitatas, nec non ab eorum posteris, usque ad Hispanorum adventum, fuisse. Quod multis illustrare & confirmare satagit Robertus Comtæus Nortmannus: probans primùm, Phœnices eximios & audaces fuisse navigatores: tum, ex Plinio, & Curtio, illos incognitas sæpe terras adiisse, & extra orbem Gades condidisse, atque errasse extra Oceanum: præter alia quæ ex Phœnicum, & Mexicanorum moribus, linguâ, & similitudine cum Americanis petit argumenta.

Quinta Tartaros dicit Americanorum progenitores, & ab his potius, quam ullâ aliâ gente eos prognatos, maxime propter vicinitatem vel contiguitatem Asiæ Aquilonaris cum America; unde saltem per Tartariam, quamvis aliunde ortos, transiisse in Americam primos incolas, vel etiam fuisse origine Tartaros, censent. *Sex-*

Sextam, propter locorum majorem vicinitatem, ſententiam colloco Hugonis Grotii, qui quæſtionem illam haud ita pridem a. cIↄ Iↄ cxli. inter ſæculi noſtri Eruditos movit, & multorum eâ occaſione ſuper iſtâ doctas exercitationes & lucubrationes elicuit. Statuit autem, Americanos, qui Iſthmum Panamæ habitant, ex Norwegiâ ortos, per Iſlandiam, & Groenlandiam, ac vicinas iis regiones, veniſſe. Jucatanenſes autem, & qui in vicinis locis, ex Æthiopiâ accerſit. Qui verò ultra Iſthmum Panamæ ſunt, Peruanos primùm à Sinenſibus derivat, reliquos verò ad fretum uſque Magellanicum, ab Auſtrinis terris, quæ ultra fretum ſunt, ſive à terrâ Auſtrali dictâ, à Javâ, aut Gilolo ſuos accepiſſe habitatores.

Ego verò, ut judicium meum quamvis exiguum admodum, ſubjungam, tutiſſimum exiſtimo dicere, quod in tantarum regionum, quemadmodum aliarum, habitatione, non uno *tempore*, nec *loco*, nec *modo*, homines advenerint: quare & rationes illas terram adeundi occupandique, atque de iis varias quas protulimus, ſententias, conjungi potius deberi, quam ſibi invicem opponi. Neque enim admodum opus videtur divellere eas, & unam aliquam arripere, ut cæteræ poſthabeantur, quum rerum omnium fere origines in obſcuro lateant; & hic, uti alibi, nequeat ferme aliter eſſe, quin habitatio illa variis vicibus modiſque contigerit. Plerumque primi omnium habitatores ita ſunt in ambiguo, ut vix pro certo aliquid adſtrui vel exponi queat. Quare temere aut locum, aut tempus certum quæras, aut ſomnies, aut denique modum, quo in oras quas nunc dicimus Americanas, & quarum procul dubio longe alia facies fuit olim, ac hodie, penetrarint primi.

Quid ergò obſtat, quo minus dicamus, & à Noachi poſteris jam tum, ſive ante ſive poſt diſperſionem, aliquos per Septentrionem, verſus quem diſperſi populi frequentius contenderunt, quam ad Auſtrum, in Americam perveniſſe: ſive etiam alio rectiori itinere, terris, & continenti tum temporis non ubique ſic mari ſecretis & ſejunctis, uti nunc ſunt. Nam & hoc gratis ſumitur in hac diſputatione, orbis partes, etiam Americanas, ita divulſas maribus fuiſſe ſemper, & à primo tempore inacceſſas & obſcuras, æque ac poſtea fuerunt. Quum noſtro adeo tempore videamus, quam facile dilatetur æquor, & terræ auferat, quod ſibi paſſim adjungit, & mare nunc ſit ubi pridem fuit terra. Taceo abſorptas inſulas, loca, regiones. Ut temporum olim alia, & hominum, ſic & locorum fuerit conditio, quam hodie: nam non hæc minus mutantur, quam alia, quam omnia. Fac propiorem non Aſiæ tantum, uti nunc, ſed & Europæ, & Africæ fuiſſe

fuiſſe Americam antiquis temporibus, in quæ anquirimus, quam nunc: vel ceſſabit, vel levior ſaltem evadet tota quæſtio, quando nulla, vel exigua difficultas cognoſcendi, & petendi regiones illas, ex orbe noſtro. Quare primùm adſtruxeris neceſſe erit, tam late diviſum fuiſſe mari Atlantico utrumque mundum, & ſitum locorum fuiſſe primis temporibus eundem, quem nunc videmus. Quod nulli perſuadebitur. Et tamen tota quæſtio, & quæſtionis difficultas hinc oritur, quomodo tam late diviſo, quemadmodum nunc conſpicitur, utroque orbe, hinc illac patuerit aditus? Quod ſi verò aliter ſe habuiſſe antiquis temporibus ſuſpicamur aut credimus, & non toto diviſos orbe fuiſſe Britannos, non Americanos, ſed uti hinc per mare in Britanniam, inde facile ulterius, vel ex Europâ in Africam, aut hinc in Aſiam, ita quoque in Americam iter inſtitui potuiſſe, uti valde veriſimile eſt, non nimis diviſas à ſe invicem præcipuas mundi partes ab initio, & à primâ gentium migratione fuiſſe, jam non video quid admodum quæſtio illa fatigare nos debeat aut poſſit amplius. Quis autem credat, quum æque mundi pars vaſta & integralis ſit America ac reliquæ, imo latior aliis, eam ſolam neglectam fuiſſe, & ne quidem cognitam Majoribus? Certum eſt, ex Adamo, ſive ex uno ſanguine habitatum fuiſſe terrarum orbem: inde à Noacho. Hi in Aſiâ vixerunt, & Arca Diluvio ſubſtitit in montibus Ararat, ſive Armeniæ. Qui hinc iverunt in diverſas mundi ſedes Noachi liberi & nepotes, cur non in Americam abire potuerunt, ac in Africam? Et fac, mari tantum patuiſſe, in illam regionem, viam, quod tamen nec probari poteſt, neque veroſimile vel ſemper, vel tum temporis, ne dicam hodie, ſic ſe prorſus habere, à maximo mundi nauclero Noâ cur non diſcere potuiſſent naves faciendi & gubernandi artem, quâ longinquiores & maritimas peterent regiones, tanti magiſtri ac parentis non æque degeneres omnes liberi? Si à Noacho, ergo ex Aſiâ undecunque, & quaſcunque in oras advenerunt primi ubivis incolæ. Definire per quam viam, & quo modo, & à quibus primum hominibus occupatæ ſingulæ regiones fuerint, eſt eorum, qui ſe incertis anxie nimis torquent: & pro certo determinare, non hac vel iſtâ olim viâ potuiſſe immigrari in longinquas regiones, quia jam non poſſit, eorum eſt, qui rebus, & ſæculis ſuis alia temere metiuntur. Quare in quæſtione temporis ἀδήλȣ perperam quid factum fuerit, concluditur: quum ex incertis & de incertis non alia formanda concluſio ſit, quam hoc vel illo modo fieri rem *potuiſſe*, ubi quid factum certo ſit ignoratur. Neque ulterius hic procedendum arbitror, quam quid fieri probabiliter potuerit, non quid debuerit, vel

vel factum demum sit, asseramus. Debuerunt quidem venire ex Asia primi regionum incolæ, quia hic degerunt parentes, à quibus reliqui prognati: sed uti primi isti terræ omnes regiones statim occupare non potuerunt, ita vel quâ viâ eorum posteri in has & illas oras, & quia non immediate omnes ex Asiâ venerunt, sed per loca, in quæ ipsorum majores concesserant, sic regio quidem, unde primi homines primò venerint, assignari ἐν πλάτει potest, non verò unde primi cujusque terræ incolæ, immediate videlicet, & viâ proximâ ac certâ, advenerint. Vel si certis id monumentis doceri possit, jam nullus vel exiguus supererit ulteriori indagini & quæstioni locus. Ex Asiâ quod ad genus & originem, si non proximam, saltem remotam, Americæ habitatores venisse inde etiam confirmari videtur, quod nuperis navigationibus constitit, occidentalem Americæ partem, quæ Asiam respicit, magis populosam, & incolis frequentem esse, quàm partem oppositam orientalem, quæ Europam spectat. Sed conjecturis omnia hæc constant, usque dum alia, quæ in Democriti puteo adhuc hærent, in lucem se protulerint. Nos nil certi determinamus, vel determinari posse arbitramur, ubi sola adferuntur, quæ non videntur prorsus improbabilia.

Ergo post primam & antiquissimam hominum à Dispersionis sæculo, דור־הפלגה dicunt Hebræi, in varia loca, forte & Americana, demigrationem, etiam sequentibus sæculis loca eadem à Phœnicibus, à Tartaris, à Scythis, à Norwagis, etiam Sinensibus, aliisque Indiæ populis, & Australibus, id est, aliis & aliis undequaque terris, Asiâ, & Africâ, & Europâ frequentatas terras Americanas fuisse, vel frequentari potuisse identidem, mihi quidem non negabitur. Non dico, neque dici debere arbitror, *omnes*, vel *primos* Americæ incolas ex hoc, aut isto solo loco prodiisse; sed ex variis regionibus, diverso tempore jam hos, tum alios, venire potuisse, aut venisse non videri improbabile. Quod in regione tam latâ & populosâ evenisse, aut evenire potuisse, haudquaquam mirum, vel insolitum. Ex Norwagiâ vel Groenlandiâ solâ aut primos, aut omnes venisse, haud vero simile: quia & longe plures comprehendit homines America, quam ut inde venerint, vel venire potuerint; & jam hic gentes erant variæ, antequam Norwagi Groenlandiam adirent, & hinc Americam. Sed iterum non video quid dicere impediat, ex Norwagiâ, & Groenlandiâ, vel per eam plures semper in proximam Americam perrexisse. Nec dubito, quin uti sub septentrionem videmus proximius coire Americam, & Asiam, (quis autem dicet, quomodo se habuerint terræ illæ olim, dum & hodie super eo

disputatur, & quæritur, an non sint contiguæ, neque freto admodum lato dissitæ?) istâ viâ plurimi in Americam quovis tempore transierint. Mitto argumentum ex similitudine hominum septentrionalium fere omnium. Atque uti multæ insulæ adhuc in mari Atlantico extant præter maximam Britanniæ, & Hiberniæ; nempe Terceræ sive Azores aut Flandricæ, Fortunatæ seu Canariæ, Capo Verde, quis fidem dabit non plures olim mari absorptas interiisse? cur non per istas & Europæis, & Africanis, ne ex solâ Asiâ videamur incolas quærere, aditus in Americam quoque dari potuit? Quomodo ex continente in insulam, eodem modo ex insulâ in continentem remotiorem Americam profectio potuit institui. Ne dicam, quod navigantibus nonnunquam accidit, ut casu in longinquas & minus notas regiones delabantur, sic etiam huc homines advehi tempestate potuisse. Nec difficilis largiar, à Phœnicibus, navigandi peritis, & hac arte celebribus, frequentatas oras Americæ, post Africanam, fuisse. Ab Austro uti adhuc incertum quo pacto se terra habeat, probabile autem conjungi cum Novâ Guineâ, ita ab hac etiam plagâ homines Americam ingressos qui ad fretum le Maire, & Magellanicum habitant, non omnino improbandum. Denique non prorsus & ubique divisum ab hoc orbe esse Americanum, ut non conjungatur alicubi, saltem non longe distet, quemadmodum cæteræ mundi partes contiguæ sunt, certe non ita dissitæ ut nullâ parte vel usum sui præbeant aliis, vel notitiam, non ægre mihi sinam persuaderi. Vel etiam si ubique diremtus à reliquo jam sit Americanus, quod non facile credo, semper verò tam late divisum fuisse, ut omnibus aliis quaquàversum pariter ignotus fuerit, & inaccessus semper, haud statuam. Id enim & contra mundi, ejusque partium usum, & hominum societatem ac commercium, primamque originem aut prosapiam, facere videtur. Quare & à septentrione, & austro conjungi Americam, saltem non multum divelli à terris aliis, propter Physicas & Geographicas rationes, præter experientiam recentium navigationum, mihi non improbatur. Etenim, quod Apostolus inquit, Act. 17. 26. Deus *fecit, ex uno sanguine omne genus hominum habitare omnem superficiem terræ, definiens præstituta tempora, & terminos habitationis eorum.* Loca definiit habitationis singulorum: unde communis sanguinis, atque communitatis habita semper ratio fuit. Deut. xxxii. 8. *Quum possessionem distribueret Excelsus gentibus, quum dispararet filios Adami, statuit terminos populorum, pro numero filiorum Israëlis.* Gentibus inter se dispartitis, solius Israëlis servata præcellentia fuit. Et quemadmodum ejus exigua admodum notitia fuit apud

apud Barbaras gentes, & harum apud Iſraëlitas, attamen non omnibus propterea pariter ignoti Iſraëlitæ, vel Iſraëlitis omnes: ſic quoque Europæis aliiſque multis potuit ignota fuiſſe multis ſæculis America, ut non idem fuerit omnibus vel ſeculis, vel ſeculorum hominibus. Quin uti Iſraëlis, & Iſraëliticæ poſtmodum terræ notitia vicinis conſtitit, ſic & Americanæ quid ni exiſtere potuit apud quoſdam, apud proximas gentes, propter illam hominum terrarumque ſocietatem inter ſe, quamvis non æque apud nos, vel quoſdam alios?

Dico ergo, variis *temporibus, & undiquaque*, & *quovis modo*, in Americam pervenire potuiſſe primos & ſequentes, ſive omnes horum, qui hodie eam incolunt, progenitores hoſpites. Neque enim una ibi gens, ſed variæ, & moribus ac inſtitutis longe diverſæ vivunt. Ut nec uno ex loco, aut tempore, vel omnes ſimul, neceſſe ſit adveniſſe. Denique nec uno modo: ſed terrâ alios, ſic forte primi; alios mari: nonnullos ex inſtituto, caſu alios in regiones illas fuiſſe delatos. Omitto quæ ab aliis, ex veteribus adducta loca & teſtimonia ſunt, ex Platone, Ariſtotele, Plinio, Æliano, tum Poëtis Homero, Horatio, Senecâ: ad probandum, non ita ignotas prorſus antiquis terras illas fuiſſe, quas obſcurius aliquando, aliquando clarius commemorârint.

Hæc ſcripſeram, quando in manus venerunt Cl. viri & Collegæ Georgii Hornii, ſummi Geographi, *de Origin. Gentium Americanarum* libri, in quibus eandem, quam poſuimus, tuetur ſententiam, *poſt diluvium, ex noſtro orbe, terra, mari, caſu, conſilio, diverſis temporibus & animalia & homines in Americam veniſſe*: quamvis aliquos ab adventu in Americam removeat, ſaltem eo, ut gentem hic condiderint, vid. Æthiopes, in Africâ; in Europâ, Celtas, Græcos, Latinos ſive Romanos; in Aſiâ, Indos; in univerſum Judæos, & Chriſtianos, & Muhammedanos: at in ſeptentrionalem Americæ partem, quæ primum culta, atque unde migratio inſtituta fuerit in meridiem, populos veniſſe, ex occidente Phœnices; ex ſeptentrionibus, Scythas; ex Oriente, Sinenſes: denique per intervalla acceſſiſſe & gentes alias.

Neque adfero, quod aliis placuit, Salomonis tempore frequentatas has regiones fuiſſe, quando claſſem inſtruebat, magnam auri vim triennii itinere adferentem, ex Ophir, quod exponunt *Peru*, leviter tranſpoſitis litteris. Et certum eſt, multum auri hic haberi. Verùm ſub judice lis adhuc, quæ terræ regio per Ophir intelligatur. Sunt quidem qui in Americâ meridionali eam conſtituunt, quemadmodum diximus, & contendunt

esse regionem Peru; vel in septentrionali ejus parte, ad mare Atlanticum, insulam *Hispaniolam*. Alii verò locant in Orientali Indiâ, quæ loca sunt satis remota à se invicem: sed & hic dissensus. Alii enim in regno *Pegu*: alii in aureâ Chersoneso, quæ hodie *Malacca*: nisi Chersonesus non nomen proprium videatur, sed commune regionum auriferarum, quare pluribus applicandum: Alii in conjunctis illis regionibus Ophir collocant. Quod in Commentario *de Ophyrâ regione* facit Caspar Varrerius Lusitanus: *quapropter omnem illam oram quæ Pegusiis, Malacca, & Somatra continetur, apud divinam Historiam, Ophyram regionem esse appellatam, facile contenderim.* Adde Cornelium à Lapide, in II. Reg. IX. Alii insulam *Taprobanam* pro Ophir accipiunt, quæ non est hodierna Sumatra, sed Ceilon. In quâ sententiâ est Samuel Bochartus, *lib.* II. *Geograph. S. cap.* XXVII. Omitto, qui Ophir in Africâ ponunt, in regione Cephalâ vel Sophalâ ad mare Æthiopicum; uti Chaldæus appellat navem Africanam, ספינת אפריקא quam in mari habuit Salomo. & Sophalenses id dicuntur legere in suis Annalibus. Quod autem præter classem Salomonis regiam, quæ in Ophir tertio quoque anno solvebat, in Scripturis aliquoties occurrat de auro Ophir, de alia Ophir, non remotiori Indicâ intelligendum esse, Bochartus existimat; sed de Ophir Arabicâ, in partibus aut confinio Sabæorum, apud Cassanitas. De quibus nunc non est dicendi locus. Et Tharsim, ad quam regiæ naves contendebant, in Oceano Indico ponit, Ophiræ, id est Taprobanæ proximam: uti aliam Tharsim, Hispaniam, vel Hispaniæ partem eam, quam Tyrii maxime frequentabant, Gades nimirum, & Tartessum. *lib.* III. *Geograph. cap.* VII. Bootius autem in Animadversionibus ad V. T. *lib.* IV. *cap.* VII. Tharsim esse Tartessum contendit. Et Pineda Hispalensis Jesuita, *de Rebus Salomonis*, *lib.* IV. *c.* XIV. Tharsim Salomonis quoque ad Hispaniam refert, & Gaditanam atque Hispalensem oram, Bæticam universam, sed potissimum Hispalensem: quod confirmare laborat variis tum autoritatibus, tum rationibus: & *cap.* XV. pergens in solutione objectionum, quæ in adversum adferri possint, contendit, post Levinum Lemnium, usum acus Magneticæ non omnino incognitum fuisse priscorum navigationibus, sed nostro tempore potius renovatum & expolitum: vel si omnino incognitus, quod non incredibile sit Veteres, quamvis imperfectiori & impeditiori modo, navigationes suas etiam per altum mare in longinquas terras, quas frequentarunt, instituisse. Forte quemadmodum artis Typographicæ, & pulveris pyrii conficiendi rationem, quamvis non per omnia eandem, viguisse etiam olim, ante earum rerum

usum

uſum Europæis familiarem, apud Sinenſes, diximus. Adeo nihil ſub ſole novum, dixit Salomon, de cujus claſſe & navigatione nunc agimus. Apud Minutium Felicem, *relinquenda verò Aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, vel quæ regant curſum navigandi.* Regionem verò Ophir Pineda, ſecus ac fecerat commentariis in *Jobum*, in iſtis de rebus Salomonis cenſet eſſe Americæ Peruanam.

Ut tamen obiter promam ſententiam, ſtatuo Ophir eſſe potius regionem Indiæ Orientalis auro feracem, & hinc antiquis dictam Cherſoneſum, Joſepho terram auream ἀπὸ τῆς χρυσῆς καλουμένης γῆς, neque unum ejus locum ſignificari, ſed varia à ſinu Gangetico inde, Pegu, Malaccam, Sumatram, Ceilon, uti hodie vocantur, & quæ aliæ ibidem metallorum, tum lignorum, & rerum aliarum feraces olim fuerunt, quas conſtat triennali Claſſis itinere Salomoni fuiſſe advectas. Verſio Arabica, in II. Reg. IX. 28. habet, *qui egreſſi ad regiones Dahlah, quæ ſunt in Indiâ, adſportarunt inde auri, &c.* Eadem cap. X. 22. *Semel ternis quibuſque annis accedebant naves ex India, advehentes argentum & aurum, elephantes, ſimias, & pavones.* & cap. XX. 49. *& Jehoſaphat fecerat naves in Tarſo, ut irent in Indiam.* Syrus, & Arabs 2 Chron. VIII. 18. dicunt urbem fuiſſe, *qui abirent in urbem Ophir.* Cumque dicatur 2 Chron. XX. 36. naves iviſſe Tharſim; ſimiliter ejuſdem libri cap. IX. 21. atque quod uno loco legitur, naves iviſſe in Ophir; alio, iviſſe Tharſim, quemadmodum 1 Reg. XXII. 49. de navibus Jehoſophati regis dicitur, iviſſe in Ophir, & 2 Chron. XX. 36, 37. iviſſe Tharſim: ſic & in verſionibus tranſponuntur Ophir, & Tharſis, & in commentariis ſæpe: atque in ſacrâ hiſtoriâ & idem temporis intervallum, triennale nimirum, tribuitur navibus his & iſtis, atque eædem merces iis narrantur fuiſſe advectæ. Unde forte colligas, vel eandem utrâque voce regionem deſignari, quod multis placet, vel ſaltem vicinas. Quid ſi dicamus, Tharſim urbem fuiſſe in regione Ophir auri ferace? Vocantur naves Tharſis: quod non neceſſe eſt explicare ſimpliciter & ubique, in illâ inſulâ factas, de quacunque inſula demum intelligatur: quia exponitur, iviſſe Tharſim: ſed eſt, naves Tharſenſes, ſive Orphirenſes, quæ nimirum eò commeare ſolebant. Uti ſi dicam naves Indicas, Hiſpanicas, quæ ad iter & profectionem in oras illas adhibentur, forte etiam iſthic factas. Sed de his ſatis.

Præſentem quod ſpectat Americanorum religionem, primùm qui degunt in *Novâ Franciâ*, Diabolum habent ut Deum, licet non adorent; & Magicis artibus ſupra modum indulgent.

Qui juxta flumen *Sagadahoc*, malignum spiritum venerantur *Tacito* appellatum, qui illos singulis noviluniis vehementer agitat, & cogit ad sui cultum, nec ignorant ipsi malignum esse.

Incolæ *Virginiæ* multos faciunt Deos, quos appellant *Mantoac*, sed diversorum graduum, unum autem illorum principem & magnum, qui fuerit ab æterno. Hunc, ajunt, quum constitueret mundum condere, fecisse primùm sibi Deos alios, quibus, tamquam instrumentis, uteretur in mundi creatione, & gubernatione: postea Solem, Lunam, Stellas, tamquam inferiores Deos condidisse, & omnes illos formam habere humanam, eorumque imagines vocant *Kevvasovvock*, & in templis collocant, ac ædiculis, ubi orant, cantant, & sacrificant. Animarum credunt immortalitatem, easque à corpore solutas, secundum opera quæ fecerunt, deferri ad cœlum, habitaculum Deorum, ubi perpetuâ fruantur felicitate; vel in ingentem puteum subterraneum detrudi ad ferendas pœnas, in parte regionis Occidentali, ubi perpetuò urantur, quem appellant *Popogusso*. Alii præcipuè venerantur Diabolum, quem *Olo* vocant, cujus imaginem in oratoriis habent terribili admodum formâ.

Floridani, qui ad mare degunt, videntur inprimis Solem venerari: ante cujus ortum se abluunt, uti & post occasum: neque cibum capiunt, antequam id peregerint. Alii intra continentem, venerantur Numen quod *Aguar* appellant & habitare credunt in cœlo, atque pluviam ipsis largiri, & alia ad vitam necessaria.

Qui juxta *Cevolam* aut Cibolam, præcipue aquam venerari creduntur, quæ sementi dat incrementum.

Mexicani primò colere soliti fuerunt immanem Deorum turbam, bis mille referunt, inter quos duo præcipui *Vitzilopuchtli*, & *Tezcatlipuca*, Dii fratres, quorum alter rerum providentiæ, alter bellis præerat: alios aliarum rerum præsides & faciunt, & colunt: ipsum etiam Diabolum variâ, sive turpi, sive horrendâ specie: eosque humanis placant hostiis, præsertim solem & lunam, præcipua ipsorum idola. De quibus videndus Lopet de Gomara, *histor. occident. lib.* II.

Qui in meridionali Americâ *Darienem* provinciam habitant, inprimis Diabolum invocant, horribili formâ ipsis apparentem. Unum tamen in cœlis credunt Deum, nimirum *Solem*, *&* *Lunam* ipsius conjugem, quos religiose colunt.

In *Vraka* habent idolum *Dabaibæ*: quam matrem ferunt Dei Creatoris omnium, eique immolant mancipia.

Eadem

Eadem erga Solem & Lunam religio viget apud incolas *S. Marthæ*, & *Cumanæ*: quumque tonat, valde ſibi metuunt, Solem iratum arbitrantes. Præterea inter idola potiſſimum colunt aliquod figurâ crucis S. Andreæ, quo muniri ſe credunt adverſus Dæmones nocturnos, & appendunt infantium collis.

Qui inter *Oronoquem*, & flumen Amazonum, incertis ſedibus vagantur, habent magos, qui medicinam exercent, & præſagiis variis ipſos terrent ac deludunt, quaſi vitæ mortiſque arbitri eſſent, ideoque magna apud illos pollent autoritate. Cæterum Solem ac Lunam venerantur quidem, & vivere exiſtimant, non tamen adorant, neque iis immolant quidquam.

Alii colunt numen *Tamoucum*, quod in ſuperiore aëris parte degere credunt, & inferiora regere pro arbitrio: animas defunctorum, qui bene vixerunt, transferri ad cœlum, quod *Caupo* vocant; qui vero malè, ad *Soy*, in terræ viſcera. Defuncto è Primoribus alicui mancipium cædunt ſuum, ut ipſi quoque miniſtret in vitâ alterâ.

Marashavvaccæ habent idolum ſaxeum, in æde ad hoc factâ; formam hominis repræſentans, ſedentis ſuper calces ſuos, divaricatis genubus, palmis explicitis, atque hiante ore.

In regione interiori, quam flumen *Magdalenæ* ſecat, vocatur hodie novum regnum Granadæ, Barbari plerique venerantur Diabolum, cui ſtatuas fabricant, atque immolant captivos.

Apud *Braſilienſes* exigua admodum religionis profeſſio: Deum *Tupa* vocant; inde tonitru *Tupa cumunga*, id eſt, ſtrepitum factum à ſupremâ excellentiâ; fulgur autem, *Tupa Beraba*, ſplendorem excellentiæ. Cœlum, & inferos videntur ignorare: quamvis animas, poſt hominis mortem, ſupereſſe credant, & converti nonnunquam in dæmones, & ad campos irriguos, arboribus amœnè conſitos tranſferri, & hic agere choreas. Spiritus malignos impenſe metuunt, quos *Curipira*, id eſt, numen montium; *Manachera*, id eſt, numen viarum appellant. *Marangigoana* non ſignificat numen, ſed animam ſeparatam, vel aliud quid inſtantem mortem annuncians, quod adeo metuunt, ut interdum illius terrore exanimentur. Multos fovent apud ſe Magos ac præſtigiatores, quos *Page* nominant. *Caraiba* illis eſt poteſtas patrandi miracula: quare Luſitanos appellabant Caraibas, quando ipſorum aliqua videbant opera captum ſuum ſuperantia.

Chilenſes jurare per Dæmonium, quod *Eponamon* vocant, quando fidem ſuam obſtringere volunt, accepimus.

Peru-

Peruviani potissimum colunt *Pachacamac*, creatorem omnium, secundo loco *Solem*; cui sororem attribuunt *Lunam*: tonitru & fulgura appellant *executores Justitiæ solis*. Ille ipsis Deus est incognitus & invisibilis; hi noti & visibiles. Primus Ynca sive Rex Peruvianorum Manco Capac cum alia suæ genti præstitit, tum hoc præcipuum, quod à multitudine Deorum illos revocavit ad cultum solis: cujus se dicebat esse filium, ac proinde de sole quum loquuntur, eum appellant suum Patrem: quod præter Yncas alios citra blasphemiam non licet, sub pœnâ lapidationis. Ita refert in elegantissimâ Historiâ Yncarum, eorum ultimus, qui ad Christianismum conversus fuit, & in Hispaniam abductus Garcilasso de la Vega, ex ore cum matris suæ, tum avunculorum quæ ipse audivit adhuc puer, quum illi singulis fere hebdomadis ex tyrannide Atauhuallpæ superstites Matrem suam inviserent in primariâ urbe Cotco degentem, & cum dolore multo ac lacrymis commemorarent Majorum suorum originem, & facta. Natus ipse, octavo anno post debellatum patrium regnum ab Hispanis, ad vigesimum suum illic vixit, & factus Christianus, aliquando alios, uti testatur alicubi, præ necessitate baptizavit. Anno autem ætatis suæ decimo septimo in tali amicorum suorum congressu ad Avunculum accedens, & in prima gentis suæ initia inquirens, ita retulit Ynca suo Nepoti: quod quum gens esset rudis, inculta, barbara, & homines ferarum instar viverent inter se, soli patri suo sortem illorum miserenti visum fuerit in mundum & ad ipsos mittere duos ex suis liberis, vid. filium cum filiâ, qui de omnibus solis erudirent tam ad vitam communem, quam ad mores & pietatem spectantibus, præsertim cultum solis, tamquam Dei sui illis persuaderent. Quem in finem illos instruxit virgâ aureâ, quam in terram figerent ad explorandum locum in quo ex voluntate Patris sui Solis deberent consistere, quod quum alibi sæpius sine fructu fecissent, terrâ illam virgam nequidquã admittente, tandem isthic ubi urbs imperii Cotco erat, virga ad terram appulsa eamque altius ingressa signum dedit sedis & imperii ibi figendi: ubi duo illi solis liberi ex mandato Patris sui homines circumquaque docuerunt rationem vitæ & religionis. Fuerunt illi filii Solis & Lunæ primi, sive primus rex & regina, Manco Capac & Coya Mama Oello Huaco, frater ac soror, quemadmodum parentes sui Sol & Luna, unde & sequentes Yncæ sorores suas soliti ducere uxores: etiam ad conservandum in suâ familiâ imperium, & sanguinem, cujus prosapiæ, omnino purum. Coya Mama significat *Regina mater: nam Mama* est *mater*. Quapropter in rebus Peruvianorum distinguendum est duplex, vel triplex potius seculum, primum

agreste

agreste & barbarum ante regnum Yncarum, tum quale fuit sub *Yncis*, denique sub *Hispanis:* ex quorum confusione, nempe duorum priorum, varia illis nonnunquam adscribuntur, quæ discrimine habito & temporum, & locorum duntaxat vera sunt. Ante regnum Yncarum non tantum innumeros coluerunt Deos, & naturales sive ex naturâ sumtos, arbores, fructus, lapides, animalia, & quæ istius generis, sive factos, sed & humanis hostiis eorum cultum prosequebantur; quod non ita post factum. Ita ut vehementer errent qui promiscue illa iis adscribunt, quæ in illorum aliquibus, & aliquando non habuerunt locum, Yncis in hoc laborantibus, ut & ab idolis illis innumeris ad cultum Solis, & ab hominibus mactandis suos sedulo avocarent. In quo suos mores Mexicanis, in collatione & æmulatione duorum illorum vastissimorum regnorum, longe præferebant, qui & sacrificiis humanis, & carnibus in esu suo delectabantur, secus ac Peruviani, sub dominio Yncarum, qui Soli quoquepropter innumera ejus in homines beneficia, sacrificabant, sed de animalibus, & herbis. Loco omnium aliorum Deorum Peruviani colebant unum Solem, eique templa multo auro magnificè splendentia extruebant: inter quæ famigeratissimum templum Solis Cotcense, sive in imperiali urbe Cotco, ubi hodiè est ecclesia S. Dominici: olim ex puro auro & Solis simulacrum, & mensa aurea, & ipsi muri deaurati erant, auro superba omnia & deornata. Ibi & aliæ ædes ex auro sacræ erant Lunæ, Stellis, Tonitru, Fulmini, & Arcui cælesti, denique domus Virginum religiosarum Solis. Cumque nefas apud ipsos haberetur intueri Solem, censentes rem indignam esse oculos defigere in faciem sui parentis, & reprehensus eo nomine à sacerdote summo fuisset rex Huyana Capac, quod hoc facere sustineret, respondit ille sacerdoti, qui erat avunculus suus, quærebatque, num quidem ullus esset ita temerarius, qui ipsum pro lubitu suo deturbatum throno constringeret iter aliquod suscipere, in quo curreret indesinenter? iterum, num subditorum ullus jussus à se currere Chili usque, id facere detrectaret? quod quum negasset ille utrumque, regerit, non esse credibile Solem patrem suum esse summum Deum, quandoquidem hoc si esset, non ita se continuo cursu defatigaret, sed subinde etiam quiesceret. Ita id Garcilasso refert lib. 9. Commentarii regii, sive historiæ Peruanæ, cap. 10. Acosta autem, lib. 5. cap. 5. omisso Regis nomine, aliquem istorum Regum ita dicit argumentatum fuisse, Solem non esse Deum, quoniam Deum oportet esse magnum dominum, qui sua faciat non festinando, & absoluto cum imperio, quum Sol non desinat currere, & se in cursu suo valde præcipitare, quod arguat

ipsum non esse Deum. Hinc & alium habent Deum supremum & invisibilem, quem, instar ignoti Dei Atheniensium, colunt *Pachacamac*, quod significat proprie animam mundi, quem & mundum creasse statuunt, & soli dedisse istam supra reliqua astra excellentiam, ob quam etiam pro Deo coli & adorari debeat, ad quem se ire dicunt à morte, atque apud eum conquiescere: quod creditum quoque Mexicanis. Nam animarum non credunt tantum immortalitatem, sed si Garcilassum audimus, *lib. 2. cap. 7.* etiam corporum resurrectionem, sed in hanc iterum vitam: neque ille solus hoc de iis testatur, sed quoque alii. Atque illa ab Yncis, sive Regibus suis didicerunt Peruviani, in primis ab illorum primo Manco Capac: qui inter alia & hoc docuit subditos suos, ne quis alteri faceret, quod nollet factum sibi: abrogavit polygamiam, & alia ad bonum Reip. constituit egregia. Sic etiam Ynca Pachacutec contra adulteros, blasphemos, latrones edixit varia; quod liberorum matrimonia citra parentum consensum essent irrita; adulterium esset capitale, & similia. Denique illam pauperum curam gesserunt, & adeo hoc sibi tum proprium, tum gloriosum putarunt Yncæ, ut elogium inde consciverint *Amatorum pauperum.* Quod Huayna Capac, parens Huascaris & Atahuallpæ fratrum, cum quibus Yncarum regnum concidit, & transiit ad Hispanos, tanti habuit, ut suis paulo ante mortem commendatâ & justitiâ & clementiâ erga subditos, hoc argumento uteretur, ut ne perderent gloriosum à Majoribus traditum ipsis titulum *amatorum pauperum.* Fuit ille Huayna Capac qui prædixerat adventum peregrinorum in istas oras, quæ prædictio credita potissima recensetur causa deperditi imperii, major certe ipsis armis Hispanorum. Cæterum relictis duobus filiis, minoreque Atahuallpa amato supra majorem natu Huascarem, traditoque ei regno Quitâ, orta hinc inter fratres æmulatio & diffidia, deinde bellum, quo captus ab Atahuallpâ Huascar, & miserè diu habitus, cum totâ familiâ regiâ, quam crudeliter Atahuallpa exciderat, advenientibus interim Hispanis, Huascar tandem quoque jussu fratris trucidatus, & ipse Atahuallpa ab Hispanis, extinctum Yncarum regnum fuit & translatum in Hispanos. Quorum bella cum Indis alio volumine prolixe tractat idem Ynca Garcilasso de la Vega. Referunt historiæ, atque ex iis Joachimus Brulius, *Historiæ Peruanæ. lib.* II. *cap.* v. Atahuallpam, quem vulgò Atabalibã vocant, Vincentio de Valverde, Deum & Christum sibi annuncianti, dixisse, sequitur autem in Historiâ passim Autorem alium, nempe Antonium de la Calancha, natione Peruanum, & religione postmodum Augustinianum: *Pachamacum habemus credimusque cuncta produ-*

duxisse: solem & lunam benefica in mundum universum Numina veneramur: immortales sunt, nec pro misero vestro Deo crucifixo & mortuo deserendi. Cui responsurus Pater, Breviarium porrexit, affirmans, eo omnia probari. Quod Atahuallpa diligenter intuens, & volvens ac revolvens, tandem, quia locuturum sperabat, vel signum aliquod pro responsione editurum, in terram indignabundus projecit. Rectius certe, quam qui eo illum convertendum stulte putabat. Sic videlicet cum miseris illis actitarunt Hispani, & cum ipso illo Rege, qui omnium ditissimus, Caziquarum suorum humeris, aurea sellâ, portabatur, & incredibilem auri vim secum habebat, cujus magis opibus inhiabant avari & crudeles, quam conversioni; corpori, quam animæ. Nam post contemtum Breviarium, Vincentius satis causæ datum arbitratus, milites in Regem ejusque exercitum incitavit, & Franciscus Pizarrus dux ipse Regem summis crinibus prehensum, quos prolixos gestabat, in terram dejecit, & abduxit captivum, cæsis quinque Indorum millibus. Quod prælium incidit in a. cIↃ IↃc xxxII. cumque eo desiit Yncarum, sive Imperatorum Peruvianorum series, qui post Caziquas regnarunt, & quorum decimus tertius Atahuallpa, post patrata varia scelera, occisos fratres quadraginta tres, & natu majorem Guascarem superatum, postea quoque occisum, regnum obtinuerat. Vocatum autem illum Cusi Guascar referunt, quod significat *funem voluptatis*, ideo quod eodem, quo nascebatur, tempore, auriferi Peruviani perfecerant funem aureum toto regno decantatum, ejus cassitiei & longitudinis, ut sexcenti Orejones, qui sunt inter Peruanos potentissimi, eum non possent elevare: quem postmodum dicuntur conjecisse in lacum, ne in Hispanorum manus perveniret. Ipse verò Atahuallpa nequidquam promisso tanto auri cumulo, quo ingens in Cajamalcensi aulâ regiâ atrium impleri posset ad tantam altitudinem, quam Pizarrus stans erectâ manu posset attingere, & frustra postulans, ut in Hispaniam mitteretur, lubentissime isthic curaturus ignoti Regis equos, quos nec aluit America, nec antea viderant Americani, & exprobratâ Hispanis fractâ fide, rebellionis accusatus, eodem anno v. Nonas Majas strangulatus primo, inde ustulatus flammis fuit. Atque ita intercidit vetus Peruanorum, & Yncarum imperium, transiitque ad Hispanos. De quorum, dubium an avaritiâ, an crudelitate majori, ut Peruani, ut & alii Indiæ populi ingemuerint & conquesti sint coram omnibus, ipsi Papistæ testes sunt admodum locupletes: interque eos inprimis, ipse quamvis Dominicanus, Bartholomæus de las Casas, episcopus Chiappensis in Americâ, singulari hujus argumenti li-

bro Hispanico, qui & Latinè legitur, & Belgice, ad Carolum v. *Destructio Indiarum:* motus inter alios *misericordia inexplicabilium calamitatum, quibus ab Hispanis Indi opprimebantur, verberibus, cædibus, bonorum spoliatione, intolerabilibus tributis, onerum importabilium vectatione, damnatione ad metalla, injustâ piscatione gemmarum, quibus crudelitatibus myriades Barbarorum in toto novo orbe, Hispaniola, Cubâ, novâ Hispaniâ, Jamaicâ, Peruviâ, aliisque seu insulis, seu continente, interierunt,* uti scribit de eo Brulius, lib. III. cap. III. qui & lib. IV. cap. VI. hæc ex illo Casæ libro adducit Hispanice primum, quæ dein Latinè vertit, quare nobis etiam non minus describenda: *à principio usque in hodiernum diem non magis solliciti fuerunt Hispani, ut illis gentibus Jesu Christi fides prædicaretur, quam si essent canes, aliave animalia bruta. Quin potius expressissime Religiosos multis afflictionibus persecutionibusque illatis, ne prædicarent, prohibuerunt, arbitrati hoc fore acquisitioni auri divitiarumque, quas insatiabili sibi cupiditate promittebant, impedimentum. Neque major modo, quam fuerit à centum annis, in totis Indiis est Dei cognitio, ignorantibus an sit ex ligno, an cœlo, an terrâ; si modo novam Hispaniam, in quam Religiosi intrarunt, quæque non nisi minimus est Indiarum angulus, excipias. Atque ita perierunt, pereuntque omnes sine fide & Sacramento.* Et hæc de Peruanis. Ubi obiter de nomine notandum, non esse verum hoc, aut proprium, sed ab Hispanis datum, qui responsum indigenæ, ab illis rogati, quodnam esset ipsorum nomen, & suum dicentis esse Beru, illi & male audiendo & explicando, terræ nomen putarunt esse Peru: alii scribunt, eum respondisse Pelu dictam, quam Velu fluvius irrigavit; unde levi errore unius litteræ Hispani fecerint Peru: antiquum autem nomen fuisse, Tavantinsuju. Quo magis arguitur eorum temeritas, qui ex similitudine vocum Peru, & Ophir, per litterarum metathesim, putant Americam esse veterem Ophiram.

De *Tapuyis* Vossius, in Addendis ad *lib. I. de Idolat. Gentil.* ex Christophoro Arcissewkio: quod gens est valde inculta & effera, quæ humanis vescitur carnibus: duplex statuit Numen, bonum, ac malum: bonum, quod affligit neminem, at bene facit omnibus, & propterea non necesse putant adorare ac colere, quia sponte satis est beneficum; malum verò omni cultu prosequuntur & invocant, ne noceat, quandoquidem iracundum est, & cultum sui negligentes male perdit. Non iter instituunt, vel tendunt in hostem, nisi prius malo numine bene consulto & placato.

LIBER SECUNDUS, DE CONVERSIONE INDORUM, & Gentilium.

CAPUT PRIMUM.

De Patribus Græcis & Latinis, qui adversus Gentiles scripserunt.

POst expositam, uti ferebat argumenti & instituti ratio, Gentilismi *Historiam*, sequitur altera commentationis nostræ pars, *Disputatio*, super illis capitibus, quæ in Gentilibus reprehendimus, & tum *religionem* concernunt erga Deum, tum *mores* & vitam inter homines.

Et duo quidem hic sunt agenda: *errores* ac vitia animis eorum evellenda; & salutaris *veritas* tandem instillanda est; quibus rebus constat ea, quam intendimus, ipsorum conversio. In priori parte vindicandus erit imprimis *Decalogus*: in alterâ docendum *Euangelium*, quod quo promtius recipiant, tollenda erunt præjudicia, quæ adferunt sive adversus Dei *Verbum*, sive *Religionem Christianam*.

Hæc autem quo felicius à nobis fiant omnia, haud incongruum videtur præmittere seriem & catalogum *Scriptorum* adversus Gentiles, seu Veterum, seu Recentium; unde constare poterit, & quid egerint alii, & quid nobis restet, tum quomodo, quibus armis, & successu Gentilismum oppugnarint, & oppugnandum esse docuerint. Eâdemque operâ videbimus τὰ βάθη omnis retrò Gentilitatis, quam sic detexerunt, prostituerunt, & exarmarunt veteres Theologi, quorum plurimi in illo cæno paulò ante hæserant, & jam melius resipuerant conversi ad Deum & Christum, ut non ab ipsis magis Gentilibus ex eorum scriptis instruendus sis, de ipsorum sacris & statutis, quam à Christianis illis, apud quos simul videas illorum vanitatem & stultitiam copiose admodum demonstratam.

Atque ut à Veteribus incipiamus, primus, cujus contra Gentiles scripta extant, est *Justinus* Martyr, initio Philosophus Platonicus, quum verò nec in hac, nec in reliquis Philosophorum sectis acquiesceret, Christianus

factus, pro Chriſtianâ fide libros plures ſcripſit, & tandem à Creſcente, philoſopho Cynico, accuſatus, quem ἀφιλόσοφον & φιλόκομπον appellat; ad martyrium ductus, & à Ruſtico præſide ſecuri percuſſus fuit Romæ, anno Domini CLXIII. Etiam de ſe teſtatur, quod maxime ad fidem motus fuit visâ admirabili illâ & inconcuſsâ Chriſtianorum pro religione ſuâ, in quibuſvis calamitatibus, & ferendâ morte, conſtantiâ.

Hic pro fide, *adverſus Gentes*, ſcripſit libros quatuor. In *Paræneſi* ad Græcos, præcipuè Poëtas perſtringit, & eorum τὴν γελοιοτάτην περὶ θεῶν θεογονίαν, præſertim ex Homero producens, quæ ille infanda, & propudioſa de Diis, eorum jurgiis, querelis, amoribus, perjuriis, pugnis & bellis affatim habet, τόσσος ἄρα κτύπος ὦρτο θεῶν ἔριδι ξυνιόντων. Deinde quia ſagaciores à Poëtis provocabant ad Philoſophos, ut magis ſanos & ſerios rerum ſuarum auctores, etiam hos aggreditur, oſtenſo primùm diverſo illorum, de primis rerum Principiis, conflictu, Thaletis, Anaximandri, Anaximenis, Heracliti, Anaxagoræ, Archelai, Pythagoræ, Epicuri, Empedoclis, non omiſſis Platone, & Ariſtotele. Tum ad doctrinæ noſtræ ſcriptores deſcendit, quos oſtendit inter ſe de rebus ſuis non diſſentire, & omnibus Poëtarum ac Philoſophorum ſcriptis eſſe multum antiquiores, præſertim Moſem, cujus autoritatem ex ipſis Græcorum monumentis confirmat, Polæmone; Apione, Ptolomæo Mendeſio, Hellanico, Philochoro, item ex Caſtore, Thallo, Alexandro Polyhiſtore, Diodoro, præterquam ex Joſepho, & Philone. Probat etiam, præcipuos Gentilium Magiſtros, Orpheum puta, Homerum, Pythagoram, Platonem, in Ægyptum peregrinatos, & reliquias ſapientiæ Hebraicæ inde reportaſſe, quibus doctrinas ſuas exornarunt.

In *Oratione* ad Græcos breviore, turpitudinem Deorum profert, & exagitat: at in utrâque pro Chriſtianis *Apologiâ*, de noſtrâ agit doctrinâ & religione, oſtendens, quàm indigna ſit, ut propter eam Chriſtianos odio habeant & perſequantur; tum quam falſa, quæ in eos confinxerant Gentiles, & ſpargebant, crimina, de promiſcuo inter ſe concubitu, cæde, & neſcio quibus infandis facinoribus.

Libro de *Monarchiâ*, Dei unitatem, creatum ab ipſo mundum, deducit ex ipſis Gentilium ſcitis & teſtimoniis. De libris autem *Quæſtionum Chriſtianarum*, ad Græcos; & *Quæſtionum Græcanicarum*, ad Chriſtianos; uti & *Epiſtolâ ad Diognetum*, quamvis iis de Gentilium rebus diſputet, quia non exiſtimant multi eſſe Juſtini, nihil dicimus: cenſuram alibi dedimus, *de Theologiâ Patrum*.

Athenagoras, Justino coævus, & quoque Philosophus antea Atheniensis, Christianus factus luculentam scripsit *Apologiam*, quâ imprimis vulgatas illas & famosas in Christianos jactas à Gentilibus calumnias refellit, de ipsorum impietate, Thyestæis epulis, & promiscuo coitu; tum & egregiè perstringit illorum Deos. Librum item fecit *de Resurrectione mortuorum* contra Gentiles, quo illius veritatem abunde vindicat & tuetur: legitur in Orthodoxographis, & Bibliothecâ Patrum.

Theophilus, Antiochenæ Ecclesiæ episcopus a. CLXXII. perscripsit ad *Autolicum*, Christianæ religionis calumniatorem strenuum, libros tres: quorum primô probat Gentilibus Deum, & creatum ab ipso mundum, ejusque providentiâ regi & gubernari: tum adversus ipsorum Deos disputat, quod & facit libro secundo, ubi & V. T. exponit historiam: at tertio instituta inter Gentilium & Christianorum doctrinam comparatione, hujus præ illâ commonstrat dignitatem & præstantiam: simul & tritas diluit calumnias, de quibus est, ut aliquem loquentem audiamus. Sic ergo Theophilus: φασκόντων ὡς κοινὰς ἁπάντων οὔσας τὰς γυναῖκας ἡμῶν, *Ajunt enim nostras uxores esse communes, & promiscuo concubitu nos uti criminantur. His accedit, quod crimini nobis vertunt, quasi nec à propriis sororibus nobis temperemus, verùm & has incesta libidine temerario ausu violemus. Istud præterea & crudelissimum & immanissimum est, quo nobis intendunt crimen dum impio ore garriunt, nos humanis vesci carnibus: nec cessant nostram religionem seu doctrinam maledictis incessere ut nuperam, & omni veritate vacuam, quam nec nos, si controversia exoriatur, satis luculentis demonstrationibus tueri possimus. Adhæc nostram doctrinam nihil aliud quam stultitiam esse & meras nugas cavillantur.*

Tatianus Assyrius, Justini Martyris discipulus, etiam antea Gentilis, sed ad fidem conversus sacrorum librorum lectione, contra Græcos scripsit *Orationem* doctissimam & elegantissimam, ubi & præceptoris sui faciens mentionem, inquit, ὁ θαυμασιώτατος Ἰουστῖνος: ostendit autem Græcorum sapientiam, quâ immodice gloriabantur, non apud ipsos natam, sed à Barbaris acceptam esse: per Barbaros intelligens extraneos omnes, non Græcos, quomodo & seipsum nominat Barbaræ Philosophiæ sectatorem, Ταῦτα ὑμῖν ὦ ἄνδρες Ἕλληνες ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς συνέταξα. *Hæc vobis, ô Græci, Tatianus ego Barbaræ Philosophiæ sectator composui, natus in terra Assyriorum, & vestris primùm studiis imbutus, deinde vero illis quæ nunc fovere me profiteor.* Hæc in fine, ante dixerat, *& qui Anacharsim Scytham non rejicitis, nunc etiam non indignemini institui ab illis, qui Bar-*

Barbaram disciplinam sequuntur. Recipite dogmata nostra, & saltem nos dicentes audite, uti divinationem apud Babylonios, vel saltem uti quercum vaticinantem auditis. Tum etiam collatione factâ inter nostram & Græcorum doctrinam, illam & meliorem & antiquiorem docet, quanto Moses, universæ Barbaricæ Philosophiæ auctor, Homerum Poëtarum & Philosophorum apud Græcos principem, antecedit; antecedit & Linum, Philammonem, Thamyridem, Amphionem, Musæum, Orpheum, quem monet Poëmatum, sub ejus nomine legi solitorum auctorem non esse, sed alium, Onomacritum Atheniensem; addit & Epimenidem Cretensem, Aristæum Proconnesium, Horum, Samium, quibus, quamvis Homero antiquioribus, Moses tamen longe præcellat & sit anterior.

Clemens Alexandrinus, circa a. CXCII. scripsit *Protrepticon* ad Gentes, & libros *Stromatum*, quasi stragularum seu varie contextorum vestimentorum diceres, & veræ Philosophiæ, uti ipse loquitur, Commentarios: quibus nescio an accuratius, & doctius res ac religionem Gentilium exponat, an confutet. Certe ex nullis Auctoribus, ne quidem Gentilium ipsorum, melius, quæ ad sacra vel Philosophiam Gentilem faciunt, ediscas, quam ex eruditissimis & elaboratissimis istorum Patrum scriptis. Neque tantum Gentilium doctrinas & instituta convellunt, sed & veritatem doctrinæ Christianæ ingerunt, pro communi ferè omnium, adversus illos scribentium, methodo.

Hæc Patrum *Græcorum* sunt. *Latinorum* primus *Tertullianus* qui extat, sub Severo principe, & Antonio Caracallâ, composuit circa ann. CXCIX. insigne & laudatissimum *Apologeticum* ad Gentes; præter libros ad *Nationes*, à Gothofredo primùm editos. Juxta alia, id vehementer expostulat, quod Christianorum nomen innocuum exponeretur vulgi odio, & magis hoc quod appellarentur, quam quod essent Christiani, Gentiles insectarentur, non cognitum, non examinatum antea, imo cognitionem rerum declinabant, ne non odisse possent. *Quid enim iniquius*, inquit in Apologiâ, *quam ut oderint homines quod ignorant? etiamsi res meretur odium. Tunc etenim meretur, cum cognoscitur, an mereatur. Intelligere potestis, non scelus aliquod in causa esse, sed nomen. Bonus vir Cajus Sejus, sed malus tantum, quod Christianus.*

Minutius Felix, incertum quo tempore vixerit, alii Tertulliano æqualem faciunt, qui obiit a. CCXVII. alii Frontoni Oratori, qui sub Antonino Pio vixerit, & proinde collocant ad a. CLXX. propterea quod Frontonem obiter memorans, dicat, *sic de isto & tuus Fronto, non ut affirmator testimo-*

monium fecit, sed convitium ut orator adspersit. Quæ neque talia sunt, ut non utrumque & tempus & auctorem attingere Minutius potuerit. Quamvis & quem Frontonem designet, etiam ambigatur. Non verò dubito, quin post Tertullianum vixerit, à quo nonnulla videtur mutuatus. Cypriano an anterior fuerit, quod visum Wowero, Trithenio, Rigaltio; an posterior, quod Baldunio placet; incertum. Coævum dicere, nil vereor: quamvis propter Hieronymum, qui in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum fere ordinem temporis etiam servat, præponam Cypriano; quem quidem etiam alibi post Tertullianum & Cyprianum nominat in Apologiâ ad Pammachium, sed, ubi non necessaria erat temporis cura, & forte veritus fuit discipulum Cyprianum à Magistro Tertulliano divellere. Paria multa habent Minutius, in Dialogo; & Cyprianus in Tractatu, de idololatriâ. Quin neque omnino respuendum, quod Wowerius indicat, esse qui Cæcilium Minutii, putent eundem esse cum Cæcilio Cypriani, à quo hic cognomen accepit. Primus verò, qui errorem detexit libri hujus adscripti Arnobio, pro octavo suorum adversus Gentes, & non Octavio, fuit doctissimus præcedenti sæculo I C. Balduinus, a. cIↃ IↃLX. quando Minutium, cum Prolegomenis suis, Heidelbergæ edidit; qui cum reliquis in Auctorem notis, & commentariis doctissimorum virorum editus nunc à doctissimo pariter, & prioribus suo merito adjungendo Jacobo Ouzelio, amico Clarissimo. Etenim Arnobius duntaxat libros septem, non octo fecit; & expressissime Minutium Felicem, Octavii auctorem memorant Hieronymus, & Lactantius. Est verò Octavius, vel Octavii hominis Christiani disputatio cum Cæcilio ethnico, autore Minutio, insigni Romæ causidico, tantâ refertus eruditione, ut Hieronymus, in epist. ad Magnum, dicat, *quid gentilium Scripturarum dimisit intactum*? Cæcilius tuetur, *omnia in rebus humanis dubia, incerta, suspensa: magisque omnia verisimilia, quam vera* esse. Tum providentiam negat, & adscribit omnia fortunæ: *quod si mundus divina providentia, & alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dionysius regnum; nunquam Rutilius & Camillus exilium, nunquam Socrates venenum.* Deinde & vulgares in Christianos calumnias iterum profert: eorum stupra scilicet & incestus; quod caput asini venerarentur, & sacerdotis colerent genitalia; quod humano sanguine & carne vescerentur, ac nescio quæ non: denique resurrectionem mortuorum in Christianis ridet & impugnat, vocatque per contemtum, religionem eorum anilem superstitionem. Ad quæ singula Octavius diligenter ac copiose respondet, eo felicius quo ipse Ethni-

cus olim eadem crediderat, quæ nunc in aliis confutabat: *nobis ipſis pœnitentibus credite: & nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, convivia inceſta miſcerent.*

Origenes, ob invictum animi robur, & indefeſſam diligentiam Adamantius & Chalcenterus dictus, atque Alexandriæ martyr obiit a. CCII. die Aprilis XXII. adverſus *Celſum* calumniatorem, qui libros ſuos titulo *Verorum Sermonum* φιλαληθεῖς prænotabat, exaravit libros octo, in fidei Chriſtianæ defenſionem. Quorum primo meminit Tatiani, ejuſque Orationis, ſuprà nobis memoratæ, & autores adducit de Moſis antiquitate perhibentes teſtimonium. Adfert & Erippum, in primo de Legumlatoribus dicentem, quod Pythagoras Philoſophiam ſuam ab Judæis accepit; inque idem, Hecatæi hiſtorici librum, de Judæis. Libro ſecundo, ubi vindicias Jeſu inſtituit, ab Adverſarii calumniis, ex propriis Gentilium ſcriptis eos confutaturus, Phlegonem profert, in libro de temporibus atteſtantem, Tyberii Cæſaris tempore, quando Chriſtus crucifigebatur, admirandum in modum ſolem obſcuratum, & gravem terræ motum contigiſſe. Sic & ſequentibus libris Origenes, tum Chriſti, tum Moſis, & Scripturæ divinæ, adverſus Celſi convitia, præſtat ſe egregium & cordatum defenſorem ac patronum.

Jam *Cyprianus*, Tertulliani diſcipulus, ſuadente presbytero Cæcilio, à quo & cognomen Cæcilii ſortitus eſt, Chriſtianus factus, &, erogatâ omni in pauperes, quod Hieronymus ſcribit in Catalogo, ſubſtantiâ, epiſcopus Carthaginenſis atque pro fide martyrium paſſus a. CCLVIII. adverſus *Demetrianum* ſcripſit, in Chriſtianos omnium malorum, quibus orbis concutiebatur, cauſam, ob neglectum Deorum cultum, conjicientem: *Sed enim cum dicas plurimos conqueri, quod bella crebrius ſurgant, quod lues, quod fames ſæviant; quodque imbres & pluvias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari; ultra tacere non oportet, ne jam non verecundiæ ſed diffidentiæ eſſe incipiat quod tacemus, & dum criminationes falſas contemnimus refutare, videamur crimen agnoſcere.* Quod idem argumentum poſtea tractarunt Arnobius, Lactantius, Auguſtinus, & Oroſius: atque ante illos attigit quoque Origenes, in Matth. XXIV. Tract. XXVIII. & Tertullianus, in Apologetico: *prætexentes ſane ad odii defenſionem illam quoque vanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Chriſtianos eſſe cauſam: ſi Tiberis adſcendit in mœnia, ſi Nilus non adſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim, Chriſtianos*

ad

ad leonem. Hoc nempe ſtatim Gentiles loquebantur. Apud Auguſtinum, l. II. de civit. Dei, c. III. *Pluvia defecit, cauſâ Chriſtiani nominis.* Jam verò reſpondet Cyprianus: *non enim ſicut tua falſa querimonia & imperitia veritatis ignara jactat & clamitat, iſta accidunt, quod dii veſtri à nobis non colantur, ſed quod à vobis non colatur Deus. Indignamini indignari deum, quaſi aliquid boni male vivendo mereamini, quaſi non omnia iſta quæ accidunt, minora adhuc ſint & leviora peccatis veſtris.* &c. *Et miraris in pœnas generis humani iram Dei creſcere, cum creſcat quotidie quod puniatur? Nec dicatis mala accidere, quia dii veſtri nobis non colantur, ſed ſatis eſſe hanc iræ dei cenſuram, ut qui beneficiis non intelligitur, vel plagis intelligatur.* Contrà in mundi ſenectutem, & appropinquantem ruinam cauſam transfert defectuum, qui in mundo obſervantur: *qua in parte (quia ignarus divinæ cognitionis & veritatis alienus es) illud primo in loco ſcire debes, ſenuiſſe jam mundum, non illis viribus ſtare quibus prius ſteterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea prævalebat. Hoc etiam nobis tacentibus, & nulla de ſcripturis ſanctis prædicationibuſque divinis documenta promentibus, mundus ipſe jam loquitur, & occaſum ſui rerum labentium probatione teſtatur, non hyeme nutriendis ſeminibus tanta imbrium copia eſt, non frugibus æſtate torrendis ſolita flagrantia eſt. Hæc Chriſtianis imputas, quod minuantur ſingula mundi ſenectute?* De quo argumento nunc non eſt dicendi locus. Atque ſuis, nempe Chriſtianis, mox addit, *viget apud nos ſpei robur, & firmitas fidei, & inter ipſas ſeculi labentis ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & nunquam niſi læta patientia, & de deo ſuo ſemper anima ſecura.*

Scripſit Idem *de idolorum vanitate* libellum egregium, quo & Gentilium Deos ſalſe ridet atque exagitat, & unum Deum & Chriſtum prædicat: *Si autem aliquando dii nati ſunt, cur non hodie quoque naſcuntur? niſi forte Jupiter ſenuit, aut partus in Junone defecit. Cur vero deos putas pro Romanis poſſe, quos ſæpius videas nihil pro ſuis adverſus eorum arma valuiſſe? Romanorum autem vernaculos deos novimus: eſt Romulus pejerante Proculo Deus factus & Picus, & Tyberinus, & Pilumnus, & Conſus, quem Deum fraudis, velut conſiliorum Deum, coli Romulus voluit, poſtquam in raptum Sabinarum perfidia pervenit. Deam quoque Cloacinam Tacius adinvenit & coluit, Pavorem hoſtilius atque Pallorem, mox à neſcio quo Febris dedicata. & Acca, Flora, meretrices, hi dii Romani.* Iterum de ſuis aureo hoc epiphonemate concludit: *quod eſt Chriſtus, erimus Chriſtiani, ſi Chriſtum fuerimus ſecuti.*

Arnobius Afer, ſub Diocletiano Principe, adverſus Gentes, ſeu Natio-

tiones edidit libros septem, adhuc catechumenus, dum Siccæ in Africâ Rhetoricam docebat, & somniis, uti Eusebius in Chronico auctor est, ad complectendam fidem impelleretur, Episcopis, difficulter credentibus, veram & sinceram hominis mundo & inanibus declamationibus assueti, esse conversionem; ut persuaderet, libris istis scripsit contra pristinam religionem, quibus veluti quibusdam obsidibus baptismum haud ægre impetravit. Scripsit sub an. CCCII. nam ita ipse lib. I. *trecenti sunt anni ferme, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus esse Christiani, & terrarum in orbe censeri*, & lib. II. *ante trecentos annos*, inquit Adversarius, *religio vestra non fuit*. Scribebat autem ea occasione, quâ & alii inter Christianos, quod ipsis à Gentilibus omnium malorum, quæ eveniebant, imputaretur causa, quasi ob neglectum Deorum cultum, eumque translatum in Christum illis indignantibus: *postquam esse in mundo Christiana gens cœpit, terrarum orbem perisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum: ipsos etiam cœlites derelictis curis solemnibus, quibus quondam solebant invisere res nostras, terrarum ab regionibus exterminatos*. & pag. 3. *quid est istud, quod dicitur inventam esse labem terris, postquam religio Christiana intulit se mundo, & veritatis absconditæ sacramenta patefecit?* In quâ primum depellendâ calumniâ, & retorquendâ, tum exagitandâ veteri superstitione, docte & eleganter, denique exponendis rebus Christianorum, totus est. *Nihil sumus aliud*, inquit, *Christiani, nisi magistro Christo summi Regis ac Principis veneratores: nihil, si consideres, aliud invenies in ista religione versari. Hæc totius summa est actionis: hic propositus terminus divinorum officiorum, hic finis*.

Firmianus, qui & *Lactantius* dictus, ob lacteam in dicendo suavitatem, Arnobii discipulus, totidem ac Magister, adversus Gentes libros composuit septem, præterea & alios, quos Hieronymus recenset, & Honorius Augustodunensis. Scripsit illos, quo tempore Nicomediæ Rhetoricam docebat, ac penuriâ discipulorum, ob Græcam videlicet civitatem, uti Hieronymus auctor est, ad scribendum se composuit: quod & ipse his testatur, lib. V. *ego quum in Bithynia oratorias litteras accitus docerem, contigissetque, ut eodem tempore Dei templum everteretur, duo extiterunt ibidem, qui jacenti atque abjectæ veritati, nescio utrum superbius, an importunius insultarent*, Hieroclem intelligit, & Porphyrium, quorum hic *tres libros evomuit contra religionem, nomenque Christianum*, alter ille *composuit libellos duos: non contra Christianos, ne inimicè insectari videretur, sed ad Christianos, ut humane ac benigne consulere putaretur, in quibus ita falsitatem*

Scri-

Scripturæ Sacræ arguere conatus est, tanquam sibi esset tota contraria. Illis autem commotus Lactantius ad scribendum pro Christianis se dedit. *Hi ergo, de quibus dixi, cum præsente me, ac dolente, sacrilegas suas literas explicassent: & illorum superba impietate stimulatus & veritatis ipsius conscientia, & (ut ego arbitror) Deo, suscepi hoc munus, ut omnibus ingenii mei viribus accusatores justitiæ refutarem, non ut contra hos scriberem, qui paucis verbis obteri poterant, sed ut omnes, qui ubique idem operis efficiunt, aut effecerunt, uno semel impetu profligarem.* Inciderunt autem hæc in annum CCCII.

Atque animadvertens, tum quæ alii ante ipsum in hoc argumento præstiterant, tum quæ ipse desideraret, istâ facundiâ rem Christianam tractavit, ut nemo disertius, & cum Tullio comparari non modò, sed æquari mereatur, si non præponi, & non immerito censuerint multi, hunc Autorem pueris terendum in scholis esse, ut ejus unius lectione, castigatis nonnullis, quod etiam in aliis fieri necesse est, simul & Christianæ fidei rudimenta, & Latini sermonis elegantiam, atque fabularum gentilium, quibus oppidò magis quam decet, adolescentum animi nunc imbuuntur, vanitatem, addiscerent.

Vide, quæ carpat in Minutio, quæ in Tertulliano, quæ item in Cypriano, lib. v. cap. I. *Ex iis, qui mihi noti sunt, Minutius Felix, non ignobilis inter causidicos loci fuit. Hujus liber, cui Octavio titulus est, declarat quàm idoneus veritatis assertor esse potuisset, si se totum ad id studium contulisset. Septimius quoque Tertullianus fuit omni genere literarum peritus, sed in eloquendo parum facilis, & minus comptus, & multum obscurus fuit. Ergo ne hic quidem satis celebritatis invenit. Unus igitur præcipuus & clarus extitit Cyprianus, quoniam & magnam sibi gloriam ex artis oratoriæ professione quæsierat, & admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suavi, & (quæ sermonis maxima est virtus) aperto, ut discernere nequeas, utrumne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit. Hic tamen placere ultra verba, sacramentum ignorantibus non potest, quoniam mystica sunt, quæ locutus est, & ad id præparata, ut à solis fidelibus audiantur. Denique à doctis hujus seculi, quibus forte scripta ejus innotuerunt, derideri solet. Audivi ego quendam hominem sane disertum, qui eum immutata una litera Coprianum vocaret, quasi quòd elegans ingenium, & melioribus rebus aptum, ad anileis fabulas contulisset. Quòd si accidit hoc ei, cujus eloquentia non insuavis est, quid tandem putemus eis accidere, quorum sermo jejunus est, & ingratus: qui neque vim persuadendi, neque subtilitatem argumentandi, neque ullam prorsus acerbitatem ad re-*

vincendum habere potuerunt? Quidquid sit de judicio ejus & censurâ, quam in Autores illos stringit, id verum est, quod hic significat, ad ingenium Adversariorum & Gentilium, cum quibus, & quocunque tempore agitur, attemperandam disputationem esse, & videndum, ne quid in defensione rei, quam suscipimus, justè queant desiderare. Eodem in libro, cap. IV. *Quamquam Tertullianus eandem causam plene peroraverit in libro, cui Apologetico nomen est: tamen quoniam aliud est, accusantibus respondere, quod in defensione, aut negatione sola positum est, aliud instituere, quod nos facimus, in quo necesse est, doctrinæ totius substantiam contineri, non defugi hunc laborem, ut implerem materiam, quam Cyprianus non executus est in ea oratione, quâ Demetrianum, sicut ipse ait, oblatrantem, atque obstrepentem veritati, redarguere conatur, qua materia non est usus, ut debuit: non enim Scripturæ testimoniis, quam ille utique vanam, fictam, commentitiam putabat, sed argumentis, & ratione fuerat refellendus.* Nullibi verò mentionem facit sui Arnobii, quod indicio est, eodem tempore illum scripsisse, ut ejus libros videre nondum potuerit.

Cæterum Lactantius, primum quidem totus est in profligandâ Gentilium superstitione, & ostendendâ errorum origine, duobus primis libris; deinde & Philosophorum falsâ sapientiâ, libro tertio: unde pergit ad religionem Christianam defendendam, lib. IV. & Christianorum vitam, adversus rabiem & injustitiam persequutorum, libro quinto: quod superest, ultimis libris, de vero Dei cultu, ejusque præmio seu beata vitâ, prosequitur. *Vir*, inquit Eusebius, in Chronico, *omnium suo tempore eloquentissimus, sed adeo in hac vitâ pauper, ut plerumque etiam necessariis indiguerit, nedum deliciis.* Extremâ senectute Magister Cæsaris Crispi, filii Constantini, in Galliâ constitutus fuit.

Eusebius Pamphili, sic denominatus à Pamphilo martyre, Cæsareæ Palæstinæ episcopus, scripsit ad ann. CCCXXX. de *Præparatione Evangelica* libros XIV. quibus iter ad Evangelii veritatem præparat, uti loquitur, illis, qui à Gentilismo ad Evangelium accedebant: quibus digne præparatis, aliis *Evangelicæ demonstrationis*, Christi & Evangelii veritatem explanat. Prioribus, adversus variam falsamque Gentilium Theologiam, egit: de Phœnicum, Ægyptiorum, Græcorum, Atlantorum, Phrygum Theologiâ, & arcanis eorumdem mysteriis, exagitans tam religiosam, quam naturalem ipsorum Theologiam: quippe duplex omnis Veterum de Theologiâ doctrina fuit, vel ad cultus & religionem Deorum; vel per explicationem mysticam ad Philosophiam naturalem. Utrumque Chri-

Christianis Scriptoribus examinandum fuit. Disputat autem, tum ex ipsis Gentilium, adversus eos, opinionibus; tum ex scriptorum inter eos nonnullis monumentis, quæ, absque eo foret, ignoraremus, jam vero in fragmentis apud ipsum, magno litterarum usu, leguntur. Verùm dum benè quidem ostendit, pleraque & potissima alios à Græcis, Græcos à Judæis accepisse, & qui inter Philosophos præstantissimi, certatim Ægyptum petiisse, ut inde monumenta Mosaicæ ac Judaicæ doctrinæ haurirent, latius aliquando provehitur, à Philosophis quoque agnitam aliquatenus S. Trinitatem, attamen acceptam traditione à Judæis, contendens. Quod quidem minus aliquantum, quam quod alii ex naturâ & ratione mysterium illud Gentilibus cognitum asserunt; attamen & illud quoque ex nimio, sive erga veritatem, sive Gentilium Philosophiam, affectu potius, quam rei veritate dictum habeo. Quò etiam faciunt, quæ de Dei verbo substantiali, de tribus hypostasibus, de generatione Dei æternâ, ex Platone, & Platonicis eruit, libro *Præparat.* XI. *cap.* X.

Quemadmodum verò in libris Præparationum, adversus Gentiles; ita in aliis, *Evangelicarum Demonstrationum*, adversus Judæos disputationem instituit. Ibi Gentilismum profligat, quo everso, animoque à Paganorum superstitionibus soluto, & ad doctrinam Euangelii recipiendam nunc præparato, veritatem ac divinitatem Christi & religionis pergit demonstrare.

Porro *lib.* 3. *cap.* 9. adducit testimonium Porphyrii, infidelis, & Adversarii Christianorum, ex libro, de Philosophiâ selectorum, ubi Christo honorificum perhibet testimonium, dicitque, religiosum fuisse, & in cœlum subvectum, ejus animam, propter egregiam sapientiam, honore illo affectam, & in cœlesti campo collocatam, ab ignorantibus Christianis coli, *ipse igitur pius, & in cœlum, ut pii solent, subvectus.*

Quem Eusebius servavit ordinem, ut primum tomum Præparationis Evangelicæ scripserit adversus Gentiles, & alterum Demonstrationis, pro veritate Christi, & religionis Christianæ; eundem tenuit *Athanasius*, ad a. CCCXL. oratione primum *contra idola;* inde alterâ, *de incarnatione Verbi.* In initio libri, vel orat. de incar. *Quem Judæi quidem*, inquit, *in jus vocant, Gentiles irrident, eum nos supplices adoramus, ut magis ex manifestata Verbi humilitate major atque auctior in ipsum surgat nostræ devotionis affectus. Eo enim majus habet suæ divinitatis testimonium, quo magis apud infideles irridetur.* In priore hoc habet singulare, quod non tantum contra idola agat, sed & præcipua, quæ pro iis moveri possunt argumenta, ponat ac con-

confutet. Quemadmodum, quod excipere solent, ludibria Deorum suorum quæ narrantur, non veras historias, sed figmenta esse inanium Poëtarum; quodque dicunt, haud immerito videri coli mundi naturam, & partes, quæ tantorum bonorum homini causæ sunt &c. ad quæ prolixè respondet.

In posteriori *de Incarnatione Verbi*, quo utriusque libri ostendat juncturam, exorditur ab illo, quo finierat primum, quodque ibi quasi attigerat: *Satis quidem in his, quæ præmisimus, de execrabili errore & superstitione Gentilium diximus, quo pacto scilicet initio simulachra inventa sunt, quodque ex malitiâ homines hujusmodi sibi nefarium instituerunt cultum. Sed & pauca per Dei gratiam de Paterni Verbi deitate significavimus, deque illius in omnibus providentiâ atque virtute, ut scilicet solus bonus Pater per ipsum cuncta disponat, & omnia moveantur ab ipso, & in ipso vivificata lætentur. Age nunc Macari fidelissime, quæ sunt reliqua videamus, ac religiosa devotione de incarnatione Verbi, deque divino ipsius adventu ad nos, pro viribus disseramus.* Unde nil ultra dubitamus, quin uterque liber eòdem pertineat, sitque, quod Hieronymus significat, primus & secundus contra Gentiles, neque necesse fuisse diverso utrumque titulo prænotare. Agit hic in antecessum de creatione, quam adversus Epicuræorum, & Platonicorum sententias tuetur: deinceps de Verbi incarnatione, ejusque ad nos, in corpore, adventu: tum de præstantiâ & divinitate Christi, æque adversus Judæos, ac Gentiles.

Julius Firmicus, circa a. CCCL. ad Constantinum, & Constantem, Augustos, librum fecit *de Mysteriis, & Erroribus profanarum Religionum*: ubi tam ridet vanas Gentilium superstitiones, atque idola, quam confutat interpretationem illorum per rationes physicas: ut quod Ægyptii aquam, Phryges terram, Assyrii aërem, denique Persæ ignem, aliis nominibus & mysticis sacris coluerunt. Quod & Athanasius fecit, in Oratione ad Gentiles. Tum Deorum nefanda vitia & scelera exagitat, eorumque qui illos colunt, dementiam. Ut verè dicere potuerit, quod *semina pene omnium scelerum à Diis suis peccantium turba collegit. Et ut perditus animus impunè facinus posset admittere, ex præcedentibus facinorum exemplis majore se autoritate defendit.* Dixerat, *si Dii sunt, quos colitis, cur eos lugetis? cur eos annuis luctibus plangitis? si lachrymis & luctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Unum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere si Dii sunt: aut, si luctu eos dignos putatis ac lachrymis, Deos eos appellare nolite, ne luctibus ac lachrymis, vestris, majestas divini nominis polluatur.* De sacris Liberi, Proser-

ſerpinæ, Attis, & Oſiridis loquitur. Denique per Ægyptiorum Serapin, Joſephum Patriarcham, Ægypti, tempore famis, ſervatorem, intelligi docet, & Serapin dictum, quod Saræ eſſet pronepos, Græco ſermone quaſi Σάῤῥας ἀπὸ: quamvis alii aliam ejus nominis oſtendant derivationem: de quo videndus Wowerius in Notis ad Auctorem.

Gregorius Saſimorum primò, tum Nazianzenus, epiſcopus, Hieronymi præceptor, & a. CCCLXXXIX. obiit, in *Steliteuticis* Orationibus, vel invectivis adverſus Imp. Julianum, Gentilium fœdos errores atque idololatriam maſcule impugnat, præcipue in priori, ubi hiſtoriam Juliani pandit; dumque ejus apoſtaſiam exponit, & caſtigat, ſimul etiam vanitatem Gentiliſmi, & Idolorum & Poëticæ, & Philoſophicæ detegit, ac perſtringit. Oratione alterá geſta Juliani porrò pertexit, & mortem ejus narrat, quodque diu ante, quam hominem ejuſque indolem attentius introſpexiſſet, de eo vaticinatus fuerit: *ô quale malum Romanorum alit reſpublica!* quod quamvis præſagiſſem, inquit, precatus tamen etiam ſum, ut vates fierem falſus.

Aurelius Prudentius, vir conſularis & inſignis admodum Poëta, a. CCCXC. ſcripſit *Apotheoſim*, ſeu hymnum in infideles, ſed brevem: verùm in duobus *contra Symmachum*, virum valde diſertum, libris eò eſt plenior, quod *nemo deſertior* illo Symmacho haberetur, qui poſt in tuto collocatam Chriſtianorum religionem, turbare eam, & ſcriptis impetere eloquentibus ſummo ſtudio annitebatur:

Credebam vitiis ægram gentilibus urbem
Jam ſatis antiqui pepuliſſe pericula morbi,
Nec quicquam reſtare mali, poſtquam medicina
Principis immodicos ſedarat in arce dolores.
Sed quoniam renovata lues turbare ſalutem
Tentat Romulidum, patris imploranda medela eſt,
Ne ſinat antiquo Romam ſquallere veterno.

Atque in ſecundo adverſus Symmachum, ejus ſemper dicta carmini ſuo præfigit, quibus pro Diis ſuis, eorumque honore acerrime pugnabat. Quare in præfatione inquit:

Hactenus & veterum cunabula prima deorum,
Et cauſas, quibus error hebes conflatus in orbe eſt,
Diximus, & noſtro Romam jam credere Chriſto.
Nunc objecta legam, nunc dictis dicta refellam.

Cæterum profligato per tot tantaſque Veterum diſputationes Gentiliſ-

M mo

mo remotior, conversis quoque, ad fidem & defensionem ejus, Imperatoribus, rarius scriptum à Christianis adversus Gentiles fuit, operaque Scriptorum quasi distracta contra hæreticos.

Sic nunc post hyemem, vimque trucis freti,
Quo jactata ratis tunc sapientia est,
Cum sub sacricolis territa regibus,
Vix panso poterat currere carbaso.

uti loquitur Prudentius: neque tamen desuerunt, qui in Paganismi reliquias calamum stringerent, eumque porro penitus confoderent.

Inter quos & *Johannes Chrysostomus*, qui a. CCCCVII. in exilio obiit, *adversus Gentiles* librum scripsit, seu in *Babylæ* Martyris acta & mortem commentarium, quo testatur imminutum Gentilium numerum & vim: *Quod si quis dixerit superesse etiam nunc civitates, eandem quam olim superstitionem circa idolorum insaniam præ se ferentes, is primum admodum paucas numerabit.* Narrat etiam lamentum aliquod Sophistæ pro luco Daphnes, cœlitus incenso, cujus causa in Babylam Martyrem, & præsens ejus sepulcrum conjiciebatur: *Quale ô Jupiter laborantis animi laxamentum perdidimus? quàm Daphnes regio tumultibus vacua erat? quanto etiam templum ipsum magis vacuum? utpote in quo natura ex sese quasi portum in portu fecerat, ambobus quidem admodum tranquillis, altero tamen majorem tranquillitatem præstante. Quis non ibi mortem? quis non ibi timorem? quis non ibi luctum posuisset? quis præterea fortunatas insulas inibi desiderasset?* Adeo disertis & magnificis verbis solebant res Deorum suorum declamitare. Quibus respondet ordine Chrysostomus.

Adversus Gentiles præterea librum scripsit, probans, *quod Christus est Deus*: at quomodo? non ex S. Scripturis, quas Gentiles repudiant; sed ex eo, quod omnes sciunt, & diffiteri nemo potest, quod Christianorum genus Christus plantavit, quod omnes ubique per orbem ecclesias fundavit, divinæ potentiæ splendidissimum argumentum; neque ad id armis usus, aut bello, sed per humilem, at simul efficacem, Evangelii sui Prædicationem, à paucis, neque iis nobilibus, aut sophistis, sed simplicibus viris, bonis, & abjectæ sortis. Veræ certe atque adorandæ divinitatis magnum indicium. *Primum autem cum gentibus nobis certamen ineundum. Dicet enim utique gentilis: Unde manifestum, quòd Christus est deus? Ante omnia igitur hoc præstruere oportet, & sponte sequentur alia omnia. At non à cœlo petenda demonstratio, neque ab aliis id genus. Nam si ad gentilem dixero, creavit cœlum, vel terram, vel mare: non me feret: Incredulus enim est.*

eſt. Si dixero, Mortuum excitavit, cæcos curavit, dæmones fugavit: neque hoc accipiet. Denique ſi dixero, quòd regnum & ineffabilia bona promiſerit, hoc non ſolum non credet, ſed & ridebit. Unde igitur illum, maxime ſi idiota eſt, inſtituemus? Non aliunde quam ab his, quæ inter nos & illum confeſſa ſunt, & quæ in dubium revocare nequit. Nam quòd cœlum fecit, & alia quæ dicebam, non ſuſtinebit ut ſibi nunc ſuadeantur. Quæ igitur ſunt quæ & ille feciſſe Chriſtum confitetur, & non contradicit? Quòd Chriſtianorum genus plantavit Chriſtus. Neutiquam enim contradicet, quod omnes undiquaque eccleſias orbis Chriſtus fundarit. Hinc faciemus demonſtrationem virtutis Chriſti, & oſtendemus ipſum Deum. Etenim non eſt puri hominis, in tantis rebus, orbem terræ, marique, tam brevi tempore comprehendere, & tam abſurdis moribus præventum, tantiſque malis irretitum liberare humanum genus: & non Romanos tantum, ſed & Perſas, & omne (ut ſic dicam) barbarorum genus. Inſuper quod hæc confecit, nullis uſus armis, nullos faciens ſumptus, nullos movens exercitus, nulla prælia committens, ſed per undecim viros principiò, ignobiles, viles, rudes, idiotas, pauperes, nudos, perſuaſit tot hominum tribubus: idque non præſentibus ſolum, ſed & futuris. Quid? quot ſubvertit leges patrias, abolevit conſuetudines inveteratas, evellit ſtirpes tanto tempore radicatas, & pro illis ſuas alias implantavit? Abduxit ab his in quæ propenſi eramus, & in ardua & difficilia induxit.

Auguſtinus, Hipponenſis in Africâ Epiſcopus, qui in obſidione Hipponis ſuæ à Vandalis, tertio menſe obiit a. CCCCXXX. die XXVIII. Auguſti, poſtquam Roma à Gothis Vandaliſque, ſub Rege Alarico, vaſtata erat, & calamitatem illam Pagani Chriſto ac Chriſtianis exprobrarent, in vindictam videlicet contemptorum Numinum: *cur calumniantur temporibus Chriſtianis, ideo dicentes urbi accidiſſe illam calamitatem, quia Deos ſuos colere deſtitit?* I. de Civit. Dei, c. XV. Unde *ortum vulgare proverbium* refert, l. II. c. III. *pluvia defecit, cauſa Chriſtiani.* Quocirca Auguſtinus cauſam Chriſtianorum ſuſcipiens, ſcripſit *de Civitate Dei* libros viginti & duos, mundum totum in duas dividens partes, bonorum & malorum, fidelium & infidelium, illam Dei civitatem, quæ Eccleſia eſt, hanc Diaboli appellans. Atque primis decem libris adverſus Gentiles, eorumque tum ſuperſtitiones, tum falſas criminationes; reliquis duodecim pro doctrinâ Chriſtianâ diſputat, eamque vindicat ſtrenuiſſimè. *Perplexæ quippe ſunt iſtæ duæ civitates in hoc ſeculo, invicemque permixtæ, donec ultimo judicio dirimantur*, inquit, lib. I. cap. XXXV.

Ab initio ſalſe ridet ſplendidam Romanorum fatuitatem, qui Diis Trojanis,

janis, semel misere devictis, suam urbem & felicitatem committebant custodiendam, scil. qui seipsos servare minimè potuerant: *Victos Penates, victosque Deos* Virgilius dicere non dubitat;

Sacra, suosque tibi commendat Troja Penates.

Jam, inquit Augustinus, *quæ dementia est, existimare his tutoribus Romam sapienter fuisse commissam, & nisi eos amisisset, non potuisset vastari? immo vero victos Deos tamquam præsides ac defensores colere, quid est aliud, quam tenere non numina bona, sed dæmonia mala?*

Et libro tertio ostendit, quantas clades ac infortunia passi fuerint etiam olim Romani, sub Gentilismo, antequam ipsis Christus aut annunciatus aut notus erat, graviora quidem, quam à receptâ Christi fide: ut non inde calamitates temporum derivandæ sint, quod non colerentur Dii, quum eadem & graviora illos presserint, quantumvis Diis haud segniter cultis.

Libros priores tres quum edidisset (videtur enim per partes illos composuisse) non defuerunt, qui ex Paganis se opponerent, iisque pararent responsionem: de quibus in fine libri quinti loquitur: *Tres priores cum edidissem, & in multorum manibus esse cœpissent, audivi, quosdam nescio quam responsionem scribendo præparare. Deinde ad me perlatum est, quod jam scripserint.*

Quum verò undecimum adornaret, *Paulum Orosium* discipulum suum, qui Hispanus natione Africam petierat, Augustini audiendi causâ, hortatus fuit, ut eâdem de causâ, quæ ipsum incitarat ad scribendum suos de Civitate Dei libros, nempe ut calumnias Gentilium, quibus in Christianos, ob neglectum Deorum, culpam occupatæ & devastatatæ à Gothis Romæ, conjiciebant, repelleret, *Historiam* contexeret, quâ ostenderetur, quantis non bellis & calamitatibus jactatus semper orbis, ac Romanum imperium fuisset, sub omni retro Gentilitate: quare hic istius argumenti composuit a. CCCIX. libros septem, qui in Ms. quod est Bibliothecæ Ultrajectinæ, titulum gerunt, *de cladibus & miseriis antiquorum.*

Atque ita vidimus præcipuos primorum sæculorum Scriptores qui ex professo Religionis Christianæ veritatem, contra Gentiles, tutati fuerunt: illis nempe sæculis, quibus cum Gentilismo coram concertandum fuit, utpote ex quo Ecclesia colligebatur. Neque bruto solùm affectu, & armis adversi Christianis erant Gentiles; sed sermone & scriptis disertis ac subtilibus satis, pugnabant pro aris & Diis suis: adversus quæ & voce & scripto vicissim defendenda fuit Christi Religio, atque solo docendi modo & virtute propaganda. Tempus illud fuit primorum quinque sæculorum, dua-

duabus distinctum periodis, primâ usque ad *Constantinum* Imperatorem, qui Christianæ Religioni templa aperuit, & patrocinium commodavit publicæ potestatis; inde ad *Julianum*, qui à Christianismo, fœdo & horribili lapsu deficiebat ad veterem paganismum, & sic expulso & represso vires reddebat ac vitam. Post quod etiam superatum scandalum, non tantum negotii Ecclesiæ cum Gentilibus fuit, ac quidem cum domesticis hæreticis. Et mirum videre est in antiquis illis Scriptoribus, quomodo literatam Gentilitatem, quæ armata sæculi & Philosophorum eruditione erat, profundâ & meliori litteraturâ expugnarint. Ut non aliunde melius sive de doctrinâ Gentilium, sive ejus vanitate instrui queas, ac ab illis, quibus quotidianum cum Gentibus commercium, & studia apud ipsos posita, illam rerum suppeditabant copiam & usum, quem apud eos cum stupore observes, & justius, quam alibi, discas. Nec vetera tantum exposuerunt & tractarunt, sed quæ novi Scriptores suis quoque temporibus pro Gentilismo, & contra Christum, adferebant. Uti Theophilus Autolycum, Minutius Cæcilium, Origenes Celsum, Cyprianus Demetrianum, Porphyrium Apollinarius, sed qui hodie non extat; alii Symmachum, vel Julianum, & suos, quos non nominat, non minus autem habuit, Lactantius, alii alios, inopia assertorum veritatis incitatos ad eam scriptis impugnandam. Nam primis illis temporibus, dominante Gentilismo, plures hic habuit patronos, quam antagonistas. Quod Lactantius significat, l. 5. cap. 1. *Ergo quia defuerunt apud nostros idonei peritique doctores, qui vehementer, qui acriter errores publicos redarguerent, qui causam omnem veritatis ornate, copioseque defenderent: provocavit quosdam hæc ipsa penuria, ut auderent scribere contra ignotam sibi veritatem.* Postmodum verò magis cum hæreticis conflictandum Ecclesiæ Christi fuit. Quippe grave, & impossibile Diabolo videbatur, cum Gentilitate suâ expulso, quiescere: quare aliâ viâ adoriendam Ecclesiam, ejusque fidem putavit, excitatis cominus adversariis, in ipso scilicet Ecclesiæ gremio, variarum hæresium auctoribus; denique & domesticis ψευδαδέλφοις.

CAPUT SECUNDUM.

De recentioribus & modernis scriptoribus adversus Gentiles.

AB *Antiquis* ergo Scriptoribus, quos *Patres* nuncupamus, facto transitu omnium fere sæculorum, quibus ab hisce disputationibus feriæ

 viden-

videntur fuisse Ecclesiæ, ad *nostra* accedo tempora, vel nostris proxima. Ab anno quingentesimo, ad quingentesimum, supra millesimum, integro fere millenario parum vel nihil fere hoc in argumento scriptum reperias, si excipias fortè unum *Thomam Aquinatem*, qui scripsit Summam contra Gentes, & obiit An. MCCLXXIV. Nonis Martii, in Monasterio Fossæ Novæ, prope Terracinam, quo tempore Neapoli, ubi docebat, evocatus erat à Gregorio X. ad Concilium Lugdunense, cum Græcis disputaturus de processione Spiritus S. aliisque articulis, cujus acumen & eruditionem in istis desiderabat Papa. Sed moriebatur in itinere, annos demum natus quinquaginta, in numerum Sanctorum relatus à Johanne XII. Istam verò Summam contra Gentiles scripsit, præter famosam Summam Theologiæ, tot aliorum Summis & commentariis postea auctam, ut si non Theologiæ, at laboris certe & studii Monachalis summam appellare meritò possis. Summa autem hæc contra Gentiles, melius inscribenda fuerat Theologia naturalis: adeo totus disputat unicè de rebus Theologicis, ex ratione rationali, ad Gentiles non magis, quorum nullam fere facit mentionem, quam ad suos Scholasticos. Neque judicium probo, verius adulationem, Johannis Baptistæ Egnatii, cui Summam hanc Thomæ conferenti, cum veterum, Tatiani, Apollinaris, Tertulliani, Firmiani laboribus contra Gentiles, videntur isti oleum & operam, quod dici solet, perdidisse. Opus aliàs in se doctum & elaboratum, atque commentariis illustratum Francisci Sylvestris: qui huic operi intentum fuisse Autorem opinatur, quando ab Ludovico Francorum Rege exceptus convivio, ad mensam, tamquam ex profundo somno experrectus, manu mensam percutiens, exclamabat, conclusum esse contra Manichæos; & ad socium conversus dicebat, surge & scribe. Quamvis Bzovius scribat, Annal. Tom. XII. mensæ Cardinalis Legati assedisse, quo tempore volumen istud contra Gentiles elaborabat, & simile fere passum, ac illud quod ad Regiam mensam ipsi evenisse, referunt.

Raimundus Sebon, vel de Sebonde Theologus & Philosophus Hispanus, Raimundus Sabeide, scribit in Catalogo, de Scriptoribus Ecclesiasticis, Abbas Trithemius, & claruisse ait temporibus Sigismundi Imperatoris, & Eugenii Papæ, Ann. MCCCCXXX. confecit *Theologiam naturalem*, vel lib. Creaturarum sive de homine: quem in Gallicum transtulit Michaël Montaigne, filius, & inscripsit Patri; nuper in compendium contractus & editus à Comenio. In quo Auctor acute ex rebus creatis adscendit ad probanbandum tum Deum, tum divina: sed revera largius sibi indulsit, quam pro-

probare queam, dum singulos, & maximè supranaturales quoque fidei articulos ex eodem naturalis demonstrationis filo deducere & probare conatur: ut in Deo Sacrarum Personarum Trinitatem, generationem Filii: quod ulterius corrupit interpres Gallicus, qui in argumento capitis XLVI. illam vocat alterius naturæ creationem; ex creatione quidem argumentetur; at non ut ad aliam creationem; gravis enim hic error foret in Theologo. Eodem pede pergit ad singula Religionis capita, de Angelis, eorum lapsu, de Christi incarnatione, morte, de Sacramentis Ecclesiæ &c. ex naturali semper ratione disputans, magis laudem acuminis, quam soliditatis promeritus.

Hieronymus Savanorola, Ferrariensis, vir, quod etiam hostes ejus testantur, sæculo suo maximus, *declamator ardentissimus, & multarum litterarum apprime eruditus*, inquit Auctor additionis, ad Trithemium; nec modò litteratus, sed *magnæ apud litteratos omnes auctoritatis, Christianæ disciplinæ concionator egregius, admirabili omnino doctrinâ postquam Florentinum populum eò compulerat, ut ab Alexandro Pontifice Maximo, atque adeo ab Ecclesiæ Romanæ institutis dissentiret*, verba sunt Jo. Pierii Valeriani, de Litteratorum infelicitate, lib. II. publice in foro Florentino, cum sociis, combustus fuit. Ille quoque *Triumphum crucis* fecit, sive libros de veritate fidei quatuor: Christum sub symbolo triumphantis in curru exhibens, & ad currus imaginem omnia referens & tractans capita religionis: stylo supra quam in aliis scriptis, vel illo sæculo consuetum, diserto: quod in Prologo fassus, *consuetæ simplicitatis nostræ metam, paululum in hujus operis stilo transgredimur.*

Omitto *Petrum de la Cavalleria*, Hispanum, cujus extat *Zelus Christi* contra Judæos, Sarracenos, atque Gentiles, cum notis Martini Alphonsi Vivaldi, a. CIↃ CCCCL. cujus meminimus, in lib. *contra Judæos.*

Anno MCCCCXCIX. obiit *Marsilius Ficinus*, Florentinus, præclarus Philosophiæ Platonicæ sectator & columen, qui scripsit *de Religione Christianâ*, & fidei pietate opusculum, adversus Infideles, Judæos, Muhammedanos, & Gentiles, ad Laurentium Medicem, cujus, ut familiæ istius progenitorum, tum Patris Petri, tum avi Cosmi, erga se liberalitatem in præfatione valde deprædicat. Impressum primò Argentorati An. MDVII. denuò Ann. MDCXVII. Bremæ, accurante, qui etiam notas addidit, Doctore Ludovico Crocio. Maxime autem pro Christianâ religione agit, eamque exponit & confirmat quantum ex Gentilibus, aliisque fidei Adversariis potuit.

Ludo-

Ludovicus Vives de Veritate religionis Christianæ, libros conscripsit quinque, in quibus primùm adversus Gentiles disputat, tum cæteros infideles. Et prudenter atque acutè ex ratione colligit ea, quæ sibi sumit probanda: *naturali luce verum indagabimus, quando hæc sola inter nos & repugnantes relicta est, tamquam via, qua insistamus ad aliquam vestigationem veritatis.* Sed tamen etiam plus æquo ei concedit, quando hæc scribit lib. I. *quandoquidem Deus in humanos animos de sua luce lucem derivavit, etiam post naturæ casum tantum reliqui fecit nobis, quantum si conservaretur & excoleretur, profecto in via nos sisteret salutis.* Cæterum de Trinitate quum loquitur, agnoscit primum, ex ratione non constare, sed postquam revelata à Deo est, tutò eà explicari & defendi quoque posse. *Hoc nulla unquam hominis ratio, nullum judicium, nullus mentis vigor esset per se consequtus, Christus edocuit.* l. II. & mox, *antea quam veritatem eam Christus retegeret, neque veritatis, neque rationum venisset ulli unquam hominum in mentem: sed postquam veritatem à cœlesti, seu potius magistro Deo accepimus, rationes se nobis cœperunt ostendere atque aperire.* Quamvis quas producit, parum nobis probentur. Aliàs eleganter & ingeniose hominem adducit ad Dei agnitionem, cultum, & beatitudinem in eo quærendam, hinc etiam ad alterius vitæ cogitationem & spem. Quippe ad vitam naturalem non tantâ opus mente vel intelligentiâ, quum & animantia eam degant absque ratione, & inter homines non minus fatui vivant, quam sapientes, neque minus perfruantur vitæ gaudiis, quin fere vitam hanc solam si spectes, juxta Græci illius effatum, in nihil sapiendo vita sit jucundissima. Quare in alium finem, & usum longe præstantiorem homini datam mentem, neque optime ei futurum, nisi fruatur re optimâ, & quæ implere amplitudinem desiderii ejus queat, colligit: Nihil autem implere desiderium ejus posse, præterquam solum Deum. Ergo in conjunctione cum Deo sitam esse summam ejus felicitatem. Cumque conjunctio cum Deo in hac vitâ non possit esse talis, quâ efficiamur beati, restare alteram vitam, in quâ illa sit, & obtingat homini, hic quousque vivit, misero. In cujusmodi collectionibus & argumentationibus Auctor satis est felix meo judicio, & perspicuus.

Ludovicus Granatensis dedit *Catechismum*, seu introductionem ad Symbolum fidei, in gratiam præcipuè infidelium Ethnicorum: vastum opus, nec inelegans, quod ex Hispanico in Gallicum transtulit Nicolaus Colinus: ad Granatensem verò pro editione suorum operum extat Breve Pontificium, Papæ Gregorii XIII. a. MDLXXXII. Quatuor partibus constat Cate-

Catechiſmus, quinta quæ acceſſit poſtea, eſt ferè præcedentium repetitio aliqua, & explanatio: quibus primò de creatione mundi tractat, & creatorem oſtendit Deum: atque integram ferè interjungit phyſicam, & explicationem hexaëmeri; quæ ut alia ſimiliter intermixta, parte ſecundâ (quâ de excellentiâ fidei & Religionis Chriſtianæ diſputat) longa Martyrum hiſtoria, deinde & miraculorum, neque ſatis probatorum, libri molem valde extendunt. Parte tertiâ de myſterio redemptionis, ex naturali lumine oſtendit, quam conveniens tota illius œconomia ſit, non tantum non contra rationem, ſed & cum eâ mirum quam bene conveniens: quod per doctrinam de peccato originali, de hominum redemtione, per incarnationem filii Dei, & ſatisfactionem, multis & acutè declarat. Parte quartâ, de myſterio redemtionis diſſerit ex principio fidei, ſacrâ nimirum Scripturâ, & præcipuè Chriſtum eſſe verum Meſſiam, adverſus Judæos, demonſtrat.

Philippus Mornæus ſcripſit *de Veritate Religionis Chriſtianæ* librum, Gallice primum, tum eundem, inſtigante eodem, qui ſcribendi illius auctor fuerat, Huberto Langueto, in Latinum convertit, adverſus Atheos, Epicureos, Ethnicos, Judæos, Muhammediſtas, & cæteros infideles. Ubi etiam, quod alii, ex ratione confirmat articulum S. Trinitatis: non quidem ex naturali ratione eum inveſtigare, aut probare intendens, ſed ex S. Scripturæ revelatione agnitum ex ratione quoque confirmat, & comprobat. Unde & Trinitatis aliqua in mundo & in homines videtur ſibi deprehendere veſtigia: qualia obſervari poſſe credit, poſtquam aliquis ex Scripturâ de veritate illâ edoctus eſt, atque etiam apud priſcos Philoſophos eadem tradita, quem in finem nonnulla illorum profert teſtimonia, *cap. 6*. Quæ omnia malim præterire. Nam, utcunque ſciam, longe diſtare, ex ratione per ſe probare Trinitatis myſterium velis, vel, ut non quidem prius & ex ſe per rationem, at re ex Scripturis aſſertâ, creditâque, eam quoque confirmare rationibus aliquot ſeu documentis ex naturâ petitis; exiſtimo tamen nec hoc, neque illud commode fieri: quoniam myſterium illud adeo ſupra naturam eſt, & οἰκεῖον ſupranaturalis revelationis, ut in naturâ nullum ejus veſtigium, aut ratione naturali, oſtendas. Nullum in mundo aut naturâ exemplar, utcumque trinum aliquod referens, ita Trinitatem Divinam exprimit, ut non tam poſſit trahi in partem fidei adverſam, quam faventem: adeo vel non fundatur in verâ trinitate aliquâ, quodcunque hic adferri ſolet, vel non in trinâ ſubſiſtentiâ, quin diverſam trium naturam multiplicemque arguat; certe non Trinitatem, cum ſummâ eſ-

sentiæ simplicitate, qualis hic omnino creditur: illorum verò quodcumque etiam sumas, veritati plus obest, quam juvat.

Quid ergo, dices, repugnat naturali rationi, S. Trinitatis fides? minime vero: & hic ratio potest ostendere contra Adversarios, hanc non repugnantiam potius, quam cum eâ convenientiam: repellere quasvis falsas in contrarium ratiocinationes, & veritatem fidei & rationis vindicare hac parte licet, quia nimirum verum vero non potest esse contrarium, non vero ex ratione aut naturâ tamquam principio, disputare. Distingue ergo, aliud esse, rem ex ratione *probare*; vel si non probes, at ostensam aliunde, hinc tamen *confirmare*; vel neque hoc proprie, nec illud, sed simpliciter *defendere* cum ratione, ita ut nihil probationis argumentique hinc petatur, duntaxat adversus abutentem ratione, & falso ratiocinantem, ostendas ejus sophisticam, & tuearis veritatem.

Mysterium S. Trinitatis in Deitate, probari ex ratione nequit, neque etiam ostensum ex Scripturâ, ratione aliâ præter Scripturam, aut aliquo mundi vel naturæ documento defendi opus habet: sufficit rationi hoc assignemus operis, ut in suo sphæristerio, ubi & quousque rationibus contenditur, ratione rationem profliget, aut tutetur; atque ut ostendat, quomodo non sit contraria rationi fides. Quare quod ad testimonia, quæ ex Philosophorum & Ethnicorum scriptis pro adstruendâ Trinitatis doctrinâ adferri solent; vel ea proferuntur ideo, ut quis probet, ratione philosophicâ illos indagare & scire potuisse hanc de Deo veritatem; vel ut ex antiquâ traditione, & tandem ab Hebræis, uti constat, atque à multis copiosè probatum, pleraque sapientiæ, & præsertim Theologiæ Ethnicæ in Ægypto, ex monumentis doctrinæ Mosaicæ fluxisse: quorum illud, uti à verò alienum, rejicimus; hoc autem admitti potest: videndum verò, ne in omnibus minus certum solidumque, & pii affectus potius, vel erga Veteres, quam judicii sit argumentum, & sæpe vel non dicta ab illis talia sint, quibus adscribuntur; vel non in illum sensum, quem alii volunt. At verò non unus Plesseus est, quin vero vix aliquis ante eum, qui non argumentum illud retineat, pluresque post eum, & hodie eandem viam insistunt, qui sive ex ratione, sive ex testimoniis Gentilium veritatem Trinitatis commonstratum eunt, nostro quidem judicio, omninò frustra.

Petrus Charron, Gallicè scripsit de tribus veritatibus, *Les trois verites*, contra Atheos, Idololatras, Judæos, & Muhammedanos, hæreticos & schismaticos: quorum facit quinque religiones in mundo præcipuas, *lib.* 2. *cap.* 1. non satis bene, uti ostendit ei Franciscus Junius, qui libris ejus con-

continuam adjunxit cenſuram, *Confrontation.* Tres illas veritates ponit, quod tenenda ſit religio, quâ unus adoratur, & colitur Deus; adverſus Atheos, & Gentiles: Deinde quod vincit Chriſtiana religio; hactenus bene: ſed cæteras, Judaicam, Muhammedanam, cum Chriſtianâ componere, tamquam ſpecies religionis, nimia eſt ſocordia. Denique ex Chriſtianis, præfert Romanam; & in hujus gratiam quidem potiſſimum ſuos iſtos libros adornavit, cujus defenſioni incumbit prolixiſſime, adverſus Philippi Mornæi tractatum, *de Eccleſia.* Libro primo multis rationibus, adverſus Atheos, probat Deum eſſe, tum naturalibus, ſive externis, ex conſideratione mundi; ſive internis humanis, ex ſenſu & conſenſu hominum; tum ſupernaturalibus, ex Dæmonibus, miraculis, prædictionibus, &c. Deinde providentiam Dei multis argumentis, contra Epicureos: Et libro ſecundo variis probationibus excellentiam oſtendit religionis Chriſtianæ: Sed tertio omninò nugatur, pro Romanâ.

Hugo Grotius, quod argumentum primò linguâ vernaculâ tractarat verſibus Belgicis, proſâ oratione quoque proſequutus eſt libris quinque, de veritate religionis Chriſtianæ, ad Hieronymum Bignonium, quibus de Deo & religione, tum Chriſtianâ diſſerit, & veritate ac auctoritate Novi Teſtamenti: inde adverſus Gentiles primum, deinceps adverſus Judæos, denique Muhammedanos: commendatque Auctores ante ſe qui ſcripſerunt, à Philpſophicâ ſubtilitate Raimundum Sebundum; à Dialogorum varietate Ludovicum Vivem; & maximâ tum eruditione, tum facundiâ Mornæum. Poſtea & Annotationes in ſuperiora edidit ſingulari libro.

Johannes Micrælius, Theologus Stetinenſis, a. cIↄ Iↄ CLI. edidit *Ethnophronium*, contra Gentiles Dialogum, aut Diſputationem, quâ præſertim loquitur, de animæ humanæ immortalitate: neque contra Gentiles modò, ſed & Socinianos. Tum. lib. 2. de Deo, ejuſque unitate, & lib. 3. de verâ religione.

Atque illi ſunt, in Gentiles qui calamum ſtrinxerunt ſive olim, ſive poſteriori & noſtrâ ætate, Græci, Latini, Patres, & Recentiores, quarumcunque linguarum, nationum, & ſectarum, qui pugnarunt cominus, eminus, cum præſentibus, vel præteritis, apertis aut occultis, Gentiliſmi patronis & ſtudioſis.

Alii ſunt, qui non tam *Diſputationem* adornarunt contra Gentiles, quam de iis ſcripſerunt tamen & expoſuerunt *conſilium* vel modum cum iis agendi, de quo ſuo loco etiam loquemur, & ad argumentum hoc non minus ſpectat, quam illa.

Quales ſunt, *Joh. Fredericus Lumnius*, in lib. *de Extremo Dei judicio & Indorum vocatione*, ann. cIↄ Iↄ LXVII. ubi oſtendere laborat, & Euangelii prædicationem ad omnes gentes certiſſimum ſignum eſſe adventus Chriſti inſtantis, & Indorum populum poſtremum eſſe qui convertatur ad Chriſtum, ac tum fore finem: neque obſtare Judæorum converſionem, quæ & unà fiet, & brevi admodùm peragetur tempore. Ad quæ non tantum applicat Matth. 24. 14. *& prædicabitur hoc Euangelium regni in toto orbe, in teſtimonium omnibus gentibus: atque tum veniet finis.* ſed quoque Jeſ. 18. 2. ex Vulgatâ verſione; præter alia Veteris Prophetiæ loca.

Præ omnibus verò legi & commendari meretur Joſephus Acoſta, qui in Americâ inter Peruenſes diu vixit, & operi incubuit, *de procurandâ Indorum ſalute*, libris ſex, Latinè primum, poſtea etiam Hiſpanicè. Qui hoc agit negotium, & ſedulò inſtat, miſſis antiquis & ab uſu hodierno remotis, etiam obviis rebus, quomodo Indi, præſertim Peruani tractari, & quibus rationibus ad fidem Chriſti converti queant. Quæ operi incommodent obſtacula, quæ cavenda ſcandala, quæ vivendi & agendi cum illis optima ſit ratio, exponens. Ut qui poſt ipſum idem tractarunt argumentum, ejus etiam operâ & obſervationibus uſi fuerint atque adjuti. Inter quos eſt *Antonius Poſſevinus*, Biblioth. libro 9. ubi tractat de juvandis Indis. Atque libro decimo, de Japoniis diſſerens, interſerit prolixam dogmatum Japoniorum refutationem. Acoſta autem, in Prooemio, *Immenſum opus exiſteret*, inquit, *ſigillatim de omnibus diſputare; operæ pretium duxi, ut barbaris omnibus accommodatius ſcriberem, Peruenſium maxime habere rationem. Idque feci duabus ex cauſis, una quod hæ provinciæ mihi notiores eſſent, ut aliquid certius afferrem: altera, quod hoc Indorum genus veluti medium mihi inter cætera viſum eſt, ex quo facilius veluti extrema judicari queant.*

Acoſtæ adjungo ſcriptorem, hoc in argumento non utilem modò, ſed fere neceſſarium lectu, *Thomam à Jeſu*, Carmelitani Ordinis Monachum, qui etiam illius Acoſtæ tractatum appellat aureum, & omni eruditione plenum. Neque ex Ludovico Vive, quem *fuſe & doctiſſime* hoc argumentum fatetur proſequutum; uti & Hieronymo Savanarolâ, quem *acute & erudite* egiſſe teſtatur, dubitat transferre complura in diſputationem, quam contra Gentiles habet, libro undecimo. Scripſit libros 12. *de procuranda ſalute omnium gentium*, editos Antverpiæ ann. cIↄ Iↄ CXIII. Qui ad argumentum iſtud præter complures Romæ Bibliothecas, præſertim Cardinalis S. Severinæ, qui animarum converſioni à Gregorio XIII. & Clemen-

te

te VIII. præfectus, plurima in hanc rem collegerat, multos insuper Ms. codices de Infidelium conversione ad fidem percurrisse se, & optimam inde pro hoc negotio selegisse methodum, scribit in Præfatione. Cujus Cardinalis Catechismum Generalem, antea non editum operi suo subjungit.

Præcipue attendi debet, atque à nobis expendetur suo loco, quod habet *lib.* III. de Congregationibus erigendis, & instituendis Seminariis, ad propagandam fidem: quorum aliqua in usu Romæ sunt, autore imprimis Gregorio XIII. qui magno ære cum alibi, tum in urbe Collegia erexit, Germanicum, Britannicum, Neophytorum, Græcorum, Maronitarum, &c.

Quibus addere licet, ob aliquam argumenti affinitatem, Philippi Rovenii, prætensi Ultrajectini Episcopi, Tractatum *de Missionibus ad propagandam fidem*, ann. cIↃ IↃ cxxvi. Qui seorsim primò, denique & conjunctim editus unà cum Ejusdem libris de Republicâ Christianâ. Quamvis non tam ad infideles convertendos, quam hæreticos, uti vocat, in Belgio adeundos, institutus sit.

Inter Nostros, unus duntaxat, quod sciam, argumentum nostrum tractavit, qui & in Orientali Indiâ aliquamdiu egit, *Justus Heurnius*, Joh. fil. in Admonitione *de Legatione Euangelicâ ad Indos capessendâ:* cujus exemplari & nos donavit aliquando, vir & doctus & impense pius, Ecclesiæ Buranæ, in Diœcesi Ultrajectinâ Pastor, ubi & obiit: qui nunquam, quod testatus aliquoties fuit, ex Indiis fuisset reversus, si eam fidem ac promtitudinem apud Politicos rerum moderatores ibi reperisset erga se, & scopum ac munus suum, quam negotii pondus postulabat. Qui & ejus sententiæ se ostendit, quod ante mundi finem, Euangelium apud omnes gentes sit prædicandum, *c.* 1. & quum laborabitur in adducendis ad Christum Gentilium reliquiis, quod tum Judæi, ex Gentilium illorum æmulatione, convertentur quoque, *cap.* 4. & pag. 166. scribit, *Israëlem tum convertendum esse, quum plenitudo gentium advenerit*; *ibique exordium conversionis eorum futurum, ubi adhuc Ethnicismus dominatur, cujus sinu decem tribuum reliquiæ foventur.* Hos statuit, cum Gentilium futurâ conversione illuminandos sacrâ veritate, uti Apostolorum ævo prior fuit tribus Jehuda ad fidem adducta: quin ex conversis Judæis fore, qui reliquis tribubus veritatem aliquando sint annunciaturi, sibi colligere videtur ex Hos. 6. 11.

Apud Anglos idem ostensurum se pollicitus quidem in libri titulo, *Imago mundi & regnum Christi*, sive Regnum Lapidis & Montis, & Gentiles

conversum, ac Judæos restitutum iri, *Joh. Yates*; sed quod titulo illi respondèrit, vel se dignum fuerit, nil attulit; ad regimen Ecclesiæ, nescio quâ occasione, non delapsus, sed sponte se accingens per totum librum, & pro Episcopis impotenter satis disputans, adversus Presbyteros, quos potius Infamiae honoris ergo Puritanos passim appellat.

Nec prætereundus Tractatus Belgicus *Johannis le Maire*, Concionatoris Amstelodamensis, qui prodiit ann. CIƆ IƆ CXL II. Astrum Gentilismi ad claram lucem Euangelii: ubi sub forma Catechesis Gentilem instruit ad amplectendam fidem Christi.

CAPUT TERTIUM.

De libris Sibyllinis eorumque autore, & Pœmandro Mercurii Trismegisti.

QUia verò ex *Sibyllis*, earumque testimonio, multi inter Veteres & recentiores, intrepide argumentantur pro veritate religionis & articulorum fidei, prætereundum non videtur, quid de illis statuere, & num ex iis quoque disputare debeamus.

Primus inter antiquos Sibyllina adduxit Justinus, in Apologiâ, adversus Gentes: quem sequuti reliqui, ad eandem quasi lineam, Athenagoras, Clemens, Tertullianus, Lactantius, Eusebius, Augustinus, alii. Neque aliquid aliud arbitror recentes ad idem faciendum adduxisse, quam Veterum exemplum, quodque ex præjudicio alienæ authoritatis sequi solet, ne quidem inspectis, aut examinatis ipsis Sibyllinorum oraculorum, qui jactabantur, libris. Nuperos dico, Mornæum, Charronum, Ludovicum Vivem, Augustinum Steuchum, Joh. Wolfium, Crocium ad Marsilium Ficinum, Antonium Gubertum in Apologetico, Gentiletum, Montacutium, Micrælium; miror verò maxime, non alterius sententiæ fuisse Boxhornium, in Historiâ universali: mitto alios, qui vestigiis illis insistunt, & Sibyllina argumenta, ceu vera, ceu oracula, adducere solent.

Magnus vir Josephus Scaliger fraudem Sibyllinam subolfecit, detexit, castigavit, uti aliàs, ita in epistolâ ad Casaubonum, quæ inter epistolas ejus est lib. II. epist. CXV. *Quid pseudosibyllina oracula, quæ Christiani Gentibus objiciebant, quum tamen à Christianorum officinâ prodiissent, in Gentium autem Bibliothecis non reperientur?* Hinc jam Casaubonus, in Exercitationibus ad Baronium, non modo eandem sibi de scriptis Sibyllinis senten-

tentiam esse declarat, verùm & argumentis nonnullis confirmat. Ut, hinc primo, quod contrarium Dei verbo videtur, mysteria fidei, qualia sunt de Deo uno, & sacrosancta Trinitate, de Verbo Filio Dei, de Christo nato ex virgine, de ipsius Passione & cruce &c. Gentibus clarius fuisse proposita, quam Israëlitis, peculiari Dei populo, quem suâmet ipsius, & Prophetarum voce Deus erudiit. Deinde, quandoquidem se Sibyllæ antiquiores Mose faciunt, sequeretur, quod longo tempore antequam Lex per Mosem populo Dei tradita, manifestata jam fuissent religionis arcana Gentilibus, iisdemque sæpe verbis, quibus in N. Testam. longo adeò tempore post fuerunt expressa. Tertiò, quod apud Platonem, Aristotelem, Theophrastum, & tot alios è Paganis, curiosissimos omnium disciplinarum scrutatores, eorum, quæ hodie apud Sibyllas miramur, nullum penitus extet vestigium. Postremò, quod primis Ecclesiæ temporibus extitere quam plurimi, qui facinus palmarium judicabant, cœlestem veritatem figmentis adjutum ire, quo facilius videlicet nova doctrina à Gentium sapientibus admitteretur. Ex quo fonte uti manarunt tot libri apocryphi, quantumcunque à priscis Theologis sæpissime citati, laudatique; ita & libros illos, quos vulgo æstimant pro Sibyllinis, censet. Hæc Casaubonus. Adversus quæ nihil prorsus adfert quod quempiam morari possit, Andreas ille Eudæmon Johannes, qui Casaubonum allatravit, non refellit, in *Castigat. Exercit. lib.* 1. *cap.* 5. Pseudepigrapha quoque censet Capellus contra Rosweydum, cap. 11.

Nuper argumentum hoc copiosè, eruditè, atque solidissimè discussum à celeberrimo viro, Davide Blondello, tractatu Gallico, *des Sibylles:* qui lectu dignissimus tum propter diffusam eruditionem, quâ & alia antiquitatis Ecclesiasticæ simul explanantur, tum accuratam ac plenam hujus rei tractationem.

Atque cum eo statuo, non uti Casaubonus, *multa fuisse inserta carminibus Sibyllinis, ad veritatis Christianæ confirmationem*; sed totum scriptum, quantum est, quod quidem hodie extat, & in Eruditorum versatur manibus, esse suppostitium, sub Sibyllarum nomine ab aliquo, quamvis vetusto, & Christiano auctore, male consarcinatum editumque, ex piâ (uti volunt) fraude, pro causa Christianæ religionis, quo apud Gentiles, auctoritate oraculorum, quæ semper summæ venerationis fideique iis fuerunt, potentius commendaretur: sed consilio pessimo; neque enim ulla vel minima falsi specie veritas probari aut persuaderi amat. Quare nihil commune cum Veteribus Ethnicorum Sibyllis habere nostras illas, minus easdem esse, existimo.

Quo

Quo autem integrè de tota re judicetur, non negamus, antiquissimas illas & famosas Veterum, seu Romanorum, seu aliarum Gentium Sibyllas aliquas extitisse, quamvis nesciamus pro certo affirmare, quot, aut quales fuerint; œstro percitas, & vaticinandi spiritu, quali Dæmon solet aliquando homines, aut Vates suos corripere creditur, saltem opinione ista apud Gentiles valuisse: sed quæ cantarunt, aut dixerunt, medullam & fundamentum superstitionis ac idololatriæ Ethnicæ continebant, quare ex his petebatur, quis Numinibus cultus, aut ritus vel placandis vel honorandis impendendus esset. Unde & sacri flamines illorum libris asservandis & cûstodiendis præpositi, primò Duumviri, postea decemviri, denique quindecimviri.

Aliqui putant, unam tantum Sibyllam fuisse, sed quæ à variis variè denominetur, & hinc plura sortiatur nomina, pro ratione scribentium etiam varias regiones. Alii duas, vel tres, vel quatuor, plerique decem faciunt. Ita libros à Sibylla Cumanâ Tarquinio oblatos recensent alii novem, & bis ternos combustos, servatis venditisque eodem precio, quo omnes ante licitata fuerat, sed risa repudiataque à Rege, reliquis tribus; alii tres, atque ex iis combustos duos, uno solo redemto. Quidquid ejus sit, constat, post custodita diu Sibyllina carmina in templo Jovis Capitolini, & sub terrâ quidem in arcâ lapideâ, attamen cum incendio Capitolii, quod evenit anno urbis DCLXXI. absumta, hinc Legatos à Senatu quaquaversum missos oracula repetitum quæcunque Sibyllinorum usquam reperirent, eosque cum ex aliis Italiæ urbibus, Asiaque, tum potissimum ex Erythræâ multos versus retulisse, quibuslibet promiscue oblatos descriptosque, sed qui fidem sui ut facere nequiverunt, ita neque accepti habitique eo loco, quo priores libri, fuerunt, quum farrago potius viderentur quorumcunque fatidicorum scriptorum, quæ pro Sibyllinis se supponebant, non ipsa. Unde postmodum & censura haberi librorum Sibyllinorum cœpit, & multi ceu falsi atque adulterini ex illorum numero ejecti.

Præcipuam de Sibyllis historiam breviter habet Lactantius, atque ex M. Varrone, quam legere est Institutionum ejus libro primo, cap. 6. Ne alios dicam, qui de Sibyllis permulti egerunt, earumque nomina & vaticinia summatim exposuerunt, quales Sixtus Senensis, in *Bibliotheca*, *lib.* 11. Possevinus, in Bibliothecâ, *lib. de Poëticâ*, & in Apparatu. Et quando Cornelius Tacitus, Annal. lib. 6. Tiberium refert increpasse Caninium Gallum Quindecimvirum, quod librum aliquem Sibyllæ sibi repertum inter cæteros ejusdem Vatis, non autem eo quo decebat more, recipi postu-

ſtulaſſet, dubitat, una, an plures Sibyllæ fuerint. De Auguſto Suetonius, in ejus vitâ, cap. 31. *Quidquid fatidicorum librorum Græci Latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, ſupra duo millia contracta undique cremavit: ac ſolos retinuit Sibyllinos: hoc quoque delectu habito: conditque duobus forulis auratis ſub Palatini Apollinis baſi.* Sub arctâ & religioſa ſacerdotum cuſtodia ſervabantur, neque cuiquam illos introſpicere, aut conſulere licebat, niſi ex Senatuſconſulto. Nam inde tum in Republica, tum religione ſcita petebantur, quæ utcumque ſua authoritate confirmabant, aut turbabant & innovabant. M. Tullium Duumvirum, ſcribit Valerius *lib.* 1. *cap.* 1. quod culeo inſutum in mare abjici juſſerit Rex Tarquinius, ideo, quod librum Sibyllinum Petronio Sabino dediſſet deſcribendum. At iſti fuerunt Veteres Sibyllarum libri.

Hodie quos habemus, Chriſtianis viſos lectoſque & olim, & nunc, ii conſtant octo libris, qui & ſeorſim excuſi, & inter Orthodoxographa, atque etiam in Bibliotheca Patrum Tom. 1. edit. Colonienſis, & Tom. 8. Pariſienſis, extant. De Græco hexametro in Latinum hexametrum eos tranſtulit & annò 1546. Baſileæ edidit Sebaſtianus Caſtalio.

Quæritur nunc: Num hi libri octo carminum, ſeu oraculorum Sibyllinorum, ſint antiqui illi Veterum Sibyllarum, apud Gentiles, præcipuè Romanos, tantopere celebratarum, cuſtoditarumque, & θεόπνευστοι, ſive per Dei Spiritum inſpirati, & conſignati? Sunt qui affirmant, iique multi, qui putant, quod apud Iſraëlitas Moſes ac Prophetæ; hoc apud Gentiles fuiſſe Sibyllas: ut nempe hoc pacto Deus etiam Gentilibus veritatem, atque religionem prædicari curarit. Qui negant, pauciores ſunt. Plures his, qui diſtinguunt, & non quidem omnia, aliqua tamen ſuppoſititia cenſent, cæterum multa quoque Veterum Sibyllarum, ſive veræ, ſive falſæ Vates fuerint, oracula noſtris hiſce contineri, illa præſertim, quæ pro fide & veritate religionis Chriſtianæ ex illis à Patribus, aliiſque adducuntur.

Corruptelam ineſſe, utcumque pro earum fide & authoritate cæteroquin ſtat, Poſſevinus quoque agnoſcit, & cum eo alii. Inter Remonſtrantes, Auctor *Gymnaſii Ultrajectini cap.* 61. Joh. Georgius Dorſcheus, Auguſtanæ Confeſſionis Theologus, lib. *de Admirandus Chriſti*, & alii complures.

Nos verò multis adducti rationibus in eam devenimus ſententiam, quæ ſimpliciter negat, libros noſtros Sibyllinos eſſe vel antiquarum Gentilium Sibyllarum, vel θεοπνεύστους: ſtatuimus verò, ſub antiquis Sibyllarum nomini-

minibus hæc confiĉta & ſuppoſita à quopiam maleferiato Chriſtianæ profeſſionis homine fuiſſe, ut ſub tali mangonio & ſpecie apud Gentiles, Sibyllinorum ſemper avidiſſimos religioſiſſimoſque, tacite rem Chriſtianam faceret hoc commendatiorem, quod eam in ſuis Archivis clare & prolixe expoſitam reperirent.

Quin olim etiam fraus notata, exprobrataque Chriſtianis, à Gentilibus, fuit: quo minus illis Sibyllinis, uti ſuis, Gentiles acquieverint. Hinc apud Origenem Celſus Chriſtianos per ludibrium Sibylliſtas appellat, *qui Sibyllam vatem putant*, lib. v. & lib. VII. apertius ait, appoſita & affiĉta Sibyllinis à Chriſtianis eſſe permulta, vel ſub Sibyllarum nominibus edita & commendata: *Dein neſcio quo pacto*, inquit Origines, *hic voluit, ut Sibyllam potius Dei filiam diceremus, quam Jeſum: decernens vel hujus ſcriptis adſcripſiſſe nos multa & maledictis referta.* Credo quod in anſam exprobrandi ſumſerit Celſus, de Sibyllâ pro Dei filiâ quaſi habitâ, quod videret Chriſtianos in probandâ cauſâ Chriſti ad Sibyllas, ut vates, quæ de Chriſto tam aperte ſcilicet concionatæ, crebro provocare.

Conſtantinus, in Oratione, ad cœtum Sanĉtorum, apud Euſebium, lib. ult. de ejus vitâ, ſuper vaticiniis Sibyllarum de Chriſto, addit τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀπιστεῖν. Quodque multos dicit illud ſuſpicatos, benè notat Caſaubonus, non de Paganis ſolis accipi debere, ſed etiam de Chriſtianis viris eruditis & judicii limatioris, quibus de fraude ſubolebat. Indeque eſt, quod Auguſtinus, lib. XVIII. de Civit. D. cap. XLVI. ſic loquitur: *niſi forte quis dixerit, illas Prophetias Chriſtianos finxiſſe de Chriſto, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum proferuntur.* Et cap. ſeq. poſtquam fluĉtuaſſet in ſuo de Sibyllis judicio, *non incongrue creditur fuiſſe & in aliis gentibus homines, quibus hoc myſterium revelatum eſt, & qui hoc etiam prædicare impulſi ſunt, ſive participes ejuſdem gratiæ fuerint, ſive expertes, ſive per malos Angelos docti ſint, quos præſentem Chriſtum, quem Judæi non agnoſcebant, ſcimus fuiſſe confeſſos.* ac tandem concludit: *ſed quæcunque aliorum prophetiæ de Dei per Chriſtum Jeſum gratiâ proferuntur, poſſunt putari à Chriſtianis eſſe confictæ.* Rem acu tetigit.

Quapropter haud adeo novum & temerarium videri debet, quod re uberius nunc exploratâ, & veritate, quæ temporis filia non ſine ratione dicitur, in apertum produĉtâ, Sibyllinorum librorum falſitatem aperte arguimus, idque multis & certis argumentis, tum libros iſtos oĉto Sibyllinos, quos habemus, non continere antiquarum Sibyllarum oracula,

ſive,

ſive, non verè eſſe Sibyllinos, falſoque iſtud nomen præſcribere; tum non eſſe divinæ vel revelationis, vel authoritatis.

Auctores librorum vel carminum horum faciunt ſe Vates, Spiritu Prophetico arreptas, θεοπνεύϛους, Sibyllas, eaſque vetuſtiſſimas, quin ipſo Moſe antiquiores, Noachi primam ſobolem, videlicet ejus nurum. In initio libri primi,

Aggredior primo generis mortalis ab ævo,
Uſque ad ſupremum divinè pandere cuncta,
Quæ fuerint mundo, quæ ſint, quæ deinde ſequantur.
Ἀρχεις ἐπ' ἐσχατίησι προφητεύσω τὰ ἕκαστα,
Ὁππόσα πρὶν γέγονεν, πόσα δ' ἔστετ', ὁπόσα δὲ μέλλει
Ἔσεσθαι κόσμῳ.

Se prophetaturam dicit: quidquid ad mundi uſque finem eventurum ſit. Et in libri ſecundi medio, atque etiam fine:

Verùm jam ſingula pandam,
Quæ mala ſint homines paſſuri quaſque per urbes.

Et libro tertio, atque ita paſſim, agi ſe à Dei Spiritu, & excitari ad promenda vaticinia, ait. Hæc ſe Erythræam nominat & Babylone oriundam quidem, ſed Græcis vaticinantem, Dei ſummi prophetiſſam, Sibyllam, à Noacho prognatam, atque ejus nurum: οἰστρομανῆ, προφητεύουσαν, σίβυλλαν, μαινομένην, Θεοῦ μεγάλην δὲ προφῆτιν. De Noë,

Τοῦ μὲν ἐγὼ νύμφη, καὶ ἀφ' αἵματος αὐτοῦ ἐτύχθην.

Atque libro quarto quæ loquitur, ſimiliter Sibyllam ſe vocat, & audire populum vult,

dicit quæcunque Sibylla,
Veridicas ſancto fundens ex ore loquelas.
σιβύλλης
Ἐξ ὁσίου στόματος φωνὴν προχέοντος ἀληθῆ.

Lib. v. de Cumâ, ubi Sibylla Cumana:

Κύμη δ' ἡ μώρα σὺν νάμασι τοῖς θεοπνεύστοις.
Cuma autem demens cum tactis numine Lymphis.

Deum ibidem ait,

Γενετῆρα θεῶν πάντων θεοπνεύστων.

Libro octavo:

Ipſe mihi Deus hæc ſibi decreta omnia dixit,
Perficietque meis quæ ſunt dicta omnia verbis.

Tantum in eo ſitum arbitrabatur quicunque hæc confinxit, ut lectores cre-

crederent illas esse θεοπνεύστους, ut tam sæpe hoc repeteret, pluries, quam Prophetæ, qui extra omnem ambiguitatem à spiritu divino acti fuere, vel alii scriptores sacri hoc de se testati fuerunt.

Sed distinctè singula colligamus, quæ adversus istos sive libros, sive auctores aut Sibyllas suppetunt falsi plurima argumenta. Primùm ergo non esse θεοπνεύστους, ita evinco. 1. Quia à spiritu actos se jactant adeo vehementer, ut extra se positæ, sui ultra non fuerint compotes, neque sensus ipsis & mens constiterit, aut sciverint, quid proferrent. Quod indicium est, non inspirationis divini spiritus, qui non privat Prophetas usu sensuum aut rationis consueto; sed documentum raptus maniaci, vel Diabolici, atque ejus, qualem in prophetiis & exstasibus Montani hæretici, suorumque vetus Ecclesia olim condemnavit. Initio libri secundi præfatur:

Corpore tota stupens trahor huc, ignara quid ipsa
Eloquar: ipse sed hæc mandat Deus omnia fari.

Nunquam autem Deus sic corripit Vates suos, ut mens turbetur. Corripit quidem, ut mens elevetur ad contemplanda cœlestia & divina, sed intelligebant semper quid agerent, & sæpe ad objectas vel visiones, vel Dei effata, dum Spiritus patiebantur inspirationem, optimè sui compotes, ad singula respondebant. Contrarium est hominum œstro furentium, & insensatorum, qui à Dæmone turbantur ac rapiuntur extra se, & mentis sensuumque suorum usum:

Οὗτος μοι μάστιγα διὰ φρενὸς ἤλασεν εἴσω.
Hic mihi verberibus mentem quatit acribus intus.

Uti loquitur nostra libro quarto. Quare libro tertio Deum precatur, ut paulum temperet à vi, quæ ipsi, dum numine agitata, fiebat.

Ut mihi divino requieta à carmine mens est,
Orabam magnum genitorem, vis ut abesset.
Sed mihi suggessit vocem sub pectora rursum,
Perque omnes terras præcepit vaticinari.

Unde etiam se insanam μαινομένην habitam ab hominibus, in fine libri testatur.

Deinde probo, non divini spiritus esse nostra Sibyllina, quia, non solum nimis crebro *jactant* divinam inspirationem, qua concussæ fuerint, sane multo crebrius, & majori cum fastu, anxiæ videlicet, ne fidem impetrarent, quam unquam hoc egerunt veri Dei Prophetæ: quin & sibi adscripsere, quæ nec Vates, neque homo ullus *arrogare* ausit, videlicet rerum fere omnium notitiam, usque ad numerum hominum, arborum, foliorum, astro-

astrorum, piscium, etiam arenarum, quem se exploratum habere splendide, & crasse mentiuntur. Quæ libro octavo loquitur:

Οἶδα μόχας γαίης, καὶ τάρταρον ὑδρόγητα
Καὶ μερόπων ὄντων τε, καὶ ἐσσομένων, νεκύων τε,
Οἶδ' ἀριθμοὺς ἄστρων, καὶ δένδρεα, καὶ πόσα φῦλλα,
Τετραπόδων νηκτῶν τε καὶ ὀρνίθων πετεηνῶν.
Novi ego arenarum numeros, mensumque profundi,
Tellurisque sinus, tenebrosaque tartara novi,
Quot fuerint homines, quot sint, quot deinde futuri,
Astrorum numeros, stirpes frondesque quot usquam:
Quot sint quadrupedes, quot pisces, quotque volucres.

Tertio, quomodo divini illi libri habeantur, qui immiscent multa profana, & Veteris *idololatriæ* & superstitionis nomina, sermonem, ritus, adeoque formam exprimunt? Unde passim hic legas multa de Jove, Junone, Marte, Neptuno, Plutone, Erebo, Erinni, Mercurio, Phœbo, Nymphis, Vulcano, Acheronte, campis Elysiis, de bello Titanum contra Saturnum, lib. 3.

Pugnaruntque inter sese, Saturnus, & ipse
Titan. at Juno, Tellusque, Venusque coronis
Gaudens, cum Vestaque Ceres, pulchraque Dione,
Inter eos litem sedarunt.

De fatis, & de Parcis lib. 5.

Tu quoque deplora tua tristia fata Corinthe:
Nam cum tegeminæ volvendo stamine Parcæ
Nentes deducent fallaciter aufugientem.

Quarto, *falsa* quoque nonnulla continent contra Theologiam, & religioni Christianæ adversa. Libro primo faciunt Deum authorem mali:

Postremò longè pejorem condidit, atque
Planè illaudatam stirpem Deus, atque malorum
Artificem, multò illis intolerabiliorem:
Scilicet horrendos, fantes infanda, gigantes.

Libro secundo ponunt reditum Eliæ Thisbitæ in mundum: quod Angeli Uriel, Saniel, & Azaël,

Quæ mala quisque hominum patraverit ante scientes,
E terris animas tenebris caliginis omnes
Judicio sistent.

Porro & igneo flumine tempore Judicii, quod omnes ingredi debent,

quoque alii purgabuntur, alii discruciabuntur, igne primùm, tum rota flammea, & quod

Ter tantum solvent, quantum fecere malorum.

Blondellus inter alia, quatuor dogmata, seu errores capitales notat librorum Sibyllinorum. 1. descensum & detentionem omnium animarum in *inferno*, ad diem resurrectionis. 2. mundi ultimo die combustionem, quam ceu *Purgatorium* faciunt animabus & corporibus Sanctorum. 3. conservationem *Paradisi* terrestris, ut loci, in quo sancti post resurrectionem se sint oblectaturi. 4. Regnum temporale à Christo in hoc mundo erigendum *mille annis* ante diem judicii. De quibus, ut & de iis, quæ inde sequuntur, oratione pro mortuis, Purgatorio, &c. eruditissimè ibidem disserit.

Quinto, etiam *futilia*, absurda, inepta multa referunt, certe spiritu divino, quin humana sapientia, & commendatione indigna. Libro primo Ἅδην ita appellatum, quia eò primus descenderit Adam; libro secundo,

Nimirum Deus is finxit tetragrammaton Adam,
Qui primus fictus fuit, & qui nomine complet
Ortus, occasus, austrum, boreamque rigentem.

Quasi in Hebræo, uti in Græco, ad cujus litteras hic attenditur, esset tetragrammaton אדם Libro tertio Homerus notatur, quasi sua ex oraculis Sibyllinis furatus:

Hic res Iliacas scribet non sicut habebunt,
Sed clare, verbisque meis utendo, modisque,
Primus enim volvet librorum scripta meorum.
Isque vel in primis ornabit belligerantes,
Hectora Priamiden, & Achillea Peliona.

Adde quæ Blondellus collegit *lib. 1. cap. 3. de Sibyllis.*

Atque illa satis superque ostendunt, non esse scripta Sibyllina θεόπνευστα, detrahendamque iis speciosam istam vestem esse, qua imponunt, dum pro divino scripto, quod inspirationis atque authoritatis supra humanam sit, veneunt, & commendantur.

Secundo loco facile est ostendere, neque esse illa eadem cum antiquis Sibyllarum oraculis, quorum Gentiles adeo religiosi custodes, cultoresque fuerunt. Ibi authoritatem, hic etiam *antiquitatem* Sibyllarum explodimus. Non sunt hæ nostræ adeo antiquæ, ac se faciunt, non Ethnicæ Veteres, tantopere omnibus celebratæ. Fuisse aliquid ejusmodi Vatum, at neu-

neutiquam à Dei ſpiritu actarum, ſed vel à Dæmone, vel à mentis ſuæ phreneſi, non omnino negamus, incerta quamvis valde ſit de illis hiſtoria: verùm quæ habemus carmina Sibyllina, antiqua illa eſſe, quæ Ethnicis ſacra fuerunt, nemo opinor, qui iſta legerit, & vel leviter modò examinarit, in animum inducere poterit, ut ſtatuat. Nempe ſi perpenderimus:

I. Sibyllinos Noſtros libros ex manifeſta æmulatione complecti ſummam hiſtoriæ tum Veteris, tum N. Teſtamenti. Quorum illud iis non videtur convenire, quia ſub V. Teſtamento erat ea Judæorum prærogativa, & περισσὸν ſuper alias nationes, quod illis erant credita Dei eloquia. Rom. 3. 2. Quod Jacobo verba, & Iſraëli ſtatuta ſua ſignificabat Deus, non ita alteri cuiquam genti, Pſalm. CXLVII. 19. 20. Non etiam N. T. hiſtoria illis convenit, quia ſic ſaltem ſequitur, non illius antiquitatis eſſe ſcripta hæc Sibyllina, ut ante Moſem, & à Noachi nuru fuerint edita.

Primus Sibyllinorum noſtrorum liber hiſtoriam ſacram perſequitur uſque ad deſtructionem Jeruſalem: ſecundus commentatur diatypoſim extremi judicii, ex Matth. 25. Reliqui ferè repetunt eadem, vel magis explicant, & variis commentis nugiſque interpolant. Plurima vel citantur ex Scriptura S. vel etiam retinent verba cum illâ eadem. Quale illud quod libro tertio legitur, & convenit cum Jeſa. XI.

Cumque lupis agni &c.

Græca omitto, quo conſulam brevitati. Lib. 8. citatur Geneſ. 1. 29.

Sic ait omnipotens: faciamus imagine, fili.

Loquitur de creando homine; atque ad locum quidem illum Scripturæ ſatis manifeſtè reſpicit, sed vana metaphraſi pervertit: Idemque poſt iterum repetitur:

Condamus hominem proprium, noſtræque figuræ
Perſimilem, atque auram vitalem demus habere.

Atque in fine libri, refertur reſponſum Angeli ad Mariam, partum virgineum obſtupeſcentem:

mira eſt mortalibus hæc res:
Sed res nulla Deo patri natoque ſtupenda.

Tum quæſitum repertumque à Magis puerum Jeſum:

Divinamque Magi ſtellam coluere recentem.
Monſtratuſque Dei præcepta ſequentibus infans
Eſt in præſepi, quem faſcia circuit.

Ex

Ex quibus satis apparet, non ante, sed post Scripturam editos Sibyllinos illos libros esse, atque ex ea desumtos.

II. Quin dogmata & mysteria religionis nostræ etiam difficillima, *apertius* atque explicatius in libris Sibyllinis continentur, quam in Propheticis Vet. Testamenti: quod nemo credet Deum voluisse, ut Gentilibus, & per fœminas ejusmodi fatidicas, sacra veritas, quæ à seculis multis dicitur abscondita fuisse in Novo Testamento, certius ampliusque fuisset proposita, quam suo populo, quam fidelibus & piis, quamque ipsis adeo Patriarchis ac Prophetis. Sane quidquid est vel Christi, de utrâque ejus naturâ, incarnatione, passione, vel de Deo, & SS. Trinitate, vel de totâ N. T. historiâ, longe clarius hoc exponitur & docetur in scriptis Sibyllinis, quam Propheticis: neque Apostoli ipsi tam exploratam & distinctam semper & initio habuerunt cognitionem omnium de Christo, quam libri produnt Sibyllini. Quod nemo ita se habuisse statuet; vel Sibyllas Prophetis præferendas, atque Apostolis.

De Johannis præcursoris Christi Baptismo, & doctrinâ, de singulis Christi miraculis, quod

Placabit fluctus: in desertisque locorum,
Largè panibus ex quinis, & pisce marino,
Millia quinque virûm satiabit, relliquiæque
Bis senos cophinos implebunt virginis almæ.

Non hæc sciverunt Prophetæ Veteris Testamenti, ac Sibylla ea, quæ fingitur loqui *lib.* 1. Uti neque Apostoli, antequam evenirent, quæ de passione, & morte, & resurrectione, atque adscensione Christi porrò fatur:

Sed manibus passis cum mensus cuncta, coronam
De spinis tulerit, nec non latus ejus arundo
Fixerit acta manu, cujus causa tribus horis
Nox tenebrosa die medio, monstrosaque fiet:
Tunc hominum generi magnum Solomonia signum
Templa dabunt, Ditis cum tecta profunda subibit,
Nunciet in vitam reditum quo morte peremptis.
Sed postquam triduo lucem repetiverit, atque
Monstrarit somnum mortalibus, atque docendo
Cuncta illustrarit, cœlestia tecta subibit
Nubibus invectus, cum lætum liquerit orbi
Pactum Euangelii.

Et

Et libro octavo:

Contundent alapis palmæ (proh crimina) divum.
Felle fames ejus, sitis illudetur aceto.
Hanc apponet ei gens scilicet hospita mensam.
Scindetur templi velum, mediumque diei
Nox tenebrosa tribus premet admirabilis horis.

Quis jam ultra asserat illa apud Gentiles Sibyllam prædixisse, & tanto quidem tempore, antequam evenerint, neque potius ex Euangelicâ historiâ descripta esse? Mitto, quæ de nomine Dei tetrasyllabo habet, *libro primo*; aliaque.

III. Uti Judæis, & dignitati gentis illius adversum est, quod ante tempora N. Testamenti Deus Gentilibus, non modò æque ac illis, sed & supra eos revelasset fidei & religionis mysteria; ita nec convenit cum illo *Gentilium statu*, qualem eorum fuisse Scriptura declarat, quando de Gentilibus, ante tempus Euangelii, loquitur, quod sine Deo, & exsortes testamentorum promissionis fuerunt in mundo, Eph. 2. 12. quodque illos Deus in præcedentibus seculis sivit suis ipsorum viis incedere, Actor. 14. vers. 16.

IV. Hoc etiam fidem librorum Sibyllinorum convellit, quod *vaticinari* volunt de rebus pluribus, & significantius evidentiusque, quam Scriptura ipsa: quo non solum suos homines, quibus indultæ videlicet ejusmodi Sibyllæ sint, digniores Israëlitis facit Sibyllinorum auctor, atque multam partem Christi discipulis, prout dictum, verùm & libros suos divinis V. Novique Testamenti scriptis doceret anteferendos. Hic de Byzantio, Galliâ,

Gallia, difficiles quæ montibus accolis Alpes.

de Phrygiâ, Laodiceâ, Corintho, multisque aliis Asiæ urbibus varia eructat, de quibus nulla in S. Scripturâ mentio est vel vestigium. Aliquoties hoc repetit de Samo, Delo, & Româ vaticinium:

Ἔσται καὶ σάμος ἄμμος, ἐσεῖται δῆλος ἄδηλος,
Καὶ ῥώμη ῥύμη.

Nempe *libro* 3. & *lib.* 8. paulò inversum: aliis iterum verbis *lib.* 4. Denique Romanorum Imperatorum aliquos fere de nomine designat, *lib.* 8.

V. Hactenus ex consideratione Scripturæ petitis argumentis evicimus, libros nostros Sibyllinos, nec divinos esse, nec Gentilibus traditos: ostendemus porro, antiquas Gentilium Sibyllas neutiquam cum nostris conve-

 nire,

nire, neque nostras cum illis: ut frustra credas, Sibyllina nostra oracula esse ea ipsa, quæ Gentilitas suspexit.

Ac primò quidem ex *materia* & argumento librorum Sibyllinorum utrorumque, Veterum inter Gentiles, nostrorum inter Christianos, vel quatenus ex inspectis nostris, & ex Antiquorum de suis commemoratione, aut citatis ab Antiquis Sibyllarum, atque apud nostras non occurrentibus, & vicissim ignoratis illic iis, quæ in nostris leguntur, concludere licet, non eosdem utrorumque esse libros. Antiqui Sibyllarum, sive apud Romanos, sive apud alias gentes, libri, nil nisi promtuarium fuerunt ipsorum superstitionis & idololatriæ, nil continuerunt præter effata Dæmonum, de nominibus, ritibus, & cultu numinum, vel si quid ex ipsorum placito in Rep. cum superstitione novandum aut firmandum erat, si placandus Deus aliquis, si mactanda ei etiam ex humanis hostia, si instituenda supplicatio, aut quod offerendum sacrificium, aliudve quod religionem eorum concernebat, ex Sibyllinis petebatur, *secreta civilium sacrorum* continentibus, inquit Valerius Maximus. His præerant sacerdotes, nihilque adeo illa, quam ipsorum religio, quæ etiam ab illis trahebat vim, commendabat. Tacitus, lib. 15. Annal. *Mox petita à Diis piacula, aditique Sibyllæ libri, ex quibus supplicatum Vulcano & Cereri Proserpinæque.* Apparet, quorsum fecerint libri Sibyllini, quid argumenti continuerint, quid docuerint introspecti. Aulus Gellius, lib. 1. cap. 19. Noct. Attic. de libris Sibyllinis Tarquinio oblatis: *libri tres in sacrarium conditi, Sibyllini appellati. Ad eos quasi ad oraculum Quindecemviri adeunt, cum Dii immortales publice consulendi sunt.*

Jam verò nostri Sibyllini, quos volvimus, legimus, examinamus, nihil minus continent, quam ista: idolorum Gentilium quidem subinde nomina & numina commemorant & idololatrica nonnulla, non autem ea docent, nedum fœda, aut superstitiosa, & sacrilega vel immania illa, quæ veterum Romanorum oracula nonnunquam præscribebant. Imò nostros libros si consuluissent unquam Romani, aliique Gentilium, nihil prius in iis deprehendissent, quam condemnatam suam idololatriam, & prostituta Numina, eorumque simulacra. Eum enim in finem unice scriptos apparet, uti Gentilium idololatriam atque errores confunderent. Ipsum horum initium est, vel introductio: Εἷς Θεὸς &c. *Unus Deus*: cui attribuitur rerum omnium creatio, libro tertio:

Fœdis servistis simulacris, &c.

Post:

Tot

Tot ſimulacra deûm ſtatuentes luce carentum,
Ex quibus effectum eſt ut tam ſapiatis inane.

Eodem libro iterum:

At nos æterna errantes à lege Tonantis,
Morte caducorum ſtatuas, & ſigna virorum,
Numina facta manus, fatui ornabamus honore.

Libro quinto:

Quoque Deo lapides & ficta animalia multa
Relligione colunt.

Atque ſimiliter libro ſeptimo, & octavo, non uno in loco.

Huc accedit, quod ſi audiamus illa, quæ Veteres Philoſophi, aut Scriptores ex Sibyllis ſuis adducunt, apud noſtras non legantur; iterum, quæ in noſtris, & quæ quidem potiſſima ſunt, antiquis nuſquam lecta aut viſa fuiſſe. Argumento, quod longe diverſi utrorumque libri ſint, Sibyllini Veteres, à noſtris; illi Ethnici, noſtri Chriſtiani.

Quare neque ſententiæ Hugonis Grotii, viri cæteroquin ſummi, adſtipulari queo, exiſtimantis Annot. in Evang. Matth. II. I. *Sibyllina oracula, non quidem nova illa, quæ citant Chriſtiani, ſed vetera Romæ à* XV. *viris aſſervata, nihil aliud fuiſſe, quam verſus Græcos Judæorum.* Atque ex illis deſumtum, quod Cicero recitat, opus eſſe, ut ſi ſalvi eſſe vellent, eum qui Rex eſſet Regem agnoſcerent; itemque Virgilii Idyllium quartum, novi cujuſdam regni pollicitationem continens. Ad quæ nihil adferre neceſſe eſt, præter ea quæ Blondellus reſpondet, aliique ante ipſum dixerunt, non ad Meſſiam poſſe vel debere applicari, quæ Virgilius hîc, aut Cicero ibi memorant. Illud autem, Sibyllina oracula verſus videri Judæorum, iſto argumento revinco, quod non Judaicam religionem, ſed ſuperſtitioſam Gentilium idololatriam, & quæ maximè quidem Judaicæ contraria erant ſeu dogmata, ſeu Numina, commendabant. Quare nec à Judæis petita, nec cum Chriſtianis, ut Sibyllina hodie, convenientia ullo pacto fuiſſe, credendum eſt.

II. Antiqua Sibyllarum carmina & libri jam olim *perierunt*, quando non ſemel, ſed variis vicibus Capitolium, vel locus, ubi aſſervabantur, conflagravit. Non ergo hæc noſtra, illa ſunt. *Poſt exuſtum ſociali bello Capitolium*, inquit Tacitus, quæſita fuere Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, & Italicas regiones. Deinde iterum ſub Nerone: denique ſub Honorio, quidquid ultra Sibyllarum ſuperſtes videri poterat,

nominis plus, in speciem, quam rei, concrematum à Stilicone fuit.

Ante Sibyllinæ fata cremavit opis.

Nec illæsa tot incendiis Sibyllina fuerunt, nec servata Gentilibus, minus Christianis. Qui unde illa fuissent nacti?

III. Linguæ *Græcæ* usus non ita antiquus, ut à Noachi tempore, ejus nurus Sibylla, non Græce tantum, sed carmine quoque oracula sua cantasset, atque celebrasset.

IV. Neque tam vetusta *signorum cœlestium* nomenclatura, quæ in Sibyllinis occurrit, *lib.* v. Leo, Capricornus, Taurus, Orion, Virgo, Aries, Draco, Pisces, Cancer, &c. neque proverbium illud,

Μὴ κίνε καμαρίνην.

Ne move camarinam, immota enim melior.

Legitur autem *lib.* III. Quod unde sumtum, vide apud Erasmum, in Adagiis. Uti etiam quod *Sardonium risum* dicunt, *lib.* I. De quo similiter consulendus Erasmus.

Denique, quum tam arctâ & religiosâ custodiâ à Quindecimviris custodita semper fuerint apud Gentiles Sibyllina oracula, unde quæso in Christianorum manus tam facile devenissent, ne ipsis quidem Gentilibus, vixque eorum Sacerdotibus Quindecimviris nota? vel quomodo non illud tempus signatum fuisset in Annalibus, vel à Gentilibus, vel à Christianis, quo tanti scilicet thesauri possessione deturbati Gentiles, istum Christianis liquissent? Hæc, aliaque quæ adferri præterea possunt, atque ab aliis adferuntur, confirmant, non esse hos Sibyllinos libros illos, quos Gentilis antiquitas habuit, & superstitiose venerata fuit, falsoque Sibyllas illas jactari istorum Auctores.

Quid, dices, ergò de libris illis statuendum, quod feceris judicium? sane non sunt Θεόπνευστοι, non divinæ revelationis, vel auctoritatis, non Gentilium Sibyllini, non antiquitatis illius priscæ à mundi primordio, quæ omnia sibi frustra arrogant: sed, primò scripti post tempora Christi, & consignati Evangelii, adeo argumentum & summarium Scripturæ Vet. ac Novi Testamenti æmulantur satis manifestè. Vaticinantur quidem, at de illis, quorum notitiam ex sacris habent, aut quæ primum, vel postremum Christi adventum spectant, de rebus intermediis, vel quæ extra Scripturam sunt, parcè loquuntur, vel conjecturantur; denique quisquis, *Christianus* Auctor librorum istorum fuit: nam conversionem suam prædicat *lib.* III. versibus etiam suprà notatis:

At nos æternâ errantes à lege Tonantis, &c.

Ex-

Expreſſiſſimè in fine octavi libri, ſe Chriſtianam religione fatetur:

Nos igitur ſancta Chriſti de ſtirpe creati
Cæleſti, nomen retinemus proximitatis,
Lætitiæ memorem ſervantes relligionem.

Libro ſecundo loquitur de Martyribus, & Virginibus, eorumque præmio cœleſti, à Chriſto illis dando:

Ornabitque probos, æternaque præmia reddet
Teſtibus, ad mortis certamen euntibus uſque.
Virgineis vero, qui pulchre currere pergent,
Æternum munus dabit.

Scriptum fateor vetuſtum quidem, viſum lectumque primis ævi Chriſtiani Theologis, probatumque imprudenter, nempe Juſtino, Athenagoræ, Clementi, Tertulliano, Lactantio, aliis: ſed ne cui hoc ſupra modum mirum videatur, ſciendum, illis & Theologis & temporibus non ſemel ita impoſitum fuiſſe falſis & commentitiis, in re videlicet Chriſtianâ, ſcriptis. Cujuſmodi genii & ſtyli fuerunt ſcripta illa apocrypha, Abgari, Regis Edeſſeni epiſtola ad Chriſtum, & Chriſti ad eundem; Euangelia Jacobi, Nicodemi, Epiſtola Lentuli, Pontii Pilati de Chriſto, Pauli & Senecæ, de quibus alibi diximus, ejuſque commatis plurima.

Atque eodem conſilio aliquis, quiſquis tandem fuerit, cogitans quantæ auctoritatis apud Paganos fuiſſent Sibyllæ, & quomodo revinci ſæpe nollent erroris ſui Gentiles, niſi in ipſorum archivis oſtenſo Euangelio, quantumque roboris haberet in diſputatione cum iis, quæ continua erat, prolatum ad hominem argumentum ex propriis ipſorum ſcriptis, & religione, commentus libros Sibyllinos fuit, mentitus à Sibyllis profectos, quibus Chriſtum, & veritatem Chriſtianæ religionis aſtruxit, & Gentilium condemnavit errores, idolaque.

Difficile fuerit, in tantâ Apocryphorum copiâ, quis iſtorum Sibyllinorum forte auctor haberi poſſit, augurari. Familiam ejus aut ſectam, cujus fuerit, credo deprehendemus; ſed an ipſum quoque Auctorem, valde ambigo.

Ex Gnoſticorum hæreſi fuiſſe, ex duobus præcipue conjicitur: tum quod hujus mentionem facit, quæ ſe fingit Sibyllam, lib. 3. καὶ γνωστοῖο πατρὸς φήσουσι σίβυλλαν: *me dicent Patre Gnoſto Sibyllam.* tum quod ſibi arrogat tantam rerum omnium ſcientiam, quantam cuiquam, præterquam Deo, tribuere nefas eſt, omnium ſtellarum, arborum, piſcium, arenarum, & quidquid futurum eſt. Quæ ipſiſſima κρῖσις eſt Gnoſticorum,

à vanâ, & arroganti rerum omnium, præcipue divinarum cognitione, sic appellatorum.

Cum quibus, ut paria facientes, conjungendi Millenarii, seu Chiliastæ, cujus sectæ in Veteri Ecclesiâ plurimi fuerunt, & non exiguus promotor, quisquis fuerit, Sibyllinorum auctor. Origenes, lib. 5. contra Celsum, eo loco, quo Celso respondet Christianos appellanti Sibyllistas, & varias illorum sectas objicienti, Gnosticos memorat: *sint*, inquit, *qui se Gnosticos, id est, cognitores promittant*. Magnus Blondellus designat duos, quibus, vel alterutri, fœtum hunc, ex multâ, magnâque suspicione adjudicat: *Hermam* quidem primùm, qui frater Pii, Rom. Pontificis fuerit, atque obiit a. CL. & celebris fuit scripto, quod *Pastorem* inscripsit, & publice quidem in Ecclesia legi, atque à Patribus passim citari solebat, quo de alibi, ubi *de Theologiâ Patrum*, diximus. Qui *lib.* I. *visione* II. (adeo institutum Hermæ convenit cum Sibyllinis & argumento, quod visionibus occupatur, & Auctore) anum, quæ sibi in visione multa revelârat, tradideratque libellum, monita quædam pœnitentiæ continentem, populo tradendum, putavit Sibyllam fuisse.

Hermæ istum librum, qui pastor appellatur, ut hæc addam, suo tempore adhuc ignotum pene Latinis fuisse, auctor est Hieronymus, in Catalogo, utut tantæ apud Græcos celebritatis, ut non modò multi Veterum Scriptorum ex eo passim testimonia adducerent, sed quoque in Græciæ Ecclesiis publicè legeretur. Clemens Alex. sæpius. Libro Stromatum, sive Centonum primo: *Pastor quoque Angelus pœnitentiæ, ad Hermetem, de Pseudo-Propheta &c.* Origenes cautè, homil. VIII. in Numer. *Quod autem dies peccati in annum pœnæ reputetur, non solum in hoc libro, in quo nihil omnino est quod dubitari possit, ostenditur, sed in libello Pastoris, si cui tamen Scriptura illa recipienda videtur.* Citat nihilominus & alibi eundem Pastoris librum, homil. X. in Jesum Navæ. in Matth. homil. XXX. & XXXI. Peri archon. lib. I. cap. 3. & lib. 2. cap. I. lib. 4. cap. 2. *Quod nos etiam in libello Pastoris, qui à nonnullis contemni videtur, designatum videmus.* Unde quoque in Philocaliis, quæ tabularum instar ex Scriptis Origenis collegerunt duo ejus studiosissimi Nazianzenus, atque Basilius, adfertur, cap. 8. Athanasio citatur, lib. de incarnat. verbi. *ille quoque Pastoris perquam sane utilis liber.* Tertullianus, inter Apocrypha aperte collocat, in libro de Pudicit. *Sed cederem tibi, si Scriptura Pastoris, quæ sola mœchos amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa judicaretur, adultera & ipsa, & inde patrona sociorum.*

rum. Atque eodem libro poſtea iterum *apocryphum* Paſtorem appellat. Communi inde ſententiâ pro apocrypho damnatus liber fuit: etiam in Eccleſiâ Romanâ, à Papâ Gelaſio. Utcunque Stapletonus dicat, quod ſi præſens Eccleſia illum in canonem S. Scripturæ referret, pro canonico, æque ac epiſtola Jacobi, haberi deberet. Nempe liber, in quo multa noxia, fatente quoque Bellarmino; & qui hæreſibus & fabulis oppletus eſt, uti ait Johannes Mariæ, Magiſter Palatii, in librorum horum Cenſurâ, quæ eſt in Bibl. Patrum, poterit à Papâ, ſiquidem ei lubitum, transformari facile in divinum & canonicum.

Alterum conjicit Auctorem Sibyllinorum Blondellus *Montanum*, Prophetiis & exſtaſibus celebrem, à quo Montaniſtæ. Phrygius ille erat, & in laudem ac commemorationem Phrygiæ gentis, ſupra alias, creber eſt pſeudo-Sibyllinorum Auctor.

Forte nec *Papias*, Hierapolitanæ in Aſiâ Eccleſiæ epiſcopus omittendus erit, qui Johannis Apoſtoli auditor, præcipuus opinionis chiliaſticæ patronus fuiſſe & auctor perhibetur; quemque Hieronymus, præter quinque volumina Explanationum ſermonum Domini, edidiſſe, ait, mille annorum Judaicam δευτέρωσιν. Quidquid de Auctore Sibyllinorum ſit, utut incertus ſit, ipſos verè ſuppoſitios eſſe, equidem non ultrà incertum arbitror.

Haud aliter quam de Sibyllis, judicandum quoque de *Mercurio Triſmegiſto*, cujus hodie extant libri, & ex quibus, contra Gentes diſputaturi, plura nonnunquam adferunt Theologi, ſeu Veteres, ſeu recentes, præcipue ex libro, qui *Pœmander* inſcribitur. Græce ſcriptus, in Latinum à Franciſco Fluſſate Candalla converſus, & commentariis tricubitalibus oneratus eſt ab Hannibale Roſſelo Calabro. Qui neſcio quid non in ſuis commentariis corradat, Theologiam, Philoſophiam omnem, Topographiam, etiam Trajecti meminit *lib.* 5. *comment.* 11. *dial.* 5. & ſe Trajecti, in urbe Epiſcopali, dicit omnes ſacros ordines accepiſſe. adeo multam rerum quarumcunque farraginem huc advocat.

Dicunt, Pœmandrum ab ipſo Mercurio Ægyptiacè primum ſcriptum, atque poſt etiam Græce. At non ex Ægypto verſum, docet ſatis ſermo & ſtylus Græcus, neque hic antiquus valde, ſed communis, & qualis in poſtremis Græcorum ſcriptorum legitur. Nedum ut ante Moſem extiterit, ejuſque ſcripta Pœmander præceſſerit: quod perſuaſum nobis velint ejus mangones, Candalla, in præfat. ad Cæſarem Maximilianum, atque ad Lectorem, & alii. Confer Poſſevinum, in *Apparatu.*

Ne-

Nemo vel primum ejus caput leget, ubi de Deo agitur & creatione, Pœmandro (qui Christum opinor designat) Mercurium alloquente, & instruente, qui non genium Platonicum, & in materiâ, & in sermone observet. Totus est Platonicus, nisi quod inspergat ex S. Scripturis nonnulla, quæ malè imitatur passim, & pervertit, præsertim articulum de Trinitate, & Incarnatione.

Suntque valde aliena ab istis Mercurii Trismegisti libris, quos nominat Clemens *Alex.* Stromat. *lib.* 6. unum, qui hymnos Deorum continet, tum memorat illorum μοσχοσφαγιστικὰ, hoc est, quæ ad ritum mactandorum vitulorum spectant, & Βιβλία ἱερατικὰ, libros sacerdotales, qui de legibus, de Diis, & universâ sacerdotum disciplinâ loquuntur. Hæc, ut idololatriam testantur manifestissimam, ita toto cœlo discrepant ab hodierno Trismegisti Pœmandro.

Videri de Mercurio illo Trismegisto, ejusque Pœmandro judicium Isaaci Casauboni debet, in Exercitationibus ad Baronium, 1. Quod & confirmat ibidem argumentis: *Quum*, inquit, *omnes scientiæ atque disciplinæ ab inventione Mercurii Trismegisti Ægyptii crederentur profectæ, certatim omnes fere scriptores cunctarum scientiarum, aut gloriam illius celebrarunt, aut de ejus nomine suis scriptis gratiam & famam quæsiverunt. Quid igitur miramur, primis illis sæculis nascentis Christianismi, quum tanta licentia libri falsis titulis inscripti quotidie fingerentur; extitisse aliquem sacris nostræ pietatis leviter imbutum, qui hoc ipsum in scientiâ Theologiæ, & rebus fidei sibi putarit tentandum*? Hæc de scriptis in Gentiles, sive antiquis, sive novis, veris, vel falsis.

CAPUT QUARTUM.

De Deo, quod sit, quod unus, item qualis & quis.

TEmpus est, uti nos ad disputandum cum Gentilibus atque Indis, quorum antea texuimus historiam, accingamus. Quod duplici fit modo, vel extemporaneo, uti se offert aliquando occasio; vel destinato in hanc rem integro scripto, quo ordine ac methodo nunc controversias illas sumus tractaturi. Illic ut res tulerit, inde inchoandum, & curandum imprimis, uti ad *humanitatem*, ubi ab ea remotius aberrant, quod faciunt sylvestres & maximè barbari, adducantur primò; deinceps ad *fidem.* Quod & Acosta observavit, vel ab alio observatum refert, lib. 3. de procurandâ Indo-

Indorum ſalute, cap. 19. *Quorum caput eſt omnium, quod quidam rerum Indicarum egregius æſtimator dixit, in barbaris prius eſſe curandum, ut homines eſſe diſcant, deinde ut Chriſtiani.* In tractatione autem præſenti methodicâ & plenâ totius argumenti, quod univerſum nunc animo contemplamur, & formamus, à primario religionis capite ordiendum, qui eſt *Deus.* Et præmiſsâ primùm explicatione, quid eo, quod nominamus Deum, debeat intelligi, videlicet Ens ſupremum, & abſolutè perfectum, probandum, *quod* omnino ſit tale aliquod ens; & quod *unum*; & *qualis* ejus perfectio; denique *quis* Deus? Hinc pergemus ad *mundum*, ejus oſtenſuri *creationem* à Deo, & continuam, quâ ab eo pendet, *gubernationem*: Demum ad *hominem*, & alia.

Fuerunt, qui primò dubitarent, an eſſet Deus: qualis Protagoras, cujus hæc apud Laërtium vox, ὀκ ἔχω εἰδέναι εἴθ᾽ ὡς εἰσὶν, εἴθ᾽ ὡς ὀκ εἰσίν; inde, qui impudenti ore palam negare auderent, quales referuntur inprimis Diagoras, & Theodorus Cyrenæus, ἄθεοι proinde appellati: Cicero, de nat. Deor. lib. 1. *dubitare ſe Protagoras; nullos eſſe omnino, Diagoras Melius, & Theodorus Cyrenaicus putaverunt:* adeo non modò periculoſum eſt in hoc negotio dubitare, vel à dubitatione incipere, eamque vel affectare vel fovere quantocunque etiam tempore, ut in apertam negationem proclivis via ſit: non autem ab aliquo totâ mente aſſeri poteſt, haud dico aliquâ rationis ſpecie, Deum non eſſe; quin ab aliis, & propriâ conſcientiâ, modò vel parum vellicetur, turpiſſime ſimul & vividiſſime unà ſit arguendus & convincendus. Namque uti accedentem ad Deum, primò quidem ſcire & credere oportet, quod eſt; ita nihil etiam prius ſciri & probari poteſt illo. Cum negante autem vel dubitante, neque enim cum aliis otioſe ſuper hac re diſputandum exiſtimo, agam quadruplici modo. Primùm *ex Univerſi* attentâ contemplatione, & conſideratione *tot ac tantarum*, tamque decoro & conſtanti *ordine* ſe habentium, ac ubivis ſeſe offerunt, & in terrâ, & in cœlo, ſuprà infrà & circum circà, rerum, quas exiſtere qui neget, fatuum ſe prodit, nec minus & alter, qui id probare ſatagat, neque enim in iſtâ amentiâ ſeriò ſermocinandum arbitror, non ſaltem hactenus de Deo; qui verò & videt eas & agnoſcit, neque tamen vel milleſimam omnium partem, imo ne hæc ipſa quidem quæ uſurpat, quomodo non adſcendet in cognitionem ejus, quem omnia iſta loquuntur, quum ſine aliquâ, ſine ſuâ causâ eſſe non poſſint? Quum enim ſingula quæque teſtentur ſui cauſam, & quo aliqua præſtantiora, hoc etiam præſtantiorem cauſam; non poſſunt non etiam omnia ſimul ſumta cauſam ſui adſtruere, quam appellamus Deum.

Secundò jubemus hominem retrogredi ad ſemetipſum, & in propriam intrare *mentem*, cujus vi, & lege, non acceptâ ſed innatâ, non duci ſed trahi & cogi ſe, ſiquidem verum proferre non dubitet, experietur ad Deum, non agnoſcendum modò, ſed venerandum. Mentem ſibi deeſſe non dicet, quia hoc ipſo quod id diceret, eam teſtaretur, & mentis ſaltem eſt dementem ſe fateri, neque diſſimulare vim iſtam animi poteſt quis in agnoſcendo aliquo ſupra ſe Deo. Ne Dicam, quod ſe ab alio pendere, & non à ſe exiſtere, negare haud poſſit, & idem de parentibus verum quoque ſit; proprius animus Deum ſe majorem non poteſt non ſentire & metuere. Nobis vel corpori metus ſit à corpore, aut ab aliis rebus ſive hominibus, mens ſibi nec à proprio corpore metuit, quantum ad ſe; reformidat tamen aliquid ſupra ſe, ſe majus, id eſt, & ſapientiâ omni pollens & potentiâ, id quod nihil aliud eſt quam Deus. Et hæc vis in animo eſt conſcientiæ, ſynteresim dicunt, quâ non ſe magis cogitur homo noſſe, quam Deum ſuum, ſi vel nullus obveniret hoc monens extrinſecus præceptor: ubi verò & dici ac doceri audit Deum, non prius explicati ſunt termini, quid velint, quin aſſenſum impetrent in animo. Uti ſi exponas ei, quid & quis ſit proximus, qui parens, ſtatim ſponte novit, eſſe diligendos. Ex conſcientiâ videlicet juſti & æqui naturali. Et hoc uti non cognoſcitur, niſi in ordine ad legem, ſic neque poteſt niſi reſpectu habito ad Legiſlatorem.

Quare ſi quæras penitius, quid illa vis animi & mentis rationalis ſit, quâ cognoſco vel ſolâ naturâ duce, eſſe Deum? explica mihi vim iſtam, quâ rectum & juſtum cognoſco, non alio etiam monitore adhibito, & diligendum eſſe proximum, parentem, principem; eadem eſt vis, lex eadem, quâ ſcio honorandum eſſe Deum, ubi ad ætatem atque uſum rationis pervenero, quando ſcire incipio quid ſit proximus, parens, princeps; ſimiliter & quid ſit Deus. Neque enim vel iſtorum ſpecies innatæ homini, uti neque rerum aliarum, quas & naturæ inſtinctu cognoſcimus eſſe veras; vel eorum actualis notitia homini adeſt, à prima inde conceptione; vel, quod alii, actualis fides eſt in infantibus: ſed quæ naturæ ſunt, vel naturaliter cognoſcuntur, explicante ſuo tempore ſe potentiâ rationali, tum ſua claritate ita ſe ingerunt animis, tum mens tali naturâ ab ortu eſt inſtructa, & lege, ut ignorare illa nequeat, ſed prono impetu in iſta fertur, & agnoſcenda & complectenda, utpote in primâ creatione ſibi inſtillata & impreſſa, quorum neque prorſus interierunt vel exſtinctæ ſunt omnes reliquiæ.

Quare

Quare vis illa naturalis cognoſcendi Deum, in animâ ſive in conſcientiâ non eſt ſimplex *facultas* intelligendi, quâ quævis alia intelligimus, quorum nobis notitia nequit dici innata, uti Dei: neque *actualis* cognitio, quæ, uti nec rerum aliarum, mox ab homine nato, in ipſo adeſt, & qualis, præſertim Dei, dari nequit, ſine ſui ſenſu, indicatione, recordatione, quæ cum Dei cognitione ſemper jungitur, & ejuſdem quoque cultu: neque *ſpecies* aliqua Dei, utpote qui ſpeciem ſui nec habet, nec habere poteſt, quare neque facit, neque facere ejus ullam, aut imaginari, aut aſſerere nobis licet. Ratio eſt, Dei infinitas. Cujus qualiſcunque illa foret ſpecies, eſſet in ſe vel finita, vel infinita: ſi finita, Deum non repræſentaret, neque ejus eſſet quod dicitur ſpecies: quod ſi in ſe infinita, jam duo erunt ſaltem infinita, imo plura, pro numero ſubjectorum, quibus illa ſpecies fuerit communicata. Poſtremò neque homo, neque Angelus, neque ulla creatura infiniti vel rei in ſe infinitæ capax eſt; eſt quidem actus alicujus, quo in objectum infinitum extra ſe fertur, vel ab eo donatur beneficio quocunque, ſed non ejus quod eſt infinitum.

Deus autem non cognoſcitur à nobis per aliquam ſpeciem, uti neque per ſuam eſſentiam; ſed per ***attributa***, quæ & hinc ita nominantur, quod Deo, ad cognoſcendum quadantenus ejus τὸ ἀκατάληπτον tribuuntur. Uti ſunt, ejus potentia, bonitas, ſanctitas, æternitas, &c. Inde in precibus nuncupandis incipimus ab hoc aut iſto attributo, uno aut pluribus, nam quodcunque dicamus, nullum aliud excludimus, verùm cætera connotamus, & quam impoſſibile eſt omnium divinorum attributorum facere unam ſpeciem, à Deo aliam, ita & Dei. Atque ideo plura facimus attributa, quia uno conceptu comprehendere adæquatè non poſſumus, vel in ullo quaſi ſpeculo aut ſpecie videre omnia, non diverſa, uti nobis formaliter, non in Deo, ſunt potentia & æternitas, bonitas & omnipræſentia, ac ſic de cæteris.

Scio Pontificios Doctores, & qui ex ipſorum Scholis prodeunt, paulo aliter philoſophari, qui Deo imagines etiam formant corporales: & ſane cujus ideam, quæ in mente cauſa eſt exemplaris, non potes formare animo, id neque exprimere typo potes vel effigie: at nos rectius docti, ſcimus, neque Deum ſui ſpeciem unquam exhibuiſſe populo, Deut. 4. 15. neque probaſſe fictam ullam factamque. Joan. 14. 39. *neque ſpeciem εἶδος ejus vidiſtis.* ἀσχημάτιστος ὁ Θεός, ἁπλοῦς, ἀμεγέθης, ἀπρόσιτος, μὴ φαντασθεὶς μορφὴν περὶ αὐτόν, inquit Baſilius, homil. x. in Hexaëmeron, & ἄρρητον καὶ ἀειδῆ vocat Dio Caſſius, loquens de Judæis, hiſt. Roman. lib. 37. Re-

rum corporalium corporalis quoque species hæret in phantasiâ, at non spiritualis Dei. Matth. 28.3. *erat autem ἡ ἰδέα ipsius sicut fulgur, & vestimentum ejus album instar nivis.* Imo quia formam, vel speciem Dei facere nullo modo possumus, hinc Dei attributa fere concipiuntur terminis negativis, quamvis maxime positivam & entitativam veritatem habeant in ipso Deo, nobis utcunque incomprehensibilem, & propterea magis efferendam notionibus negativis, quam positivis, tutiusque ideo de Deo dicitur quid non sit, quam quid imo.

Aliud est *conceptus* de Deo, vel ejus *species*. Prout in rebus omnibus, quas datum cognoscere, formatur eorum, hoc ipso quod intelliguntur, conceptus; qui propterea in Scholis appellatur conceptus formalis; verum objectivus, seu objectum prout sub conceptum venit, non semper suam speciem fert, non Deus. Cognoscitur ergo, quousque concipitur, sed non ideatur, ut sic loquar. Neque Angeli, vel animæ habes speciem propriè dictam, quamvis quidem conceptum, eumque prout est objectivus, per negationem corporalitatis. Luc. 24. 39. Atque si per ideam nihil intelligatur, quam conceptus de Deo, jam nihil dicitur novi, nisi quod adhibeatur ἀκυρολόγως vox incommoda admodum, & cui cum Papismo melius conveniat, quam cum Reformatione: tum neque dicendum, ex ideâ Deum cognosci, tanquam principio, non magis quam ex conceptu, qui est actus ipse cognoscendi. Quidquid sit, si nihil nos deceat affirmare quod non clare satis distincteque percipimus, hactenus à specie Deo attribuendâ abstinendum, quousque quid novæ rei voce denotetur, clarius meliusque fuerit explicatum.

Cognoscitur autem Deus per attributa in *naturâ* & *Scripturâ* expressa: jam verò de naturâ quia loquimur, præter ea quæ extra se ubique homo videt, divinitatis argumenta, interiori quoque animi instinctu, vi, notione, lege, synteresi novit, sentit, experitur esse Deum.

Tertiò ad idem probandum, non quidem utor argumento, sed tamen quod animum non minus movere aptum est, videlicet, *nullum* vel argumentum vel argumenti simile proferri posse, quod Deum *non esse* probet aut suadeat. Hic verò quam temere id credat aliquis, ad quod nullâ ducitur probabilitate, in re præsertim tantâ, & universalis fidei, exaggerari multis facile poterit. Atque ita simul animo demes præjudicia vel objectiones, quæ forte convertendum detinent à vero. Neque enim, quod iterum moneo, & nunquam non observari volo, nobis est animus de hoc argumento disputare cum otiosis subtilitatum captatoribus, vel inanibus vitili-

tilitigatoribus, ſed re ad praxim & animum explicatâ oſtendere, quæ, quomodo adhibenda arma ſint, & ſi non diſputandum, ſaltem quo pacto agendum, & perſuaderi incredulis negotium debeat.

Quare quarto loco *Conſenſum* adfero omnium gentium, hominumque ad confirmandam veritatem, nullis non agnitam & confeſſam, nimirum quod aliquis ſit Deus. Nec dum enim in hoc inquirimus, quis ille ſit. Et hoc teſtimoniis, vel ſcriptis multis comprobare ſuperſedeo, ſatis habens, quod id ipſum de communi hominum conſenſu in veritatem iſtam & Gentiles ipſi teſtentur, & ſic argumententur quoque in hac causâ, & de ſingulis per omnes Gentiliſmi nationes oſtendi queat.

Quod enim nonnulli videntur ſubinde contrarium innuere, quaſi deprehendiſſent Gentes prorſus omni Deitatis notitia ac ſenſu vacuas, ejus contrarium inductione factâ demonſtrari poteſt; & puto ſatis indicavimus in antecedentibus: tum id nonnunquam viſi ſibi ſuerunt quidam obſervaſſe in oris Gentium maritimis, ad quas forte appulerant, & quarum incolas non videbant aliquâ tangi curâ religionis, denique & ubi non longo admodum tempore hærebant, ut de ſingulis potuiſſent reſciſcere: ex quo ſi faciendum judicium, ab his de totâ & interiori regione, vereor ne parum honorifice ſæpe de noſtris quoque hominibus fuerit pronunciandum, extremas crepidines accolentibus, & etiam dictis Chriſtianis, ſi externam demas templorum faciem; adeo parum religionis ſæpe præferunt & profitentur, inprimis peregrinis. Quod non probat, nullum Deum iis notum, cultumque.

Atque ita probavimus, vel oſtendimus, quod ſit Deus: nam neque argumentis id probari voluit Arnobius, in primo contra Gentes: ſed, *quiſquamne eſt hominum, qui non cum iſtius principus notione diem primæ nativitatus intraverit? cui non ſit ingenitum, non affixum, imo ipſi pene ingenitalibus matris non impreſſum, non inſitum, eſſe Regem ac Dominum, cunctorum quæcunque ſunt moderatorem?*

Sequitur, ut oſtendamus, eundem Deum eſſe *unum*, & non plures. Quod primum probatur ex *naturâ* Dei, quæ quum ſit perfectiſſima, niſi una etiam eſſe nequit. Habet enim vera Deitas unam, quia ſummam, & abſolutam prorſus perfectionem. Fac plures eſſe Deos: vel *omnem*, vel aliquam; & *unam* eandemque, vel diverſam habebunt perfectionem: ſi ſinguli aliquam, jam nullus iſtorum eſt Deus, quia non omnimode eſt perfectus, vel omnem & abſolutiſſimam habens perfectionem; neque omnem poſſunt habere niſi eandem: quoque eandem perfectionem, hoc & natu-

ram, ac proinde non erunt plures Dii, ſed unus, ſive eandem habens omnis perfectionis naturam. Diverſam perfectionem ſi habeant, dum alter perfectionem habet, quâ caret alter, neuter erit Deus. Quia Deus dicit ens omnimode & abſolute perfectum.

Iterum *varii* illi Dei, vel erunt *à ſe*, vel *ab alio*: non à ſe, quia æque ſibimet dediſſent omnem perfectionem, ac tantam: & qui hoc à ſe poteſt, ſibi procul dubio vindicabit omnia, & quidquid ullam ſapit perfectionem, atque ita erit unus: ſin ab alio ſunt; jam hic erit Deus, non item illi.

Vel *pares* erunt illi Dii, vel *impares*: ſi impares, quis imparem iſtorum fecit conditionem? non certe ſibi ipſi: nam ſi quidem in ſuâ poteſtate habuerunt ſe perficere, quid ni ſibi dediſſent majorem perfectionem, & cur non omnem? Tum is potius erit dicendus Deus, qui iſta largitus fuerit ipſis, quam ipſi. Pares ſunt? aut aliquâ diverſitate, aut nullâ? ſi nullâ, jam non multi, non alii ſunt à ſe invicem, ſed unus: ſin aliquâ, & hanc iterum quis conſtituit, quis diribuit? Tum inæqualis procul dubio illa diverſitas fuerit: ſed eam unde faciunt alii, alii patiuntur? Sic vel non ſunt multi Dii, vel ad unum referendi. Quemadmodum propterea, ne de antiquis dicamus, qui multitudinem iſtam fere referebant ad unum ſummum Jovem, & hodie ſupra Divorum examina & turbam, conſtituunt unum aliquem ſupremum Sinenſes, Siamenſes, Peguani, Ceilonenſes, Bramines, Peruani, & alii.

Porro vel *finiti* erunt multi illi Dii, vel *infiniti*? idque tum numero, tum poteſtate. Si finiti, quis finivit? tum finiri poſſe, & finitum habere aliquid, contra Deitatis perfectionem eſt, & relationem ac dependentiam dicit à ſuperiore. Infiniti quoque nequeunt eſſe plures, nam dum plures, dicis & alios, propriâ videl. infinitate ſuâ tales, & ſic unus dum non eſt hoc quod alius, ſive non habet perfectionem alterius, hac ſaltem limitatur, quam poſſidere vel habere nequit, quare non eſt ſimpliciter infinitus. Sin verò ſit eadem infinitas, vel infinitatis natura in ſingulis, jam non ſunt plures Dii, ſed una Deitatis infinitæ natura.

Præterea vel *juncti* ſunt, vel *diviſi*? Si diviſi, illa inter eos incommoda oriri neceſſum eſt, quæ Poëtæ fuerunt fabulati, & neque Deorum ordini conveniunt, neque mundi: ſi juncti, aut *voluerunt* ita, uti plures eſſent, & non unus Deus, rectorque omnium; aut non *potuerunt* aliter: voluiſſe, dici nequit, quia ſic voluiſſent ſinguli ſe non eſſe ſatis perfectos & ſufficientes ad hoc præſtandum, ad quod nunc plurimorum concurrit opera &

con-

consilium; quod quis contra se velle non potest, minime Deus, quum naturæ omni repugnet, & sapientiæ, sibi non omnia tribuere, quæ ad beatitatem faciunt. Si non potuerunt, utcumque voluerint quidem sibi quæ majoris sunt perfectionis, & dignitatis, jam non Dii sunt, qui adeo impotentes, & quorum non nisi ab alio regulari sive potentia potuit, sive voluntas.

Denique vel *subordinati*, vel *coordinati*? utrum dicatur, superiorem hoc arguet, vel superiores: si superiores ajas, idem & de istis interrogabo: ut necesse fuerit tandem devenire ad unum, & hic erit Deus. Adeo de Dei naturâ est, esse unicum.

In genere ergo sic ostendimus, & Deum *unum* esse, & non posse dari *plures*: quod & *consensu* ipsorum Gentilium, sive Veterum, sive hodiernorum, proclive est confirmare. *Quæ utilitas manavit ad Orpheum, ex eo quod trecentos & sexaginta Deos confessus est, quos tandem rejecit in testamento suo, cum obiret mortem, asserens, unum esse Deum?* inquit Theophilus, lib. 3. ad Autolycum. Quemadmodum & hodiernus Brachmannus Padmanaba dixit, Wisthnou & Eswaram esse eundem Deum, variis duntaxat notionibus & relationibus designatum. Atque Cambajenses, aliique Indorum populi supremum Numen colunt Permiser. Et Peguani suum Pachacamac. Alii aliter appellant.

Ne dicam, in hac disputatione, & ejus occasione suggeri posse Gentilibus, Christianismum, utcunque Deorum multitudinem rejiciat, quia perfectioni divinæ naturæ prorsus adversatur; ex revelatione tamen Dei, aliquam pluralitatem in illo uno agnoscere & venerari, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, non tres Deos, vel essentiâ aut perfectione ullâ diversos inter se, nedum divisos, sed ejusdem unius essentiæ *Personas* tres: ut neque fides omnem pluralitatem in Deo respuat, neque tamen Deorum ullam, propter argumenta suprà adhibita, admittat.

Jam & aliæ Dei proprietates exponendæ, ad perfectionem, quam diximus, ejus pertinentes, & quæ ad cognoscendum ritè Deum, tandem & designandum, quod proximè faciendum erit, quis ille demum sit, imprimis pertinent. Quales sunt, quod Deus essentiâ est *spiritualis*, non corporalis: secus ac Gentilium vulgus statuit: quod *æternus*, & nulli alterationi, nedum interitui obnoxius; denique quod *omnipotens*, ut non modo non pati illa debeat, quæ in Diis suis aliquando risit Gentilitas, sed & præstare possit quæcunque vult. Cætera Dei attributa satis per se sequun-

quuntur, & illa præ aliis vindicanda sunt, in quibus turpissimè Gentiles errant, & quibus agnitis reliqua etiam facile admittuntur.

Inprimis verò & ante omnia ejus *perfectio* adstruenda, ex quâ reliqua fluunt & demonstrantur. Perfectio autem, quâ non modo obtinet quidquid in se & simpliciter dicit *perfectionem*; sed & à quâ procul abest quæcunque *imperfectio*; & quam perfectionem habet modo *eminentissimo*, non tantum supra id, quod in mundanis observatur, sed quoque supra conceptus nostros & quidquid imaginari possumus, infinities transcendit: via, uti dicunt in Scholis, causalitatis, & negationis, & eminentiæ.

Jam, qui est Deus, ille etiam sit perfectissimus, necesse est. Nam nullam ipsum habere, dicere nemo sustinet: & si *aliquam*, cur non ulteriorem, cur non omnem? Vel tu ergo perfectionem ejus limitabis & circumscribes; vel alius quisquis demum hoc egerit.

Procul dubio autem, quo perfectior, hoc *melius* erit, & tum Deo convenientius, tum optimum Deum habet & colit, quo quis perfectissimum. Namque dum minus perfectum dicis, imperfectionem ei admisces, & hoc ipso aliquid non Dei, in Deo ponis, quod non modo absurdum, & repugnans, sed quoque ipsis terminis impossibile est. Quare non probabilius modò, sed omnino necessarium, Deum esse absolutè perfectissimum.

Præterea qui *à se* est, negative videlicet, id est, à nullo alio, is omnem in se habet perfectionem. Quomodo enim aliquam sibi dedisset, & non omnem? Vel si alter ei tantum perfectionis assignavit, & non plus, hic certe uti major, & tandem maximus, Deus erit, non ille inferior: & hinc omnibus hominibus de Deo celebratum elogium Optimi, Maximi. Suarez, Disp. xxx. sect. 1. *Deus non habet hujusmodi perfectionem à se effective, sed formaliter seu negative, quia scilicet non habet ab alio, sed ex formali eminentiâ suæ naturæ.*

Tum *possibile* est omnino, ens aliquod perfectissimum dari: ergo est. Non quidem est, sive existit actu quidquid possibile est: at nihil est possibile, cujus non possibilitatis ratio & causa fundatur in actuali alicujus potentia, cui possibilia omnia objiciantur & respondeant. Et sic quum possibile sit, dari ens perfectissimum, neque enim repugnat, ut tale actu etiam existat est necessarium; neque frustra tale potest concipi. Atque hoc Deus.

Denique *à quo* omnis perfectio est, & actualis, & potentialis, illud ipsum ut sit perfectissimum, requiritur: à Deo autem est omnis illa perfectio: ergo;

ergo; ſive eminenter, in potentiâ causâ; ſive formaliter, vi infinitæ ſuæ naturæ, perfectionem omnem in ſe continens.

Cæterum quod Deus *ſpiritualis* ſit eſſentiæ, & non corporalis, inde quoque evincitur, quia eſt perfectiſſimæ. Nam perfectior eſt ſubſtantia ſpiritualis omni modo, quam corporalis.

Præter *incommoda* corporis, quæ in Deum non quadrant.

Et corpus *ſubordinatur* animæ, vel alteri ſubſtantiæ meliori: qualis ſubordinatio repugnat Deitati.

Vel fortaſſe *totus* erit corpus? & ſic nihil minus, quam Deus, utpote infimam ſortitus rerum claſſem & ordinem, quæ tantum ſunt, & non vivunt: vel *quantum* ei dabis corpus? non immenſum: nam & plurima exiſtunt corpora, quæ Deus ille non eſt; & iners moles, neque ſe gubernabit, neque alia: vel ſi & alteram partem ei attribuas, *animam* videlicet, utra alteram produxit? & quis utramque junxit? ſi alter? hic potius Deus dicendus erit, quam ille animatus, vel corporeus.

Pari ratione oſtenditur, quod non ſit corruptibilis Deus, ſed abſolute *æternus*. Si enim *mutari* poteſt; ergo & aboleri: ſi generari aliquando novus; ergo & *interire*: ſi aliqui, quid ni & *omnes*, ut prorſus nullus aliquando Deus ſit? Et *unde* quod mutantur, vel à ſe, vel aliunde? *ſponte*, vel *invitò*? utrumvis dicatur, peræque abſurdum erit & profanum. Nemo verò dubitat, quin melior, & major, & perfectior Deus ſit æternus & incorruptibilis, *ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, inquit Tacitus de Judæorum Deo: qui certe potior Deus, quam variabilis alius, & continuis mutationibus, caſibus, ſucceſſioni, morti denique obnoxius. Quales Dii Poëtarum: & Gentilium varii. Cicero, lib. 1. de naturâ Deorum: *Poëtæ irâ inflammatos & libidine furenteis induxerunt Deos, feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus: odia præterea, diſſidia, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortaleſque ex immortali procreatos.* Melior inter Indos Brachmannus Bartrouberti, quando dixit: *Memineris Dei non ſeneſcentis, neque interituri, qui ſummus eſt, atque omnibus ſe quærentibus dat intellectum, & omitte cogitationes quaſcunque alias.* Iterum: *Veneror Deum, cujus ignoratur tempus, vel Spiritus ejus: & nemo ſcit, quam præbeat animi contentationem, ſibi confidentis: non iraſcitur, verùm ſemper manet idem.*

Ejus denique *omnipotentia* ſequitur ex *perfectione* in omni genere entis,

 & ſic

& ſic quoque potentiæ. Neque aliunde dicuntur poſſibilia quæcunque, quam ex illius potentiâ. Uti ergo hæc tanta ab eo *opera*, quæ conſpiciuntur, quibus tamen exhauſtam potentiam ejus dicendum non eſt, arguunt omnipotentem factorem; & quæcunque ab eo *petunt* quotidie homines; ita omnia poſſe eum, quem Deum ſtatuimus, neceſſe eſt. Epicharmus Epicureus, apud Clementem Alexandrinum, Stromat. 5. ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν Θεός.

Ultimum ſupereſt, ut videamus *quis* ſit Deus. *Ipſa re approbes, quis ſit iſte Deus?* inquit Maximus Grammaticus, Gentilis, ad Auguſtinum, epiſt. 43. Verbo reſpondemus, ipſe ille, cui, quæ antea de divinâ perfectione dicta ſint, competunt, Deus iſte eſt. Unâ eademque operâ probamus, quod, & quid, & quis ſit Deus, quia unus. Nam inter varios denotari eum nihil attinet, quia non ſunt varii. Hoc ipſum ergo ens, quod eſt perfectiſſime ſummum, eſt ille verus Deus, non alius, quia nec aliud aliquod tale ens eſt, præter unum, & hoc unum eſt quod tale. Simul ergo palpamus verum in naturâ Deum, quo illud quod Deus eſt cognoſcitur. Accedunt alia, quæ de Deo prædicantur ex ejus operibus, quod eſt creator cœli ac terræ; ſed nondum egimus de creatione: quare hactenus ab eo appellari à nobis non poteſt: nedum ex eo, quod ſe in Verbo revelavit, Patrem eſſe, & Filium, & Spiritum Sanctum: in præſens quouſque pervenimus, inde & deſignari debet, ac poteſt, videlicet quis ſit Deus, primò ex notione animi de ipſo, duce rectâ ratione, quod hactenus à nobis factum, nimirum, quod eſt ens perfectiſſime ſummum, qui eſt ille, quem quærimus, Deus: deinde ex relatione rerum ab ipſo dependentium, quando dicimus, qui eſt creator cœli & terræ. Uti enim eleganter Pythagoras:

Εἴ τις ἐρεῖ Θεός εἰμι, πάρεξ ἑνὸς, οὗτος ὀφείλει
Κόσμον ἴσον τούτῳ στήσας εἰπεῖν, ἐμὸς οὗτος.
Si quis, præter unum, dicat Deus ſum, illum oportet
Parem huic mundum facere, & ſic dicere, hic meus eſt.

Tertiò ex penitiori & ſingulariſſimâ revelatione in Verbo, cognoſcitur Deus, ille qui eſt Pater, Filius, & Spiritus Sanctus; vel etiam uti ſe manifeſtavit populo ſuo, Deus Abrahami, aut Iſraëlitarum, &c. quem Deum magnum, etiam Prophyrius, quamvis Chriſtianorum acerrimus hoſtis, confitetur, teſte Auguſtino, *lib.* 19. *de civit. Dei, cap.* 22.

Sed naturali ductu homo novit quis ſit Deus, nempe ſolus ille qui eſt perfectiſſimus, ipſaque adeo perfectio, cui & creationem poſtea attribuit, ac alia, quæ de Deo undiquaque cognoſcit vera. Saltem non ſunt Deus

illi

illi Gentilium *Dii*, ſive *antiqui*, ſive *hodierni*, qui illis dum ſucceſſerunt: neutros veros eſſe oſtendunt; non illos, quia hoc deſierunt jam eſſe & vocari, quod antea fuerunt; hos, quia pridem nati ſunt, notique. Eorumque alii *mali*, alii *ficti*, alii *ridiculi*, omnes *falſi*, & *facti*, vel ex *hominibus*, vel ſaltem ab iis, forte ad denotandas aliquas mundi & *naturæ* partes. Cicero, lib. 3. de nat. Deor. *Jam verò in Græciâ multos habent ex hominibus Deos.* & lib. 1. *Perſeus Zenonis auditor, eos dicit habitos Deos, à quibus magna utilitas ad vitæ cultum eſſet inventa, ipſaſque res utiles Deorum vocabulis nuncupatas.* Idem inter Gentiles oſtendit Metrodorus Lampſacenus, referente Tatiano, in Orat. *qui neque Junonem, neque Minervam, neque Jovem id eſſe fatetur, quod exiſtimant, qui ædes & lucos ipſis conſtituunt, ſed res quaſdam in natura, & elementorum digeſtiones.* Quod & ex Stoicorum doctrinâ probat Lactantius, lib. 1. cap. 12. ſimiliter Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Arnobius, & Auguſtinus, lib. 6. de Civit. D. cap. 8. *At enim habent iſta phyſiologicas quaſdam, ſicut ajunt, id eſt, naturalium rationum interpretationes. Quaſi verò nos in hac diſputatione phyſiologiam quæramus, & non Theologiam, id eſt, rationem non naturæ, ſed Dei.*

Vel homines fuiſſe olim, quos poſtea pro Diis coluerunt vani miſerique Gentiles, notiſſimum. Et ſic hodie apud Japonenſes, qui ſtrictiori vitâ, & exquiſito genere pœnitentiæ aliquando celebres, inter Numina relati; apud Chinenſes, qui artibus & ſcientiis reperiendis clari; apud Decamenſes, vitæ, ut putant, ſanctitate eminentes: Siamenſes, ſuos Legumlatores pro Diis habent. Atque de antiquis, inter Gentiles idem oſtendit Euhemerus Meſſenius, quem ſecutus inter Romanos fuit Ennius, teſte Cicerone, lib. 1. de nat. Deorum, Auguſtino: de Civit. D. lib. 6. cap. 7. Lactantio, lib. 1. cap. 11. Agragantinum appellat Arnobius, lib. 4. Theophilus in primo ad Autolycum, καὶ τὰ μὲν ὀνόματα ὧν φῂς σέβεσθαι θεῶν, ὀνόματά ἐςι νεκρῶν ἀνθρώπων. Unde iſta Tertulliano fiducia, in Apologetico, ita Gentes compellandi: *Deos veſtros colere deſiimus, ex quo illos non eſſe cognoſcimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus non eſſe illos deos, & idcirco non colendos, quia tunc demum coli debuiſſent, ſi dii fuiſſent. Tunc & Chriſtiani puniendi, ſi quos non colerent, quia putarent non eſſe, conſtaret illos deos eſſe. Sed nobis, inquitis, dii ſunt. Appellamus & provocamus à vobis ad conſcientiam veſtram, illa nos judicet, illa nos damnet, ſi poterit negare omnes iſtos deos veſtros homines fuiſſe.* Cyprianus, in initio tractatus, de idolorum vanitate: *Quod idola Dii non ſint, & quod unus Deus ſit, & quod credentibus datum ſit Deos non eſſe, quos colit vulgus, hinc notum eſt: Reges*

olim fuerunt, qui ob regalem memoriam coli apud suos postmodum etiam in morte cœperunt. Et Lactantius, lib. 1. cap. 8. *Quomodo ergo, inquiet aliquis, Dii crediti sunt? nimirum quia reges maximi, ac potentissimi fuerunt: ob merita virtutum suarum, aut munerum, aut artium repertarum, cum chari fuissent iis, quibus imperitaverant, in memoriam sunt consecrati, quod si quis dubitet, res eorum gestas, & facta consideret, quæ universa tam poëtæ, quam historici Veteres prodiderunt.*

Et lib. 5. c. 20. *Incredibilis dementia est, Deos putare, quos fuisse mortales negare non audeant. Vel si tam impudentes fuerint ut negent, suæ illos, ac suorum litteræ coarguant, ipsa denique illos sacrorum initia convincant.* Imo ab Eruditis jam diu, & magno studio observatum, sub variis Gentium nominibus servata & culta fuisse primorum hominum, qui in Sacris extant historiis, nomina, ex vetustâ, obscurâque apud Gentes traditione: Adamum, in Saturno; in eodem etiam, uti facile fuit ista confundere, Noachum, & tres hujus, in tribus quoque illius, liberos, partitumque inter illos orbem: in Jano quoque Noachum, utriusque & hujus & anterioris mundi spectatorem; eundemque in Baccho, vitis satore; Tubalkainum, in Vulcano; in Marte, Nimrodum; in Api, Josephum; in Hercule, Josuam, vel in Apolline, uti multis probare allaborat Edmundus Dicksonus, in lib. *Delphi Phœnicissantes.*

Parum ista, nisi & turpissimos, ac vitæ flagitiosissimæ nonnullos Diis sæpenumero adscripsissent, & infanda vitia, turpitudines, scelera in illis quoque comprobassent, & jam docuissent. Salacissimum, & in patrem crudelem, Jovem; intemperantem & ebriosum Bacchum; dissolutam libidinibus Venerem; furentem Herculem; obscœnitatis symbolum Priapum; nec dissimilem Hadriani Antinoum, quem suo tempore Deum factum Justinus exprobrat Gentilibus, in Apologiâ; & Athanasius, lib. 1. cujus adhuc monumentum Romæ visitur, in inscriptione Græcâ: Antinoo Ægyptiorum Deo. *Quibus ex rebus intelligi datur, non potuisse ullo pacto fieri Deos: quia ne homines quidem probi fuerunt: eaque in vitâ suâ gesserunt, quæ mortem pariunt sempiternam,* inquit vere & eleganter Lactantius. Denique de totâ factitiorum Deorum turbâ merito quis usurpet Neronis illud, apud Senecam, in Octaviâ:

Stultè verebor, esse cum faciam Deos.

Neque etiam hic constitit in deligendo Deo errans insania, sed & *Diabolum* pro Deo coluerunt multi, & olim, & etiam hodie. Athanasius lib. 2. *in tantum verò vesanæ impietatis proruperant, ut jam dæmones quoque adora-*

rarent, desideriis eorum satisfacientes. Hodie id fit apud Brasilienses, & in Novo Belgio Americano: in Africâ, à Ginensibus, & Guinensibus: in Orientali Indiâ, à Calecutensibus, qui eum appellant *Duma*; â Narsingensibus, ad oram Cormandel, à Sinensibus, Japoniis, & aliis. De Brachmannis Rogerius, cap. 8. *colunt summum Deum, & inferiores, & Diabolum.* Saltem ne ipsis aliquam noxam inferat.

CAPUT QUINTUM.

De mundo ejusque creatione & gubernatione.

ILli ergo uti non sunt Dii, neque aliquid habent Deitatis, ita divino honore eos afficere, omisso, quem supra ostendimus, uno & vero Deo, summæ est vecordiæ & improbitatis. Quum verò multi, uti olim, sic & nunc, pro Deo faciant *mundum*, vel *cælum*, vel in cœlo *solem*, & *lunam:* Plinius, lib. 1. hist. cap. 1. *Mundum & hoc quod nomine alio cælum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par est, æternum, immensum, neque genitum, neque interiturum unquam:* hic omnino expugnandus error est, qui, præterquam iis, quæ jam attulimus, fortissime refellitur istorum omnium creatione & gubernatione à Deo, de quâ nunc dicendum est.

Augustinus, ad Maximum, qui objecerat, Christianos non æque Deum suum ostendere oculis posse, ac Gentiles, epist. 43. *Invenit ille*, inquit, *quod ostenderet oculis carnis, ego autem non quasi non habeo quem ostendam, sed non habet ille oculos, quibus ostendam. Potuit enim ille oculis corporis sui ostendere Deum suum solem, quibus ego oculis ostendam solis Creatorem. Video quæ fecerit Deus meus, non autem video ipsum Deum meum, qui hæc fecit.* Nam & idem ab hodiernis Gentilibus objectum Christianis legimus, Deum, quem in cœlis Christiani dicunt esse, sibi ignotum, quia nunquam visum. Solem autem à plerisque Ethnicis semper pro numine habitum, omnes norunt, & superius à nobis expositum: etiam hodie à plurimis Gentibus religiose coli, & Lunam, tanquam ejus uxorem, alii sororem credunt, Godofridus Carolinus annotavit, lib. Belgico, de *Gentilismo præsenti, part. 2. cap. 3.* Peruani cultum præcipuum impendunt Pachacamaco, ut creatori mundi; deinde Soli, atque Lunæ, tamquam ejus sorori: forte uxorem simul & sororem habent, quemadmodum veteres Ingæ, sive Peruani Imperatores, patriâ lege tenebantur sororem sibi uxo-

rem ducere: quod Chinchiroca, Ingarum secundus, de consilio Orejonum, sive Primorum regni, omittens, ductâ aliâ, suam sororem inter virgines Soli sacras clausit templo Curacanche, uti refert Joachimus Brulius, in *Historiâ Peruanâ, lib.* I. *cap.* 8. Ultra Andes verò, sunt hi Peruviani montes, Indos habitare scribit etiam, de Coca dictos, qui neque Solem, neque Lunam adorabant, vel quidquam istis inferius, sed aliquem, quem dicebant omnibus illis esse superiorem: Ingarum autem potentiâ & mandatis querebantur se ad Solis & Lunæ cultum adactos: atque non alii promtius Christi religionem susceperunt. Certe non ineptum erat argumentum, quo in frequenti Orejonum conventu, dicitur usus Viracocho, qui primus putatur supremo Numini Pachacamaco summum dominium, & religionem detulisse, inquiens: cum necesse sit ad Dei majestatem magnâ ipsum constantiâ, ac quiete cuncta moderari, Solem arbitror, qui perpetuo motu discurrit, Deum esse non posse.

Creationem vero Universi, Gentilium alii admiserunt, alii minus: saltem factum dixerunt, alii autem æternum, & neque initium habuisse, nec habiturum finem. Nota est Aristotelis opinio. Heraclitus Ephesius, apud Clementem Alexandrinum, Stromat. VI. κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων ὅτε τις θεῶν, ὅτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλὰ ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν, καὶ ἔσται. Arnobius, adversus Gentes secundo: *mundum quidam ex sapientibus æstimant neque esse natum, neque ullo esse in tempore periturum: immortalem nonnulli, quamvis conscribant eum esse natum & genitum. Tertiis verò collibitum est dicere, & esse natum & genitum, & ordinariâ necessitate periturum.* Diodorus Siculus, in initio historiæ, *prima hominum generatio apud doctissimos & præstantissimos viros, qui veram naturam & historiam tradiderunt, duplex fertur: quidam mundum ingenitum & incorruptibilem, & genus humanum ab æterno extitisse, neque habuisse ortus principium sensere. Quidam genitum corruptibilemque arbitrati, & homines dixerunt generationis initium tempore esse sortitos.*

Factum, & originem aliquando mundum habuisse, neque ab æterno fuisse, colligimus primò ex ejus *partibus*, quæ capiunt originem, & aliquando intereunt. Argumento sit potissima ejus pars & μικρόκοσμος homo, μακροκόσμου vividissima species, & certum quoddam compendium. Nos originem habere ab alio, & velimus nolimus aliquando mori, constat: si ego, & parens, & avus; ergo non minus omnes, quousque adscendere libet, ortum suum habuerunt: neque minus nos nunc mundi pars sumus, atque illi suo tempore fuerunt omnes, & sic vicissim. Neque illi magis à seipsis orti, ac nos nunc orimur. Namque cur, vel, quomodo id magis

tum eveniſſet, quam nunc idem nobis? Orti ergo ſemper homines, & ab aliis. Neceſſe autem eſt illis aliquando ortum dederit, qui à ſe, & tum vitam illis dare potuit, tum auferre. Et hic Deus eſt. Nam in infinitum ire generatio non poteſt, & in immenſum nunquam non alios reperire, quam qui ab aliis nati, impoſſibile eſt, quia non illi magis iſtam ſeriem generandi inſtituere potuerunt quam nos, tantum accipere: & ſi acceperunt, fuit tandem aliquis ejus dator atque inſtitutor. Quo enim pacto id homines potuiſſent ſequi iſto ordine & ſerie illâ neceſſariâ, antiquâ, & communi, niſi lege & naturâ iſtâ datâ ab alio? Accipere eam homines poſſunt, non dare; non dare ſibi, minus aliis, minime verò omnibus. Viget tamen generandi conſuetudo univerſaliter apud omnes. Si quæ autem alia lex, præſertim rationabilis, autorem ſemper habet, tum hæc imprimis, quæ ſapientiſſima, & maxime neceſſaria, quæque in nullius hæret arbitrio, ſed cui obtemperare naturâ duce coguntur omnes: ut ſuperiorem hoc ipſo agnoſcant, à quo & vim, & legem iſtam acceperint, omnes. Et ſi humanum genus aliquando ſui originem, & à Deo primo inſtitutore & conditore, habuit; ergo & reliqua mundi, homine multum inferiora: & ſi pars aliqua, & quidem potiſſima ab alio facta, non ergo totus mundus initii expers eſt: & ſi pars una, quare non alia, & tertia, atque ita Univerſum, quod partibus ſuis conſtat, & tale totum, ac partes ejus ſunt ſingulæ.

Deinde & *multa* cum homine ac tempore acceperunt initium, atque à parvis principiis accrevere in iſtam formam & uſum, quem nunc habent, antea incognitum & nullum. Ut res alias prætercam, & artium multarum, ac ſcientiarum primas inventiones, à rudibus initiis omnia inchoarunt, quo & originem aliquando habuiſſe, & antea non fuiſſe, teſtatum faciunt. Lucretius: *recenſque*

Natura eſt mundi, neque pridem exordia cœpit,
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augeſcunt, nunc addita navigiis ſunt
Multa.

Sed & ipſæ hominum *Societates*, convictiones, & in civitates ac imperia coitiones & conſenſus, quorum primi ductus & elementa in Gentium originibus vulgò notantur, argumento ſunt, cum iis & humanum genus, & omnia quæ in uſus ejus neceſſaria & commoda ſunt, aliquando incepiſſe, neque extitiſſe ab æterno.

Jam *ordo* ille ſapiens, conſtans, divinus, qui in Univerſo tam clare & copioſe elucet, non à ſe vel oriri potuit, vel conſervari ac permanere tam diu,

diu, idem & admirandus, nisi à superiori omnium causâ fuisset constitutus.

Denique vel à *se* est mundus, vel â *Deo*, vel ab aliquo *tertio*. Non hoc, quia extra mundum, & Deum nihil datur. Non etiam illud, quia sic haberet omnem perfectionem, & ipse Deus esset, omnesque ejus partes, vilissimæ etiam in mundo singulæ, Dei partes. Jam verò neque illæ perfectionem habent Deo, id est, Dei partes ut sint, dignam; neque id jam opinor agitur, ut mundus probetur Deus esse, quamvis id sequatur, si à se, & æternus sit, carens principio: quomodo autem Deus erit, cujus partes neque sunt animatæ omnes, neque incorruptibiles, neque æternæ, sed quotidie oriuntur, generantur, fiunt, & quoque intereunt?

Atque ut alia omittamus, antiquorum inter Gentiles, pro mundi creatione, testimonia, ab aliis collecta; quod olim de Indis Megasthenes, apud Strabonem dixit, lib. 15. περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησι ὁμοδοξεῖν, *de multis eos cum Græcis sentire, ut quod mundus & ortus sit, & interiturus, & quod sphæricus Deus ipsum pervadit ejus conditor*: idem & hodie apud illos ferè reperias. Ceilonenses enim, & Calicutenses, & Guzarattenses, unum Deum creatorem statuunt cœli, ac terræ: Siamenses, mundum à Deo creatum credunt, & duraturum octo mille annos, tum incendio absumendum, sed sub cineribus superfutura duo ova, ex quibus mas & fœmina prodibunt, homines mundo iterum & incolas reddituri.

Etiam apud Sinenses reliquias deprehendi volunt historicas, sed fabulis ridiculum in modum obvolutas, de creatione primorum hominum, etiam diluvii, quo tempore, ajunt, Deam Amidam in terram descendisse, & quo loco pedem posuit, aquis jam denudato, mox eum conversum in aurum: fuit autem locus Calempluy in Chinâ: tum versam oculis ad cœlum, enixam per utramque axillam, quia non alter locus in ejus corpore ad pariendum erat, qui peccati & miseriæ causâ postmodum mulieribus datus est pudendus, innumeram hominum multitudinem; per axillam dextram mares, per sinistram verò fœminas, & harum quidem partes tres, ad unam marium, quia videlicet populanda erat hominibus terra: ipsa autem pariendi molestiâ delassata occubuit, cujus mortem lugens Luna, hinc maculas adscivit, non abstergendas nisi post tot annos, ac Amida peperit homines, nempe 33333. tum verò luctu deposito totam futuram lucidam.

Quibus missis, deplorandis in fidei & religionis negotio fabulis, accedimus ad adstruendam Dei in mundum *providentiam*, quod assertâ creatio-

tione non est admodum difficile. Neque enim credibile est, quod Deus sapientissimus, producto *opere* exquisite perfecto & admirando, deserere aut negligere illud voluit, quasi vel placuisset minus, vel probasset: nam ii demum abjicere sua solent & non curare, qui vel ea nolunt, quia displicet, vel non possunt retinere & servare, aut regere, quia viribus præpollet, vel invitis ipsis & contra fas eripitur. Quæ vel in Deo, vel mundo respectu Dei locum non habent.

Deinde, quod videmus tam diu, & tam bene *conservari* totum mundum, ut nec ipse intereat, neque species ejus ullæ extinguantur, documento est, à superiori & potentiori auctore indesinenter fulciri & sustentari. Quomodo enim aliàs non multa quotidie, uti solet cum rebus à nullo curatis, interirent passim, & deformem atque mutilum, plurimarum rerum neglectu & occasu, redderent Universum?

Præterea uti Creator rebus non dedit tantum consistere, sed & vires operandi, naturis suis convenientes, quas non minus fovet & sustentat, ita *regi* omnia videmus modo & ordine sapientissimo, tum in iis quæ pro ordine constituto sunt, quam quæ extraordinariò fiunt. Et si vel in domo, familiâ, scholâ, aut civitate & imperio, ubi quæque videmus ordine fieri decentissimo, & in usus ac commoda singulorum, non possumus non agnoscere & prædicare sapientiam, cujuscumque illa, tam egregie moderantis; ita in hoc rerum Universo demens & vecors sit, qui spectato singulorum, uti geruntur in cœlis atque terrâ ordine, non deprehendat, miretur, colat immensam illam vim divinæ providentiæ, quæ omnia tam sapienter disponit, & fortiter movet, dirigitque?

Quod ut in aliis obscurum sit, in *homine* ejusque gubernatione adeo est manifestum, ut, qui hominis ingenium potest perspicere in rebus ab ipso ordinatis, gestis, non possit quoque in hominum ipsorum regimine observare Dei manum, & humanum genus totum, & universas ejus actiones ac negotia moderantem, regentem, disponentem, in fines sibi præstitutos, næ dignum se præbet is, nihil unquam ut videre possit aut observare.

Denique nisi Deus omnia regat sapientiâ suâ & bonitate, quorsum est, quod homines eum colunt, *orant*, & præsentem ac futuram ejus opem implorant, vel sollicite ambiunt, si nihil sciat, vel agat, vel curet sui, aut alieni, sed iners torpeat circa res omnes, quas curæ ipsi esse humanum genus sibi persuadet, & credit, interim turpi otio fruens, res cæco ac in-

sano ductu permittat rotari ac ruere, nullo eas studio vel arbitrio regens aut gubernans?

Hic verò *Fortunam* alii, alii *Fatum* introducunt, pari temeritate, ac insaniâ: Fortunam, quâ cæco impetu ferantur omnia; Fatum, cui ipse Deus scilicet subjaceat:

Nos facimus fortuna Deam, cœloque locamus.

Seneca in Hippolyto:

Res humanas ordine nullo
Fortuna regit, spargitque manu
Munera cæca.

Sive sit Genius aliquis, uti Platonicis visum: sive quod Philosophis, causa per accidens agens; aut quod Mathematici contendunt, influxus Siderum occultus & efficax, præsertim Lunæ: de quibus videre est, Plutarchum, in libello, *de Fortunâ*; Dionis Chrysostomi *Orationem* LXIII. & seq. Lilium Gyraldum, *Deorum Syntagm.* XVI. & Vossium, *de Idolol. lib.* 2. *cap.* 43. Quanto melius divinæ providentiæ assignentur, quæ etiam in iis, quæ maxime fortuita putantur, ideo quod eorum causa non æque manifesta, vel inexspectatus est eventus, est liquidissima. Uti quod fortuito casu, aut cæco jaculi ictu forte configitur, qui occidi meretur; casu dicas factum, quod causa proxima, vel manus non deliberatò in istum intendens sagittam, per accidens illud faciat; at procul dubio superioris providentia & vindicta sic moderatur, ut non temere videas pœnam sumi à scelerato, qui ut omnes fugiat, non latet oculum & manum cuncta cernentis & regentis Dei. Claudianus in Ruffinum, lib. 1.

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum
Absolvitque Deos.

Sophocles Tragicus:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία τύχη Θεός.
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταὐτόματον, ὃ γὰρ
Ὡς ἔτυχ' ἑκάστῳ, προσαγορεύεται Τύχη.
Fortuna non est ulla, quam dicunt, Dea,
Non est, sed unicuique si quid contigit
Casuque fit, fortuna nobis dicitur.

Jam *Fatum* qui ponunt, ex alterâ parte peccant; & tum in Deum sunt injurii, quem nescio quibus Parcarum numinibus adstringunt & subjiciunt; tum in causas secundas, quarum vim, usum, & libertatem hoc modo tollunt. Sed nos fato omni superiores sumus: uti Tatianus loquitur, in Oratio-

tione, ἡμεῖς δὲ καὶ εἱμαρμένης ἐσμὲν ἀνώτεροι: nisi per Fatum divinam voluntatem, & providentiæ divinæ vim quis intelligat: quo casu, cum Augustino dicimus, *quæ si propterea quisquam Fato tribuit, quia ipsam Dei voluntatem vel potestatem Fati nomine appellat, sententiam teneat, linguam corrigat.* lib. 5. de civit. D. cap. 1.

Cæterum, uti adversus creationem Gentiles aliquando objecerunt, tanquam absurdum, quod sic Deus rerum etiam *vilissimarum*, si omnium in mundo, ergo formicarum, & muscarum statueretur causa: parum attendentes, in istis ipsis vilibus animalculis omnem hominum vim & sapientiam coargui, ut qui tale quid nihil producere arte sua vel ingenio possunt: & tum in ipsis, tum viribus, quibus pollent, eo ipso magis admirandam esse Dei sapientiam, quo viliora apparent, in quibus non vilescit ejus operatio, uti neque in aliis attollitur: idem, dico, eâdemque dementiâ, à multis adversus Dei providentiam adfertur, si eâ totum mundum complectatur: quum tamen videamus, & quam istis minoribus etiam vita nostra egeat, & quanta sæpe istis Deus operetur. Hieronymus, procemio in epist. ad Philemonem, *quod si non putant eorum esse parva, quorum & magna sunt, alterum mihi conditorem juxta Marcionem, & Apellem, formicæ, vermium, culicum, locustarum: alterum cæli, terræ, maris, & Angelorum debent introducere.* Quod idem sibi objicit Arnobius, 11. contra Gentes.

Deinde obvia apud omnes est objectio, quomodo, si divinâ providentiâ mundus regitur, *piis* male, *improbis* bene est, & fluunt his omnia ex voto, illis secus? Quæ etiam Lucianus Jovi suo objicit, & exprobrat, dum eum ἐλέγχει. Ovidius, Eleg. 8. *Cum vexent mala fata bonos, ignoscite fasso, Sollicitor nullos esse putare Deos.* Claudianus in Ruffinum, lib. 1.

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu. &c.

Sive, uti Seneca rem proponit: quare bonis viris mala accidant, cum sit providentia? ubi non præsupponit modò, sed supervacuum censet ostendere, *non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse*: & ad ipsam quæstionem adfert certè egregia & solida, quæ quis miretur in Gentilem cadere potuisse. Primò ait, sic Deum agere cum probis, uti cum filiis suis, quos impense amat, & quia amat, variis exercet: *cogita filiorum nos modestiâ delectari, vernularum licentiâ:*

illos diſciplina triſtiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat, bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, ſibi illum præparat. Imo inquit, nihil *accidere bono viro mali poteſt. -- Omnia adverſa exercitationes putat.* Citat illud Demetrii ſui dicentis, nihil ſibi infelicius videri eo, cui nihil unquam evenit adverſi. Non licuit enim illi, ſe experiri. Et ipſe cap. 5. *ſemper eſſe felicem, & ſine morſu animi tranſire vitam, ignorare eſt rerum naturæ alteram partem.*

Nec ferè aliter reſpondent ad præſens argumentum Chriſtiani, quouſque ex ratione diſputant, & rerum naturâ. Cum apud Minutium, Cæcilius objeciſſet, *quod ſi mundus divinâ providentiâ, & alicujus numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dionyſius regnum; nunquam Rutilius, & Camillus exilium; nunquam Socrates venenum:* reſpondet Octavius, *Chriſtianus miſer videri poteſt, non eſſe.* Dixerat, *ut aurum ignibus, ſic nos diſcriminibus arguimur. Quam pulchrum ſpectaculum Deo, cum Chriſtianus cum dolore congreditur, cum adverſum minas, & ſupplicia & tormenta componitur? cum ſtrepitum mortis, & horrorem carnificis irridens inſultat? cum libertatem ſuam adverſus reges & principes exigit? ſoli Deo, cujus eſt, cedit? cum triumphator & victor, ipſi qui adverſum ſe ſententiam dixit, inſultat? vicit eum, qui quod contendit, obtinuit.* Similia habet Seneca, cap. 2. de providentia, ſive libello ſtatim citato.

Quinimo omnes adverſus Dei providentiam illo fuerunt uſi argumento. Et refellit Cicero lib. 3. de naturâ Deorum, ad productum Telamonis verſum:

Nam ſi curent, bene bonis ſit, malè malis: quod nunc abeſt.

Lactantius lib. 1. cap, 2. *& alii nonnulli, qui putaverunt deos eſſe: quid aliud effecerunt, niſi ut nulla eſſe providentia putaretur? quos tamen & cæteri philoſophi ac maxime Stoici acerrime retuderunt, dicentes, nec fieri mundum ſine divina ratione potuiſſe; nec conſtare, niſi ſumma ratione regeretur. Sed & M. Tullius, quamvis academicæ diſciplinæ defenſor eſſet, de providentia gubernatrice rerum & multa ſæpe diſſeruit, Stoicorum argumenta confirmans, & nova ipſe afferens plurima: quod facit tum in omnibus ſuæ philoſophiæ libris, tum maxime in iis, qui ſunt de Natura deorum.* Quæ ex Gentilibus, contra Gentiles allata, eo ſunt validiora.

Auctor libri *de mundo*, apud Ariſtotelem, cap. 6. ἀρχαῖος μὲν ὖν τις λόγος καὶ πατριός ἐστι πᾶσιν ἀνθρώποις, *vetus ſermo eſt, & à majoribus proditus inter omnes homines, univerſa tum ex Deo, tum per Deum eſſe conſtituta; & naturam nullam per ſe ſufficientem, aut ſubſiſtere poſſe citra ejus præſidium.*

dium. & cap. 1. mundum dicit eſſe σύστημα, τάξιν τε καὶ διακόσμησιν, ὑπὸ θεοῦ τε καὶ διὰ θεὸν φυλαττομένην, *quæ à Deo & per Deum aſſervatur.* Et Epictetus, apud Arrianum, *diſcendum ante omnia, unum eſſe Deum, omnia regere, omnibus providere; quidquid vero faciamus, dicamus, cogitemus, nihil eum latere poſſe.* Quare Lactantius recte ad prolatam Epicuri ſententiam, vel impietatem, negantis Deum ejuſque providentiam, & Ciceronis adverſus eum diſputationem, lib. 1. *nec difficile ſane fuit, paucorum hominum prave ſentientium redarguere mendacia teſtimonio populorum, atque gentium in hac una re non diſſidentium.* Certe & Brachmanni hodie providentiam agnoſcunt, quam Brammæ ſuo adſcribunt, uti creationem. & nunquam defuerunt philoſophi, & hi quidem magni ac nobiles, teſte Cicerone, qui providentiam aſſeruerunt: quorum aliquos etiam producit Theophilus, ad Autolycum, lib. 2.

Propter illam de bonis, & malis, quæ in mundo promiſcue accidunt, objectionem, aliis viſum fuit *duo* conſtituere rerum *principia*, boni unum, alterum mali, & hoc etiam pro Deo agnoſcendum, ſaltem metuendum eſſe. Quâ de re Plutarchus, in libello *de Iſide, & Oſiride.* Quæ etiam apud Perſas Theologia fuit Zoroaſtris, ſub ſymbolo Orimaſdis, & Arimanii, illo lucis, hoc tenebrarum auctore. Unde & Manem deliria ſua Manichaica de duplici principio, altero Deo, & Hyle altero, hauſiſſe, credibile eſt: nam Perſa natione fuit, & Perſicis diſciplinis, ope ac ſumtibus Viduæ alicujus, inſtructus. Et ex eodem fonte apud Indos plurimorum ſententia, & cultus Diaboli fluit, ſaltem ne ipſis noceat. Impie prorſus & perperam, quia & mala omnia ſubſunt divinæ providentiæ, regenti mala, & permittenti, quamvis mala ipſa, quæ verè talia, id eſt, peccata ſunt, non efficiat, ſed tantùm ob fines, certò ipſi conſtitutos, eoſque in univerſi bonum, non impediat; ſed tum ſapientiam in iis, tum juſtitiam, in puniendis improbis, oſtendit ac declarat. Quemadmodum diſputationibus Auguſtini, & aliorum, adverſus Manichæos, clarum eſt.

Cæterum providentiam agnoſcunt, ne de antiquis dicamus, hodierni in Indiâ Guzurattenſes, & apud Sinenſes ſecta præcipua Philoſophorum: qui quò propinquiores veritati, eo & minus difficulter convertuntur.

CAPUT SEXTUM.

De homine, immortalitate & statu animæ post mortem, & mortuorum resurrectione.

PErgimus ad *hominem*, in quo animam rationalem agnoscunt omnes, nisi Dicæarchum fortè excipias apud Ciceronem, & paucos alios, qui nihil esse omníno animum, & hoc esse nomen totùm inane contendebat, neque in homine inesse animum, vel animam, neque eum esse quidquam nisi corpus unum, & simplex ita figuratum, ut temperatione naturæ vi-get & sentit, statuebat. Quale quid de animâ etiam inter Japonios, & Sinenses plurimi statuunt. Jam verò *immortalitatem* ejus, quam alii in dubium trahunt, alii inficiantur, probare tempus est: nam eo usque nostra processit disputatio. Apud Ciceronem, Tuscul. 1. Epicuræi contendunt, animas esse mortales; Stoici, non negant eas manere post mortem, sed aliquandiu, ajunt, non semper. Miror maxime Plinium, scribentem, lib. 7. cap. 53. *nec magis à morte sensus ullus aut corporis, aut animæ, quam ante nativitatem.* Contrà ejus immortalitatem docuerunt, Musæus, Orpheus, Homerus, Thales, Pythagoras, Empedocles, Plato, Cicero, Druides, Germani, Thraces, alii. Platonem autem ab Hebræis illud didicisse, existimat Eusebius, *Præpar. lib.* 11. *cap.* 14. Similiter & hodie variæ quidem sunt Gentilium de animâ opiniones, at immortalitatem ejus alii non inficiantur. Valde super eo discrepant Sinenses, etiam Japonii, qui illos in plerisque sequuntur. Negant alii hominibus inesse animam: alii mortalem, ajunt; alii, immortalem: vel ad tempus quidem vivere, in alia corpora migrantes; non autem semper, vel in metempsychosi, vel ab eâ.

Inter Brachmannos esse, qui animas volunt ab æterno extitisse in Deo, tamquam in mari, ex quo postea effluxerunt, vel saltem ante creatum mundum fuisse, & pòst in corpora, tamquam in carcerem, immitti, ejusdemque ordinis & naturæ esse animas bestiarum, & hominum, discrimen à differentiâ corporum oriri; plures tamen statuere animarum immortalitatem, & durationem æternam, auctor est Rogerius. Et Bartrouherri inquit, in Apophthegmatibus, *quis fructus ex lectione Vedam, Poranem, & Jastra, nisi ut adipiscamur Surgam*, id est, cœlum? *Quod est instar lucri mercatorum. Satius est perpetuò Dei meminisse, atque ita servare animam, quæ semper durat.*

Sic

Sic autem animæ probamus immortalitatem. 1. Ex ejus *ſubſtantiâ*; quia eſt ſpiritualis: quod patet, ex ejus operationibus ſpiritualibus. Operatio omnis corporis eſt corporalis, & materialis, neque ultra vim corpoream excedens: at ſuperior corpore eſt anima, quæ corpus cognoſcit, permeat, & regit, non contrà, ideoque alterius & ſuperioris eſt naturæ illo. Uno ictu & actu pervolat tranſvolatque omnia, quod corporale nihil poteſt, cujus uti natura, ſic & operatio habet dimenſionem, in longum, latum, & profundum. Quantitatis, & materiæ, in qua eſt quantitas, eſt eſſe extenſum; non quod corpus ſit extenſio, ſed extenſum, ſive materia extenſa: ſpiritus verò rationalis, uti, quâ ratione ſpiritus eſt, eſſe incorporeum, ſic quâ parte rationalis, cognoſcere ei proprium; non ipſa cognitio, vel cogitatio, aut merus actus, neque enim per eſſentiam ulla creatura intelligit, ſed ſolus Deus; ſed ens, ſive ſpiritus intelligens: & etiamſi ſemper cogitaret, non tamen ipſa eſſet cogitatio; quemadmodum quæ ſemper in naturâ moventur, uti ſol, cor &c. non tamen ſunt ipſa motio, ſed ſubſtantiæ ſic vel aliter moveri natæ: alterum vero alteri non eſt tribuendum, neque commiſcenda inter ſe, vel corpori attribuenda ratio intelligendi; vel intelligenti animæ ratio corporalitatis: & ſic, uti anima & non corpus, in homine intelligit, ita ſpiritualis eſt, non corporalis. Corpus non intelligit: nam ſic quid ni intelligerent omnis corporis partes? quod non eſſe ſatis eſt manifeſtum. At ſi alia præter & ſupra corpus ſubſtantia intelligit: neque enim intelligere eſt accidens corporis, uti ex allatâ ratione conſtat: & nulla in homine præter corpus alia ſit quæ hoc agat, præter animam, ſequitur, hanc, uti intelligentem ſolam, ita non corporalem eſſe, ſed ſpiritualem. Atqui ſi eſt ſpiritualis, jam nec naturæ nec qualitatis ejuſdem cum corpore: ac propterea citra ejus diſpendium vel corruptionem, interire corpus poteſt, & diſſolvi. Natura ſubſtantiæ ſpiritualis uti non pendet, neque oritur à corpore, ita ab eodem neque perimitur. Si ergo ſeparari à corpore Spiritus poteſt, ut corpore intereunte non neceſſe habeat perire & ipſum, ergo non eſt mortalis cum diſſolutione vitæ & corporis. Quod erat probandum.

Secundò, Cujus *operatio* non dependet in ſe & naturâ ſuâ à corpore, ejus neque à corpore pendet exiſtentia: quod ſi verum, ergo deſinente vel non amplius exiſtente corpore, non propterea ceſſat vivere aut exiſtere anima. Jam verò certum iſtud in Philoſophiâ eſt axioma, quod qualis eſt eſſendi ratio, talis quoque ſit operandi, vel quod modum eſſendi ſequitur modus operandi: quæ ergo anima in ſuâ operatione non eſt illigata corpo-

ri,

ri, non est quoque in suâ existentiâ. Operatur quidem in corpore, & utitur tum sensibus, tum speciebus corporeis in phantasiâ; sed non quasi aliter per se non possit, sed quia in corpore aliter non debet, propter commercium vitæ cum corpore. Interim quandoquidem in istâ operatione excedit naturam & vim corporis ac corporalium idearum, altioris se ostendit esse conditionis & naturæ, quam corpus. Nihil est in intellectu hominis in corpore viventis, quod non fuerit prius in sensu aliquo, & phantasiâ, vel totum vel ex parte, vel ut causa vel occasione, videlicet rerum corporalium externarum extrinsecus advenientium, & naturalium, atque objectorum hinc cognitorum: verùm anima istis nec detinetur, neque assimilatur, sed eas potiùs assimilat sibi. Eo quod anima cognoscit corpus, quod nequaquam cognoscit seipsum, aut alia, quod à corpore abstrahit, & cognoscit alia, quæ corpus, & corpoream omnem rationem immensum excedunt; denique seipsam, cognitione non modò abstractivâ, sed intuitivâ, probatur operatio ejus spiritualis: & quæ in corpore etiam existens sic spiritualiter operatur, & non corporaliter; ea quoque sine corpore & extra illud existere nata est, & operari. Est cognitio in homine simpliciter rem apprehendens, tum judicans, sive noëtica & dianoëtica, non quod simpliciter apprehendis, eo quod apprehendis, sive clare id facias quomodocunque & distincte, non propterea verum est; quia claritas & evidentia adjuncta sunt cognitionis, non argumentum rei cognitæ; atque uti obscuritas in concipiendi modo non est signum erroris, ita neque simplex claritas, veritatis (uti claritas non est signum veritatis in sermone) sed in judicio dianoëtico, si cum veritate, aut ejus definitione rem convenire cernis, quoque hoc clarius & distinctius, eo melius & perfectius, hinc argumentum veri conceptus petendum venit, nempe ex conceptus veritate, sive conceptus formalis cum objectivo conformitate, non ex nudâ ejus claritate: denique est reflexiva cognitio animi in semet ipsum, quo ad sua recurrens, novit quid ipsa sit, quæque apud se habeat: quæ quum nullum corpus possit, animæ demonstrant diversæ à corpore essentiam, vim, &, liceat ita dicere, supercorporalitatem. Unde jam concludimus, animæ à corpore existentiam & durationem, & quod non sit cum corpote mortalis.

Tertio, quod non est *compositum* ex partibus materiæ in se contrariis, quarum altera in alteram agat adversis qualitatibus, seque tandem invicem interimentibus, illud non potest dici mortale: quia non aliunde mors naturaliter existit, quam ex illâ reactione diversarum qualitatum mutuâ, calore humidum, frigore calorem &c. superante. Jam verò hæc quia in animâ

mâ locum non reperiunt, neque enim illa per ſe calida eſt aut frigida, vel qualitatibus primis prædita aut obnoxia; non quoque eſt mortalis, ſed per ſe ſubſiſtens à corpore, & immortalis.

Quarto, ex ingenito *appetitu* immortalitatis, & beatitatis argumentamur, ad probandam animæ immortalitatem: ſiquidem natura nihil fruſtra facit, vel nobis ingenerat: inſerit verò omnibus iſtum appetitum, quo in illa naturâ ferimur: atque uti non poteſt eſſe beatus homo, niſi quoque immortalis, neque enim in hac vita ſe videt obtinere beatitudinem, non certe omnem, quam cupit, & deſiderare ac quærere poteſt; manet, eam ſervari vitæ, poſt hanc, alteri. Beſtiis & animalibus quem vel quarum rerum appetitum natura indidit, exſatiat quoque, ubi nimirum illa ipſis conceduntur, quibus acquieſcunt: homini verò tale impreſſit rerum plurimarum deſiderium, ut in hac vitâ nunquam plene ſaturetur; nemo etiam exiſtat qui non fateri debeat, plura ſe concupiviſſe, quibus nunquam ſatis ex voto potitus fuit, & tamen illa in ſe experitur deſideria in immenſum, & durationis, & cum duratione felicitatis: niſi ergo dixerimus, non modo fruſtra aliquid naturam feciſſe, quod non eſt fas admittere; ſed quoque in præcipua creaturâ circa præcipuum objectum appetitum ejus defeciſſe; agnoſcendum eſt, animam datam eſſe immortalem, & beatitudinis omnis, pro ratione vitæ anteactæ, capacem.

Non eſt gens tam avida & ſtudioſa vitæ longioris, quam Sinenſes: unde qui ejus artem profitentur impoſtores magno in pretio haberi ſolent; vel etiam qui alchymiam venditant, quæ duo ad amentiam propè conſectantur. Quare contigiſſe aliquando narrat in epiſtolis ad Generalem Claudium Aquavivam, Nicolaus Trigautius, a. cIↃ IↃ cx. impoſtorem aliquem, qui pharmacum prorogandæ vitæ miſcere ſolitus erat ex puerorum mactatorum ſanguine, detectum ab aliquâ ſuarum pellicum, quas alebat domi plurimas, & convictum coram Magiſtratu, infandam luiſſe pœnam, decreto ei ſupplicio, ut ad palum ligato vivo, ex corpore ejus novacula reſecarentur carnis fruſtula ter millia, ut tamdiu vid. protraheretur in mediis cruciatibus ejus vita, qui nefariâ arte vitæ prolongationem ſuiſſet mentitus: quæ ubi ad Regem delata ſententia, ut ex more in re tam gravi & inſolenti comprobaret, eam non tantum ratam habuit, ſed & imparem tanto crimini videri ſibi, infligendam tamen, quia majorem non inveniret, reſcripſit; atque ita tamdiu ille miſer excarnificatus, quamdiu in toto corpore locus aliquis vulneri patuit, in ter mille fruſta diſcerptus. Quæ confirmat lib. 1. Commentarii, *de expedit. apud Sinas, Chriſtiana,*

 cap.

cap. 9. ubi duplicem hanc notat, Sinarum insaniam; conflandi argenti, & adipiscendæ, citra mortem, immortalitatis. Cujus utriusque rei præcepta putant à Veteribus quibusdam, quos in Sanctorum numero habent, & post multa præclare ac utiliter gesta, animâ simul & corpore evolasse in cœlum, dum hic vivere pigebat, inventa & tradita posteris, eorumque volumina apud eos complura extare, partim excusa typis, partim manuscripta: *ditissimi enim quique post exhausta multa aureorum millia in hujus fraudis apparatu, quotidie in conspectu omnium ad extremam inopiam rediguntur, qui vero sunt in hoc genere felicissimi, adulterinum argentum ita conflant, ut in errorem imperitiores paucos inducant.* Alterum verò studium ita primores occupat, ut in regiâ Pequinensi, in quâ degebat Trigautius, scribat, paucos fuisse vel ex Magistratu, vel ex Eunuchis, qui non isto morbo conquirendæ immortalitatis laborarent. Atque ex Sinicis Annalibus refert, Regem quendam hoc pacto ab istâ insaniâ liberatum. Paratum erat poculum impostorum quorundam arte, quod haustum immortalitatem allaturum pro certo pollicebatur, à quo quum nullis rationibus avocari per amicum melius sapientem Rex posset, ille, Rege non advertente, poculum clam arripuit & exhausit: quod ægerrime ferens Rex, stricto mucrone Amico intentabat mortem: ad quod ille intrepide: *itane exhausto immortalitatis poculo me etiam confodi & mori posse putas? sane si vita mihi adhuc eripi possit. nullum quidem admisi crimen, qui non immortalitatem tibi eripui, sed te liberavi fraude.* Quibus dictis Rex illico acquievit, collaudatâ Amici, quâ ab errore revocabatur, prudentiâ. Utcunque verò Sinis non desint viri sapientes, imposturam illam clare detegentes, & qui utramque illam insaniam ipsorum animis eximere allaborant, non tamen efficere possunt, quin quotidie latius serpat, & supra præteritorum temporum memoriam, plures semper occupet ac dementet. Martinius, in Historiâ Sinicâ, lib. 8. Regem illum dicit fuisse Cheum Hinoum, qui ante Christum vixit a. CXL. & neque sic tamen destitit à quærendâ in hâc vitâ immortalitate, cui studio qui semel se addixere, difficilimè curantur, quum eam maxime quærant artis chymicæ beneficio, qua non tantum aurum & argentum se facturos credunt, sed & medicinam illam, qua sumta vivant in æternum, quod unum sibi ad felicitatis apicem deesse Sinici Imperatores arbitrantur. Unde titulus ille, quo præcipue delectantur, & vocantur ab omnibus *Vau Vau Sui*, quod decem annorum millia significat, eaque sibi vanè pollicentur. Curarat iste Hiavus sibi extrui palatium ex meris lignis odoriferis, cedro, cypresso, camphura, & id genus aliis, cujus odor

odor ad viginti ſtadia ſeſe diffundebat: In quo & ingens cuprea pelvis, quaros in ſingulos dies colligebatur, quo uniones, æternæ vitæ medicinam, macerabat, quibus ex impoſtorum fraude ſperabat ſe futurum immortalem. Jam quo fortior iſte in vitam ſemper prorogandam appetitus, eo & argumentum noſtrum, quod attulimus, magis ſtringit, & hoc minus illi ſaltem animarum immortalitatem poſſunt negare, aut trahere in dubium: vel ſaltem hoc facilius illi redarguendi & convincendi.

Quinto, ex ratione *præmii* & *pœnæ* conſtitutæ bonis maliſque operibus, oſtendimus animæ immortalitatem: quia primum id de omnibus intelligitur operibus, quandocunque & à quocumque præſtitis: ergo & conſtantiæ, & pietatis quoque ſub ultimum vitæ finem, vel contrariis vitiis iſto tempore admiſſis ſua quoque poſita eſt merces: at quando conferenda? jam enim inſtat vitæ terminus, ut niſi poſt hanc vitam vivatur, illa ſaltem opera, forte ſumma & præcipua, deſtituentur ſuo præmio. Neque minus tum & ſperabit vir juſtus juſtitiæ & patientiæ mercedem, quam antea, nec prohibetur id facere, imo nunquam forte vel majora præſtitit, aut paſſus eſt, vel magis conſtanter & pie, ut animum ſpe promiſſi ſuſtentare & erigere nunquam adeo debeat quam tum: quare ſi & omnibus operibus, & ſemper debetur ſua merces, atque exſpectatur, jam & poſt mortem vivere hominem, & frui illis neceſſe eſt. Eo magis, quo in hac vita non ſatis vel præmii & felicitatis pro pietate, vel ſuppliciorum pro ſcelere videntur pati homines, quin probis male, & impiis bene eſſe vel ſæpiſſime obſervatur. Manet ergo vita, poſt hanc, altera, in qua omnia juſte pro ſingulorum meritis & conditione diſtribuantur & erogentur, bonis, quæ haud fruſtra exſpectarunt, bona; malis, quæ non vanè ipſis conſtituta, neque ſatis in vita tulerunt, condigna ſupplicia. Hoc magis, quo, uti Plato ſcribit, lib. I. Republ. *cum jam quis eſt, ut moriturum ſe putet, arripit ipſum metus & ſollicitudo eorum etiam de quibus antea non cogitarat.* Exemplo ſit Tiberius, in hac ejus ad Senatum epiſtola: *quid ſcribam vobis Patres conſcripti, aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam hoc tempore, Dii me Deæque pejus perdant quam perire quotidies ſentio, ſi ſcio.* apud Tacitum, Ann. VI. Seneca, Epiſt. CXVII. *cum de animarum immortalitate loquimur, non leve momentum apud nos habet conſenſus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Utor hac perſuaſione publicâ.* Noti Cæſaris Adriani verſus ſunt:

Animula, vagula, blandula,
Hoſpes, comeſque corporis,

Quæ nunc abibis in loca?
Pallidula, rigida, nudula,
Nec ut ſoles, dabis jocos.

Adde Gentilium variorum teſtimonia, pro animæ immortalitate, apud Steuchum Eugubinum, *lib. 9. de perenni Philoſophia,* & quæ pridem collegit Elias Schedius, *Syntagm. 2. cap. 19. de Dîs Germanis.*

Non veò prætereunda hoc loco oratio, quam Petrus Martyr, Mediolanenſis refert, habitam ad Præfectum Hiſpanicum, ab homine Americano, ſene octuagenario, gravi quidem, ſed nudo; in Oceanicis, Decade 1. lib. 3. *Terras omnes iſtas hactenus tibi ignotas, manu potenti te percurriſſe, renunciatum nobis fuit, populiſque incolis metum non mediocrem intuliſſe. Quare te hortor moneoque, ut itinera duo, cùm è corpore proſiliunt, animas habere ſcias: tenebroſum unum ac tetrum, his paratum, qui generi humano moleſti infenſique ſunt: jucundum aliud & delectabile, illis ſtatutum, qui pacem & quietem gentium viventes amarunt. Si igitur te mortalem eſſe, & unicuique pro præſentibus operibus futura merita obſignata memineris, neminem infeſtabis.*

Atque hæc de immortalitate animæ dicta ſunt; quæ contra eam adferuntur à Gentilibus, non memini nos legiſſe, niſi ridicula, quæ refelli non merentur: & ipſe Pomponatius, qui in libro *de immortalitate animæ*, eam quidem ex poteſtate & voluntate Dei aſſerit, at vix idem ex naturâ oſtendi poſſe; quare ſimpliciter mortalem eſſe, ſecundum quid verò immortalem contendit, cujus primùm argumenta Javellus, non indignante ipſo Pomponatio, tum Sirmundus diſcuſſit, peculiari libro, *de immortalitate animæ*; ille dico Pomponatius, in diſputationis & libri ſui fine cogitur quoque fateri, mortalitatem animæ, nec à ſe, nec ab ullo hactenus demonſtratam eſſe, aut omnino demonſtrari poſſe. Quod nobis hoc in loco ſufficit, dum nulla in contrarium argumenta adferri poſſunt, noſtris ſalvis & integris, quæ & hoc probabiliora, quod pro homine loquuntur, in ejus commodum & dignitatem, quo præſtat vivere quam mori, & præſtantius eſt in æternum vivere, quam morte extingui & evaneſcere.

Galeno autem, in lib. *quod animi mores, &c. cap. 3. & 9. de placitis Hippocratis & Plat.* adverſus Platonis, de immortalitate animæ ſententiam, objicienti, quod ſi in vivis adhuc fuiſſet Plato, eum interrogaturus eſſet, qui poſſibile foret, animam rationalem eſſe immortalem, quum adeo facile per calorem, frigus, humores, & ſiccitatem alteretur; prorſus etiam ceſſet, aut propter intenſum aliquem calorem præternaturalem,

aut

aut quando nimiam ſanguinis copiam homo emittit, aut cicutam bibit, vel alias patitur corporis alterationes: reſpondet Micrælius, in *Ethnophronio*, *lib.* 1. *Diat.* 3. *cap.* 13.

Non mori ſtatim & interire cum corporibus animas ſaltem ii debent agnoſcere, qui docent animarum *tranſmigrationem* de corpore in aliud, quamvis nec ſic ſemper victuras, ſed & aliquando extinctas iri, credant. Nihil autem hoc abſurdius commento fingi poteſt, ſive hominum animas, à morte, *in humana*, ſive *beſtiarum* corpora tranſire velint: nam diverſimode de hoc ſentiunt & loquuntur. Judæorum ſimiles conceptus antehac deteximus in libris, *de Converſione Judæorum*: nunc nobis res eſt cum Gentilibus. Apud quos primi Ægyptii, teſte Herodoto in Euterpe, docuerunt animas eſſe immortales, & corpore intereunte tranſire in animalia alia, denique iterum in corpus humanum. Et ab his illud hauſit Pythagoras: uti docet Euſebius, *de præparat. lib.* 10. *cap.* 3. Ovidius, Metamorphoſ. xv.

Morte carent animæ, ſemperque priore relictâ
Sede, novis domibus vivunt, habitantque receptæ.
--- *& quoſlibet occupat artus*
Spiritus, éque feris humana in corpora tranſit,
Inque feras noſter, nec tempore deperit ullo.

Gallorum Druides idem credidere, teſte Cæſare, lib. VI. de Bello Gallico, *non interire animas, ſed ab aliis poſt mortem tranſire ad alios.* Vide etiam Platonem, in Phædone: & Euſebium, de Platone, iſtâque ejus ſententiâ, *l.* XIV. *Præparat c.* X. Indi hodie, propter iſtam cauſam, erga animalia ſæpe benigniores ſunt, quam quidem erga homines: quorum animas, prout hic ſe geſſerunt, in corpora alia intrare, poſt mortem, opinantur. Omnibus præferunt vaccas, animal domeſticum, mite, ampli & commodi pro animabus domicilii, quarum caudas à moribundis teneri jubent, ut mox in eas intrare poſſint: non occidunt, lædunt, vel comedunt, ſed impenſe curant, hoſpitalia iis curandis fovendiſque inſtituunt, & magna ſolemnitate celebrant eorum nuptias, præſertim tauri, & vaccæ: in quas multa ſæpe ducatorum impendunt millia: quod, ſe in Indiis agente, in oppido Diu contigiſſe, Texeira auctor eſt. Japonii verò amant abire in lupos, quod hoc ſit animal non vile, vel infra alia, ſed in alios potius dominetur, & omnibus ſit terrori.

Neque in animalia tantum tranſire animas credidere, ſed & in *plantas*, in fabas: quam ob cauſam Pythagoras ab hoſtibus comprehendi & occidi

maluit, quam in agro fabis pleno se occultare, ne forte illas contereret, dicens, ἀλῶναι μᾶλλον ἢ πατῆσαι: uti est in ejus vita, apud Laërtium.

Nihil autem ineptius, & quod sive cum *hominum*, vel animarum humanarum dignitate; vel statu & irrationalitate *brutorum*, vel denique cum ratione *informandi* corpus aliud, post suum singulis proprium, minus possit conciliari, quam insipida & delira animarum metempsychosis. Unde Lactantius, lib. II. cap. XIX. *Sed videlicet Pythagoræ credidit, qui ut vetaret homines animalibus vesci, dixit animas de corporibus in aliorum animalium corpora commeare: quod & vanum, & impossibile est: Vanum, quia necesse non fuit, veteres animas in nova corpora inducere, cum idem artifex, qui primas aliquando fecerat, potuerit semper novas facere: Impossibile, quia rectæ rationis anima tam immutare naturam status sui non potest, quàm ignis aut deorsum niti, aut in transversum, fluminis modo, flammam suam fundere.* Quare Theophilus, lib. III. ad Autolycum, meritò δόγμα appellat ὀ δεινὸν ϗ ἀθέμιτον.

Cæterum in immortali vita, vel fruitur homo *beatitudine*, vel dignas factis luit *pœnas*. Illam pueriliter Gentiles in deliciis & voluptatibus, vel rebus aliis corporalibus constituerunt, quæ nec cum gravitate & *dignitate* hominis conveniunt; nec *desideria* ejus explere valent; ut nil ultra quærat & cupiat; neque *summum* dici bonum possunt, quo semper plura & majora dari possunt & concipi. Quod si verò summa felicitas sit constituenda in *objecto* absolute summo, quo nil excelsius cogitari aut peti potest; & perfectissima ejus *fruitione*, tum non aliud id esse, præter Deum summum, debet, & plenissimam cum eo conjunctionem. Quare non etiam anima tantum, quam ante omnia ad hoc necesse est esse immortalem, sed & corpore tandem semper vivat homo, requiritur, ut totus toto fruatur Deo, in omne tempus vel æternitatem.

Et hoc est quod concupiscit, quia concupiscere potest. Nusquam enim quiescit vel cessat in eo quærendi & cupiendi appetitus, ubi terminari se posse sentit, in infinitum aliquod naturâ tendens, & nisi hoc, ubi repererit, saturandus. Quare in nulla re creata, nedum vili aliqua corporis, felicitas & beatitudo ejus, non summa, non æterna collocari potest. Confer Ludovicum Vivem, lib. I. de veritate fidei Christianæ.

Nec *spiritualis* essentiæ anima corporalibus admodum capitur, minime autem expletur: quæ, quantumvis jucunda aut grata extiterint in hac vita corpori; attamen non prorsus omni *molestiâ* in suo singula usu expertia, animæ jam *separatæ* à corpore, & solam medianti perfectionem, satisfacere,

cere, & pro vera, perfecta æterna beatitudine commendare se neutiquam possunt.

In hoc autem argumentum quando inquisiverunt veteres Philosophi, sive quodnam esset summum hominis bonum, in tot sententias ac sectas divisi fuerunt, ut ex Varrone, in libro *de Philosophiâ*, Augustinus referat, ducentas & octoginta octo sectas, *lib.* XIX. *de Civitate D. cap.* I. quæ hoc uno convincuntur omnes, quod non dicant summum id, propter quod sint appetenda cætera, ipsumque propter seipsum, quum omnia quæ commemorant, semper ad altiora destinentur, quare nec propter se appetuntur, neque supremum illud sunt, in quo liceat homini conquiescere, præterquam quod difficultates & molestias in se contineant haud exiguas: uti sunt prima illa quatuor, ex quibus Varro reliqua deducit, & quæ homines naturaliter appetunt, videlicet, corporis voluptas; quies, qua nullam quis corporis patitur molestiam; utrumque illud; aut universaliter prima naturæ, vel in corpore quæ sunt, vel in animo. Errarunt verò, quod in hac vita beatitudinem quæsiverunt, aut collocarunt, quæ non nisi æternæ vitæ est propria. Quare Augustinus, cap. IV. *illi autem qui in ista vita fines bonorum & malorum esse putaverunt, sive in corpore, sive in animo, sive in utroque ponentes summum bonum: atque ut id explicatius eloquar, sive in voluptate, sive in virtute, sive in utraque: sive in quiete, sive in virtute, sive in utraque: sive in voluptate simul & quiete, sive in virtute, sive in utrisque: hinc beati esse, & à seipsis beati fieri mira vanitate voluerunt.* Dum videl. in illis ferè beatitudinem posuerunt. Rectius alii cum futura vita eam demum exspectarunt. Elegans magni Catonis vox est apud Ciceronem, de senectute: *ô præclarum diem! cum ad illud divinum animorum concilium cœtumque proficiscar, & cùm ex hac turbâ & colluvie discedam!* Et Plotinus propterea, non in hac vita animam pertingere ad beatitudinem, sed in cœlis, ait, ubi ad æternitatis statum pervenerit, extra tempus & motum posita, atque in unum & primum bonum intenta: uti differit haud uno in loco, Enneadum I. Quomodocunque appellent illa Gentiles, sive antiqui, apud quos sunt campi Elysii beatorum; Orcus, Acheron, Cocytus inferorum, & nescio quæ non?

Acherontia templa, alta Orci, pallida
Leti, obnubila, obsita tenebris loca.

Uti est apud Ciceronem I. Tusc. quæstionum: *tacitas Erebi sedes, Ditisque profundi Pallida regna*, inquit Lucanus: atque hodierni haud absimiliter: ita cum animæ immortalitate agnoscunt statum aut felicitatis, aut infeli-

felicitatis manere homines eademque exſpectare. Apud Lucianum, Jupiter confutatus: *an ignoras Cyniſce, quanta ſupplicia & cruciatus poſt hanc vitam pravos & ſceleratos homines manere ſoleant, aut in quanta felicitate victuri ſint boni?* Et Clemens, Stromat. lib. IV. merito ſe dicit admirari Epicharmum, aperte dicentem, *ſi fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus: ſuperius manet in cælo ſpiritus.* & Poëtam Lyricum, canentem: *impiorum vero animæ ſub cælo volant in cruentis doloribus, ſub malorum jugis inevitabilibus: piorum autem in cælis habitant,* μάκαρα μέγαν ἀείδες' ἐν ὕμνοις, *cantibus beatorum principem canentes in hymnis.* Arnobius, adverſus Gentes, lib. II. *audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quoſdam ignes, in quos animas dejici ab earum hoſtibus, inimiciſque cognovimus? Quid Plato idem veſter in eo volumine, quod de animæ immortalitate compoſuit, non Acherontem, non Stygem, non Cocytum fluvios, & Pyriphlegetontem nominat, in quibus animas aſſeverat volvi, mergi, exuri?* Tertullianus, in Apologetico: *Itaque & ridemur Deum prædicantes judicaturum. Sic enim & poëtæ & philoſophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam comminemur, quæ eſt ignis arcani ſubterraneus ad pœnam theſaurus, proinde decachinnamur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis eſt. Et ſi paradiſum nominemus, locum divinæ amœnitatis recipiendis ſanctorum ſpiritibus deſtinatum, materia quadam igneæ illius zonæ à notitia orbis communis ſegregatum, Elyſii campi fidem occuparunt. Unde hæc (oro vos) philoſophis aut poëtis tam conſimilia? non niſi de noſtris ſacramentis ut de prioribus. Ergo fideliora ſunt noſtra, magiſque credenda, quorum imagines quoque fidem inveniunt.* Ita ridebant Gentes fidem *reſurrectionis* quoque jam initio naſcentis Evangelii, Act. XVII. 32. *Audientes autem reſurrectionem mortuorum, hi quidem irridebant; iſti dicebant, audiemus te de hoc iterum.* Cæcilius, apud Minutium, *nec hac furioſa opinione contenti, aniles fabulas adſtruunt & annectunt; renaſci ſe ferunt poſt mortem, & cineres, & favillas, & neſcio qua fiducia mendaciis ſuis invicem credunt: putes jam eos revixiſſe.* Idem de Celſo, & Gentilibus, myſterium illud ridentibus, teſtatur Origenes, *lib.* I. Arnobius, lib. II. *audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus reſurrectionem futuram. Quid in Politico idem Plato? nonne cum mundus occœperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinem vergere qui orientis eſt ſolis, rurſus erupturos homines telluris è gremio ſcribit, ſenes, canos, decrepitos, & cum anni cœperint accedere longiores, per eoſdem gradus, quibus hodie creſcitur, ad incunabula infantiæ exituros?* De quâ Platonis, pro reſurrectione, ſententia etiam agit Euſebius, *Præparat. lib.* XI. *cap.* XVIII. &

quod

quod Herum Armenium ſcribit, decimo, alii ajunt, duodecimo poſt mortem die, revixiſſe, Clemens inquit, Zoroaſtrem fuiſſe, *Stromat. lib.* v. De quibus videndus etiam Auguſtinus, *lib.* XXII. *de Civit. D. cap.* XXVIII. ubi mirabilius aliquid, ſic loquitur, ex Marco Varrone profert, Genethliacos quoſdam ſcripſiſſe, eſſe in renaſcendis hominibus quandam quam Græci appellant παλιγγενεσίαν, quam confici volunt annis quadringentis quadraginta, ut idem corpus & eadem anima, quæ fuerat in homine conjuncta aliquando, redeant rurſus in eandem conjunctionem. Quale quid etiam ex libris Chryſippi Stoici de providentia, profert Lactantius, *lib.* VII. Magna autem Platonis revolutio, quam & hodie Gentilium inter Brachmannos multi ſtatuunt, annos requirit triginta & ſex mille.

Quamvis autem articulum de reſurrectione, ex ſola naturæ luce non putemus poſſe erui & commonſtrari, ſed quicunque eam credunt, habere ex Sacra revelatione; aut iis, qui eâ nixi, illam tradiderunt, ſive à Judæis, ſive Chriſtianis, longa vel proxima traditione: exiſtimamus tamen, eam, ubi revelatur & proponitur rationi, non modo non abſurdam, ſed etiam convenientiſſimam, neque ulla ratione Deo impoſſibilem videri, ut qui condere primò corpus potuit, idem etiam reddere ex cineribus valeat, & reſtituere.

Ut nequidquam vel ejus veritatem, vel fidem illudere aut fruſtrare Gentiles debuerint, in ventum, vel ſupra aquam ſparſis Chriſtianorum martyrum cineribus, ut ne crederent ſe unquam reſurrecturos. Tatianus, in orat. contra Græcos, *ita natus, & per mortem ad non eſſe redactus, atque iterum inconſpicuus oculis, denuo exiſtam, quamvis enim caro tota incendio conſumatur, materiam tamen evaporatam mundus excipit: quanquam aut in fluviis, aut in mari contabeſcam, aut à feris dilanier, condor tamen in penu prædivitis Domini: quod licet pauperes & impii neſciant, Deus tamen qui regnat, ſubſtantiam ſibi ſoli conſpicuam, quando voluerit, ad priſtinam integritatem reducet.* & Athenagoras, de Reſurrectione Mortuorum, nam integrum & eximium de hoc argumento ſcripſit librum: *neque poſſibile eſt, ut Deus ignoret, vel ex parte vel ex particulâ naturam corporum reſurrectioni deſtinatorum. Neque enim latere poteſt, quo ſingula ex tabidis membris abierint, & quæ in ſe elementorum partes putrefactæ receperint, & in cognatam naturam admiſerint, tametſi omnino apud homines id quod rurſum univerſitati elementorum affuſum eſt, inſecernibile videatur & indeprehenſibile. Si enim corpora, cum non eſſent, condidit, eorumque principia unde originem trahunt, procreavit; etiam quomodocunque diſſoluta, eâdem facilitate inſtaurabit.* Memine-

minerat jam Tatianus, in Oratione suâ, Zenonis, ejusque sententiæ, quâ statuit, mundo per conflagrationem renovato, eosdem rursus homines ad eandem vitam, eademque facinora resurrecturos: ut Anytum & Melitum ad Socratis accusationem, Busiridem ad tollendos hospites, Herculem ad repetendos certaminum labores & sic porro.

Quippe mundum tandem *conflagrandum* nonnulli docuerunt. Tragicus, apud Clementem, lib. VI.

Ἔσαι γὰρ ἔσαι κανὸς, legunt alii κεῖνος αἰῶνος χρόνος &c.

Erit profectò sæculi tempus novi,
Quando ignis effundet refertas copias.
Auratus æther, flammaque ambedet rapax
Terrena cuncta, cunctaque uret perfurens.

Ovidius, Metamorph. I.

Esse quoque in fatis reminiscitur, adfore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cæli
Ardeat, & mundi moles operosa laboret.

Et Seneca, ad Marciam, *& omni flagrante materia, uno igne quidquid nunc ex disposito lucet, ardebit.* De fine item mundi futuro Lucanus, lib. I.

sic cum compage solutâ
Sæcula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia, mistis
Sidera sideribus current &c.

Ut minus illud carpere aut ridere in Christianâ doctrinâ debuerint, quod habet de fine mundi, ejusque incendio Cæcilius, apud Minutium: *quid? quod toti orbi, & ipsi mundo cum sideribus suis minantur incendium, ruinam moliuntur? anceps malum, & gemina dementia cœlo & astris, quæ sic relinquimus, ut invenimus, interitum denuntiare: sibi mortuis, extinctis, qui sicut nascimur, & interimus, æternitatem repromittere.*

CAPUT SEPTIMUM

De Peccatis Indorum & Gentilium circa cultum Dei.

ATque hæc de iis dicta sunt, quæ in Gentilium fide & doctrinâ reprehendimus, quæ videlicet perperam sentiunt de *Deo*, de *mundo*, & *homine*, ejus videl. animâ, corpore, origine, & fine: sequitur ad ea transeamus, quæ in ipsorum *vitâ* non minus sunt castiganda, & moribus tum

erga

erga Deum, tum erga proximum, sive in Dei cultu & proximi, circa *pietatem*, & *honestatem*.

Illic quidem, ne de objecto divini cultus, & Diis ipsorum iterum dicamus, vel Dei cultum prorsus negligunt & *omittunt*, vel etiam errant in colendi *modo*, quem perperam faciunt per *simulacra*, & animalium non tantum sed quoque *hominum* mactationes, sive aliis rationibus *feris*, & *inhonestis*, & *ridiculis*. Quò refer & Diaboli cultum, per *Magiam*, atque *Divinationem*.

Deum ab hominibus esse colendum, modestiores omnes consentiunt. Et suffragatur ipsa natura, tum *Dei*, tum *nostra*, quæ tanto instinctu omnibus hoc imperat & persuadet. Sed in modo colendi ipsum, turpissimè errant. Neque id adeo mirum, quum adeo turpes faciant sibi Deos. Conveniens videlicet Numinibus veneratio, & quod ajunt, dignum patellâ operculum. Athanasius, contra Gentiles, lib. I. *at nunc amores Jovis, impudicitiasque narrantes, aliorumque flagitia, & puerorum violationes, & zelotypias fœmineas, voluptatis causâ susceptas, metusque ac formidines, & perturbationes cæteras, id imprimis efficiunt, ut non modo de Diis, sed ne de hominibus quidem honestis prosequuti videantur, verùm de turpissimis ac longe ab honestate remotis, finxisse fabulosa.* Vel uti Eusebius loquitur, *quæ si de hominum aliquo dicantur, legibus & consuetudine civitatum, gravissimo supplicio punientur.* de Præparat. lib. II. cap. VI. de sacris Priapi fœdis & obscœnis, vide Lactantium, *lib.* I. *cap.* XXI. Illa turpia, hæc *ridicula* sunt. Quod, ut mittamus vetera, quando affectus humanos, & vitia, & symptomata fuerunt venerati; Japonii hodie idola sua quæ colunt, nonnunquam etiam egregie diverberant: præsertim illud, cui cura Regis demandata erat, quo tempore in morbum incidit: quo casu illud abigunt & exulare jubent palatio centum dies; post iterum resumunt, blanditiis demulcent, & pristinâ collocant sede, ne videlicet injuriam illatam gravius ad animum revocet, atque de referendâ vindictâ serio incipiat cogitare. Refert Petrus Delcena, Jesuita, in Epistolis Japonicis, ad Conimbricenses, ann. cIɔ Iɔ CLIV. Quod & de Sinensibus testatur Melchior Nunnesius, in litteris ann. cIɔ Iɔ LV. Si Dii sunt, & verendi, & colendi, quomodo vapulant? sin verberibus digni & contundendi à nobis, quorsum metuuntur, vel hominibus habentur majores, & venerandi? Proh dementiam! vel affligere quos credis Deos; vel timere, quos ipsos habes in potestate, & sub ferulâ! Quo pacto servabunt aliena, qui seipsos nequeunt, ne castigentur? vel si castigari aliquando ob negligentiam debent, frustra iis cre-

damus salutem nostram, & aliorum, etiam Regum.

Quid verò magis abominandum, quam *humanis* hostiis placare, & colere Deos suos? Quod & olim, & hodie Gentiles faciunt nonnullis in locis. Athanasius, lib. 1. contra Gentiles: alii, *cum ex bello victores rediere, quos ceperant ex hostibus in centenos distribuentes, Marti, quotquot ex numero illo centenario eligunt, mactant. Neque sane Scytharum solum id facinus est, qui barbaricâ naturali feritate aguntur: sed simulacrorum, dæmonumque nequitiæ proprium est. Nam & Ægyptii Junoni dudum hujusmodi victimas cædere soliti sunt. Sed & Phœnices & Cretenses Saturnum immolatis filiis placant. Prisci quoque Romani Jovem Latialem mactatis venerantur hominibus. Atque alii aliter, omnesque pariter & inquinabantur, & inquinabant.* Cæsar, de Gallis, Comment. lib. VI. *aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent, administrisque ad ea sacra Druidibus utuntur: quod pro vitâ hominis nisi vita hominis reddatur, non posse Deorum immortalium numen placari arbitrantur.* Idem & Germanis factitatum, Tacitus auctor est. Quid horribilius, quam parentibus proprios filios, in honorem Saturni, sive Solis, à Phœnicibus immolatos? quod & Israëlitæ imitati aliquando, in cultu Molochi, idoli Ammonitarum fuerunt. Ps. CVI. 37. Jer. VII. 21. Et Carthaginenses, ab Agathocle victi, quod putarent iratum ipsis Deum, ducentis nobilium filiis placare studuerunt. Melius Romani, de quibus Plinius, lib. XXX. cap. 1. *Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. Senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur: palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Gallias utique possedit, & quidem ad nostram memoriam.* Lactantius, lib. I. cap. XXI. *Apud Cypri Salaminem, humanam hostiam Jovi Teucrus immolavit: idque sacrificium posteris tradidit: quod est nuper Hadriano imperante sublatum. Erat lex apud Tauros, inhumanam, & feram gentem, uti Dianæ hospites immolarentur: & id sacrificium multis temporibus celebratum est. Galli Esum, atque Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Jupiter etiam nunc sanguine colitur humano.* Et usque ad Salvatoris nostri tempora homines Diis apud Gentiles immolatos ostendit Eusebius, *Præparat. lib.* IV. *cap.* VII.

Hodie in utraque Indiâ mirum in modum homines se non tantùm vulnerant, pungunt, mutilant in gratiam suorum Numinum, sed vivos etiam sacrificant, & vel currui subjiciunt, quo numen vehitur, ipsi autem misere atteruntur; vel ferreis clavis in tergum adactis suspendi se patiuntur & in altum attolli, in honorem nimirum Gangæ, quod scribit Linschoten,

c. XLIV.

c.XLIV. & Rogerius, *part.* II. c.XV. Atque de Americanis Martyr, in Commentario, de Insulis nuper repertis, refert, quomodo aperto vivi hominis pectore *inde cor eruunt, ex cujus calido cruore idolorum labia illiniunt, reliquum fluere patiuntur in lacunam: inde in apertum, cor & exta comburunt, gratum fumum Diis fore arbitrantur. Ex idolis unum est virile, quod inflexo capite lacunam sanguinariam superinspectat, tanquam acceptans sacrificium hostiarum.* Et postea narrat, quomodo pueros, idem & de servis refert, quos suis Zemibus, sunt hi ipsorum dæmones, sacrificant, antea per viginti dies magnâ per vicos pompâ circumducunt, qui ab obviis supplici ac venerabundo modo salutantur, quia scilicet inter Divos propediem adscribentur: Alii corpus suum acriter pungendo, sanguinem eliciunt ex linguâ, labiis, auribus, pectore, femore, aliisque partibus. quem offerunt, aut largâ manu receptum ad cœlum spargunt, sic placari Deos arbitrantes. Miseri Dii, qui talibus hominum facinoribus ac crudelitate delectantur; miseriores verò homines, qui de suo litare ejusmodi Diis sanguinariis & profanis coguntur.

Lactantius, lib. I. cap. XXI. *ab isto genere sacrorum non minoris insaniæ judicanda sunt publica illa sacra, quorum alia sunt matris Deûm, in quibus homines suis ipsi virilibus litant: amputato enim sexu nec viros se, nec fœminas faciunt.* Et Augustinus, de Civit. D. lib. VI. cap. X. ex libris Senecæ, de superstitionibus, nunc perdito, *ille viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Ubi iratos Deos timent, qui sic propitios merentur? Dii autem nullo debent coli genere, si & hoc volunt.* Neque sane mirum, tales Deos ab ipsis cordatioribus inter Gentiles, contemtos fuisse ac repudiatos? mirum magis, ab ullis agnitos & honoratos. Quod de Platone, & Socrate, præterquam de Senecâ constat, & pluribus probat Eusebius, *de Præparat. l.*XIII. *cap.* I. *&* IV. Adde & Ciceronem, de quo Lactantius, lib. II. cap. III. Nazianzenus, στηλιτ. α. *alicubi, veluti apud Lindios, pium est boum execrari devoratorem, crediturque in Dei cedere honorem, si multa in eum jacta fuerint convitia: aut apud Tauros hospitum mactatio; vel Lacedæmonios, puerorum super altari flagellatio; sic Phrygibus pium est, sub tibiarum concentu incidi, aut saltationibus effœminari.* Deque istis sacris Herculis apud Lindum, quod Rhodiorum oppidum est, & maledictis atque execratione celebrari solitis, imo quæ violabantur, si cui vel imprudenti bonum excidisset verbum, eorumque origine, agit item Lactantius, *lib.* I. *cap.* XXI. Innumera sunt, quibus Gentiles Deorum suorum religionem contaminârunt ritibus ac cæremoniis ludicris partim, partim inhonestis, & crudelibus. Quod

cærimoniari dicitur in Actis Martyris Cypriani Carthaginenſis, apud Baronium Tom. II. ad a. 261. *Galenius maximus Proconſul dixit, tu Papam te ſacrilegæ mentis hominibus præbuiſti? Cyprianus epiſcopus*, Papa & epiſcopus ſynonyma ſunt, *ego. Galerius maximus Proconſul dixit; juſſerunt te ſacratiſſimi Imperatores cærimoniari. Cyprianus Epiſcopus dixit: non facio.* & paulo poſt: *nec te pii & ſacratiſſimi Principes Valerianus, & Gallienus Auguſti, & Valerianus nobiliſſimus Cæſar ad ſectam cærimoniarum ſuarum revocare potuerunt.*

Univerſalis fere Gentium error vel ſuperſtitio fuit in uſu & cultu *ſimulacrorum.* Clemens, in Protreptico, *Scythæ quidem antiquitus adorabant acinacem: Arabes autem lapidem: Perſæ verò fluvium: & ex aliis hominibus iis, qui adhuc erant antiquiores, ligna erigebant inſignia, & columnas ponebant ex lapidibus, quæ appellabantur* ξόανα, διὰ τὸ ἀποξέεσθαι τῆς ὕλης *eo quod eraderentur & expolirentur ex materia.* Poſtquam autem ſtatuæ illæ vel ξόανα effigiari cœperunt, *dicta ſunt* βρέτη, ἐκ βροτῶν, *quia hominum ſortirentur* imaginem & figuram. Turpis ſuperſtitio, non tantum *eorum* ratione, quæ per illa denotari voluerunt, ſed & *cultus* ipſis tributi, atque modi ſive *rituum* in iis ſervari ſolitorum. Nam ſic quoque Gentiles ſciverunt diſtinguere & reſpondere, ſe non ipſas imagines colere, lignum, & lapides; verùm hoc, quod illis forte repræſentabatur, Numen. *Non ipſa, inquiunt, timemus; ſed eos, ad quorum imaginem ficta, & quorum nominibus conſecrata ſunt*, apud Lactantium, lib. II. cap. II. Auguſtinus, in Pſalm. CXIII. *videntur autem ſibi purgatioris eſſe religionis, qui dicunt, nec ſimulacrum, nec dæmonium colo, ſed per effigiem corporalem ejus rei ſignum intueor, quam colere debeo.* & apud Arnobium, lib. VI. *ſed erras, inquitis, & laberis, nam neque nos æra, neque auri, argentique materias neque alias, quibus ſigna conſiunt, eas eſſe per ſe Deos, & religioſa decernimus Numina: ſed eos in his colimus, eoſque veneramur, quos dedicatio infert ſacra, & fabrilibus efficit inhabitare ſimulacris.*

Quæ ita refutat Arnobius: nequaquam videri probabile, Deos, relicto cœlo, non modo habitacula inire terrena, ſed & ad hoc compelli quaſi dedicatione. Quod an faciant volentes, an inviti, porro quærit: ſi inviti, non id fieri haud minutâ eorum majeſtate; ſi volentes, quid in teſtulis Dii habent, quod anteponant cœlo? Et, ſemperne iſthic habitant, an aliquando recedunt? ſi manendi conſtringit neceſſitas, quid illis miſerius, quos tam firmiter baſibus ſuis unci retinent, & vinctiones plumbeæ? ſin autem evolant aliquando, & inania relinquunt ſimulacra; ergo aliquando non erunt

erunt Dei ſigna, & in dubio ſtabunt homines, quando ſacra iis debeant reddere, quando abſtinere. Et ſigna iſta quando ab artificibus fiunt parva, aut magna, in illorum videtur poteſtate Deos contrahere, & ad ſimilitudinem alieni corporis coctare; vel in aliis corporibus eos dilatare & producere. Ergo & in ſedentibus ſimulacris ſedere Deos, & in ſtantibus ſtare, credendum erit.

Præterea, an in ſingulis ſimulacris Dii ſinguli, an diviſi per membra? Unus autem, verbi gratia, Vulcanus eſſe in millenis ſimulacris non poteſt: *Quia, quæ ſunt priva ſingulariaque naturâ, multa fieri nequeunt, ſimplicitatis ſuæ integritate ſervatâ: & hoc amplius nequeunt, ſi hominum formas Dii habent.* Si diviſi per partes ſunt in ſingulis ſimulacris, jam non toti. Denique, ſi in ſignorum viſceribus habitant, quid neceſſe eſt illos tot clavis, clauſtris, repagulis ſervare & cuſtodire, quin cuſtodiam eorum committere animalibus, vel canibus, vel anſeribus? Cur ſimulacra ſua, quin & ſeipſos ſpoliari patiuntur, abripi, corrumpi, comburi? Carioſos Deos nominat Prudentius, adverſus Symmachum, *ut carioſorum venereris monſtra Deorum.*

Lactantius ita inſtat: quum ſimulacra ſint vel mortuorum, vel abſentium, in quorum numero reponendi erunt Dii? Si in mortuorum: quis tam ſtultus, ut colat? Si in abſentium, neque ideo colendi, quia nec vident, quæ facimus; neque audiunt, quæ precamur. Si autem Dii abſentes eſſe non poſſint, ſupervacua ergo ſunt ſimulacra: nam poſtquam Deus præſto eſſe cœperit, jam ſimulacro ejus non eſt opus. Tum ſimulacris potior illorum artifex, & *melior eſt qui fecit, quam illa, quæ facta ſunt. Et tamen factorem ipſum nemo ſuſpicit, aut veretur; quæ fecit, timet, tanquam plus poſſit eſſe in opere, quam in opifice.* Denique ait, *quiſquamne igitur tam ineptus eſt, ut putet aliquid eſſe in ſimulacro Dei, in quo ne hominis quidquam eſt præter umbram?*

Ex materiâ denique ſimulacrorum vili & terreſtri ſic argumentatur: *iſta mortalium digitorum ludicra & fragilia figmenta, ex quolibet materiæ genere formata, quid aliud ſunt niſi terra, ex quâ nata ſunt? quid ergo rebus inferioribus ſubjacetis? Quid capitibus veſtris terram ſuperponitis?* Clemens, in Protreptico, *ego terram calcare didici, non adorare.* Ergo, inquit Lactantius, cap. 5. *quanto rectius eſt, omiſſis inſenſibilibus, & vanis, oculos eò tendere, ubi ſedes, ubi habitatio eſt Dei veri; qui terram ſtabili firmitate ſuſpendit?*

Ex quibus ſole clarius apparet, etiam Chriſtianos illorum temporum ſimula-

mulacra nulla in sacris habuisse, minus coluisse: non templa, magnifice instructa, & variis ritibus consecrata, non altaria. Nam & Lactantius isthic: *quid sibi templa? quid aræ volunt? quid denique ipsa simulacra?* Christiani ipsâ nomenclatura templorum, etiam cum ædes & basilicas construerent sacrorum celebrationi, abstinebant, ut à Gentilibus profectâ, & cum idololatriâ tacitè conveniente: sed loca sua conventicula appellabant, vel ecclesias, & domos Ecclesiarum, vel domos Dei. & apud Minutium Cæcilius: *Christiani nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra.* Quod idem Celsus objicit, apud Origenem, lib. 8. & Arnobius lib. 6. in initio: *in hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affingere, quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus, non Deorum alicujus simulacrum constituamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras &c.* ac postea, *numquid enim delubris aut templorum* Deum *constructionibus honoramus?* Quæ neque dixissent tam aperte, constanter, & concorditer istorum primorum, & puriorum temporum Christiani, neque illis disputassent unquam argumentis, si ipsi simulacra in cultu adhibuissent, & propriis rationibus retundi & coargui potuissent: uti plenius ostendimus pridem in *Examine Bullæ P. Urbani* VIII. *de imaginibus.* Concludimus, verbis Athanasii, adversus Gentiles: *Agamus itaque Christiani domino Deo nostro gratias, non cœlo & terræ, sicut iste disputat,* Ciceronem intelligit vel Quintum Lucilium Balbum, apud Ciceronem, *lib.* II. *de nat. Deorum, disputantem, sed ei qui fecit cœlum & terram; qui has superstitiones, quas iste Balbus velut balbutiens vix reprehendit, per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem martyrum, pro veritate morientium, & cum veritate viventium, non solum in cordibus religiosis, verum etiam in ædibus superstitiosis libera suorum servitute subvertit.*

Ex eodem fonte manavit apud Gentiles *Magia*, & non multum ei absimilis, sive per astra & planetas, sive per terrestria, aut animalia, vel humani corporis lineamenta, & figuras alias, *divinatio*: prout varias divinationum facit species in istius argumenti tractatu eleganti, & docto Peucerus. In quibus malorum Dæmonum cultus intervenit manifestus, alibi occultior. Magiam intelligimus *Diabolicam*, non quæ per naturalia operatur, vel agilitate & mero artificio humano, licet aliis obscuro & minus perscrutabili; illam *naturalem* appellant, hanc *artificiosam*: sed quæ operâ Dæmonis peragitur, sive *directe*, & à Mago huic fini adhibiti, & pacto seu contractu nefario inter hominem & Diabolum interveniente; vel *indirecte*, & ma-

& materialiter aut interpretative, quando illa tractantur, per quæ Diabolum novimus operari. Uti quando characteribus, verbis ignotis & barbaris, amuletis, vis attribuitur, quam nec habent, neque habere poſſunt Quod hinc dignoſcitur, quando effecta eduntur ſuperantia vim naturæ particularis in iſtis, qui, vel quibus, operantur. Ut dum ſuperior cauſa accedere debuerit, ad producendum iſtum effectum, vel Deus credatur ſingulari operatione, præter iſtorum naturam, adfuiſſe; vel Diabolus: illud facile conſtare poteſt, ex operis materiâ, & fine, ne de operante dicam: nam neque in levibus, & cauſis non gravibus, non juſtis, ſanctis, atque ad ſingularem gloriæ ſuæ in promovendo filii regno promotionem Deus ſolet extra ordinem agere quidquam, neque poteſt vel nomen, vel virtutem ſuam profanare & proſtituere: quod ſi divini nihil ſubeſſe videatur, & omnia contrà ſe habeant, ac diximus, non erraverit, qui Diabolum hic in ſubſidium veniſſe, & opem ſuam, in Dei hominumque odium & ignominiam, admiſcuiſſe ſtatuet.

Ac propterea Magia iſta damnanda eſt, quòd homines à *Deo* avocat, ad *Diabolum*, & cum eo religat tum contra Deum, tum contra *juſtitiam* & ſanctitatem, denique & *ſalutem* ſuam: quod confirmat triſtis & deplorandus Magorum plerorumque *interitus:* Neque enim niſi ad *mala* perficienda operam commodat Dæmon, & ut ad nefanda homines miſeros protrahat, poſtremo ad *cultum*, & religionem ſui. Et proinde, quemadmodum à Diabolo, ad Diabolum, totum hoc negotium procedit, ita eidem relinquendum eſt, neque ullum cum iſtis frequentandum commercium. Euſebius, de præparat. lib. v. cap. VII. *Magicæ autem artis ipſi Dii Gentilium & inventores, & doctores fuerunt. Unde namque homines, quibus dæmones cogantur, quam ab ipſis dæmonibus diſcere potuiſſent?* Tum, idem illud probat ex Porphyrio.

A quo nefando ſtudio, ſaltem gravi impoſturâ, nequaquam abſolvimus Apollonium Thyanæum, cujus vitam & res geſtas, atque ad Indos profectionem, octo libris deſcripſit Philoſtratus, nobis antea aliquoties memoratus. Qui & Joſepho citatur, *Antiquit. lib. x. cap.* XI. ſub nomine Hiſtoriæ Indicæ, φιλόστρατος ἐν ταῖς Ἰνδικαῖς καὶ Φοινικαῖς ἱστορίαις. Hoc autem ſub Apollonii perſonâ egiſſe Diabolum, ut Chriſti hiſtoriam & miracula offuſcaret, & haberet quem Chriſto apud Gentiles opponeret, veroſimile. Quare Eunapius, in vitis Sophiſtarum, exiſtimavit Philoſtratum opus ſuum inſcribere debuiſſe, non de vitâ Apollonii, ſed θεοῦ εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν, *Dei ad homines acceſſum.* Imo Alexander Mammeæ Filius,

illum Christo junxit in suo larario; & Abrahamo: uti videre est, apud Lampridium, in Alexandro Severo. Sed Hieroclem philosophum, qui peculiari libro, quem Philalethen inscripsit, Apollonium Christo comparat; Eusebius confutavit, singulari contra Hieroclem scripto. Neque desunt, qui Lucianum faciunt vitæ, seu historiæ de vitâ Apollonii autorem, pro Philostrato. Quisquis sit, impostor impostorem fingit, facit, commendat: etenim conficta esse, quæ narrantur, sive pleraque, sive omnia, tum magnam partem magica, nullus addubito. *Spectrum* non sine ratione Erasmus appellat, in Lucam, *quis Apollonii Thyanæi vitam non velut spectrum quoddam legit*? Et Ludovicus Vives scite, lib. v. de tradendis disciplinis, *magna Homeri mendacia majoribus mendaciis corrigit*. Jam uti memorat, seu fingit Philostratus, Apollonium in Indiâ, cum Jarcâ, vel Hiarchâ rege illa egisse, atque ab eo accepisse, quæ procul dubio magica, si contigerint ita, fuerunt, ita neque hodie à Magiâ immunes Indorum Brachmanni, & qui ultra Indiam degunt Sinenses, ac Japonii.

Iste saltem usus ex rebus istis faciendus est, ut hinc ad *Spirituum* & Angelorum naturam cognoscendam eos propius adducamus, sine quorum adjumento & ope ista non solent contingere, & quorum apparitiones sæpe sub illis accidunt, ac singulari laude & cultu celebrari nonnunquam solent.

Sed præterquam quod ipsis gentilium moratioribus & sapientioribus exosum Magorum genus, unde & sæpe ab Imperatoribus & Dynastis imperio ac ditione suâ expulsi, *facta & de Mathematicis Magisque Italiâ pellendis senatusconsulta* inquit Tacitus; cum adventu Christi in carnem, tota fere Magorum schola, & maxime celebria loca, & mercatus, & opera corruerunt. Unde Athanasius, lib. II. de incarnatione Verbi, vel contra Gentiles, *quando dæmonum fallacia, insaniaque contemta est, nisi cum Dei virtus, Verbum, & horum, & omnium Dominus mortalium, infirma miseratus, apparuit? Quando magiæ præstigiosa ars atque doctrina calcari ubique cœpta, nisi cum divina Verbi apparitio insinuata est mundo?* & post pauca, *Quid autem de magiâ dicimus, quam illi imprimis admirati sunt? Prævaluit illa quidem ante Salvatoris adventum apud Ægyptios, & Chaldæos, & Indos, intuentesque in stuporem vertit: postea vero quam revelata est veritas, & verbum caro factum est, detecta illa penitus atque destructa est.*

Par ratio est *divinationis*: nam alia quum Magia sit *divinatrix*, & *operatrix* alia; & hæc, *præstigiatrix*, vel *effectrix* rerum, quas præfert; sive eas *producendo*, admirando quidem modo, neutiquam tamen per miraculum, vel aliunde *substituendo*: omnia utrobique vel *vana* sunt, quæ aguntur omnia; vel *Diabolica*.

Adeo

Adeo inter Magiam, & divinatiouem, seu indicationem rerum aut futurarum, aut abditarum vanam, & Diaboli adhibitâ ope ac scientiâ factam, maxima est necessitudo. Quod in Juliano notat Nazianzenus, orat. I. *erat illi Asia impietatis schola, ubi circa Astronomiam, & nativitates, nec non prænotionis deliratur phantasiam.* Tum refert, ut aliquando specum obscurum, abstrusum, subterraneum fuerit ingressus captandæ divinationis causâ: *est enim & id illis divinationis genus, ut de futuris consulturi, sub caligine quadam, cum subterraneis congrediantur dæmonibus, vel quia tenebris magis gaudent (quoniam tenebræ sunt, tenebrarumque, hoc est, pravitatis artifices) vel quia piorum hominum consortia fugiant super terram.* & de vulnere accepto, *mirum*, inquit, *quum stolidus ille omnia se ex visceribus cognoscere posse putaret, unum hoc vulnus, nempe per propria viscera infligendum, ignoraret.*

Variæ quippe ab antiquo divinationum fuerunt species, prout vel ex terrâ captabantur, & hæc erat geomantia; vel aquâ, & dicebatur hydromantia, ad quam referenda gastromantia, sic dicta à ventricositate ampullæ vitreæ, in quam aquâ plenam puer introspiciebat; & lecanomantia, ex inspectione aquæ, in pelvi. Augustinus lib. VII. de Civit. Dei, cap. XXXV. de Numâ, *quod hydromantiam facere compulsus est, ut in aquâ videret imagines Deorum, vel potius ludificationes dæmonum, à quibus audiret, quid in sacris constituere, atque observare deberet. Quod genus divinationis, idem Varro à Persis dicit allatum, quo & ipsum Numam, & postea Pythagoram philosophum usum fuisse commemorat.* Huc denique faciebat astragalomantia, jactis in fontem talis. Suetonius, in Tiberio, cap. XIV. *cum Illyricum petens, juxta Patavium adisset Gerionis oraculum, sorte tractâ, quâ monebatur, ut de consultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret, evenit ut summum numerum jacti ab eo ostenderent: hodieque sub aquâ visuntur ii tali.*

Vel fiebat ex igne, pyromantia; ex fumo, capnomantia, qui prout vel rectâ adscendebat, vel in orbem volvebatur, aut flectebat in obliquum, ita vel recta & prospera prædicebat, aut adversa.

Porro desumebantur ex avibus auguria; ex extis aruspicina: ars Etruscis valde familiaris & celebrata: ex astris, astronomia, quâ Chaldæi excelluerunt: ex mortuis, necromantia; ex facie & habitu corporis, physiognomia; ex manuum lineis, chiromantia; ex oculorum palpitatione, saliatio; ex somniis, oneiromantia; ex cribro, coscinomantia; ex securibus, axiomantia; ex sortibus, cleromantia; ex herbis, botanomantia; ex piscibus, ichthyomantia.

Mitto, quæ videbantur, vel audiebantur: uti in homine, monstrum, sternutatio; in aëre, fulgura, tonitrua, aliaque meteora: quæ *quia ostendunt, portendunt, monstrant, prædicunt; ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur*, inquit Cicero: qui videndus in libris, de divinatione: & de Romanis testatur, quod nihil in bello sine extis solebant agere, nihil sine auspiciis habere domi. Nam & antiqua hæc, & communis, tam olim, quam hodie Gentilium superstitio. Unde Nazianzenns, orat. I. in Julian. *Astronomiæ verò scientia, nonne Babyloniorum est inventum? quemadmodum Geometria Ægyptiorum. Magorum autem superstitio, nonne Persarum? At per somnum vaticinium, quorumnam esse audis, quam Telmisæorum? sicut & auguria nequaquam aliorum sunt, quam Phrygum, qui primi avium volatus observarunt, & motus.* Vide etiam Polydorum, de Inventoribus rerum, *lib.* I. *cap.* XXIV.

Omnia verò, præter ea quæ physicâ nituntur ratione, vel vanè fiunt, vel Diabolicè. Sic Lactantius, lib. II. *Eorum inventa sunt astrologia, & aruspicina, & auguratio, & ipsa, quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars magica, & quidquid præterea malorum exercent homines vel palam, vel occultè.*

Hodie fere omnes illæ divinationum species in usu quoque sunt apud Indos, & Sinenses. Utrique maximi observatores dierum fastorum & nefastorum, vel faustorum & infaustorum, neque dierum tantùm, sed & horarum singularum, quas faciunt triginta in die, totidem noctis: habentque Calendaria, in quibus consignatum, utri dies & horæ felicitatis indices sint, vel infelicitatis, & quid quovis fere momento agendum sit, aut omittendum. Præcipue observant singulorum genesim: & non homines modo, eorumque naturam, corpus, & physiognomiam; actiones etiam, imprimis sternutationem, quam pro malo omine habent; & quoque eorum officia, & vitæ conditionem; sed & animalia, & aves: quorum aliqua habent fausta, infausti ominis alia. Infausta sunt, corvus, canis cibo carens, asinus, bubalus, hœdus, simia, si forte occurrant; inter homines, faber, sartor, vidua, cadaver, vel ab exequiis aliquis rediens, vel qui aliquid fert armorum, hæc si obvient, portendunt malum: felicis contrà ominis sunt, occursus elephantis, camelus, equus liber, caper vel canis cibum ore gestans, felis ad dextram si currat, vel gallus aut lepus si præcurrant, & simila. Jam & in ædificandâ domo vel seligendo ejus loco, quam superstitiose situm ejus expendant ad figuram draconis, à quâ omnem ejus fortunam pendere arbitrantur Sinenses, ante à nobis dictum.

Ista

Iſta verò omnia quam ſint *frivola* & abſurda, nulloque *fundamento* nitantur aut ratione, & tum vana ac *falſa*, tum triſtis & pravi *eventus*, nemo non videt. Elegantiſſima & nervoſiſſima fuit Phavorini philoſophi, apud Gellium, *Noct. Attic. lib.* 14. *cap.* 1. oratio, adverſus ejuſmodi divinatores Chaldæos, ſive Genethliacos, quorum diſciplinam non tantùm negat iſtius aut venuſtatis eſſe aut autoritatis ac ipſi putant, ſed præſtigiarum & offuciarum plenam ait, ipſoſque æruſcatores vanos, qui cibum & quæſtum ex mendaciis captant. Atque his ferè pugnat argumentis, quæ ideo adhibemus, quod hominis ethnici ſunt, & viri philoſophi: primùm, non ſatis recte & certè definiri punctum aut momentum temporis illud poſſe, tam parvum & rapidum, in quo homo naſcens fatum accipit; minus ſi de pluribus quæratur, eodem tempore natis. Et quærit, quî poſſit evenire, quod tamen ſæpe videmus, quod utriuſque ſexus homines, & omnium ætatum, & diverſis ſtellarum motibus in vitam editi, regionibus, quibus geniti, longe diſtantibus, tamen eodem fato, vel hiatu terræ, vel tectorum lapſu, aut eâdem navi, aliove mortis genere ſimul intereant, eodem ictu temporis? Quod numquam accideret, ſi momenta naſcendi ſingulis diverſas vivendi & moriendi leges impartirent. Tum cur, hoc ſi verum, ut per ſimilem ſtellarum poſituram ſimilia apud homines obtingant, non etiam aliquando omnia paria eveniant, & exiſtant ſimul Antiſthenes & Platones multi, genere, formâ, ingenio, moribus, vitâ omni, & morte pari? Præterea, cur non eadem dicuntur de rebus omnibus, ſaltem etiam animalibus, muſcis, vermiculis, echinis, ranunculis, & culicibus, ut quoque iſtis naſcendi fata attribuantur ex motibus ſiderum cœleſtium? Quandoquidem nulla videtur ratio, cur ea ſiderum vis in hominibus valeat, deficiat autem in cæteris. Quod autem nonnunquam ea videntur plane illi prædicere & annunciare quæ vera, & eventu ipſo comprobantur, ait, non certa ab illis dici; ſed lubrica, & ambigua, & vanâ conjectatione, imprudentes aliquando incidere in veritatem: denique præ cæteris quæ mentiuntur paſſim, partem veri vix eſſe milleſimam.

Hæc Phavorinus, qui & cauſam erroris indicat, ex obſervatâ vi Lunæ aliquâ in motu maris: quos inepte proinde omnia quoque alia à ſtellis regi colligere, contendit: *quoniam viderent terrena quædam inter homines ſita, cæleſtium rerum ſenſu atque ductu moveri, quale eſt, quòd Oceanus, quaſi lunæ comes, cum ea ſimul ſeneſcit, adoleſcitque: hinc videlicet ſibi argumentum ad perſuadendum paraviſſe, ut crederemus omnia rerum humanarum, & parva, & maxima, tanquam ſtellis atque ſideribus evincta duci & regi. Eſſe*

tutem nimis quàm ineptum absurdumque, ut quoniam æstus Oceani *cum lunæ curriculo congruit, negotium quoque alicujus, quod ei forte de aquæductu cum rivalibus, aut communi pariete cum vicino apud judicem est, ut existimemus id negotium, quasi habena quadam de cœlo vinctum gubernari.*

Par denique est ratio cum reliquis divinationum generibus, undecunque petantur, sive ex aëre, aquâ, terrâ, hominibus, animalibus, sive inanimatis, & variis horum & illorum actionibus. Omnibus notum, facinus egregium Mossolami Judæi, quod ex Hecatæo Josephus narrat, primo contra Apionem, qui in exercitu Alexandri M. quando Vates omnes consistere jussisset usque dum ex ave in proximo cepisset augurium, quæ si staret, omnibus manendum fore & subsistendum; sin avolaret anterius, progrediendum; sin retro, recedendum arbitraretur: ipse tenso confestim arcu sagittâ avem mox interemit. Quod indignantibus aliis, & præsertim augure, risit ille omnes, ex ave capturos indicium salutis, quæ propriam ignorarat: quid furitis, inquiens, insani, ex infaustissimâ ave pendendo, quæ salutis suæ nescia, nostri itineris rationem & prosperationem indicaret? quæ si præscire futura valuisset, nunquam utique pervenisset in hunc locum, metuens ne sagittâ à Mosollamo Judæo periret.

Quare etiam apud Gentiles sæpe divinandi artes prohibitæ. Unde Augustinus, lib. 7. de Civitate Dei, cap. 35. *nolo enim dicere, has artes etiam ante nostri Salvatoris adventum, in ipsis civitatibus gentium legibus solere prohiberi, & pœna severissima vindicari.* Deinde & funestæ autoribus exiterunt. Vel etiam, suo maximo bono, haud frustra spretæ. Cyprianus, de idolorum vanitate: *cæterum & Regulus auspicia servavit, & captus est; & Mancinus religionem tenuit, & sub jugum missus est. Pullos edaces habuit Paulus, & tamen apud Cannas cæsus est. C. Cæsar ne ante brumam in Africam navigia transmitteret, auguriis & auspiciis retinentibus sprevit, eo facilius & navigavit & vicit.* Qualia etiam apud hodiernos in Indiâ, & Chinâ observata nostris sunt. In regiâ urbe Patanâ regni Siam ita luserat quandoque incolas celebris divinator, grave ubi prædixisset urbi incendium, ut Sinenses omnes desertâ urbe aufugerent in agros: quum nihil interim tale sequebatur, quod metui deberet. Alibi quum prædixissent harioli, moriturum ægrum, & Christiani eum curassent, simul & vanitatem viderunt suorum prophetarum, & Christianos illis omnibus esse potentiores atque scientiores.

CAPUT OCTAVUM.

De peccatis Indorum & Gentilium contra vitæ honestatem, inprimis sextum & septimum decalogi præceptum.

HActenus de Dei *cultu*, & quam variis eum modis inquinent Ethnici, malo dæmone etiam in locum ejus substituto, vidimus: sequitur ea perstringamus, quæ adversus *vitam* honeste & secure degendam, committunt, præsertim contra secundæ tabulæ præcepta, sextum, & septimum, id est, cædendo, & fornicando; quò etiam facit pudenda corporis nuditas, quam agrestiores & minus culti inter eos retinent, in Occidentali Indiâ, sive Americanâ magis, quam in Orientali, quæ istâ haud parum modestior & magis morata: nisi quod in Oriente, apud Guzurattenses, ex pœnitentiâ, vel studio quasi singularis perfectionis & mortificationis, uti Hindoi, & Avadoutæ in regione Cormandel, Braminum multi, nuditatem affectant, velamine aliquo forte obductis, non autem semper, pudendis. Toti nudi etiam in Africâ Guineenses. Unde adeo mirati omnes illi, quando nostros, aliosque homines cernerent vestitos.

Primùm autem quia in oculos incurrit ferina *nuditas*; de hac dicemus, inde de aliis. In Guineâ juvenes, ac puellæ omnes nudæ usque ad tempus matrimonii: nisi à Rege impetrent privilegium & licentiam semet vestiendi, quo tempore solemne epulum instituitur, & multâ gratulatione novum honorem auspicantur. Jam olim de Indis Mela, lib. III. cap. VII. *Cultorum habitus, moresque dissimiles. Lino alii vestiuntur, aut lanis, quas diximus, alii ferarum aviumque pellibus, pars nudi agunt, pars tantum obscœna velati.*

Quemadmodum verò hic à ratione & honestate longius aberrant, ita non multis adeo argumentis, nedum subtilibus redarguendi & convincendi sunt, ut de iis necesse sit quempiam esse vel aliquantùm sollicitum; sed vel ex *naturâ*, quæ tum adversus aliorum, tum cœli inclementiam armat animalia, & ex *honestate* communi, & *exemplo* aliorum, & *commodo*, denique *profectu* singulorum, qui hoc imprimis desueverunt, & induerunt humanitatem, facile instruendi, vel tandem *autoritate* ac potestate constringendi veniunt.

Difficilius est, à varii generis turpitudinibus illos avocare, in quas propensior natura, & procliviores omnes homines, sed præcipuè Gentiles sunt,

ſunt, qui tum *fornicari*, tum *adulterare*, & *vaga* libidine in quoſvis irruere aſſueti, neque *polygamiâ* modò, & *inceſtibus*, ſed *pæderaſtiâ* quoque, & infandis ſordibus infames vivunt, atque corruptiſſimi. Apud Terentium, non habetur pro vitio, adoleſcentulum ſcortari. Et Geographus Nubienſis, part. VII. Climatis I. de rege Sarandibi, *fornicationem prohibet, nec videt illam. At reges & gentes Indiæ permittunt fornicationem, poculum autem inebrians interdicunt: præter Regem Camar, qui tam fornicationem, quam vinum interdicit.* Idem VIII. parte Clim. II. ubi de regionibus Indiæ: *in omnibus regionibus Balaſaræ licita eſt fornicatio, præterquam cum fœminis conjugatis. Quod ſi cui viro libuerit cum filiâ, aut ſorore ſuâ, materterâ, aut avunculâ, modo non fuerint maritatæ, commiſceri, libere poterit: eodemque modo frater cum ſorore.* Ecce inceſtus omne, ac fœdiſſimum genus. Ut non ſolis Perſis illa adſcribi mereantur. Euſebius, lib. VI. Præparat. Evang. cap. VIII. *Apud Perſas lex erat, filias, ſorores, matres quoque ipſas in matrimonium ducere: nec in Perſide ſolum, verum etiam quicunque Perſarum ad alia climata orbis è patria exiverunt, nefanda hæc matrimonia diligenter celebrarunt.* De Brachmannis dixerat; eorum multa millia apud Indos eſſe, *qui tam traditione patrum, quam legibus, nec ſimulacra colunt, nec animatum aliquid comedunt, vinum aut cereviſiam nunquam bibunt, ab omni malitia abſtinent, ſoli Deo intenti. At verò cæteri Indi omnes in eadem regione adulteriis, cæde, temulentiâ involvuntur.*

Nam & huc ſpectat commune vitium *ebrietatis*, de quo Acoſta, de Americanis ſuis, & eorum procurandâ ſalute agens, lib. III. cap. XX. ait, quod inter omnes Barbarorum morbos, quibus levandis atque tollendis invigilare debet Chriſtiani Rectoris providentia, nullus aut communior, aut pernicioſior, aut etiam ad curandum difficilior ſit ebrietate. Imprimis temulentiam taxat ſingulari potus genere, ex Maicio, ſive Cacao, contractam, aut Tabaco: *Nam in quadam*, inquit, *inſulâ cum navigationis commoditatem exſpectarem, didici ex Tabaco contuſo (genus id herbæ eſt ad permovendum cerebrum mire efficax) ſervos Æthiopicos naribus exorbere vim ſolitos, gravemque ſibi ac diuturnam inde temulentiam excitantes, pro magnis deliciis ducere, ut vix minis plagiſque ab eâ conſuetudine avelli poſſent.*

Cumque, quâ ratione occurri malo iſti & vitioſæ conſuetudini poſſit, diſſertat, aliquibus exiſtimantibus interdicendum omni genere vini, & inebriantis potus genere eſſe; quorum ſententiam nihil diſcrepare âit, ab eâ, quâ nonnulli non ita pridem Romano Pontifici ſuadendum arbitrabantur, ut generali Eccleſiæ decreto vineæ omnes ex orbe Chriſtiano extirparen-

rentur, relictis tantùm in sacros usus necessariis; quod per vini immoderatam vim incredibilia mala dicerent evenire, idque in septentrionalibus præsertim Europæ populis multis magnisque documentis demonstrari; quorum facile explosam dicit sententiam: magis autem recte & utiliter censet, tum publicas & statas compotationes cohibendas: & ipsos Censores atque Observatores ad hoc publicâ autoritate constitutos, haud leviter puniendos esse, si minus hoc indicent & curent; imprimis ipsorum Christianorum & Hispanorum detestanda esse exempla, vel qui ebrietate suâ scandalum præbent infidelibus, vel propter lucrum, ad hoc vitium connivent, aliosque quovis modo provocant. Cujus hæc verba non piget describere: *quid verò ignaviam dico? de industria pernicies tanta conceditur, imò verò appetitur propter privatas nescio quas commoditates. Alii Indorum operas larga ebrietate concessa, sibi conciliant. Alii non solùm bibere sinunt, verùm ipsi quoque temulentiam propinant. Complures officinam siceræ apud se habent, publiceque coquunt, atque divendunt, & apud se compotandi commoditatem offerunt. Neque tam turpis, infamisque quæstus pudet, neque siceram qualemcunque, sed furiosam illam Soram lege contempta vendunt; gladium ultrò porrigentes insano. Atque hæc nostri Hispani factitant, lucrumque ejusmodi ex animarum interitu etiam elegantiores religiosioresque captant.* lib. III. cap. XXII.

Cæterum apud Japonios quidem *fornicatio* licita est; in quem finem prostibula habentur palam, quæ dominis suis adferunt non modicum lucrum. Neque fornicantur tantum impunè; sed & nefando sceleri & libidini ἀῤῥήτῳ, etiam ipsorum Bonzii, se mancipant. In Pegu quoque, Transianâ, Patanâ, nullâ vitii, aut ignominiæ notâ, fornicantur, uti & in regione Cormandel, & Golconda, ubi integra familia Bogaware quæstui corpore faciendo inverecundè se exponit. Adeo apud omnes fere gentes fornicatio vix habita pro peccato: quin Deo suo putant se præstare officium nonnunquam, filiam in meretricem alendo & consecrando. Quod in Cormandel sibi visum testatur Petrus de Broeck, in Itinerario. Et jam olim Plato censuit, uxores in communi habendas, tum in Timæo, tum lib. v. de Republica. & apud Scotos id viguisse, testis est Hieronymus, lib. II. contra hæreses Joviniani.

Polygamia passim apud Indos usitata, præsertim apud potentiores, pro ratione facultatum. Et vel uxores etiam plures, vel saltem concubinas sibi adsciscunt. Quas Magnus Mogol scribitur habere ultra mille.

Dumque ista fræna laxant intemperantiæ & libidinibus, neque sangui-

ni parcunt, sed cum consanguineis etiam nil verentur rem habere homines turpiter *incestuosi.* Quod secta Brachmannum Pasenda profitetur, nullo se discrimine commiscens cum parentibus, sororibusque. Et apud Tartaros frequens. Theophilus, ad Autolycum, lib. III. *Epicurus, ut satis evidenter impietatem doceret, suadet incestos concubitus: videlicet ut quis cum matre & sorore coëat, quamvis eo tempore extiterint leges, quæ hanc impietatem prohibebant.*

Omnia autem superat nefandum scelus *Sodomiæ*, cui & olim, & hodie valde addicti inter Ethnicos plurimi, mutantes τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. Rom. I. 26, 27. & I. Cor. VI. 9. II. οὔτε ἀρσενοκοῖται, &c. *& tales fuistis antea.* Auctor Sibyllinorum Oraculorum, lib. III.

Κοὐδὲ πρὸς ἀρσενικοὺς παῖδας ἀναμίγνυνται ἀνάγνως,
Ὅσσα τε Φοίνικες, αἰγύπτιοι, ἠδὲ λατῖνοι,
Ἑλλάς τ' εὐρύχωρος, καὶ ἄλλων ἔθνεα πολλά,
Περσῶν, καὶ γαλατῶν, πάσης δ' ἀσίης, παραβάντες
Ἀθανάτοιο θεοῦ ἁγνὸν νόμον, ὃν παρέβησαν.
Nec maribus pueris scelerate congrediuntur,
Sicut Phœnices, Ægyptus, atque Latini,
Frugiferensque aliis cum multis Græcia terris,
Persis, & Galatis, Asianisque omnibus, almam
Æterni legem qui contemsere Tonantis.

Quod crimen non tantum Christiani Imperatores Constantinus, & Constantius, severissimis edictis, & capitali constitutâ in pædicones pœnâ, sustulerunt è medio, l. 31. Cod. ad legem Juliam, de Adulteriis: adde Novellam LXXI. & CXLI. sed & Plato, lib. I. de legibus, ut τὸ παρὰ φύσιν τόλμημα, execratur atque damnat. Quo major infamia, inter Christianos Romanenses repertum, qui criminis infandi elogium & laudem cantare haud erubuit, Johannes Casa, Papæ postea ab epistolis, carmine Italico, quod incipit, *Mestier divino*, & asservatur in Bibliotheca Ultrajectinâ, nobis haud semel visum. Thuanus, de eo, lib. XVI. ad ann. 1555. referens quomodo Espensæus, & ille ad Cardinalatum non fuerint promoti; de illo causam adfert, quia inter concionandum liberius legendam terream dixisset, pro aurea; de isto, *quod etiam carmine rem nefandam in juventute laudasse diceretur.*

Optime verò ejusmodi probra, non *rationibus* tantùm, ex naturâ rectiori, & lege *honestatis* ei insitâ sumtis, præterea ex commodo atque usu in hu-

in humana *societate* necessario, tum meliorum gentium *exemplis*; sed & autoritate ac *pœnis* politicis coërcentur & castigantur. Quod illorum est, qui non modò inter Gentes degunt, sed iis cum potestate præsunt, ac dominantur. Vitiosis & sceleratis magis pœnarum formidine, quam rationibus, aut commendatione virtutis, refrænandis & constringendis. Quod & ipsorum quandoque Gentilium leges faciunt, moresque saniores. Unde Tertullianus, in Apologetico: *Video & inter matronas atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa fœminas quidem etiam illa majorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur. Quum aurum nulla membra norant præter unicum digitum, quem sponsus oppignorasset pronubo annulo: cùm mulieres usque adeo vino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellæ vinariæ loculos sui inedia necarint. Sub Romulo verò quæ vinum attigerat, impunè à Mæcenio marito trucidata est. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu indicarentur. Ubi est illa felicitas matrimoniorum de moribus utique prosperata; qua per annos fermè sexcentos ab urbe condita, nulla repudium domus scripsit? At nunc in fœminis præ auro nullum leve est membrum, præ vino nullum liberum est osculum: repudium verò jam & votum est, quasi matrimonii fructus.*

Brachmannus Padmanaba, apud Rogerium, *lib.* I. *cap.* XIII. fornicationem, pro peccato habuit; & adulterium, ultimo dignum supplicio. Cujus sententiæ etiam gentiles Persas statuit in Guzurattensi regno, sub Magno Mogolo, Johannes Twist, in illius Descriptione. Quare & apud Sinenses, Gentilium moratissimos, atque unde in alios tum leges, tum mores castigatiores, adulterium morte plectitur, & viro uxorem in adulterio ἐπαυτοφόρῳ deprehendenti, fas est cum adultero mox interficere. Sic quoque in Siam, Pegu, & vicinis locis, regnisque. Ipsis reorum parentibus, vel proximis cognatis supplicium irrogantibus. Quod & in Japonia observatur. Unde rara apud eos adulteria. Vel si quæ accidunt, terribilem in modum puniunt. Cujus exemplum unum & alterum profert Franciscus Caron, in Descriptione Japoniæ, quod ibi legatur. Imo apud Tartaros eadem mortis in adulteros pœna: quare infrequentiora apud eos quoque criminis istius exempla. In insulâ Ceilon, atque in Bengalâ adulteris præciditur nasus: quâ notâ facile omnibus dignoscuntur.

Porrò in altero genere crudelitatis & *homicidii*, non minus inhumani & detestandi Gentilium mores, quando alios lubenter cædunt, mactant, devorant; neque etiam à seipsis manus abstinent, non solum in cultu Dîs suis præstando, de quo ante dictum, sed & ob privatas causas, & in usum vitæ

communem. Neque in hostes duntaxat ita affecti, ubi eos ceperint, uti Brasilienses; & cratibus, suâ linguâ Boucam appellatis, imponunt carnes assandas, de quibus Lerius, in historiâ navigationis in Brasiliam, *cap.* x. sed proximos etiam amicos, & parentes tandem mactant & devorant: quod solemne est Guineensibus. Prorsus quemadmodum Mela, de Indis, *quidam proximi parentes priusquam annis aut ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt, cæsorumque visceribus epulari fas & maxime pium est. At ubi senectus aut morbus incessit, procul à cæteris abeunt, mortemque in solitudine nihil anxii expectant, prudentiores eis, quibus ars studiumque sapientiæ contingit, non expectant eam, sed ingerendo semet ignibus, læti & cum gloria accersunt.* Idem Curtius refert, lib. VIII. cap. IX. *Unum agreste & horridum genus est, quos sapientes vocant, apud hos occupare fati diem, pulchrum; & vivos se cremari jubent, quibus aut segnis ætas, aut incommoda valetudo est: exspectatam mortem pro dedecore vitæ habent. Nec ullus corporibus, quæ senectus solvit, honos redditur; inquinari putant ignem, nisi qui spirantes recipit.* Qui autem in urbibus habitant, eos secus facere addit, *nec quemquam admovere leti diem credunt, cui exspectare interrito liceat.*

Quodque in Indiâ mortuo marito conjuges & concubinæ, domino mortuo servi se in rogum conjiciunt, vel terrâ obruunt, quasi affectum æternum testantes erga suos, & ex observantia, ut iis ministrent in altera quoque vita, res omnibus est notissima. Quam tum Itineraria passim exponunt, tum Rogerius, *part.* I. *cap.* XIX. & XX. qui & suo tempore testatur, in regione Paliacattensi, juxta nobilem maritum defunctum se in ardentem foveam præcipitasse sexaginta fœminas. Atque ubi moritur Rex Siamensium, non tantum conjuges, & servi, sed quoque Nobiles permulti se conjiciunt in rogum, unà cum cadavere regio comburendos. Ut appareat non id fieri ex aliqua modò zelotypia erga conjuges, ne aliis postmodum misceantur, vel etiam in vita quid sinistri ab illis metuere necesse habeant, sed ex insano amore quasi & studio erga defunctos. Atque apud Japonios, moriente hero, servi vel viginti aut triginta ventrem discindunt proprium, ut vivere unà desinant cum eo, cui vitam se debere opinantur: qui ad hoc facinus se mutuò quoque in vitâ obstringunt suo domino, hausto cyatho vini, tamquam singulari fidelitatis inter se sacramento. Tacitus, hist. lib. 2. ad narratum Othonis, quem sibi ipse fecerat, finem, *quidam militum, juxta rogum interfecere se, non noxa neque ob metum, sed æmulatione decoris, & caritate principis. Ac postea promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliis in castris, celebratum id genus mortis.*

Apud

Apud Sinenses, aliosque frequens, ut quis sibi, etiam alteri, vitam auferat, pro uniuscujusque arbitrio & postulato. Et Geographus Nubiensis commemorat, *part.* 10. *Climatis secundi*, arborem in Sinâ, juxta fluvium, existere, ex quâ innumeri se præcipites dare soliti super columnam, ex hac in fluvium, quem Paradisi esse credunt, inque eum à morte hominem hac viâ deferri.

Et hîc eadem, quæ adversus superiora dicimus, adhibenda vel argumenta, vel remedia. Nihil enim magis à naturâ est alienum, quam vitam, quâ nihil homini datum carius, nihil præstantius, auferre sibi, aut alteri: & quod ratio omnis servandum primum naturæ beneficium in te, in aliis, dictat, neutiquam perdendum.

Neque in genere *alios* quoscunque, sed & amicos, atque *parentes*, à quibus vitam acceperis, & hoc ipsum debes quod vivis, interimere: nec tantum alios, sed & *temetipsum*, quod ne quidem cogitari citra horrorem potest.

Tum varii in utroque genere adhibiti ad perficiendum facinus *modi*, & causati *fines*, scelus aggravant. Multi id fecere sæpe, & exquisitissimo cum *cruciatu*: ubi præter rem ipsam, agendi modus, autorem Diabolum indicat satis & repræsentat.

Tum occidunt alii, ut *occidant*; alii ut & *comedant* ac manducent; denique ut dignam Diis hinc conficiant *hostiam* & oblationem. Id est, vel ut iis, quos trucidant; vel sibi, dum inde cibum parant; vel postremò Diis, eorumque honori detestando consulere videantur miseri. Quæ cogitare, horrendum; velle, miserum; teterrimum verò est, ipso opere adimplere & præstare.

Martinius, in Atlante, *à nullo unquam armorum genere instructi* Sinenses, *per vias incedunt, quippe arma ac bella gerere hominibus indignum, & indecorum putant, quare milites vilissimo habentur loco, ac pæne uti hostes contemtui sunt.* Si arma adeo, & ipsa nocendi instrumenta; quanto magis damna iis illata, neque hostibus, sed amicis, sed proximis, sed ipsi autori, execranda sunt.

Atqui de ipsis Sinensibus Trigautius, lib. 1. cap. 9. quod *sibi complures violentas manus inferunt, vel bonorum desperatione, malorumque perpessione fatigati; vel ut inimicis suis impotenter sane, non minus stolidè, ægre faciant: multa enim in annos singulos hominum millia, ferunt, virorum ac mulierum, seipsos in campis, vel pro adversarii foribus, injecto in fauces nodo, præfocare, aut in flumina insilire, haustove levibus aliquando ex causis veneno sibi*

vitam eripere. Quod id apud adversarios suos, vel ante eorum fores faciunt, ideo fit, quia Magistratus deinde severe solebat animadvertere in eos, qui ad propinquorum demortui accusationem, deprehenderentur causam dedisse desperationi. Aliis autem non paucis Magistratibus melius, causam horum qui manus sibimet intulissent, repudiantibus, nec dignantibus suscipere, inde parcior autophonia, nullo ex his incommodo veniente ad adversarios.

CAPUT NONUM.

De modo persuadendi Religionem Christianam, & inprimis divinitatem Scripturæ.

ATque hactenus de iis vidimus, in quibus ab humanitate, & officio rationis, tum erga *Deum*, tum *se*, & *proximum* aberrant miseri Gentiles: sequitur pars disputationis altera, quâ ad supernaturalia pergimus, & persuadendam iis *Religionem Christianam.*

Quod quidem duplici perficitur modo: ejus *expositione* primùm ingenuâ & verâ, ut quid sit, quam amplectendam contendimus, & defendendam, priùs constet; tum *probatione*, & vindicatione, adversus omnia omnium præjudicia & objectiones.

Explicationem ordior ab iis, quæ quadantenus juvantur à notionibus animi nonnullis *communibus* & vulgaribus; inde gradu facto ad altiora & *remotiora* à naturâ ac sensu conscendimus, ad ea sc. quæ meræ sunt & supernaturalis revelationis. Quamquam in ipso usu & tractatione valde inter se connexa: quod omnino etiam esse necesse.

Ergo quum omnes homines peccatores se norint esse ac miseros, neque istum beatitudinis statum attingere, quem sperare possint & concupiscere, hinc ad exponendum præcipuum in religione nostrâ caput, & quod primo quidem animum vellicat, ducimur, quo videlicet pacto à *peccato* & miseriâ queamus liberari.

Quid, quantamque *pœnam* mereatur peccatum, exponi debet, & ostendi, tum ex ipsâ rei naturâ, sive transgressione legis optimæ & divinæ, atque læsione Majestatis Dei; tum tacito sensu & judicio conscientiæ; denique exemplis punitorum, à Deo, vel hominibus, propter scelera sua & vitia.

Jam quum homo, magnorum & plurimorum peccatorum sibi conscius,

ſcius, vel ferre omnium iſtorum pœnas, & hic, & in futurâ vitâ, quod neque prorſus diffitentur ipſi, debeat, vel ab iis liberari omnino; & quin hoc melius ſit, ſi obtineri queat, nulli poſſit eſſe dubium, cogitandum de *remedio.*

Hic autem *ſatisfacere* cogitur homo, vel *ipſe*, vel pro ipſo *alius.* Facile verò oſtendi poteſt vanitas eorum omnium, per quæ expiari peccata ſua Gentiles opinantur. Quum hominum nemo ſit ferendo pœnas reatuum propriorum, nedum aliorum, & ſacrificia, & luſtrationes ad hoc ſint fruſtra omnes, vel ipſorum judicio, qui dixerunt,

Ah nimium faciles, qui triſtia funera cædis
Tolli flumineâ poſſe putatis aquâ.

Etiam hodie apud Indos obtinet opinio, per aquas, præſertim Gangis fluvii, uti ſuo loco diximus, expiari peccata. Quod & olim ipſis creditum Nubienſis Geographus teſtatur, part. 10. Climatis ſecundi: *inter Sinarum fluvios eſt Kalhe: & habitatores Sinarum ad utramque ipſius ripam degentes conſuetudine quadam utuntur, ut ſiquis eorum facinus aliquod perpetraverit, eoque luſtrare ſe voluerit, conferat ſeſe ad hunc fluvium, & hominum turbis aſtantibus, eique felicitatem precantibus, & gloriam atque æternitatem auſpicantibus, in flumen ſeſe immergat & moriatur.* Alias inſuper vias & modos abluendi peccata & impetrandi eorum remiſſionem, refert Rogerius, part. 2. cap. 13. 14. 15. per locorum ſanctorum viſitationem; ablutionem aquâ marinâ, &c.

Tum quia nullâ re certi eſſe queunt homines à Deo, talibus vel placari ipſum, vel iſta ipſi placere; ad alia confugiendum omnibus eſt. Quod quid ſit, explorandum jam venit. Nihil autem convenientius, quam à Deo ipſo, in tam arduo & difficili negotio, erudiri. Cumque pro divinâ ſapientiâ & potentiâ, non debeat impoſſibile videri, tale aliquod medium exiſtere, quo miſer in gratiam redire cum eo valeat; nihilque veroſimilius, quam eum quoque voluntatem ſuam ſuper hoc ſignificaſſe hominibus, & in naturâ non extet, ſequitur *Verbum* dari debere, in quo illud Deus manifeſtarit. Hic *Vedam* proferunt Indi; Chriſtiani *Scripturam*, quam habent divinam, & pro Dei verbo. Utrum alteri præferendum ſit, vel utrum quæſtioni iſti de hominis apud Deum juſtificatione, melius certiuſque reſpondeat, inquirendum. Hanc verò diſputationem paulum differemus: nam hactenus quo pacto ad eam deveniatur, præmiſſâ rerum eâ tradendarum & tractatarum expoſitione, & ut animi in ejus inquiſitionem excitari debeant, modò oſtendimus.

De *Deo* fateor nonnulla sunt quoque nota ipsis Gentilibus. Sed, quum de hoc diversissima adeo, & contraria, & dubia multa, omnia autem valdè obscura tradant; hujus etiam causâ, ut quæ de Deo certò & necessariò tenenda sint, quæque ipse Deus de se credere homines velit, constare possit, Verbum quoque Dei consulendum esse, liquet.

Neque aliud dicendum de *homine*, ejus naturâ & conditione, de ortu ejus & creatione, statu ac origine, tum miseriæ tum felicitatis, & quæ ipsum maneant ab hac vitâ: de quibus non aliunde quam isthinc, certius sumus edocendi. Et sive de hoc, sive isto, aut illo argumento sermo inciderit aut disputatio, sive de rebus aliis, ad religionem & salutem pertinentibus, isto modo manuducere miseros ad cogitationes de Scripturâ divinâ, ejus necessitate & usu, ad amorem ejus qualemcunque & studium oportet. Uti hac methodo Judæos ad lectionem N. Testamenti; ita Gentiles, ad utriusque.

Isto ergo modo etiam totius Theologiæ licet præmittere brevem & summariam expositionem, vel capitum aliquorum, pro re natâ: nempe & *Christi* salvatoris, quod, & quo modo nos ab æternâ damnatione liberet: ut Mediator noster apud Deum sit, & redemtor: idem & judex futurus totius mundi: quod natus ex virgine: quo tempore, & loco: & ut indicata ejus nativitas pastoribus, per Angelos; Magis, in Oriente, per stellam: ut vixerit sanctissime, & miracula fecerit, quæ nemo præter ipsum, potens opere pariter & sermone: tandem etiam mortuus, sed innocens pro nocentibus, & justus pro injustis: neque mortuus, nisi ad triduum, quo resurrexit, triumphatis hostibus omnibus, ipsa adeo morte, Diabolo, inferno: qui & post resurrectionem variis se exhibuit visendum & palpandum, ne de illius quisquam veritate dubius hæreret aut incertus: tandem & adscendit palam, claro die, spectantibus hominibus, testibus Angelis, in cœlum, ad supremam gloriam capessendam, unde & regnat in perpetuum, regnabitque.

Sed imprimis credimus eum Dei filium æternum: *Deum* videlicet unum quidem, sed in *Personis* tribus, esse Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, nequidquam læsâ essentiæ unitate vel simplicitate summâ. Hanc autem, non Dei, nedum Deorum, more Gentilium, sed in uno Deo Personarum pluralitatem admittere nos & credere, quia talem se Deus in isto Verbo revelavit, quod nobis omni exceptione majus est.

Et hunc Deum *creasse* totum hoc universum in principio rerum temporisque, etiam *hominem* primum, cum fœminâ, à quibus totum humanum ge-

genus ortum: bonos parentes primos & optimos factos, atque etiam felicissimos: sed mandato divino *inobedientes* mala innumera accersisse sibi & posteris. Hæc origo peccati & mali omnis, ad quæ singuli dum accumulamus delicta quoque nostra, in istam devenimus miseriam & infelicitatem, ut liberandis vel erigendis nobis simus omnes impares; ad perdendum & damnandum quidem validi satis, nemo autem ad redimendum & salvandum vel se, vel alios.

Hæc autem necessitas data fuit liberatori Christo, ut ex merâ gratiâ, & misericordiâ erga nos veniret, & à morte in vitam, à peccato ad justitiam, ex miseriâ in gloriam nos vindicaret & assereret postliminiò.

Id nos de ipso, atque in ipso *credere* & confidere, salutis in eo fieri participes æternæ. Quo omnino reddimur ejus populus & oves, pro quibus & egit, & passus fuit, & vivit etiamnum quod vivit, & per ejus spiritum, & vitam, ipso, & salute ac redemtione tantâ dignam, convertimur & sanctificamur.

Sic nos Idem aliquando mortuos, & in cinerem redactos *suscitabit*, ad sui exemplum, & vivificabit, judex futurus omnium quotquot unquam vixere, probos assumturus secum in cœlum, ad æternam cum eo gloriam & regnum, improbos verò damnaturus ad infernum. Hæc summa fidei, religionis, & salutis nostræ.

Quæ quia *Scripturis* continentur, credimus esse vera, & ab ipso Deo inibi sic tradita. Quarum veritatem nunc est quod demonstremus.

Interim illud libet subjungere iis, quæ hactenus enarrata sunt. Non videri posse ullam religionem istâ nostrâ verosimiliorem. Tum quia gloriam *Dei* undequaque facit summam, in ipso, & in omnibus ejus operibus: tum quia infra eum, *hominem* prorsus humiliat, & culpam in ipsum ita conjicit malorum omnium, uti attribuit Deo gloriam bonorum: porro quod convenientissimè tradit rationem liberationis & *redemtionis* hominum ex suâ miseriâ; & *virtutum* omnium, ac vitæ sancte degendæ; denique *beatitudinis* & gloriæ cœlestis.

Non tractat ridicula, vana, superstitiosa, qualia in sacris, uti putantur, Gentilium libris leguntur; sed gravia, utilia, sacra, ad Dei *cultum* spectantia unicè, & hominum *salutem*. Quæ uti nulla alia tradit religio, vel scriptura, quam nostra, tutò inde quoque ejus non veritatem modò concludimus, sed divinitatem.

Non illa tradit, sive Veterum, sive hodierna *philosophia*, vel doctrina aut scientia rerum naturalis: quam in Veteribus risit Hermias, libello ele-

ganti & venusto, *Irrisio Gentilium philosophorum*: & quæ nec perfecta unquam doctrina fuit, neque erit, quia duntaxat humana est, & proinde communem sortem imperfectionis, cum aliis non excedens: neque docet illa Vedam, Porane, & Jastra, vel quoscunque sacros libros hodie jactant Brachmanni Indorum, aliique: quæ cui videre contingit, examinet quomodo cum *ratione* conveniant; vel spirent *divinitatem*; vel denique observet ut *deficiant*, neque omnia complectantur vel exponant, quæ nosse & habere homo avet, debetque, ad plenariam salutem suam & consolationem.

Ad quas notas exploranda hoc in genere scripta sunt, atque ad eas, ut subsistant melius vel nostra, vel Gentilium, videndum.

Scripturæ autem sacræ facile ostendimus primò *veritatem*, tum *divinitatem*, inde parem *autoritatem*. Neque hæc admodum difficulter, vel divisim, sed potius conjunctim.

Et primò quidem, nisi Scriptura sit vera & divina, tum *nulla* est, neque aliquo argumento alicujus scripti veritas aut divinitas probari potest, si non eodem probetur & illa. Cedo quod velis ad illud demonstrandum argumentum, si justum sit, levi operâ probabitur illud competere Scripturæ sacræ. In quâ vel Deus loquitur ad homines, vel per eos: & quæ dicitur loquutus, non in obscuro angulo vel antro, vel forte uni alicui in aurem, ut tenebras affectasse videatur, disseruit, sed palàm, multis testibus, sæpe universo populo præsente, & vidente, & audiente. Quorum veritatem neque recepissent omnes, si ullâ parte fuisset dubia, neque posteris tradidissent tot argumentis, testibus, indiciis, signis & miraculis confirmatam, si minus vera fuissent omnia, vel falsa, vel aliquo modo dubia.

Deinde *Scriptores* illi fuerunt viri integri, pii, sancti, in quos suspicio mendacii & falsitatis hoc minus cadere potest, quod ab animo ipsorum, & vitâ, moribusque, tum doctrinâ alienissimæ impiæ artes fuerunt; non decipiendi modò, sed in re tantâ & tam divinâ illudendi Deo pariter atque hominibus. Quod hi fecerunt, si falsi. Sed nec voluissent facere, quia ab animo impetrare impossibile erat: nec cur fecissent, causa ulla assignari potest; non piis tantum illis, sed & pro pietate, ac veritate doctrinæ suæ omnia perpessis, & neque lucro ullo, vel præmio aut pretio, dignitate, voluptate, aliisque corruptelis, quibus homines in perversa abripi solent, & quorum ipsi quà doctrinâ, quà exemplo sectabantur abnegationem, capiendis.

Anti-

Antiquitatem Scripturæ ſi conſideremus, & ſi, quod antiquiſſimum, idem verum eſt, nulla antiquior ſcriptura exiſtit in toto terrarum orbe, vel fuit umquam, aut tamdiu perſtitit, & conſtanter adverſus omnes rerum tempeſtates, jacturas, viciſſitudines, & interitus ſuperior ubique evaſit, quam iſta. Homerum Græci jactant, vel ſi quod Homero ſcriptum antiquius, & forte incertum magis, quæ omnia magnis intervallis ætatis, certitudinis, uſuſque ſuperant libri, quos habemus, Moſis, qui Trojanum bellum nongentis fere annis anteceſſit, ſecundum Lactantium, *lib.* 4. *cap.* 5. Quod & à Judæis oſtenſum ſæpe, & Chriſtianis à Joſepho, contra Apionem; à Juſtino martyre; & diſcipulo ejus Tatiano; Theophilo, ad Autolycum, libro tertio; Clemente, Stromatum primo; Euſebio, & aliis.

Cæterum Scripturæ *materia* & argumentum, quod tractat, divinitatem ejus demonſtrat evidenter. Etenim non niſi ſacra tradit & divina, cui uni fini hominem imbuit altiori notitiâ, ut Deum amet, & colat. Quidquid de Deo ſciri poteſt, & debet, quidquid de felicitate noſtrâ in Chriſto, & divinâ per ipſum gratiâ recuperandâ, quidquid de vivendi ratione ſanctiſſimâ & perfectiſſimâ, ibi edocentur homines, & inſtruuntur uberrime. Neque enim parcâ & avarâ manu Deus res nobis ſacras, earumque notitiam communicat ſuo verbo, ſed valde liberali atque copioſiſſimâ illas ſpargit per Scripturam, inde in hominum omnium, quotquot ei fidem adhibent, animos. Etenim inde omnis certa & ſublimis de Deo diviniſque notitia, & ratio philoſophandi optima, quia & certiſſima, & ſaluberrima. Quodque in Chriſtianis mirari omnes coguntur, cum quis ſapientiæ apud eos, virtutis, & probitatis, mentiſque eſt melioris, inde petitur atque hauritur, tamquam ex fonte vivo, & perenni, & abundante ſupra modum.

Accedit *efficacia*, quam habet in omnium animis, ad mutandos in melius, & ſanctificandos, & tranquillandos omni non tantum in malis ſolatio, ſed gaudio quoque & gloria. Ejus etenim Verbi prædicatione, non aliqui, ſed integræ gentes, & mundus ad fidem acceſſit, & Dei cultum, miſſis vanitatibus ſæculi, & ſuperſtitione priſtina, & vivendi genere inhumano ac pravo. Neque aliunde cupimus æque de Scriptura judicari, quam ex animo & ſenſu, quem facit in audientibus eam legentibuſque. Denique ex *ſatietate*, quam hinc demum mens capit rerum omnium, quas ſcire cupit, & experiri. Sentit quiſque in ſe magnos hiatus & defectus, quos adimpleri natura poſtulat, tum in genere ſcientiarum, præcipuè rerum divina-

vinarum, tum felicitatis, & quomodo à vitiis expedire animum poſſit, & ab infinito, quo tenetur, reatu vindicare; ad quæ nihil eſt quid reſpondere, quid ſatisfacere poſſit, præter unicam Scripturam & Deum in ea de ſingulis, & ad ſingula reſpondentem, reſpondentem ita, ut ſerio expenſa & applicata variis illis caſibus quæſtionibuſque ſola miram animo adferant contentationem & tranquillitatem.

Quod & *martyrum* variorum inſignis probat conſtantia, qui illa ſic ſe habere & eſſe veriſſima, omnibus, quæcunque vel excogitare dura mali poſſunt, & boni pati, exantlatis, & ſanguine ac morte ſua obſignare fortiter maluerunt, quam negare aut diſſimulare vel minimum apicem. Quod non unus vel alter, ut capti mente videri potuiſſent, ſed innumeri, & optimi, atque ſapientiſſimi fecerunt quovis ævo, & occaſione quacumque huc adigente, vel invitante.

Neque omittendæ variæ in Scripturis factæ rerum quarumcunque, & præcipuarum, quæ in mundo contigerunt, mutationum *prædictiones*, quæ ita prorſus evenerunt, uti prædictum multis ante ſæculis fuerat. Non capta ex rebus vanis auguria, vel Dæmonum arte fabricata ambigua, & fallentia; & Deo ac juſtitia homines abalienantia reſponſa; ſed Dei omniſcii vera certiſſimaque, ad bonum & ſalutem hominum facientia vaticinia.

Denique ut omittam *conſenſum* omnium Scripturæ librorum, & rerum ac materiarum inter ſe harmoniam exactam prorſus & divinam, non parvum ad hæc momentum habent ipſa *Gentilium* de Scripturis, & cum iis convenientia, variarum rerum, teſtimonia. Ut Scripturæ veritas quoque ex conſcientia earumdem in profanis hiſtoriis rerum, hoc clarius elucefcat & confirmetur. Atque iſta de Scripturis ſacris, proque earundem veritate dicta ſunto.

Quod vero objecerunt Gentiles, ſtyli in Scriptura *ſimplicitatem*, & quod Scriptores ejus neque ſæculi eruditionem affectarunt, neque eloquentiam; adeo non in contemtum ejus vel opprobrium verti debet, ut hoc magis commendet. Quia auguſta rerum adeo excellentium & divinarum veritas nec quærit, nec patitur lenocinia & fucum humanæ artis, ſeipſa, & veritate, & dignitate ſua contenta & commendata ſatis ſuperque. Lactantius, lib. 5. cap. 1. *Nam hæc inprimis cauſa eſt, cur apud ſapientes, & doctos, & principes hujus ſeculi, ſcriptura ſancta fide careat, quòd prophetæ communi, ac ſimplici ſermone, ut ad populum, ſunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis, qui nihil audire, vel legere, niſi expolitum, ac diſertum* vo-

volunt, nec quicquam inhærere animis eorum potest, nisi quod aures blandiori sono permulcet. Illa verò, quæ sordida videntur, anilia, inepta, vulgaria existimantur. Adeo nihil verum putant, nisi quod auditu suave est, nihil credibile, nisi quod potest incutere voluptatem: nemo rem veritate ponderat, sed ornatu. Non credunt ergo divinis, quæ fuco carent, sed ne illis quidem, qui ea interpretantur, quia sunt & ipsi aut omnino rudes, aut certe parum docti. Et apud Arnobium, lib. 1. *sed ab indoctis hominibus, & rudibus scripta sunt.* quare & barbarismis & solæcismis res nostras obsitas culpabant. Quæ uti diluant, suis locis videri potest. In Actis Felicis, Episcopi Tubizacensis, Scripturas appellant vanas & supervacuas. Legatus enim dixisse ei perhibetur: *quare Scripturas non tradis inanes & supervacuas?* Quæ calumniæ haud melius quam ipsius Scripturæ sedula inspectione & examine confutari possunt; insuper & vita ac praxi non vana, non stulta, sed irreprehensibili & sancta eorum, qui tum fidem illi habent, tum ad eam vitam suam religiose componunt.

CAPUT DECIMUM.

De autoritate Christi & Apostolorum, & veritate Religionis Christianæ.

SUperest, ut pro veritate *Christianæ religionis* nunc pugnemus: quod ex prioribus eo erit facilius, quo inde per se sequitur, religionem ejus parem, id est, puram esse, ac divinam: ideoque brevioribus absolvendum. Non tamen illinc, sed ex naturâ rei sectabimur potius argumenta, quamvis à prioribus haud adeo multum dissimilia.

De *Christo* autem hic dicendum in initio; tum de *Apostolis*, ejus jussu totum orbem docentibus; denique de doctrinâ, quam tradiderunt, sive de *religione* Christianâ ipsa.

Christum verò non impostorem vel magum fuisse, quod infideles calumniantur, sed virum saltem magnum, sanctum, Prophetam, quin Deum, ex operibus ejus constat, quæ utpote in luce posita spectamus in præsenti, & ex iis arguimus, sive ex ejus *vitâ* sanctissimâ, & omnibus numeris perfectâ; *doctrinâ* vera, & pia, quam docuit; denique *miraculis*, quibus utramque comprobavit.

Vita talis, ut non modo mille homines, neque ipsius Adversarii quidquam contra ipsum adferre potuerint, sed ipsi hostes & judices testimonium dare innocentiæ fuerint coacti. Neque jam est quod metuamus, ne

quæ alia à prioribus quis contra ipsum objiciat de novo; quum quod tum temporis nulli probare potuerunt, nihil vereamur aliud nunc vim habiturum adversus veritatem tanto jam clariorem, ac clarior omni gloriâ Christus est & virtute.

Doctrina autem ejus qualis fuerit, tum ex Evangelio liquet, tum Ecclesia, sive hominibus ad regulam illam vitam suam instituentibus. De quorum moribus Plinius ad Trajanum Imp. scribere coactus fuit, nihil eos præter Romanorum legem agere, tantùm antelucanos cœtus frequentare, & canere hymnos Christo, tamquam Deo; ad disciplinæ autem inter se rigorem prohibere homicidia, furta, adulteria, latrocinia, & istis similia. Quare tale genus *hominum* ad supplicium inquiri Trajanus vetuit. *sententiam, necessitate confusam*! Ut mittamus quæ alia ex variis Impp. Adriani, Antonini, Marci, Rescriptis pro Christianis adfert Justinus in secundæ Apologiæ fine.

Christi verò *miracula* quod concernit, nec pauca, nec obscura, & solo jussu patrata è vestigio, in Dei nomine, non Diaboli, cujus regnum & vim destruebant, & ad cultum Dei homines provocabant, confirmarunt tum doctrinam, cujus fuerunt sigilla quædam valde illustria, tum vitam, atque vocationem seu missionem à Deo Patre ad peragendum salutis nostræ negotium.

Dixerunt quidem Adversarii, Magica illa esse, nam falsa & conficta dicere haud potuerunt, quum viderent claudum ambulare, visum cœcis restitui, ægrotis valetudinem, vitam mortuis; sed jam suo tempore & Christus illud diluit, & ipsa rei evidentia confudit. Neque Judæi tantum, sed quoque Gentiles, post Christi tempora idem objecerunt. Unde Arnobius, lib. 1. *occursurus forsitan est cum multis aliis calumniosis illis & puerilibus vocibus: magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit, Ægyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, & remotas furatus est disciplinas.* Quia noverant Christum in Ægyptum aliquando concessisse, hinc eum ibidem Magicas artes didicisse, & suffuratum nomina, quorum in incantationibus usus solet esse nefariis hominibus, arbitrabantur.

Idem & Celsus objecit Christianis. Quare Augustinus, in Matth. XI. *Pagani dicunt, Dominum Christum magicis artibus fecisse miracula.* Respondet verò Arnobius, *potestis aliquem nobis designare, monstrare ex omnibus illis Magis, qui unquam fuere per sæcula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? qui sine ullâ vi carminum, & sine herbarum & graminum succis, sine ulla aliqua observatione sollicitâ sacrorum, libaminum,* tem-

temporum? --- *Atqui constitit Christum sine ullis adminiculis rerum, sine ullius ritus observatione, vel lege, omnia illa quæ fecit, nominis sui possibilitate fecisse: & quod proprium, consentaneum, dignum Deo fuerat vero, nihil nocens, aut noxium, sed salutare, sed auxiliaribus plenum bonis, potestatis munifica liberalitate donasse.*

Jam quia miracula fecit Christus, non quomodo alii homines, qui duntaxat ut *moralia* instrumenta concurrunt, non *physica*; sed primum vi & *potestate* suâ, tum uti homines in se *crederent*, denique ad *gloriam* suam, se Deum esse probavit illis; quia nulli homini vel datum, vel fas est ita agere.

Cæterum *Apostoli* primi Christi discipuli & ministri, ab eo missi in orbem universum ad docendum homines veritatem & Christi doctrinam eam, quæ à malo illos averteret, & in bono confirmaret, atque adduceret ad salutem, fuerunt rudes quidem & non imbuti sæculi disciplinis, interim rerum sacrarum callentissimi, & omnium ad religionem necessariorum copiâ singulari, per Spiritum, quem in eos extraordinario & stupendo modo Christus emiserat, imbuti; & vitæ admodum sanctæ & inculpatæ, pleni Deo, bonis rebus virtutibusque addictissimi, flagrantes zelo ad promovendum Dei regnum, & miserorum hominum salutem. Hinc magnam orbis partem, & mundum in mundo Christo domino & Deo suo subjecerunt, nullâ vi usi, aut fraude, non armis vel humanis vel Diabolicis, non propositis voluptatibus & deliciis, quæ inescare homines solent & quocumque trahere; sed ingrata carni & dura, mundo inimica, neque vulgo placentia, quin abnegationem omnium tum quæ delectant, tum quæ proficua, imò pro jacturâ omnia æstimare & fumo, præ Christo, & hunc sequendum per adversitates omnes, sublatâ unicuique & portatâ cruce suâ, neque aliter hic licere aut profiteri Christum, aut regnum ejus adire & gloriam, docebant: denique & *miraculis*, gratia & virtute Christi patratis, confirmabant. Quodque tali prædicatione mundum domarunt, subegerunt, triumpharunt Christo suo, primò Christi, & doctrinæ ejus, tum & ipsorum demonstravit vim, sanctitatem, & gloriam.

Eoque satis retundere accusationem ruditatis & ἀπαιδευσίας potuerunt, ipsis à Gentilibus passim objectam Veteres. Apud Arnobium, lib. 1. *Sed ab indoctis hominibus, & rudibus scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione credenda.* Ad quod bene respondet, *vide ne magis hæc fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendaciis, mente simplici prodita, & ignarâ lenociniis ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Nunquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est, circumduci se patitur ora-*

tio-

tionis per ambitum longiorem.--- Barbarismis, solœcismis obsitæ sunt, inquit, res vestræ, & vitiorum doformitate pollutæ. Puerilis sane, atque angusti pectoris reprehensio. Quæ ut redarguat, apud ipsum autorem consule. *Cum de rebus agitur*, inquit inter alia, *ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum est, non quali cum amœnitate dicatur: nec quid aures commulceat, sed quas afferat audientibus utilitates; maxime cum sciamus etiam quosdam sapientiæ deditos non tantùm abjecisse sermonis cultum, verum etiam cum possent ornatius atque uberius eloqui, trivialem studio humilitatem secutos, ne corrumperent scilicet gravitatis rigorem, & sophisticâ se potius ostentatione jactarent.*

Atque uti offendebantur vilitate, & conditione externâ Apostolorum, seu virorum Apostolicorum, qui doctrinam Evangelii ad eos deferebant, ita quoque ex tenui sorte vulgi, credentium in eam, & sectatorum Christi, qui pauperiores passim & sortis sexusque inferioris erant, mulierculæ, opifices, nautæ, sellularii, indocti & illiterati. Cæcilius, apud Minutium: *Itaque indignandum omnibus, indolescendumque est, audere quosdam, & hos studiorum rudes, litterarum profanos, expertes, artium etiam sordidarum, certum aliquid de summâ rerum, ac majestate decernere. --- qui de ultimâ fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, sexus sui facilitatem habentibus, plebem profanæ conjurationis instituunt.* At Octavius postea: *cæterum quod plerique pauperes diximus, non est infamia nostra, sed gloria.* Arnobius, lib. III. *despuitis nos ut rudes.* Idem Celsus objicit, apud Origenem; Julianus, apud Nazianzenum; & Cyrillum: alii apud alios: in quo amovendo præjudicio istorum temporum Patres proinde toti sunt, Justinus, Theophilus, Tatianus, præter eos, quos diximus. Prudentius, de martyrio Fructuosi:

Tu qui doctor, ait, seris novellum
Commenti genus, ut leves puellæ
Lucos destituant, Jovem relinquant
Damnes, si sapias, anile dogma.

Nam impiam & *anilem superstitionem* vulgo vocabant Christianorum doctrinam. Apud Lactantium, lib. V. cap. II. & XIII. *Nam interdum isti muliebrem, anilem superstitionem vocant.* Sic & apud Minutium.

Pallidos, tetricos, miseros dicebant. Cæcilius, ad Octavium, de Christianis, *coronas etiam sepulchris denegatis, pallidi, trepidi, misericordia digni.* Idem & Lucianus illis objicit, procul dubio ex eorum abstinentia, & crebrioribus jejuniis.

Dixe-

Dixerat quoque Cæcilius: *vos verò suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinetis; non spectacula visitis, non pompis interestis; convivia publica absque vobis.* Adeo tetrici illis videbantur primi optimique Christiani, morosi, & à communibus rebus ac voluptatibus, quas alii licitas & medias existimabant, abstinentes. Neque hoc se superstitiosos putabant, aut damnandos: nempe qui ex moribus & vita æstimari se cupiebant. Minutius: *Nos igitur qui moribus & pudore censemur, merito malis voluptatibus & spectaculis abstinemus.*

Quodque vel *paucitatem* credentium objectabant: Arnobius, lib. III. *Neque enim religio Christiana eo esse comprobabitur vera, si adstipulatores habuerit plurimos*: aut conditionem *vilissimi* vulgi, aut sexus eam profitentium, hoc maxime arguebantur, quod ab illis confunderetur eorum arrogans & insana superstitio. Lactantius, lib. V. cap. XX. *Jam profecto ab aniculis, quas contemnunt, & pueris nostratibus, error illorum ac stultitia irridebitur. --- sciant igitur vel ex hoc ipso, quantum intersit inter verum & falsum, quando ipsi, quum sint eloquentes, persuadere non possunt, imperiti, ac rudes possunt, quia res ipsa, & veritas loquitur.* & cap. XIII. *Nostri autem (ut de viris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores suos taciti vincunt, & exprimere illos gemitum nec ignis potest.*

Tum illud quoque primarium argumentum est pro veritate religionis Christianæ, & ab Apostolis prædicatæ, admirabilis videl. illa mundi *conversio*, per simplicem Evangelii Christi prædicationem: non à mundi hujus sapientibus, sophistis, potentibus factam, sed imo adversus eos; non eloquentia & vi humana, sed per unam *Evangelii* doctrinam, ab agrestibus & *rudibus* præconibus expositam, tam *brevi* tempore, nullo humano *præsidio*, tot tantasque *gentes*, ab inveteratâ *idololatriâ* ad *Deum*, & fidem Christi, à *Christo* traductas. Neque enim ullus id egit, imo nec conatus unquam præter Christum fuit, qui illa doctrinâ suâ perfecit, per suos, illius doctrinæ nuncios & doctores. Magis enim admirandum & excellens opus videri debet, quando & à quo, & ad quod conversi homines illorum opera sint, propius examinamus.

Profecto dum tantæ difficultatis deprehendimus negotium, unum aliquando hominem, ab errore aut vitio aliquo gravi abducere, & persuadere ei atque imprimere meliorem animum: quanti laboris, & fructus fuerit, tot homines, à difficillimo, & longa vetustate fere in naturam verso morbo, aut potius morte, & à Diabolo liberare, cujus hic profligandum imperium fuit, quod innumeris seculis in miseros illos exercuerat. Neque enim cum

hominibus tantùm, sed dæmonibus atque inferni potestatibus res ipsis fuit, ut solus Christus deinceps agnosceretur eorum Dominus, & Deus.

Is, de quo nunquam antea quidquam inaudiverant Gentiles, & jam annunciatus, *morte* nefaria offendiculo erat, ne in ipsum crederent. Hoc enim Gentiles assidue objecisse Christianis legimus, quod in crucifixum crederent, mortuumque: *quod hominem natum, & quod personis infame est vilibus, crucis supplicio interemptum, & Deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis; & quotidianis supplicationibus adoratis,* inquiunt apud Arnobium, lib. I. Apud Minutium Cæcilius, *hominem summo supplicio pro facinore punitum --- ut id colant, quod merentur.* Augustinus, serm. VIII. de verbis Apostoli, *de cruce Christi nobis insultant sapientes hujus mundi, & dicunt: quale cor habetis, qui Deum colitis crucifixum.* & Lactantius, lib. IV. cap. XVI. *Nunc venio ad ipsam passionem: quæ velut opprobrium nobis objectari solet, quod & hominem, & ab hominibus insigni supplicio affectum, & excruciatum colamus.* Sed primò non pro peccato suo Christus tale supplicium meruit, aut sustinuit; non invitus ad hoc raptus, sed sponte adiit, sivitque se malum in modum ab hominibus tentari, quos ut facile erat sibi compescere & prosternere, etiam illo tempore non destitit comprobare: quod autem noluit, indicat aliud, & magnum latuisse mysterium, quod ita fieri oportebat & melius esset; nobis nempe, istâ victimâ expiandis & redimendis. Atque hæc causa passionum istarum erat, luere pro peccatis nostris dirissima, quæ non aliam pœnam erant commerita. Denique non in Deitate suâ Deus, sed in humanâ naturâ patiebatur, divinâ humanam in isto onere sustentante, & conciliante passionibus tanti Redemptoris, dignum ipso, dignum passionibus & morte illâ, pretium. *Mors illa, quam dicimus, assumpti hominis fuit,* inquit Arnobius, *non ipsius: gestaminis, non gestantis: quam nec ipsam perpeti succubuisset, tanta si non agenda res esset, & inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysteriis.* Quo majus Christi opus in eo apparuit, quod ab idolis, & insaniâ suâ Gentiles avocare potuit, & adducere ad se, atque ad agnoscendam, & amplectendam crucem suam, in crucifixo ponentes salutis suæ spem, & hunc etiam pro Deo, nequidquam ejus humilitate offensi jam, venerantes.

Neque ab errore duntaxat ad veritatem, ab idolis ad cultum Dei, sed quoque *vitam* inter se honeste degendam, & virtutibus omnibus conspicuam vocati. Qui crudeles antea, feri, inhumani, luxu, libidine, vitiisque diffluentes; postea casti, temperantes, benigni, & amore, quia erga Deum, erga proximum etiam facti fuerunt flagrantissimi. *Habet à Christo,* inquit

vere

verè Arnobius, lib. I. *Beneficium jamdudum orbis ingratus; per quem feritatis mollita est rabies, atque hostiles manus cohibere à sanguine cognati animantis occepit.* Eusebius, Præparat. lib. I. cap. III. *Nunquam alias in memoria hominum ab aliquo illustri viro, aut populo factum, nisi nunc, suis duntaxat verbis, atque doctrina per universum orbem diffusa, ut omnium jura gentium rectè atque humanitus se habeant, illa ipsa, inquam, jura, quæ ante adventum suum tetra, fœda, immania erant. Non enim jam Persæ, qui eum secuti sunt, matres suas nefandis nuptiis cognoscunt, non humanis vescuntur carnibus. Scythæ, quoniam ad eos usque prædicatio Christi pervenit, nec charissimos, falsa religione impulsi, liberos jugulant. Hæc certè ac talia penè infinita hominum quondam vitam vexabant. Massagetæ ac Derbices propinquos atque affines suos, qui senectute conficiebantur: miserrimos putasse traduntur: ac ideo immolantes carnes eorum, quos plurimi fecerant, epulabantur. Tibareni viros seniores suos præcipitare; Hyrcani rapaci generi avium; Caspii canibus projicere soliti: quæ quidem cuncta religiosissime priùs faciebant, nunc verò sola Evangelica virtute undique truculentissima hæc pestis explosa est.* Eadem urget Origenes, in primo, adversus Celsum, & quarto: Athanasius, in secundo contra Gentiles: & Chrysostomus, in libro, quod Christus sit Deus, nam inde etiam jure ejus deitatem concludit; *considera & cogita tecum, quid sit, in tam brevi tempore omnem sub sole terram tantis ecclesiis impleri, tantas gentes ad fidem transferri, populos persuaderi, ut patrias leges irritent, consuetudinem stabilitam & radicatam revellant, altaria & templa, & statuas & sacrificia, & prophana festa, & immundum odorem, sicut fimum aliquem aboleant, & excitent altaria ubique gentium, in regione Romanorum, Persarum, Scytharum, Maurorum, Indorum, & ultra orbem nostrum. Nam & Britannicæ insulæ extra hoc mare sitæ, & quæ in ipso Oceano sunt, virtutem verbi senserunt (sunt enim etiam illic fundatæ ecclesiæ, & erecta altaria.)* Eademque urgent Lactantius, *lib.* V. *cap.* XIII. & Firmicus, de errore profanar. religionum.

Quod si bella objiciantur, etiam inter ipsos Christianos excitari, & geri solita; quod & Judæi continuò nobis exprobrant: egregie respondet Arnobius; *quod si omnes omnino, qui homines se esse non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio luminis, suis potius sensibus, quam illius commonitionibus crederent: universus jam dudum orbis mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conveniret.* Id est, vitia illa

 homi-

hominum sunt; non doctrinæ, sed doctrinâ abutentium, quæ si reciperetur ab omnibus prout decet, & vim suam, contra hominum corruptiones ubique exereret, jam alta pax animos regeret, & bearet mundum, qui non aliâ magis ex causâ, quam vi Evangelii ad mutuam concordiam redire potest, & coalescere invicem, quo *aliud auditur nihil, nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei, & cum omnibus consolidæ germanitatis necessitudine copulatos*, inquit idem, lib. IV. Et Tertullianus, in Apol. *Sed dicet aliquis, etiam de nostris excedere quosdam à regula disciplinæ, desinunt tum Christiani penes nos.*

Unde *fratrum* nomen apud Christianos proprium, & familiare. Arnobius, in Psalm. CXXXIII. *Modo dicite mihi, quod convenistis omnes in unum vos, qui fratres nominamini? aut unde estis omnes fratres, ostendite: de uno, inquit, patre Christo, & de una matre Ecclesia.* Tertullianus, in Apol. hinc notam infamiæ inustam Christianis indicat: *vide*, inquiunt, *ut invicem se diligant; ipsi enim invicem oderunt: & pro alterutro mori sunt parati; ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt. Sed quod & fratres nos vocamus, non alias, opinor, infamant, quam quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectatione simulatum est.* Id est, quia fratres, se mutuò & sorores appellabant, incestibus constare ipsorum matrimonia putabant. Ad carnem trahentes, quod spirituali modo est accipiendum. Minutius, vel primò apud eum Cæcilius, *passim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miscetur: ac se promiscue appellant fratres, & sorores, ut etiam non insolens stuprum intercessione sacri nominis fiat incestum.* Ad quæ postmodum suo loco Octavius; *sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odisse non novimus: sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohæredes.*

Istorum verò omnium, quæ Christus ita egit doctrinâ suâ, inter gentes efficax & illustris demonstratio est, quod cum adventu suo idola abegit, & silere jussit apud Gentiles celebratissima eorum *oracula*. Quæ circa id tempus defecisse, & multam ipsis Gentilibus injecisse admirationem, ipsi testantur, & probat Plutarchi eximius libellus, *de defectu oraculorum.* Et Eusebius, Præparat. lib. V. cap. I. *Quòd autem post tempora Salvatoris nostri, potentia dæmonum fracta jaceat, ipse Porphyrius Christiani nominis hostis in libro, quem adversus religionem nostram conscripsit, hoc modo testatur: Nunc verò mirantur, inquit, si tam multis annis peste civitas vexatur, quum & Æsculapius & alii dii longè absint ab ea. Posteà enim quàm JESUS colitur, nihil utilitatis à diis consequi possumus. Hæc verba illius sunt.* Quem eun-

eundem vide cap. VIII. de defectu oraculorum, ex Porphyrio, & Plutarcho agentem. Nazianzenus, orat. alterâ in Julianum: *non amplius loquitur quercus, non amplius pelvis vaticinatur, non amplius Pythia impletur nescio quibus nisi fabulis & deliriis. Rursus Castalia silebit, & silet, aquaque est non vatidica, sed ridicula. Item Andriensis Apollo mutus, & Daphne planta est fabula deploranda.* Hæc pro Christo, & ejus non meritis duntaxat, sed divinitate, adversus omne genus infidelium, seu Judæorum, seu Gentilium, adhibentur, tanquam argumentum reale, clarum, latissimum, & nullis non evidens, quo integræ gentes, & totus adeo orbis, cum olim, tum hodie semper testimonium coguntur ferre Christo liberatori ac vindici. Comparetur status uterque hominum, olim tenebris infidelitatis submersorum, atque nunc supernâ luce illustratorum, quando nec Deum, nec Christum, nec Verbum, nec salutem suam norant, non quid justum & rectum, ne humanitatem quidem præstabant; jam Deum cognoscentes, magis adhuc ab ipso cogniti, divina & cœlestia meditantur, Angelis propiores degendo nunc, quam olim hominibus. Cujus felicitatis non alia causa est, quam Christus, & religio, quam ipsi debemus, Christiana. Quæ sola uti homines adeo sapientes reddidit, & sanctos, & beatos, ita quin hinc omnibus sese meritò commendet, quis est qui fateri non cogatur?

Accedit Christianorum in ferendis omnis generis malis, & persecutionibus pro veritate illa suæ religionis, admiranda constantia, & *martyria* innumera, non ex aliqua insensibilitate, stupore, jactantia, gloria, aut pertinacia opinionis propriæ, non pro assequendis aut retinendis mundi & carnis vitiosæ rebus aut commodis, quorum causas semper procul habent, sed ex sancti animi & conscientiæ Deo inviolate servandæ sensu, & desiderio promovendi ejus gloriam & cultum: unde in mediis tormentis longa alia eorum facies & tranquillitas, ac hominum vano vel malo aliquo impetu, sive scelerum causa, in morte aut suppliciis, quæ sustinent, furentium, ubi isti placide, serene, pie in Domino obeunt & obdormiscunt, etiam quando lapidibus obruuntur, vel ustulantur, aut gladio, & quovis genere mortis torquentur & excarnificantur. Quæ causa alios sæpe movit, deserta Gentilitate, ad Christi fidem accurrendi, ut similis mortis, nedum vitæ, cum sanctis & fortissimis Christi athletis, redderentur consortes, Lactantius, lib. 5. cap. 13. *Nam cum videat vulgus dilacerari homines variis tormentorum generibus, & inter fatigatos carnifices invictam tenere patientiam, existimant, id quod res est, nec consensum tam multorum, nec perseverantiam morientium vanam esse, nec ipsam patientiam sine Deo*

cruciatus tantos posse superare, latrones, & robusti corporis viri ejusmodi lacerationes perferre nequeunt, exclamant, & gemitus edunt. vincuntur enim dolore, quia deest illis inspirata patientia. Nostri autem (ut de viris taceam) pueri, & mulierculæ, tortores suos taciti vincunt, & exprimere illis gemitum nec ignis potest.

Quo majus iterum argumentum est pro Christi religione, quod & contra tot adversitates semper stetit firma, & opprimi vel extingui non potuit: & à Christi inde tempore tot maximis incrementis & victoriis in hominum animis & conversione illustris, non modò orbem pervagata, sed & ad nos quoque post tot secula, hostes, lanienas, clades, intemerata pervenit & gloriosa supra modum. Ejus nempe longa & felicissima *diuturnitas.*

Sed hinc capiunt, & *objiciunt* Gentiles adversus religionem non unum præjudicium. Primum, ipsas illas & continuas Christianorum, quibus affliguntur, *adversitates.* Quippe existimant, si ea esset tam bona, tam beata religio, non debere ejus professores tot malis agitari assiduè & gravissimis afflictionibus. Quasi verò mala essent, & non id dicerentur verius, quam essent. Nam multis quidem modis prosunt, nocent nihil. Quum sint virtutis probationes tantum aliquæ, & exercitamenta, quibus nota & illustrior redditur fides ac constantia, non læditur aut corrumpitur. Et cujus non virtus adversis exploratur, & confirmatur? Nisi tempestates & venti ingruerent aliquando, quomodo naucleri probaretur fortitudo & peritia? vel quando magis militis animus ostenditur, quam in prælio & pugnâ, qui nisi illis provocetur, non cognoscitur? Tum istorum acerbitate & sensu animus Christiania purgatur indies, & à mundo & carnalibus avocatus abstractusque paratur cœlo, alia & meliora hoc studiosius affectans, quo hic magis pungitur, & premitur, non opprimitur.

Atque ita Veteres responderunt, ad eadem sibi à Gentilibus, neque semel objecta. Cæcilius, apud Minutium, *ecce pars vestrûm & major, & melior, ut dicitis, egetis, algetis, opere, fame laboratis. --- Sed omitto communia, ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, etiam non adorandæ, sed subeundæ cruces: ignes etiam &c.* Arnobius, lib. 2. *cum ergo, inquitis, omnipotenti servitis Deo, & eum confiditis habere salutis atque incolumitatis vestræ curam, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas, atque omnia genera pœnarum & suppliciorum subire?* Eadem & apud alios occurrunt. Quomodo verò respondebant Christiani? Unum suffecerit audire Octavium, apud Minutium, ad Cæcilii illa, hæc reponentem: *itaque ut aurum ignibus, sic nos discriminibus arguimur. Quam pulchrum spectaculum Deo, cum Chri-*

Christianus cum dolore congreditur, cum adversum minas, & supplicia, & tormenta componitur, cum strepitum mortis, & horrorem carnificis irridens insultat, cum libertatem suam adversus reges & principes erigit; soli Deo, cujus est, cedit; cum triumphator & victor, ipsi qui adversum se sententiam dixit, insultat --- At enim Dei miles nec in dolore deseritur, nec morte finitur. Sic Christianus miser videri potest, non potest inveniri. Vos ipsi calamitosos viros fertis ad cœlum: Mucium Scævolam, qui cum errasset in regem, periisset in hostibus, nisi dexteram perdidisset. Et quod ex nostris non dexteram solum, sed totum corpus uri, cremari sine ullis ejulatibus pertulerunt, cum dimitti præsertim haberent in potestate? Vide & Lactantium, lib. 5. cap. 22. *imo verò cum vexamur, & premimur, tum maxime gratias agimus indulgentissimo patri, quod corruptelam nostram non patitur longius procedere, sed plagis ac verberibus emendat. Ex quo intelligimus, esse nos Deo curæ --- Est & alia causa, cur adversum nos persecutiones fieri sinat; ut Dei populus augeatur.* Quod quomodo hinc fiat, porro diligenter exponit.

Est & aliud, quod Gentiles olim oggerebant Christianis, nimirum admissâ ipsorum religione, *adaucta* in mundo mala fuisse, & valde afflictam ubique Rempublicam, hucusque felicem & prosperam. *Sed si per vos, inquiunt, nihil rebus incommodatur humanis, unde sunt hæc mala, quibus urgetur & premitur jamdudum miseranda mortalitas?* apud Arnobium, lib. 1.

Quam calumniam ex professo diluunt Augustinus, in libris de Civitate Dei, & Orosius, in historiis, ostendentes, id neutiquam esse verum, quod plura & graviora mala incubuerint hominibus ab ortu Christianismi, quam antea, & propterea Orosius, hortatu Augustini libros suos scripsit, uti id ex historiis antiquorum revinceret. Deinde causam malorum ostendunt illi, aliique, non in Christianos, sed Deorum insanum cultum, & peccata hominum conjiciendam esse, præsertim in ipsorum ingratitudinem, qui tantum Dei beneficium, ac Christo & Euangelio offertur, contemnerent & contumaciter ac impie repudiarent.

Quin & *impietatem* Christianis exprobrabant, ac vocabant eos atheos. Sed non aliâ de causâ, quam quod Deos suos non honorabant, & hoc constanter profitebantur in ipsis adeo flammis, quando, uti loquitur Lactantius, audiebat *circumstans populus, inter ipsa tormenta dicentes, non sacrificare se lapidibus humanâ manu factis, sed Deo vivo, qui sit in cœlis.* Arnobius, lib. 1. *ergone impiæ religionis sumus apud vos rei, & quod caput rerum & columen venerabilibus adimus obsequiis, ut convitio utamur vestro, infausti & athei nuncupamur?* Hinc infaustæ illorum in amphitheatris, ad-

ver-

versus Christianos exclamationes, αἶρε τοὺς ἀθέους, *tolle atheos*, indicantes Christianos. Antoninus pius Imp. in Rescripto, apud Justinum, Apol. 2. καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἥνπερ ἔχουσιν ὡς ἀθέων κατηγορεῖτε, *& sententiam eorum*, videl. Christianorum, *tanquam atheorum accusatis.* Quod crimen omnes istorum temporum Christiani in Apologiis suis copiose, quod & suprà indicavimus, refellunt.

Alia objectio: quod religio Christianorum esset recens & *nupera*, ipsorum verò antiqua & probata. Arnobius, lib. 1. *religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbem trahitis. --- execrabilis religio est & infausta, impietatis & sacrilegii plena, cæremonias antiquitus institutas novitatis suæ superstitione contaminans?* & lib. 2. *sed novellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata, quam sequimur.* Unde Christiani passim audiebant novelli dogmatis autores, eosque appellabant *Novellos.* Suetonius, in Nerone, cap. 26. *afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ.*

Ostendebant verò Patres nullâ operâ, ista ab illis dici non debere, qui quotidie Deos novos facerent, & novas instituerent religiones. Omnia præterea, in scientiis etiam, artibusque aliquando nova fuisse, neque ideo repudianda. Neque ita novam Christianorum esse religionem, quin antiquitate non modo, sed veritate, vi, sanctitate multum superaret falsas quasque Gentilium superstitiones. Solâ autem antiquitate aliquâ, quâ aliquibus jam notior erat hactenus & celebratior Gentilismus præ Christianismo, dum pugnabant Gentiles, verâ antiquitate carebant, & antiquissimâ. Cæcilius, apud Minutium: *hinc perpetuus venerationis tenor mansit, qui longâ ætate non infringitur, sed augetur. quippe antiquitas cærimoniis atque fanis tantum sanctitatis tribuere consuevit, quantum adstruxerit vetustatis.* De quo præjudicio & posthac dicendi erit locus. Illud etenim si admittatur, jam nihil corrigi, nihil emendari, nihil perfici poterit in humanis, sed omnia relinquenda erunt, prout accepimus à Majoribus, quantumcunque vitiosa & prava.

CAPUT UNDECIMUM.

Quo docetur Gentilium conversionem ad nos etiam spectare.

ACcedimus ad partem operis nostri tertiam, sive ultimam, quâ agendum propriè de curandâ Gentilium nostrorum *conversione*: qui disputationis debet esse scopus, & finis.

Hic

Hic verò duo potiſſimum ſunt agenda: ac primò oſtendendum, illud *muneris*, quo Gentilium vacatur converſioni, ad nos quoque ſpectare, & eſſe partem noſtri officii, neque ita ab Apoſtolis illud fuiſſe olim occupatum, qui mundum ſua prædicatione illuſtrarunt, & adduxerunt ad Chriſtum, ut nihil poſteris, nil nobis etiam in hoc campo, poſt eos, laborandum ſit: deinde videbimus quid, quo *modo* hic agendum ſuper ſit.

Quod ad illud, alta quidem & adoranda illa divinæ ſapientiæ eſt ratio, quâ miſſis olim ſub V. T. gentibus incedere viis ſuis, in plenitudine temporis eas advocare voluit in locum populi Judaici, propter infidelitatem rejecti; ut hinc ſpectare ſeveritatem judiciorum Dei, inde profundam miſericordiam omnes debeant, quod qui non erant populus, populus Dei factus, & miſericordiam aſſecuti fuerunt, quorum non fuerat miſeratus antea, maximè monito tam diu & ſæpiſſime populo Dei prius, ita ſecum, ita cum Gentilibus tandem actum iri: verùm ut non ſatis prædicari illa abyſſus judiciorum & viarum Dei poteſt, & quod tum factum per Apoſtolos omnis gens vidit & teſtata eſt; ſic peccare eos arbitror, qui beneficium & opus illud vocationis ita reſtringunt ad ſolos Apoſtolos, eorumque ætatem, ut ad noſtram curam nihil ſpectare arbitrentur.

Non quidem dubium eſt, glaciem per eos fractam, & apertam ad Gentes fuiſſe viam, maximas etiam nationes ipſorum operâ, Deo agente & benedicente, converſas: ſed, uti non omnes tum temporis adhuc innotuerunt mundo mundi partes & regiones, & hoc inter alia diſtat Euangelii prædicatio à doctrina Judaicâ, quod illa univerſalis eſt ad πάντα τὰ ἔθνη directa & ordinata, manſuraque talis uſque ad conſummationem mundi, quouſque illis adfuturus eſt Chriſtus; certum etiam eſt, non aliquorum, vel unius ſeculi eſſe illam prædicationem, ſed omnium, quotquot Apoſtolis, hac parte quod doctores fuerunt, & diſcipulos Chriſto facere tenebantur, ſucceſſerunt.

Quam illuſtres & magnifice fuerunt olim in V. T. factæ de futurâ ſuo tempore Gentilium vocatione prædictiones, & *promiſſiones*, à primâ inde mundi & Eccleſiæ ætate? Jam tum dicebatur à Noacho, *alliciet Deus Japhetum, ut habitet in tentoriis Semi.* Geneſ. 9. 27. quod de poſteris & Japheti genere dictum, intelligi de vocatione Gentilium debere ad ſocietatem Eccleſiæ, ſive Semi, penes quem ad illud uſque tempus Eccleſia perduraret, conſtat.

Nullibi verò magnificentius & uberius illa prædicta leguntur, quam in Pſalmis, & apud Jeſaiam. Non ſolùm Pſalmo ſecundo, *dabo gentes in poſ-*

ſeſſionem tuam, & fines terræ jus poſſeſſionis tuæ; ſed nominatim Pſalm 72. *& dominabitur à mari uno ad alterum, & à flumine quaquà ſunt fines terræ. Coram eo honorem exhibentes incurvabunt ſe barbari, & inimici ejus pulverem lingent. Reges oceani & inſulani munus reddent, reges Scebæ & Sebæ donarium offerent: denique incurvabunt ſe omnes reges, omnes gentes ſervient ei.*

Jam Jeſaias πολμᾶ, & dicit, *confluent ad eum omnes gentes*, cap. 2. 1. 19. 20. & cap. 9. 2. *populus ejus qui ambulant in tenebris, videbunt lucem magnam.* 49. 12. *ecce illi è longinquo venient, ecce quoque illi ab Aquilone, & ab occaſu, denique iſti à terrâ Sinæorum* --- verſ. 20. *dicent in aures tuas filii orbitatis tuæ, anguſtus eſt mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare poſſim: adeo ut dictura ſis cum animo tuo, quis genuit mihi iſtos, cum fuerim orba & ſolitaria & huc illuc migrans & fugitiva, & iſtos quis educavit? en ego relicta fui ſola, iſti ubinam fuerunt? Sic ait Dominus Jehovah: ecce ſuſtollam ad gentes manum meam, & ad populos efferam vexillum meum, ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ ſuper humerum portentur. Et erunt Reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum nutrices tuæ, vultu in terram incurvabunt ſe tibi, pulveremque pedum tuorum lingent.* Cap. 60. 3. *ut accedant gentes ad lucem tuam, & reges ad ſplendorem exortum tibi. Attolle circumquaque oculos tuos & aſpice, omnes iſti congregantes ſe accedunt tibi: filii tui è longinquo adveniunt, & filiæ tuæ ad latus tamquam à nutriciis apportantur.* 8. *Cujus iſti, qui ut denſa nubes convolant? & velut columbæ ad feneſtras ſuas? nam me inſulæ exſpectabunt, & claſſes Oceani imprimis, ut adducant filios tuos è longinquo, argentum ſuum, & aurum ſuum ſecum, ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad ſanctum Iſraëlis, quando ornabit te.* Denique in fine libri, cap. 66. 18. 19. 20. *congregando omnes gentes & linguas, quæ venientes viſuræ ſunt gloriam meam. Ponam in his ſignum, & mittam ex his qui evaſerint, ad gentes, in Oceanum, Pulem, & Ludum, jaculantes arcu, Thubalem & Javanem: regiones maxime longinquas, quæ non audiverant famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus. Et adducent omnes fratres veſtros ex omnibus gentibus munus Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, muliſque, ac veredariis, ad montem ſanctitatis meæ Jeruſchalaima, ait Jehova, quemadmodum offerunt Iſraëlitæ munus inſtrumento mundo in domum Jehovæ.*

Quæ, aliaque ibi, & apud cæteros Prophetas copioſe occurrunt in iſtam rem, & explicandam & amplificandam promiſſionem, de vocandis ad Deum & Eccleſiam Gentibus. *Nam ab ortu Solis uſque ad occaſum ejus ma-*

magnum erit nomen meum in Gentibus, & in omni loco ſuffimentum afferetur nomini meo, & munus purum: quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum. Mal. 1. 2.

Hæc autem uti olim *prædicta* & promiſſa erant, ita in N. T. *præcepta* dedit Chriſtus, uti implerentur. Præſertim quando Apoſtolis ſuis dixit, ut irent in mundum univerſum, & docerent omnes homines, baptizantes eos in nomen Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, Matth. 28. 19. *prædicate reſipiſcentiam & remiſſionem peccatorum ad omnes gentes, incipiendo à Jeruſalem*, Luc. 24. 47.

Incepit autem Petrus, viſione primùm cœleſti admonitus & excitatus, ne quid porro impurum haberet, neque etiam homines alienigenas, vel Gentiles impuros ultra cenſeret, quo minus cum iis verſaretur, & tractaret res religionis. Quod Petro agente, & cadente in audientes ſermonem Euangelii gentiles Spiritu Sancto, ex Judæis fideles mirati valde, quod etiam in Gentiles donum Spiritus S. effunderetur, hinc primi ex Gentilibus, credentes Cæſareæ baptizati, magnoque gaudio perfuſi reliqui Apoſtoli, & fratres fuerunt, quod etiam gentiles accepiſſent Verbum Dei: uti refertur in Actis cap. 10. & 11. 1. & tandem omnes Jeroſolymitani audientes iſta exponentem Petrum, *acquieverunt, & laudarunt Deum, dicentes, ergo etiam gentibus dedit reſipiſcentiam ad ſalutem.* verſ. 18. Paulò poſt etiam Antiochiæ, per verbi prædicationem converſis multis, factum, ut hic primum diſcipuli appellarentur Chriſtiani, verſ. 26. ejuſdem capitis.

Hactenus adhuc inter Judæos & Jeruſalem hærebat Chriſti Eccleſia, & ſimul Judæis Gentilibuſque incumbebant Apoſtoli convertendis. At quando Judæi præfrictâ fronte ſe Euangelio opponerent & blaſphemarent, Apoſtoli Paulus & Barnabas, tradito Judæis quaſi repudii libello, altâ voce inclamarunt: *vobis quidem primùm neceſſe fuit loqui verbum Dei: quoniam verò illud repudiatis, & non dignos vos cenſetis vitâ æternâ, ecce, convertimur ad gentes.* Act. 13. 46. & verſ. 48. *audientes vero gentes gaudebant, & glorificabant verbum Domini: & credebant quotquot erant ordinati ad vitam æternam.*

Cæterum ad gentes quando abiverunt Apoſtoli, non vel conſilio aliquo ſuo, aut jactâ ſorte, nedum pro linguarum, quibus alii præ aliis polluerint ſcientiâ, hujus aut illius magis excellente, variæ orbis regiones illis obtigerunt; ſed non aliter quam ductu *Spiritus S.* perfecerunt omnia. Ita Philippus miſſus ad Eunuchum fuit, Act. 8. 29. *dixit autem Spiritus Philippo,*

lippo, abi, & jungaris currui isti. Sic & Petrus ad Cornelium, Cæsaream, Act. 10. 19. 20. *Petro autem de visione instructo, dixit ei Spiritus, ecce tres viri quærent te: verùm surgens descendito, & ito cum iis, nihil discernens: quia ego illos misi.* Spiritus Sanctus dicit Ecclesiæ Antiochenæ, ut segregarent Paulum & Barnabam, ad opus vocationis & ministerii inter Gentes, Act. 13. 2. & cap. 16. 6. prohibetur Paulus à Spiritu S. verbum loqui in Asiâ: quod neque sivit illis Spiritus facere in Bithyniâ: vocati autem in Macedoniam, viro Macedone in somnio oblato Paulo, & dicente, *perge in Macedoniam nobis auxiliatum*, hinc de voluntate & ductu Spiritus S. certi, magno cum fructu abiverunt illuc prædicatum Euangelium.

Quo minus admittendum, quod vulgo dicitur, Apostolos, antequam Jerosolymâ discederent, *symbolum* istud composuisse, quod vulgo Apostolicum appellatur, singulis tamquam symbolum, articulum conferentibus, Petro primum illum, *Credo in Deum Patrem omnipotentem*; Johanne addente, *creatorem cæli & terræ*; Jacobo, *credo & in Jesum Christum &c.* aliis alia, quæ leguntur *in Sermone* 115. *de tempore*, sub nomine Augustini: prorsus ex opinione illâ de duodecim Apostolis Symboli auctoribus, in totidem articulos dissectum est, quod longe commodius in plures, vel pauciores distingueretur: & quis non videt, ad Apostolorum conditionem, attribui Thomæ articulum, de descensu Christi ad inferos, atque resurrectione ex mortuis? quum non nisi longo tempore pòst articulus ille de Christi descensu, in Symbolum fuerit receptus; & pro uno eodemque habitus diu, cum isto de Christi sepultura: neque, illud si fecissent Apostoli, certe Lucas in Actuum historia omisisset, quum minora multa recenseat, & hoc imprimis non fuerat omittendum, quod in tesseram communis doctrinæ, & fidei constituissent, ad cavendas dissensiones. Quasi vel ejusmodi norma eguissent Apostoli, vel humano consilio vastum illud opus convertendarum Gentium directum, & non unico nutu & arbitrio Spiritus S. gubernatum fuisset.

Idem dicendum de vulgata orbis convertendi facta inter Apostolos, quæ vulgò circumfertur, *sortitione*: qua Petrus Romam destinatus fuerit; Johannes in Asiam minorem, ubi ab eo fundatæ sint Ecclesiæ septem Asiaticæ, quarum in Apocalypsi celebris mentio, Ephesina, Smyrnensis, Pergamensis, Thyatirensis, Sardensis, Philadelphensis, & Laodicensis; qua etiam ad Parthos adscenderit Petrus, uti creditum ex inscriptione antiqua primæ ejus epistolæ, quæ legebatur olim, ad Parthos: atque ad Bassoras, Indo-

Indorum populum, profectum fuisse, ex antiqua traditione constare, referunt Jesuitarum litteræ ex India, anni cIↃ IↃ LV.

De Jacobo nihil dicendum, qui ab Herode in Judæâ occisus fuit gladio, ante Apostolorum discessum. Act. XII. 2.

Andræas autem missus in Cappadociam creditur, & in Galatiam, Bithyniam, Pontum Euxinum, orasque septentrionales, & Byzantii Christum prædicasse; atque Thraciam, Macedoniam, Thessaliam peragrasse, scribitur Nicephoro, *hist. Eccles. lib.* VIII. *cap.* VI.

Philippum Asiam superiorem, etiam Scythiam adiisse, tandem anno ætatis septimo supra octogesimum, martyrio diem obiisse, memorant.

Thomam verò ad Parthos accessisse, & Persas, Medos, atque Indorum Brachmannos docuisse. Unde insula S. Thomæ, quæ appellatur, in India; & ad Taprobanam venisse, Nicephorus narrat: atque ex vetusta traditione testantur Narsingenses, aliique Indorum populi, quod ad ipsos Thomas accesserit, uti variorum Itineraria, & epistolæ referunt, atque Osorius, *de rebus gestis Emmanuelis, Portugalliæ regis, lib.* II.

Bartholomæus in Majorem Armeniam concesserit, atque in Indiam: quod olim Pantænus Christianus Philosophus, ad Indos peregrinatus, confirmavit se variis indiciis deprehendisse, & tum Bartholomæi memoriam ibi celebrem adhuc, & Evangelium Matthæi ab ipso descriptum, secum detulisse Alexandriam: uti præter Eusebium, & Hieronymum, testantur alii.

Matthæus docuit Æthiopas, secundum Socratem, *lib.* I. *cap.* XV.

Jacobus Alphæi, sive minor, cognomine Justus, mansit Jerosolymis.

Simon Cananæus, qui & Zelotes, transiit in Mesopotamiam.

Judas Thaddæus etiam in Mesopotamia docuisse & in Arabia, & Idumæa, creditur.

Denique Matthias, is qui in locum Judæ proditoris surrogatus fuit, Æthiopes.

Quæ an vera sint omnia, haud admodum laboramus. Etenim illa primæ antiquitatis pro certo constare nobis posse, vel traditionem de illis fluere prorsus incorruptam, vix est quod credamus. Et multa adhuc resecuimus commentitia plane: ut quod de Maria narratur, eam cum Johanne Ephesum profectam: quod meritò explodit Epiphanius, hæresi LXXVIII. *equidem cum Johannes in Africam instituerit profectionem, nusquam dicit Scriptura, quod abduxerit secum sacram Virginem.* Vel de Thoma quod dicunt, eum in itinere tres Magos, qui Christum natum salutarunt, baptizasse,

se, & secum duxisse in prædicatione Evangelii, quod apud Sophronium legitur, & alios.

Incredibile dictu est, quot falsi nominis scripta olim excogitata fuerint historiarum, Actuum, Itinerariorum, etiam Evangeliorum, ab hominibus vanis, superstitiosis, & hæreticis conficta; sed quæ Ecclesia, & Theologi saniores, & Gelasius P. censura sua jam olim proscripserunt & damnarunt. De quibus dicimus alibi, *de Theologia Patrum.*

Neque tantum inter Africanos Donatistas, & Catholicos, quæstio hæsit, utrum ab Apostolis Africa ad fidem esset conversa, an verò longe pòst? Donatistis dicentibus, ad se pertinere, quod dictum, *erunt primi, qui erant novissimi. Ad Africam enim postmodum Evangelium venit; & ideo nusquam litterarum Apostolicarum scriptum est, Africam credidisse.* Quibus Augustinus, aliique constanter obloquuntur, contendentes, imò ab Apostolis fundatas fuisse Africanas Ecclesias; vel à Petro missos Româ, qui Africanis prædicarint Evangelium. Verùm & de aliis manet dubium, an ad ipsos pervenerint Apostoli, vel quando, & per quos Evangelii prædicationem acceperint? Quæ ut facta singulis seculis, notatum variè ab Historicis, & compendio memorat ad singulas temporis periodos Hottingerus, in N. Test. Historia Ecclesiastica, singulis capitibus, seu sectionibus *de Gentilismo*; & Alstedius, in *Thesauro Chronologico*, in Chronologia XXXIV. Conversionis populorum ad fidem Christianam: adde Micrælium, in *Syntagmate Histor. lib.* II. *sect.* I. Scriptores Pontificii ad Petrum, & Pontifices Romanos omnia referunt, quorum autoritate per totum orbem missi fuerint ad convertendos Gentiles, & ad Ecclesias Romanæ consociandas non tantum, sed subjugandas, varii. Quod post Baronium, & Thomam Bozium, *lib.* IV. *de signis Ecclesiæ*, & Joh. Vasæum, facit Thomas à Jesu, *de Conversione omnium gentium, lib.* II. Quod primò nec verum, neque si verum esset, inde aliqua autoritas in alias Ecclesias sua opera vel missionariis erectas competeret Romanæ; quia, ne dicamus ita convenisse inter Apostolos, ut Apostolatum Petrus obiret potius apud Judæos, Paulus inter Gentes, Gal. II. 7. 8. quod & labores, & epistolæ utriusque ostendunt, nec minor hac in parte Paulus fuit Petro, quinimo abundantior. Uti ipse satis indicat, Gal. II. 8. Rom. XV. 18. 19. 20. I. Cor. XV. 10. *Plus illis omnibus laboravi.* & II. Cor. XI. 5. Nulla tamen hinc dependentia oritur Ecclesiæ, vel fidelium ad alios, qui ipsis prædicarunt Evangelium, vel medium extiterunt conversionis ad Christum, cui soli subjectæ sunt Ecclesiæ & fideles omnes. Uti ostendit Clar. D. Voe-

D. Voetius, in Diſp. *de Plantatoribus Eccleſiarum.* Etiam in partibus Americanis olim Apoſtolum aliquem, Thomam imprimis, aut Chriſti diſcipulum Evangelium prædicaſſe, ſaltem ante poſtremum, niſi & primum omnium, Hiſpanorum in oras illas adventum, aliquam rei Chriſtianæ apud illos fuiſſe notitiam, ex nonnullis colligunt multi, dubito an ſatis liquide. De quibus videatur Antonius de la Calancha, Peruanus natione, & religione Auguſtinianus, *hiſtor. Peruanæ lib.* 11. *cap.* 11. &ſ. Joachimus Brulius, *hiſtor. Peruanæ, Ordinis Eremit. Auguſtini, lib.* 1. *cap.* v.

Quidquid de iſtis ſit, quum facto ad Apoſtolos Chriſti mandato, omnes promptos ſe exhibuerint ad ſanctam in univerſum orbem expeditionem ſuſcipiendam, & quod illi opus perficere non potuerint, tradiderint ſequentibus, aliaque indies ſupra alia orbis loca detecta ſint & detegantur, adhibitaque operâ detegi adhuc queant quotidie, ſaltem nobis & noſtro ſeculo innotuerint ignota veteribus & incerta quamplurima; illam Chriſti ad ſuos monitionem, abeundi in mundum, & docendi gentes omnes, in perpetuum vim ſuam habere, & non unius ſeculi opus eſſe, ſed omnium, quouſque dignatur nobis adeſſe Chriſtus, promiſit autem ſe adfuturum uſque ad conſummationem mundi, exiſtimamus.

Eſt quidem vocatio gentium opus præcipue Apoſtolicum, & argumentum adventus virtutiſque Chriſti illuſtre ac efficax, ſed beneficium proprie N. Teſtamenti, quod cum eo durabit, quouſque Evangelium prædicabitur in univerſo mundo. Ergo ſub N. T. ſublato populorum diſcrimine, & intergerino pariete inter Judæos & Gentiles, ad omnes quaquaverſum ſemper diſſeminari Evangelium debet; præſertim tum, & iis, quibus novarum gentium nomina & loca nota præ aliis ſunt & frequentantur. Illud enim rogamus quotidie à Deo, quando petimus, ut adveniat ejus regnum. Quapropter non procul amovendum à nobis eſt, & rejiciendum tamquam prorſus alienum ab officio noſtro, ſtudium & cura pro Gentilibus, eorum converſione & ſalute juvandâ quovis modo. *Ut revereantur inde ab occaſu nomen Jehovæ, & inde ab ortu ſolis gloriam ejus*, Jeſ. LIX. 19.

Quem in finem ſpectemus, quam grata Deo res ſit hominum *converſio*, quam ut magis commendet nobis ipſis, & maxime optabilem ſignificet, non modo præcipit, ſed quaſi optare videtur, & obteſtari omnibus modis, ut homines ſatagant, ni ſe velint perditos & damnatos in æternum. Etiam is, cujus operâ aliquis convertitur, dicitur animam *ſervare* ex morte, Jac. v. 20. 1. Tim. IV. 16. Papæ quanta hominis gloria, quanta dignatio clementis Dei, quod & hominem adſciſcit ſibi quaſi in ſocietatem

non

non operis tantum, ſed & honoris, ut in converſione alterius dicatur quoque ſuo modo illius ſervator! Maxime verò ſi quis convertit talem, nempe hominem *Ethnicum*, cujus vel ſolo nomine miſerrimi hominum paſſim ſolent deſignari. Qui in meris intellectus & iniquitatum tenebris ſedet, ac reatu inexplicabili, Dei exſors, & Chriſti, & promiſſionum, & ſalutis, quam longe à Deo eſt, tam prope damnationi, Diaboli miſer ſocius in pœnâ æque ac in culpâ. Iſtum ex viis ſuis vocare & ducere in vias Dei, ex poteſtate Diaboli in regnum Chriſti, ab inferno ad cœlum, magna cumprimis res eſt, magnumque beneficium, ob quod non queunt ſatis dignas & amplas concipere gratiarum actiones Apoſtoli, in epiſtolis ad converſos Gentiles, & Eccleſias. Quando vel Jeſaias prædicit, vel Matthæus impletum ſcribit, *Terra Zabulon* &c. *Galilæa gentium. Populus ſedens in tenebris, vidit lucem magnam, & ſedentibus in regione & umbrâ mortis, lux orta*; quis in illis verbis, & loquentium animis non obſervat ſingulare animi gaudium & exultationem?

Nam & hoc nunc etiam conſiderandum, quod aliquis in iſto opere converſionis, ut poteſt maxime, divino ſervit conſilio, & *promiſſionibus*, ad homines, de illorum ſtatu ac felicitate factis, præſtatque quantum in ſe, ut impleantur, & vim atque eventum illarum experiantur alii, & nos ipſi, quorum in eo operam Deo placet adhibere. Atque ita imitatores & ſucceſſores quadantenus *Apoſtolorum* contingit nos eſſe, quorum uti felicitati hoc imprimis accedebat, quod Evangelium annunciabant omni creaturæ, & omnem hominem, Barbarum, Scytham, Gentiles quoſvis docebant, atque ad Chriſtum adducebant, ejus teſtes futuri uſque ad fines terræ; ita eorum ſectatores creat nos Deus, quando illud ipſorum opus ad alios iterum provehimus quotidie, magiſque perficimus. Ut quoque cum Paulo dicere liceat, *mihi omnium ſanctorum minimo data eſt iſta gratia, inter gentes annunciare imperveſtigabiles Chriſti divitias, & illuminare omnes, quæ ſit communio myſterii occultati à ſeculis in Deo, qui omnia creavit per Jeſum Chriſtum.* Eph. III. 8. Quin hujus potiſſimum ſtudioſum fuiſſe Paulum deprehendimus, ut Chriſtum prædicaret potius iſthic locorum, ubi à nemine antea prædicatus fuerat, quam ut fundamento ab aliis jacto ſuperædificaret. Rom. XV. 20. 21. *Ita porro contendens evangelizare, non ubi nominatus eſſet Chriſtus, ut ne ſuper alienum fundamentum ædificarem: ſed ſicut ſcriptum eſt, quibus non eſt annunciatum de eo, videbunt; & qui non audiverunt, intelligent.*

Quæ nobis *nunc* eo diligentius præſtanda, quod quæ nulla Apoſtolis, &

& Apostolorum temporibus fuit itineris ad Gentiles quoscunque commodias, hæc nobis & seculo nostro sit maxima, non modo cognitis jam variis Gentium locis & regionibus antea inauditis; sed iisdem innumeris, & quovis modo nunc frequentatis, ut non multâ difficultate adiri à nobis vel extrema mundi partes queant, & tum habitari, tum doceri. Quæ idcirco magis invitare nos ad religiosam profectionem debent, nostro sæculo, & huic forte studio, admirabili Dei sapientiâ, servata.

Sed quoque ad æmulationem provocare nos aliorum, & *Papistarum* exempla debent, qui à longo tempore magno numero & studio, Indiam utramque, & vicina loca certatim adivere, isto saltem prætextu, ut Gentiles Christo lucrarentur, nisi vel suis, vel Paparum suorum rebus diligentius studuissent, quam Christi. Interim nonnihil etiam illos fecisse pro re Christianâ, & passos propterea dura multa atque horrenda, inficiari nolumus; sed sequi potius & corrigere ea, in quibus defecerunt, & in unius Christi honorem vertere, atque miserorum salutem, omnia.

Mitto, quæ alii Monachorum ordines fecerunt, in variis Orbis partibus, pro instruendis Christianâ religione Gentibus, quæ in laudem Augustinianorum suorum proferunt in Historiâ Peruanâ, Johannes de la Calancha, & Joachimus Brulius; in Mexicanâ, Joh. de Grijalvâ: in Historiâ Sinensi, de iisdem, Joh. Gonzalvus de Mendoza, omnes Augustiniani: Jesuitarum, ex primâ Ordinis sui institutione proprium, ut ad Gentes & Indos eant prædicatum Christi fidem, & religionem. Id enim habet prima Instituti istius formula, suggesta P. Paulo III. in quam ab eo fuerunt confirmati, an. cIↃ IↃ XL. primi ordinis architecti decem, qui ob illam caussam Romam advenerant, Ignatius de Loyola, Petrus Faber, Jacobus Laynez, Claudius Jajus, & Paschasius Broët, ac Franciscus Xavier, Alphonsus Salmeron, Simon Rodericus, Johannes Coduri, & Nicolaus de Bobadilla, qui significabant, se Romano Pontifici *ultra commune vinculum, speciali voto adstringi, ut quidquid modernus, & alii Romani Pontifices pro tempore existentes jusserint, ad profectum animarum, & fidei propagationem pertinens, & ad quascumque provincias nos mittere voluerint; sine ulla tergiversatione, aut excusatione, illico, quantum in nobis fuerit, exequi teneamur; sive miserint nos ad Turcas, sive ad quoscunque alios infideles, etiam in partibus, quas Indias vocant, existentes; sive ad quoscunque hæreticos, seu schismaticos, seu etiam ad quosvis fideles.* Et in Bullâ canonizationis Ignatii Loyolæ, factæ ab Urbano VIII. an. cIↃ IↃ CXXIII. primo Pontificatus sui anno, commemoratur, quod ejus societas *Gentilibus convertendis, & Romani*

mani Pontificis potestati tuendæ ex instituto se totam impendit: Laudaturque, quod *dictam societatem à se institutam, ad tria cum aliis Religionibus communia vota quarto adjuncto, per quod peculiarem polliceretur Romano Pontifici obedientiam in missionibus, non petito viatico, etiam ad Infideles, Turcas, Hæreticos, Schismaticos, & quoscunque alios obeundis,* confirmandam curavit à Paulo III. Romæ, ubi & obiit Ignatius, an. cIↃ IↃ LVI. natus in Hispaniâ, in diœcesi Pampilonensi, ad oppidum Aspeithiæ, ann. cIↃ CCCCXCI. Qui prima condendæ societatis consilia cepit miles, an. cIↃ IↃ XXII. Quare in Constitutionibus suis singulares habent Regulas pro iis, qui in missionibus versantur, quæ ita inchoant. 1. *Cum scopus, ad quem tendit societas, sit, varias mundi partes ex obedientiâ summi Pontificis, vel superioris societatis peragrando Verbum Dei prædicare, confessiones audire, & reliquis quibuscunque poterit mediis uti ad animas, divina adspirante gratiâ. juvandas; quicumque in hujusmodi missionibus versantur, sibi persuadeant, rem maximi ponderis in societate sibi commissam esse, atque ita se comparare studeant, ut apta Dei instrumenta ad rem tantam esse possint.* 2. *Quia vocationis nostræ est, vitam agere in quavis mundi plagâ, ubi majus Dei obsequium, & animarum auxilium speratur; unusquisque paratus esse debet, ut in eâ vineæ Christi parte, atque opere se exerceat, quod ipsi commissum fuerit, sive per varia loca discurrendo, sive in quibusdam continenter residendo.* Præterea in Catalogo Missarum, & orationum, quas suis præscribunt; *Unusquisque Sacerdos singulis mensibus duo sacra faciat, alterum pro Indiis & Gentium conversione; alterum, pro Regionibus Septentrionalibus, & Hæreticorum reductione, & in aliis sacrificiis, & Orationibus eadem Domino commendabit.* Reliquis autem, qui sacerdotes non sunt, ex præscripto Generalis injungunt ordinariè, *unam coronam, aut tertiam partem Rosarii pro Indiis, & Gentium conversione* recitare; quemadmodum alteram coronam, aut tertiam Rosarii partem, pro regionibus Septentrionalibus, & reductione Hæreticorum.

Jam in Historiis suis, & Litteris annuis longe supra verum ebuccinant suorum gesta in Indiis. Quamvis negare nolumus, aliqua certe, nec non egregie ab illis hoc in genere præstita, quæ dolendum quod non magis sincerâ & castâ pro regno Christi, & non suo, vel Papæ, egerunt, & non verius narrarunt, prout gesta sunt, ut fidem mereantur, quæ nunc mendaciorum arguuntur palam. De quibus, præterquam in Epistolis, loquuntur in Historiâ, vel *Imagine primi* sui *sæculi, lib.* III. *cap.* XII. & à Jacobo Damiano, in *Synopsi* primi seculi Soc. Jesu.

Supra omnes verò Franciscus Xaverius, Navarrus, ex oppido Xaverio Pam-

Pampilonensis diœcesis, (Franciscum Aspilcotam Navarrum, cognomento Xaverium, Bzovius appellat, Annal. Tom. xx. ad an. 1542. ubi ejus inchoat historiam) & ex primis Ignatii sociis, cui additus, quo tempore Parisiis ambo studebant, missione Indicâ illustris fuit, adeptusque ideo à Papis titulum, *Indiarum Apostoli.* Qui secundo à societate confirmatâ anno, jussu Pauli III. adhortante Ignatio, petenteque Johanne Lusitaniæ Rege, nonnullos, quos in Orientales Indias, ad prædicandum isthic Evangelium mitteret, eò navigavit, auctoritate instructus nuntii Apostolici. Quò ubi pervenit, ***multa centena hominum millia*** dicitur in litteris Canonizationis convertisse, & baptizasse; & præter Indos, Brachmanes, & Malabares, primus Paravis, Malais, Jais, Acenis, Mindanais, Malacensibus, & Japonibus Evangelium Christi prædicasse: ibidemque, quibus miraculis in vitâ, & pòst mortem, inclaruerit: quomodo in concione ad diversarum nationum & linguarum populos habitâ, ab omnibus suâ linguâ fuerit intellectus, procul dubio ad æmulationem vanæ interpretationis, quâ nonnulli temere existimant, miraculum prædicationis primæ Apostolicæ Act. 2. in hoc situm fuisse, quod unâ loquentes lingua Apostoli, à variis simul fuerint intellecti, quasi in auditoribus potius hæsisset vis miraculi illius, quam prædicatotibus, confictum. Quod numerosum Badegarum exercitum, in Christianos erupturum solus stiterit, perterrefactis militibus à conspecto juxta ipsum viro quodam nigris vestibus induto: credo, per visionem oblato Ignatio, ad quem, suum Præpositum, Xaverius non nisi flexis genibus scribere solitus fuit. Quod Comorini mortuum suscitavit; & mendicum ulceribus plenum, lotis primum aquâ plagis, eâque mox ebibitâ, sanavit. Quod Mutani, puerum mortuum & jam elatum ad sepulchrum, aquâ benedictâ adspersum, factoque signo crucis, vivificavit: iterum puerum in puteo suffocatum, apud oppidum Combuture, vitæ reddidit, parentibusque: porrò in Iaponia cæco visum restituit. Ad Sinas navigans, deficiente aqua, marinam in dulcem commutavit, qua deinde plurimi à variis morbis sanati fuerunt. Scapham à navi, tempestate avulsam, post triduum, unà cum hominibus, quos vehebat, ad navem precibus suis salvam reduxit. Ad Moluccas insulas, in urbe Tolo vigintiquinque hominum millia baptizavit, quibus à fide iterum deficientibus, & in urbem confugientibus, effecit, ut mons vicinus tantum emitteret incendium, & ingentem adeo cineris ac pumicum vim, ut & muri solo æquarentur, & horribili terræmotu concussa urbs facile à militibus, quos in vindictam apostasiæ armaverat, caperetur: denique civibus ad pedes ejus pro-

ſtratis, & teſtatis pœnitentiam, delicti veniam largitus eſt. Imaginem Crucifixi, ad ſedandam tempeſtatem, undis immiſſam, & vi procellæ abſorptam cancer marinus ipſi, ad littus poſtea ambulanti, reddidit. Præterea prophetico indutus Spiritu aliquando horam dixit, qua ſui milites, qui longe aberant, victoriâ de hoſtibus potiebantur, diemque, quo ejus nuncius eſſet adſuturus; de navibus quoque, quod altera naufragium paſſura eſſet, altera, qua ipſe vehebatur, incolumis appelleret.

Johanni de Arauſio, Hiſpano, ut in commentariis Indicis Emmanuelis Acoſtæ, unde pleraque hæc ſunt deſumta, & litteris Canonizationis inſerta, ſcribit, inſtantem prædixit mortem, & quando obiiſſet, quamvis diſtaret ducentis amplius milliaribus, ſuis indicavit, dicens, orate pro animâ Johannis de Arauſio, qui modò exſpiravit. Niſi id eodem modo ſciviſſe eum dicamus, quo Apollonius Thyanæus Epheſi in concione dixit, quo momento Romæ confodiebatur Domitianus, apud Philoſtratum, *lib.* 8. vel Iulianus etiam in Oriente reſciſcebat per familiares dæmones, quos parhædos vocant, quid in parte Imperii occidentali gereretur. Mercatori Meliapore diſcedenti, & naufragium paſſo, incolumitatem, quam promiſerat, traditâ ei coronâ Mariæ precariâ, præſtitit. Petro Vellio, nunquam neceſſaria defutura, & mortis horam, prædixit. Tandem meritus, ut Orientalium Indiarum Apoſtolus ab omnibus ſalutaretur, dum aditum ſibi quæreret in vaſtiſſimum Sinarum Imperium, in inſulâ prope Sinam, d. II. Decembris, a. cIↃ IↃ LII. mortuus fuit, anno peregrinationis ſuæ Indicæ undecimo, ætatis LV. cujus cadaver, quamvis vivâ calce perfuſum, ut exesâ carne, oſſa ſaltem in Indiam portarentur, arcâ ligneâ incluſum, & poſt quatuor menſes effoſſum, tamen ita recens & incorruptum deprehenſum fuit, ac ſi nuper eſſet tumulatum, ſpirans ex ſe odorem longe fragrantiſſimum, quamvis nullo aromatum genere fuiſſet adſperſum; delatumque in urbem Indiæ celeberrimam Malaccam, eam præſenti peſte miraculoſe liberavit; ſubinde & ſanguine, ex eo defluente: ſicuti & Goæ, poſtquam eò tranſlatum fuit: præterquam quod ubique plurimi ejus interceſſione, meritis & cultu, à variis malis, morbiſque curati fuerint quaquaverſum. Quibus de cauſis, quæ in Diplomate Canonizationis explicatius habentur, Papæ Paulus V. & Gregorius XV. inſtantibus regibus Hiſpaniarum Philippo III. & IV. in ordinem Sanctorum Confeſſorum Xaverium referendum cenſuerunt, quodque abſolvere morte præventi non potuerunt, perfecit Urbanus VIII. Bullâ canonizationis, editâ d. VIII. Id. Auguſti, a. cIↃ IↃ CXXIII. primo etiam Pontificatus ſui anno.

Non

Non noſtros hic recenſeo, qui primi in utraque Indiâ Gentilibus annunciarunt Euangelium: & de Belgis aliàs: Galli ab Eccleſiâ Genevenſi miſſi primi in Americam fuerunt, a. cIɔIɔLVI. Philippus Corguillerius, Petrus Richerius, Guielmus Charterius, Petrus Bordonius, Matthæus Vernevilius, Johannes Bordelius, Andreas Fontius, Nicolaus Dionyſius, Johannes Gardienus, Martinus David, Nicolaus Raviquetus, Nicolaus Carmilus, Jacobus Ruffus, Johannes Lerius.

Quo minus deſerendum nobis etiam nunc negotium illud venit, ab optimis quibuſque omni ſæculo occupatum, ad quos & adverſariorum Papiſtarum frequentia nos provocant exempla. Niſi melius putemus cum Sacerdotibus & Levitis, immoto immitique animo præterire ſaucios & moribundos in viâ, quam illorum miſereri & vulnera lenire ac curare, cum Samaritano.

Sed forte nolentes ac cunctantes protrudet aliquando perſecutio, aut domeſtica publicave calamitas, ut quod ſponte aggredi & capeſſere opus detrectamus, ſævâ quâ tempeſtate ejecti domibus & ſedibus cogamur tandem obire. Uti hunc morem Deo ſervari nonnunquam videmus, ut oriri procellam jubeat, quâ ad illas oras ejiciantur homines, in quas inſcios ſæpe & invitos, deſtinavit arcano ſuo conſilio, aliorum converſioni inſervituros. Sic perſecutio Jeroſolymitana, adverſus primos fideles mota ſub initiis Eccleſiæ, effecit, ut ejecti urbe, & diſperſi per omnes regiones Judææ, & Samariæ, illis annunciarint Euangelium, ad quos, abſque eo, non tam cito vel promte iviſſent. Quando ſub Valeriano Imp. a. CCLX. urgente magnâ in Eccleſiam perſecutione, in exilium, & Libyam, aliaque loca deſerta agerentur Chriſtiani, ad Gentiles iſtorum locorum perlatum Euangelium, quo converſi ad Deum fuerunt, & ſic iſtum fructum viderunt ſuæ diſperſionis Chriſtiani inter alios, quem domi non cepiſſent. Dionyſius, apud Euſebium, lib. 7. cap. 11. de perſecutione Alexandrinâ: *ad Cephro autem non exiguus cœtus unà migravit nobiſcum, tum fratrum qui ab urbe nos ſequebantur, tum aliorum qui ex reliquâ Ægypto convenerant, atque ibi Deus quaſi januam ad verbum ſuum prædicandum nobis patefecit. Ac primum, quanquam perſequutione eramus divexati, & lapidibus obruti, poſtea tamen non parva gentium multitudo, idolis rejectis, ad Deum colendum ſe convertebat. nam tunc primum verbum Dei, quod nunquam antea accepiſſent, per nos inter eos diſſeminatum fuit. Et Deus, proinde atque hujus rei cauſa ſolùm illuc nos deduxiſſet, eo completo miniſterio, iterum abduxit.* Quippe mirabilis Dei eſt providentia, in regendis occultè hominibus, & mitten-

tendis vel expellendis isthic, ubi per eos gentes varias illuminet sui cognitione & cultu salutari, ignotas antea & inaccessas. Annon ita, tempore Constantini, apud Indos Metrodorus, & Meropius, philosophus Tyrius, assumtis secum duobus fratris sui filiis, Edesio, & Frumentio, Christum prædicarunt? & Edesio facto postmodum Regis pincernâ; Frumentio, à rationibus, & magnæ in Imperio potestatis, hic ex negotiatoribus Romanis, qui isthuc veniebant, Christianos compulit sacra instituere & celebrare palam ac frequenter. Quo postmodùm reverso Tyrum, & Frumentio Alexandriam, Athanasius, Alexandrinus episcopus istum, quò perficeret opus Christi semel feliciter inchoatum, episcopum creavit, & ad Indos remisit, qui non doctrinâ tantum, sed miraculis clarus innumeros Barbarorum ad Christi notitiam fidemque adduxit; ut ex Edesio, Frumentii comite, illa refert Ruffinus, *histor. Eccles. lib.* 1. *cap.* 9. & post eum Theodoretus, *histor. lib.* 1. *cap.* 23. Addit & aliud auctor, quod circa idem tempus contigit, Iberorum gentem ad Christum converti operâ captivæ mulieris, quæ vitæ sobrietate, pudicitiâ, & pietate cum in oculos omnium incurreret, factum ut ad eam quoque, pro more gentis ægrotos per singulas domos aut circumferendi, aut ex singulis inquirendi remedium valetudinis, deferretur ægrotans puer, quum ob singularem vitæ rationem omnibus jam admirationi cœperat esse, quæ Christianam se fuerat professa: hæc autem invocato Christi super infantem nomine, sanum reddidit parenti, unde incredibilis nata apud omnes illius existimatio; maximè accedente Reginæ etiam à gravi dolore liberatione; ut Rex postea per tenebras forte errans dubius itineris, votum tale conciperet, quod si Deus esset ille Christus, quem uxori suæ captiva prædicasset, & se de tenebris istis liberaret, ilico omnibus omissis se eum culturum quoque. Quod factum, & exstructo templo, nomen & religio Christi in illis terris obtinuit, missâque ad Constantinum Gentis legatione, impetrati doctores Christiani, qui eos porro erudirent & confirmarent. Quo nuncio accepto scribitur, Constantinum amplius lætatum fuisse; quam si incognitas Romano imperio gentes ac regna suis adjunxisset. Ita verò gesta refert ex ore Bacurii, gentis istius Regis, & in aulâ Domesticorum Comitis, quando cum eo Palæstini limitis duce, Hierosolymis unà degeret, Ruffinus.

CAPUT DUODECIMUM.

De modo convertendi Gentiles, & quæ hic ab Ecclesiis, Academiis, & Politicis curanda & præstanda sint.

SEd ad nos, atque ad nostra tempora convertamur, & negotium nobis in simili opere ponendum. Quum varia à variis hic requirantur; alia à *mittentibus*, *à missis* ad negotium alia præstanda sunt.

A nobis primùm nonnulla Ecclesiasticè, sive ab *Ecclesiis*, alia in *Academiis*, quæ in istam rem faciant; denique & à *Politicis*.

Ab Ecclesiâ imprimis requiritur, ut à se non alienum putet miserorum Gentilium statum, & studium erga illos, sanandos & salvandos; sed, tum instantibus ad Deum, pro illorum conversione, *precibus*, tum curâ *missionum* ad illos destinandarum, partes ut suas adimpleat. Neque enim, quod & supra diximus, illa nos tenere opinio debet, circa solos Christianos, vel Ecclesiæ fidem professos, aut forte vincendos hæreticos, hærere studium omne officii nostri, & non quoque ad homines convertendos & lucrandos de novo, & vel à vitæ perversitate, vel errorum & infidelitatis tenebris, seu Iudæos, seu Gentiles, abducendos & vocandos esse: sed quod Christus Petro dixit; tu conversus confirma fratres, id ad nos ita spectat, ut eadem, quâ Deus nos affecit gratia, per nos quoque, quantum quidem in nobis, diffundatur continuò ad alios, & quoscumque, eos imprimis, qui maxime quidem egent. Ergo uti pro aliis orandum, ne ipsorum fides deficiat, ita pro aliis, ut fides eos illustret atque corripiat. Quod in *publicis*, & *privatis* precibus non omittendum, ut & dignos operarios Deus in istam messem emittat, & ipsorum operi copiosissimè benedicat, ut & alias ac peregrinas oves quotidie in caulam adducat bonus Pastor, & fiat ovile unum, atque Pastor unus.

Missiones verò quod attinet, vel Legationem Euangelicam ad Indos, spectamus ibi *mittentes* primum, deinde *missos*, quales & hos oporteat esse, & illos, quidque utrosque agere.

Cumque duplex ratio sit admissionis in S. ministerium, per *vocationem*, ab ipsâ Ecclesia, cui sit ministrandum; & *per missionem*, quæ fiat ab aliis ad Ecclesiam, vel, ubi nulla est, constituendam; vel, ubi Rectores desunt, aut aliàs laborante Ecclesia, ut opus habeat sibi mitti pastores: extra omnem controversiam præstat prior modus vocationis, ut Ecclesia ipsa dispi-

dispiciat, & quærat, petatque sibi Ministrum, quem judicarit maxime sibi fore utilem. Quod sæpenumero Ecclesiæ sub cruce experiuntur, magno suo damno & dolore, quando coguntur admittere Ministros, ab illis missos, qui privatis acti rationibus tales nonnunquam subministrant, quales non vocarent ipsæ, siquidem pro libertate, ipsis tamen non minus atque aliis propriâ, liceret iis quærere Pastores ad animum, & statui suo non paulo melius convenientes. Sed quia nulla est inter infideles adhuc Ecclesia, ad illos mitti debent, qui judicentur illis convertendis profuturi.

Hoc à quibuscunque fiat, sive *Ecclesiis*, sive Ecclesiarum aut Synodorum *Deputatis*, aut Senatu aliquo vel *Congregatione* ad propagandam fidem erectâ, neutiquam inde ulla autoritas vel potestas illis nascitur: vel in missos, vel Ecclesias ab iis factas: quod in Papatu, ex missionibus sibi arrogare solent Pontifices Romani. Quin ubi periculum est vel missionum malè administrandarum, vel inter mittentes ipsos alicujus dissidii aut offendiculi, consultum erit, aut vices ad alios quoque devolvi negotii, aut saltem à curæ societate alios non excludi, quum ad omnes Ecclesias & fideles æque pertineat studium juvandi & convertendi Gentiles, ex paritate officii Christiani, & communione Ecclesiarum omnium inter se.

Cæterum uti in Papatu, ab aliquo retrò tempore consultatum fuit super constituendâ *Congregatione de propaganda fide*, ab anno hujus sæculi XI. quo ejus rei consilium suppeditavit in libris suis de Conversione omnium gentium, Thomas à Jesu, (*lib.* 3.) usque ad a. XXIII. quo visum P. Gregorio XV. illam erigere Romæ, ex Cardinalibus, Prælatis, aliisque Regularibus, addito Secretario, Pontificatus sui anno secundo, x. Kal. Julii: nos quoque eâ de re deliberandum seriò putamus omnibus, quibus Christi religio, & regnum, ejusque promotio, & quotidianus progressus, conversio denique miserorum hominum, & præcipuè infidelium, cordi est.

Papa Gregorius, in Bullâ suâ, quæ extat Tomo tertio Bullarii Romani, editi à Laërtio Cherubino, ita loquitur: *Quamobrem, etsi à fel. record. Romanis Pontificibus prædecessoribus nostris, pastorali vigilantia, ope, studio, & industria elaboratum fuerit, ne tam multæ messi deessent operarii, & negotiatio hæc sancta non negligeretur: nihilominus Nos, ut majori cum vigilantiâ, curâ, & fervore, opus prosequi possimus, & in posterum successores nostri possint; nonnullorum Venerab. fratrum nostrorum S. R.E. Cardinalium peculiari sollicitudini negotium committendum duximus, prout tenore præsentium committimus, & demandamus. Volentes, ut in unum congregati, adhibitis etiam aliquot Romanæ Curiæ Prælatis, & Religiosis viris, ac Secretario, prout Nos hac*

hac prima vice adhiberi voluimus, & nominavimus, in commune consulant, tantæque rei nobiscum invigilent, ac tam sancto, & divinæ majestati grato operi, quanto melius fieri poterit, incumbant. Quod ut commodius præstari possit, semel coram Nobis, ac bis saltem in domo antiquioris eorum, quolibet mense congregentur, omniaque & singula negotia ad fidem in universo mundo propagandam pertinentia cognoscant, & tractent, & graviora, quæ in prædicta domo congregati tractaverint, ad Nos referant: alia verò per seipsos decidant, & expendant pro eorum prudentiâ. Missionibus omnibus ad prædicandum, & docendum, & Catholicam doctrinam superintendant, ministros necessarios constituant, & mutent: Nos enim eis, tam præmissa, quam omnia, & singula alia desuper necessaria, & opportuna, etiam si talia fuerint, quæ specialem, specificam, & expressam requirant mentionem, faciendi, gerendi, tractandi, agendi, & exequendi, plenam, liberam, & amplam facultatem, auctoritatem, & potestatem, Apostolica auctoritate, earumdem tenore præsentium concedimus, & impartimur. Hæc prima institutio, & forma Congregationis de propaganda fide: quam, ad prædicandum in toto mundo Euangelium, convertendos infideles, & missiones quaquaversum instituendas, erexit Romæ, habendam singulis mensibus; semel coram Papa, & saltem bis in æde Cardinalis senioris. Symbolum ejus, ex Euangelio petitum, hoc est: *Ite in omnes terras, & prædicate Euangelium omni creaturæ.* Et quia multi sumtus in tam vastum opus erogandi, ad hoc etiam providit, ut partem ex reditibus *propriis*, partem ex Camera *Papali*, sive, ut dicunt, Apostolica, partem ex liberali piorum *collatione* huc destinarit: *ut verò res tanti momenti, in quam magnos sumptus fieri necesse est, per temporalium cum spiritualibus felicem commutationem, nullo retardata impedimento, facilius, & celerius procedat; ultra ea, quæ ex arcâ nostra privatâ suppeditari jam mandavimus, & piorum fidelium liberalitate collata sunt, & in posterum non defutura subsidia in Domino confidimus, cum nostrum, & hujus Sanctæ sedis proprium sit negotium, certos huic operi reditus ex Camera nostra Apostolica in perpetuum attribuemus, eorumque administrationem iisdem Cardinalibus committemus, prout in aliis nostris expediendis literis plenius continebitur.* Tum & nominat Cardinales, quos negotio isti præficit, & Prælatos, ac Religiosos viros, denique Secretarium, primos Collegii istius autores & patronos. Quam Congregationem, præsertim tempore Urbani VIII. qui Gregorio XV. successit, immensum auctam reditibus, virisque magnis factam illustriorem, cognovimus. Neque enim ex hoc thesauro tantùm solvuntur impensæ ipsius Collegii, & litterarum seu Correspondentiarum, uti vocant, sed & missis in loca deserta, aut

quæ ex inopia, vel hominum malitia, eos alere nequeunt, ſufficitur quantum opus habent vel deſiderant.

Jam verò apud nos unumquemque, prout ſapientiâ valet & judicio, & tum doctrinâ tum pietate inſignis eſt, præſertim quidem zelo Chriſti & regni ejus promovendi tangitur, interrogo, ut ſedulo expendant, annon utile ſit, inter Reformatos, hoc magis quo purior doctrina & Dei cultus ab iis ſtat & curatur, *inſtitui* ſimilem de propagandâ fide Congregationem, quæ continuo in hoc ſolum incumbat, ut apud omnes, & per totum terrarum orbem, apud infideles, & hæreticos, & ſchiſmaticos vera fides & pietas promoveri poſſit & propagari: denique & ſuggerat iſta, quæ quoque apud nos facerent ad majorem Dei cultum, & vim ac ſplendorem religionis Chriſtianæ magis ſpiritualem? Deinde, quo *modo* erigi debeat Congregatio ejuſmodi, & conſtitui.

Volo autem, ut ſit de propaganda *fide*, & quoque fidelium *pietate*, & dignâ fide, digna fidelibus vita proba ac ſancta.

Quod neque tantæ difficultatis videri negotium debet, non modo Papiſtis ſuo exemplo præeuntibus, à quibus bonum aliquid percipere & diſcere, quod in uſum Eccleſiæ verti poſſit, haudquaquam erubeſcimus; ſed & naturâ rei idem ſatis efflagitante ac monſtrante; quum uti ſinguli jam rebus ſuis, vel alii præterea aliquibus aliis, iſtud Collegium omnibus omnino conſuleret, & quæ ad ſalutem totius rei Chriſtianæ apud omnes ubique promovendam faciunt, quotidie proferret in medium, huic ſoli rei vacans & intentum omni ſtudio ingenioque. A quo proinde non poſſit non magnus exſpectari fructus, & digna opere merces ac præmium, in egregio & aſſiduo Chriſtianæ ac Reformatæ religionis profectu.

Res ipſa loquitur, in hunc Senatum conſcribendos eſſe non niſi viros *optimos*, fide, doctrina, judicio, ſapientia, ac prudentia, probitate denique, & zelo divino eximios: quos, quo fidelius hoc unum agant, quod diximus, nullo lucro aut ſtipendio, ſolâ autem operis dignitate & uſu allici velim & occupari. Forte nec ſolos *Eccleſiaſticos*, ſed & alterius ordinis viros *Politicos*, & litteratos adſciſci in illud contubernium, æquum fuerit & conveniens.

Neceſſarium autem imprimis, per omnes terras & regiones habere ſuos *Actores* ſeu correſpondentes Eccleſiaſticos, qui continuo ad dictum Collegium perſcribant ſtatum fidelium & Eccleſiarum in ſuis locis: Romæ, Conſtantinopoli, in utraque India, quaquaverſum, ſive in terris infidelium, ſive Chriſtianorum.

Co-

Cognito undique Ecclesiarum ſtatu, juvandi veniunt vel *litteris*, vel *libris*, vel *Paſtoribus*, denique collectis & *eleemoſynis* ſanctorum ad illos miſſis, ante omnia communicatis ſanis prudentibuſque *conſiliis*.

Ad ſumtus verò ſi minus ſufficit *Eccleſia*, qua quidem parte illa maximè apud nos laborat, aſſueta dicere, *aurum & argentum mihi non ſuppetit:* vel *Reſpublica* ſuppeditet, vel fidelium *collecta* & donationes, denique & *Mæcenates* egregii ac liberales, quales ad ſtudia quum reperiantur privatorum alenda & fovenda; quid dubitemus, in rem Eccleſiis, & politiis quoque, & fidelibus omnibus, addo & litteris, aliiſque paſſim rebus, per continua litterarum rerumque commercia, proficuam, adfuturos quoque?

Denique ut ſumtus deſint, ad operis, qualem animo complectimur magnitudinem & perfectionem; non infructuoſum, opinor, erit initia ejus facere circulo breviori, nec magis ſumtuoſo, quam res privatæ ferant, & ab aliquibus *privatim* in hoc conveniatur, ut propriis ſtudiis, animiſque in commune hoc bonum laborantibus inchoetur negotium, à pluribus, & majori molimine mox perficiendum & producendum ulterius. Quod facili & utiliſſimâ operâ præſtari poſſe, vel ab amicis, vel Collegis aliquot, aut facultate Theologicâ, ego mihi perſuadeo. De quo & alibi à nobis dictum memini, in Oratione, de *Eccleſiarum inter ſe Communione.* Sufficerit autem hoc loco & tempore prima iſtius Collegii poſuiſſe rudimenta & delineationem, quæ ubi placuerint, vel hoc effecerint, ut de eo cum curâ cœperint cogitare quorum intereſt, intereſt verò omnium, non defuturos plenioribus conſiliis nos pollicemur.

Huc ſpectat, quod in *Academiis* ad præſens negotium convertendarum gentium, quod nunc in manibus habemus, fieri debere, indicavimus. Videlicet, ut ſtudioſi de hoc quoque argumento benè *inſtruantur.* Et quare non doceantur à Magiſtris ſuis, quomodo cum infidelibus debeant agere, ac cum hæreticis, vel aliis proximioribus? quomodo proferre res Chriſti, ac quomodo defendere, & probare ſua extraneis æque, ac domeſticis? Ergo & hoc tractandum argumentum eſt, tum doctoribus, tum diſcipulis, ac aliud quodcunque, utpote ad Theologiam & religionem peræque pertinens, ſi non magis. Et certum habeo, non ſine gravi præjudicio, damno, & offenſione illam doctrinæ noſtræ ac ſtudii partem à profeſſione noſtrâ exulare.

Deinde vehementer ſcopo conducet, *Seminarium* haberi iſtorum, qui ſtudiis & exercitiis omnigenis tempeſtive parentur ad miſſionem inter Gentes digne obeundam. Qualia apud Papiſtas, apud Nos quoque ſubinde habita, conſtat.

Romæ Gregorium XIII. maximo ære instituisse tria & viginti Collegia, seu Seminaria, pro infidelium, hæreticorum, & schismaticorum conversione, Græcorum, Neophytorum, Germanicum, Britannicum &c. refert Thomas à Jesu, *lib.* III. *cap.* III. de quibus quum loquitur, dignum observatu est, quæ de Seminario Romano annotat, & vult, *ne omnes, qui ad Seminarium Romanum pertinent, in ipsâ urbe Româ nutriantur, ob varias causas: vident enim & audiunt aliqua scandala, tam in Ecclesiasticâ, quam in civili vita, quæ omnino ipsis decent esse ignota.* Tum de Seminario pro mittendis ad infideles: *Secundum genus Seminariorum addi potest, quod & à viris prudentibus, animarumque zelo præstantibus Summis Pontificibus non semel propositum fuit, nempe ut quædam Seminaria diversorum Religiosorum eligerentur, præcipuè illorum Ordinum, qui facilius & fructuosius pro suorum institutorum ratione (quales sunt Mendicantes, maxime observantes & reformati) possent in hoc negotium incumbere. Neque enim difficile valde apparet, ut ex duobus tribusve primariis Religiosorum ordinibus, triginta, quadraginta ve Religiosi Romam evocarentur, qui omnes quartum votum emitterent, se per totius vitæ spatium curaturos Infidelium conversionem, iturosque in unamquamque orbis partem à Summo Pontifice, vel à suis Prælatis missos.* Neque omitto, quod de tertio addit Seminarii genere, quale quid suo tempore maximo cum fructu etiam possit institui: *Tertium genus Seminariorum forsan aliis fructuosius evaderet, si pro singulis nationibus, aut saltem pro præcipuis sectis, singula Seminaria deputarentur, in quibus efformarentur Ministri, qui essent illius sectæ ad fidem reducendæ deputati, ac illius bonum curarent non aliter ac patroni, tutores, aut protectores provinciarum solent.* Atque expendi meretur, quod postremo addit: *Præterea, cum in Ecclesia Dei innumeræ sint Religiones, pro salute proximorum procurandâ, institutæ, oporteret aliquam de novo fundari, cujus scopus ac finis particularis, præter orationem, & contemplationem, esset fidei per universum orbem propagatio, & fidelium omnium ad Ecclesiæ unitatem fideique veritatem reductio: nam licet plurimæ sint, quæ animarum conversioni studeant, divisa tamen sunt eorum piissima studia ac partim fidelibus, partim verò infidelibus impenduntur. Nulla verò est in Ecclesia Dei hucusque Congregatio erecta, quæ solum animarum conversioni procurandæ destinetur. Quamobrem foret opus Deo longe acceptissimum, si huic functioni Religio aliqua à sancta sede Apostolicâ institueretur, quæ unice conversioni Infidelium invigilaret, atque inter ipsos ut plurimum versaretur.*

In Bullario Cherubini, Tom. II. legitur pag. 283. Gregorii XIII. Insti-

Institutio Collegii Germanici, in Urbe facta, an. cIↃ IↃ LXXIII. Pro alendis & instruendis centum Germanis, sub regimine & institutione Presbyterorum Societatis Iesu: pag. 308. erectio Seminarii Græcorum, an. cIↃ IↃ LXXVII. & pag. 358. Collegii Maronitarum, an. cIↃ IↃ LXXXIV. De Seminariis Clericorum agit Synodus Tridentina, sess. XXIII. cap. XVIII. & quantum rebus suis contulerint, vel Seminarium Anglorum Duacense, vel Coloniense auspiciis Sasboldi Vicarii Hollandiæ, & Alberti Eggii, Vicarii Harlemensis, erectum circa an. cIↃ IↃC. vel Collegium Adriani VI. Lovanii, valde extollit Rovenius, lib. *de missionibus, ad propagandam fidem, part.* III. Et *de Expeditionibus spiritualibus Societatis Jesu* libros quinque edidit Michael San Roman, Palentinus; sed quibus vulgaria nimis tractat pro isto argumento.

Indici quoque Seminarii in Academiâ hac nostrâ aliquando erecti forma & modus legi potest, in Operibus D. Walæi, inter *Consilia pag.* 437. Quo adolescentes aliqui honesti & probi doctrinâ & sapientiâ imbuerentur, autoritate & sumtibus Præfectorum Indicæ Societatis, quorum opera tandem in convertendis Indis adhibreetur. Neque hic tantùm, sed quoque in Indiâ simile Seminarium erigere erat animus, uti §. 19. videre est: quo majori studio, & fructu negotium illud salutare perageretur ab utrisque. Quippe, in Synodis nostris, ab an. cIↃ IↃC XLV. in Wourdanâ & sequentibus sedulò actum fuit de instituendo Seminario, & impetranda huic fini, accedente autoritate D.D. Ordinum, à societate Indicâ, certâ nummorum summâ. Atque in Buranâ Synodo, an. cIↃ IↃC. memoratur D. Cornelius Acoley, qui fuerat Gubernator in Bandâ, quod nescio quot nunc nummos ad Seminarium istud donasset.

Jam in usum istius Seminarii modos ejus & regulas conscripsit Walæus non pœnitendas. Imprimis, uti agnoscerent Studiosi, se non eruditione modo, sed prudentiâ, & singulari vitæ ascesi ad opus illud parari ac probari debere. Quod ego non ab illis tantum, sed omnibus Studiosis, præsertim S. Theologiæ candidatis jure efflagitem, ut æque vivendi, ac sapiendi & docendi modo studeant præcellere, & in uno non minus se exerceant, quam altero, atque cura nostra erga illos se extendat æque ad τὸ περισσὸν bonæ & purioris vitæ, quam doctrinæ, utpote quocunque etiam in loco, vel apud Christianos, vel extraneos, iisdem sacris operaturos singularissimâ ratione, Ecclesiæ, & Christo. Quemadmodum id à Pontificiis curatur in Monasteriis, vel Seminariis suis, ubi vitæ religiose agendæ non minus studetur, ac doctrinæ: quanto magis apud Reformatos, & refor-

mantes, atque reformaturos. Quare Walæus ibidem, §. 14. *ad pietatis exercitia externa, abstinentiam, tolerantiam, preces, jejunia, pauperum & afflictorum, ægrorum visitationes &c.* Addo ego, & catechizationes, in quibus eos exerceri memini in aliis Academiis, idque ex mente Synodi Nationalis, sess. XIV. ubi Genevenses Theologi: *adsuescant Theologiæ studiosi Catechetico officio, etiamque ante publicam vocationem ad illud adhibeantur & excitentur; atque sobrietatis, sanctæ prudentiæ, & Religionis leges, ab ipsius populi necessitatibus discant.* Et Zepperus, de Politiâ Ecclesiasticâ, in Præfat. pag. 17. *Theologiæ studiosi, ex umbrâ Scholastica, ad officia publica capessenda producti, primum suum tirocinium ponent in Scholis trivialibus, pueros instituendo, & Psalmodiam in sacris cœtibus exercendo, imo puerorum Catechizationes in publico adjuvando.* & pag. 31. *Catechizationibus puerorum præterea ut intersint operam dabunt, & ministrorum permissu, inque ipsorum præsentiâ, ipsi quoque his catechizationibus fungentur, quæ quidem muneris ipsorum non postrema pars futura aliquando erit.* Et in Synodo Ultrajectina, an. cIↄ Iↄc XXXIII. imponitur Proponentibus, uti apud nos appellantur, sive S. Ministerii Candidatis, ut in locis vacantibus quoque catechizent. De quibus plura diximus, tum in Tractatu Belgico, *de Catechizatione*; tum in Disputationibus, *de Catechizationibus.*

Ad Walæum redeo, qui de illis, quæ diximus, exercitiis: studiosi, inquit, Seminarii Indici, ad illa *peculiariter quoque erunt adhortandi, & qui jam provectiores sunt, in iisdem nonnunquam exercendi, tum ut gratia Dei in iis fiat auctior, tum quia hæc magis in oculos incurrunt, atque animos hominum carnalium ac ferociorum, aut eorum qui adhuc à fide sunt alieni, vehementius commovent, ut doctrinam illam, cujus tales fructus ob oculos habent, majoris æstiment, & diligentius examinent.*

Adde leges vitæ, Studiosis in Collegio isto præscriptas, tam de iis quæ cavere, quam præstare debeant, *in tota civili conversatione tam intra, quam extra collegium decenter se gerent, gestibusque ac vestimentis functioni suæ futuris congruis utentur. --- Cavebunt sibi ab omni pravo consortio, & locis ipsorum vocationi minime consentaneis: qualia sunt diversoria, sphæristeria, ludi gladiatorum, & similia. Nec intra, nec extra collegium ludis utentur famosis, aut cum scandalo conjunctis: quales sunt aleæ, chartarum pictarum, tripudiorum &c.*

Vel siquidem non necesse videatur singulare ad curandam Indorum atque Gentilium conversionem erigere Seminarium, viderint prudentiores, annon huc possint destinari *Alumni* in Collegiis nostris publici, quorum in

Eccle-

Ecclesiis pro præsenti non est tanta necessitas, ut de diminuendo saltem eorum numero laborent Mecænates, & satis aliunde provideri nunc Ecclesiis nostris queat: qui sic etiam in usus publicos, atque ubi magis necessarium, applicarentur. Ac propterea eorum votis aliis hoc forte etiam addi posset missionis ad Infideles.

Quidquid sit, Academiarum istud est negotium, parare, & paratos semper habere missionarios, ad dignam istam, & copiosam, apud infideles, messem. In Epistolis Japanicis, Franciscus Xaverius, an. cIↄIↄLII. *Ubi omnia perlustravero, scribam ad præcipuas Academias Europæ (ut si nihil aliud, in ipsas saltem exonerem conscientiam) quæ tot animabus hic miserè pereuntibus, succurrere possent, easque ad Creatoris sui & redemptoris notitiam traducere. Scribemus autem, cum ea qua par est modestia, ut servi & filii ad majores & patres: quod verò assecuturum me confido, id est, ut ii, qui huc advolare non poterunt, auxilio sint iis, qui se promptos ad tantum Dei obsequium, & ipsius gloriam propagandam, & ad animarum salutem offerent, ut hîc participes fiant consolationum & sanctæ voluptatis, quibus fortè ubi modò degunt, miserè frustrantur.*

Ergo illa ab *Ecclesiâ*; in *Academiis* ista curanda sunt, in negotium Conversionis, sive ad propagandam inter Infideles fidem: quæ nunc partes item sint *Politiæ*, sive Reip. in idem opus, inquiramus.

Tria autem in genere ab illis postulamus, eorum *autoritatem*, ad agenda, quæ hac in re agi debent; *subsidium*, quo possint perfici; præterea protectio & *præsidium*, quo defendamur adversus tempestates omnes & adversarios. Neque *hic* tantum iis opus est, eorum favore, & potentia, sed & in *Indiis*: magnum enim ad res Ecclesiæ ubique emolumentum est in potestate Politicorum.

Atque uti cavere supra modum Ecclesiastici debent, ne rebus alienis & politicis se immisceant, nemo enim militans implicatur negotiis hujus seculi; ita quoque Politicorum est, illis Dei ministris opem ferre, quos viderint in opere strenuos & fideles, satisque molestiæ perferre à peregrinis & infidelibus, dum iis Christum, & vitam Christianam student persuadere, ut non debeant ulla pati à suis. Et tamen novimus hac in parte graves & frequentes Ministrorum querelas de Politicis, non satis sibi, & Ecclesiæ, & ministerio faventibus; imo qui in causa fuerunt sæpe aut non longius & felicius producti Evangelii, aut non confirmati locis suis, etiam quod optimi & pii coacti aliquando fuerunt deserere loca sua & stationes in illis oris, quas fideliter obibant, & repetere patriam ac loca alia.

Facit

Facit huc egregia Acostæ observatio, *lib.* III. *de procuranda Indorum salute*, *cap.* XXIV. ubi de *concordiâ Prætoris cum sacerdote* loquitur: *superest tantum, ut civilem omnem potestatem admoneamus, uti in administranda Repub. Indorum cum Ecclesiasticâ germane conjungatur, sitque Prætor sacerdoti, quod Samueli David, quod Hieremiæ Josias, quod Esaiæ Ezechias, quod Sylvestro Constantinus, quod Theodosius Ambrosio. Facile quidvis perficietur, si gladius uterque consenserit, ac vaginam eandem induerit. Contra, nihil ita perturbat, labefactat, evertitque religionem, morumque doctrinam, ac mutua inter sacrum profanumque contentio.*

Etiam illud summâ Præfectorum auctoritate curatum velim, quod frequentissime inter Barbaros accidit, ut emendis & vendendis *hominibus negotientur:* non quod nolim emi nostris Barbarorum mancipia, quibus ad operas & negotia sua opus habent, neque aliter impetrare datur; sed quod emta à nostris vel *inhumanius* habentur, vel iterum quo pretio *venduntur* aliis, & *infidelibus*, improbo, cum perpetuâ ipsorum pernicie, ad quos tamen lucrandos & vindicandos Christo, potissima Christianorum tendere deberet opera & professio: qui inter alia lenitate & mansuetudine vinci debent, aliisque innocentioris vitæ officiis & exemplis. Quam mercationem suis in Orientali Indiâ prohibuit olim Johannes Lusitaniæ Rex, litteris an. cIↃ IↃ XLVI. datis ad Prætorem Indiæ, Johannem Castrium, quas Maffæus exhibet, lib. XII. *Ad hæc certis auctoribus magno mihi meo dolore compertum est, ab Lusitanis hominibus vili pretio coëmta mancipia, quæ apud Christianos dominos perfacili negotio ad baptismum adduci possint, Mahometanis ac barbaris mercatoribus, ad non dubium animorum interitum, uberioris quæstus causa venundari. Id piaculum ne admittatur in posterum, neu servitia ulla nisi Christiano emtori aut licitatori addicantur, gravi cavebis edicto.* Eandemque mancipiorum mercationem, & inhumanam hominum negotiationem, damnatam à Classe Pernambucensi memini, an. cIↃ IↃC XXXVIII.

Quamvis autem favorem & subsidium Politicorum omni modo Ecclesiæ ambiendum censeam; non tamen ab eorum vel nutu & arbitrio res religionis suspendendas arbitror, vel prorsus tradendas illis, absque quibus etiam subsistere nata est, solo Christo fisa, & causa ejus, quæ & sua: cui si accedat brachium seculare, eo felicius quidem ad oculum sibi videntur omnia habere; non autem propterea ei nimium addicanda vel subjicienda, ac si absque eo nihil esset, vel posset Ecclesia, in rebus suis. Quin ad hoc semper annitendum censeo, quovis tempore, & quocunque rerum statu, sive faventes habeat Magistratus Ecclesia, sive nullos, sive adversantes, ut,

quam maxime poteſt, ſe ſibi vindicet, ſua agat ſub Chriſto, ab ejus unius Spiritu pendens & auxilio. Reliquis utatur, ubi commodum, ſi adſint, ſed ſoli Chriſto ſubdita, eum ſuum caput digne veneretur, ad cujus voluntatem tota ſe componit omnimodo, ſive ſtet, ſive cadat, ſi cadere poteſt, in ejus gratia præſentiaque ſecura ſemper & tranquilla. Digna ſunt Hilarii verba, in Auxentium Mediolanenſem, quæ audiamus: *ac primum miſerari licet noſtræ ætatis laborem, & præſentium temporum ſtultas opiniones congemiſcere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, & ad tuendam Chriſti Eccleſiam ambitione ſeculari laboratur. Oro vos, epiſcopi, qui hoc vos eſſe creditis, quibuſnam ſuffragiis ad prædicandum Evangelium Apoſtoli uſi ſunt? quibus adjuti poteſtatibus Chriſtum prædicaverunt, genteſque fere omnes ex idolis ad Deum tranſtulerunt? Anne aliquam ſibi aſſumerent è palatio dignitatem, hymnum Deo in carcere, inter catenas, & poſt flagella cantantes? Edictiſque Regis Paulus cum in theatro ſpectaculum ipſe eſſet, Chriſto Eccleſiam congregabat? Neroneſe, credo, aut Veſpaſiano, aut Decio patrocinantibus tuebatur, quorum in nos odiis confeſſio divinæ prædicationis effloruit.* Egregie & animoſe, atque ex vero dicta.

Nimis fervide ambiuntur ſæpe politica, eorum edicta, poteſtas, gladius, in ſubſidium rerum ſpiritualium & religionis, quaſi abſque illis actum eſſet de Eccleſia, & niſi illorum auxilio Chriſtus ei non provideret. Quid fecerunt obſecro primi illi, qui non modò nullo Magiſtratuum ſubſidio freti, aut armati, ſed adverſus eos, & armatam in ſe eorum poteſtatem, invitis & reclamantibus, Chriſtum & ejus Euangelium introduxerunt in ipſorum animos, terras, & homines, tum temporis, majori copia & fructu, quam unquam poſtea datis Eccleſiæ Principibus Chriſtianis, & Eccleſiæ non ſegniter faventibus? Ut doceret nimirum Eccleſiæ Dominus & protector verus unicuſque ille, quam non ab hominibus, ope, & poteſtate humana penderent res ſuæ, ſuique ne nimium illis fiderent tribuerentque, ipſi verò omnia in ſolidum. Armatus ſolo Chriſto, ſatis armatus eſt adverſus omnia. Idque voluit ille, quando oſtendit, & quoties id non oſtendit? ſub perſequutionibus maxime ſtetiſſe & creviſſe Eccleſiam. Malim eo ſolo ſtare, abſque ullo præſidio humano, & corporali Politicorum, quam hiſce ſolis, abſque eo.

Et hoc cogitare debent, ut ad eos nunc pergam, *Miſſi* ad juvandos & docendos gentiles, tum in *miſſione* ſua, tum *officio*, & tota vita, præſenti operi impendenda.

Primùm ergo ſi deſint alia ſubſidia, quæ ubi ſuppetunt, utique ſpernen-

da neutiquam sunt, sed faciamus deesse omnia, neque ita tamen deserendum opus, vel despondendus animus; quinimo ad exemplum Apostolorum *nudi*, verùm Christo fortes satis divitesque, ingrediamur & iter, & negotium, quamvis gravissimum durissimumque: providebit ille, qui dixit Apostolis, quum eos mittebat, *nihil sumite ad iter, neque virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque binas tunicas habete.* Luc. 9. 3. & Luc. 22. 35. *quando misi vos absque crumenâ & pera & soleis, numquid defuit vobis? ipsi verò dixerunt, nihil.* In cujus unius sollicitudine, cura, promissione quid ni securi simus, premente quamvis rerum aliarum, tum omnium inopiâ? Si enim nunquam justum ille deserit, vel etiam si cogatur aut ejus semen quærere panem, attamen neque sic etiam deserit, uti est Psalm. 37. 25. quanto minus destituet istos, dum in ejus opere versantur, ut justos faciant quamplurimos.

In Bullâ Canonizationis Ignatii, ejus Societas offert sese ad missiones obeundas, ad infideles etiam, & quoscunque, *non petito viatico*. Et in Prænarratione Synopsis Soc. Jesu, à Damiano conscriptâ, de Ignatio dicitur: *annuum inopiæ levamentum, primo & altero anno in Belgium, tertio insuper & in Angliam, quæsiit è mercatoribus Hispanis.* Similiter de Xaverio, in Bullâ Canonizationis narratur, quod, *cum viatici nomine plurima ei à Prætore Regio pararentur, homo qui pro viatico ac perâ de Dei benignitate, in cujus Euangelii opus segregabatur, præsumebat; nunquam adduci potuerat, ut quidquam præter vilissimum centonem acciperet: & in navi super funem nauticum dormiebat, ac è mendicato vivebat: ægrotis in vilissimus ministeriis indefessa charitate noctu dieque serviebat.* Ac propterea in Regulis Societatis, ubi de eorum missionibus, habetur, *cum oppidatim missi fuerint ad fructificandum in agro Domini, dabunt operam quoad fieri poterit, ut more pauperum Euangelium prædicent: proinde & pedites vel in toto, vel in parte, iter facient, si eos id Superior præstare posse judicaverit, & ex eleemosynis, vel oblatis, cum ædificatione emendicatis vivent; nisi alia ipsis à Superiore sustentationis ratio sit constituta. Si nullum eis à Superiore designatum fuerit hospitium, intelligant sibi ad aliquod hospitale, tamquam ad hospitium pauperum esse divertendum; si tamen honestum id sit, atque ad exercenda ex eo ministeria Societatis accommodatum: alioqui convenientius erit, ut in domum pii alicujus, & exemplaris Ecclesiastici, aliumve ejusmodi locum se recipiant, in quo cum ædificatione manere possint.* Quæ istum in finem adferimus, ut constaret, quo modo illi, qui maximos in Indiis progressus fecerunt doctrinæ Christi, nisi quod sua pessimè adjunxerint, id aggressi fuerint, quâ mente & constantiâ, quidque, ubi

ubi ferat neceſſitas, nobis etiam pro puritate Euangelii, & regno Chriſti, honeſte æmulari aliquando non minus conveniat.

Quæſtio hic eſt: utrum præſtet, mitti eos ad vitam; an ad certum tempus? Melius proculdubio eſt, ut mittantur pro totâ vitâ, ut ſic omnia ſtudia ſua omni tempore cogitent impendenda eſſe huic uni operi, quod proinde ſedulitate curent non interrumpendâ: at quia metus eſt, hac ratione difficilius ad miſſiones alliciendos fore, ſatius fuerit aliquos mitti ad certum tempus, ubi vix aliter fieri poteſt, quam nullos, aut minus cupidos. Ad majorem autem, quæ haberi poteſt, ædificationem omnia attemperanda ſunt.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.
Quo oſtenditur, quales mittendi Doctores?

HOc de *modo*, jam & *quales* mittendos cenſeamus, exponendum, denique & miſſi qua ratione in *opere* converſionis verſari debeant, quid agendum ipſis, vel cavendum fuerit, ultimo loco viſuri.

Non mittendi eò, quod dolendum ſummopere nonnunquam accidiſſe, vel qui vitæ minus caſtigatæ ac probæ, vel infimi aut nullius fere pretii homines, denique qui id ambiunt non honeſta & ſancta de cauſa, ſed vel commodi aut lucri ergò; ſed *optimi* omnino, nullo vitio aut ſcandalo notati vel infames, ſed pii & probi, imo ſingulari *pietate* conſpicui, atque aliis omnibus meliores, non inferiores. 1. Pet. 2: 12. *converſationem veſtram inter Gentiles habentes bonam: ut in quo vobis obloquuntur tamquam maleficis, veſtra conſpicientes bona opera, Deum glorificent in die viſitationis.*

Neque enim facile exponi, aut dignis ſatis lacrymis deplorari poteſt, quantum mali apud Indos dederit turpis & improba nonnunquam Chriſtianorum, qui ad ipſos ſubinde venerunt, vita, quod opprobrium Chriſto, & Chriſtiano nomini, damna irreparabilia rei Chriſtianæ: imprimis turpis, & crudelis vivendi ratio Hiſpanorum in Americâ. *Etenim nomen Dei propter vos blaſphematur inter Gentiles.* Rom. 2: 24. Oſtendit id Bartholomæus de las Caſas, ipſe Ordinis Dominicani Monachus, & poſtea factus epiſcopus, in libro *de Deſtructione Indiarum*, per Hiſpanos, ad Hiſpaniarum Regem, Philippum II. ex rebus ſibi propriâ experientiâ compertis: qui liber primum Hiſpanicè conſcriptus eſt, editusque Hiſpali, an. cIↃ IↃ LI. tum in Gallicum ſermonem, & Belgicum, & Germani-

cum, & Latinum converſus legitur, non ſine horrore omnium, & cumprimis deteſtatione Hiſpanicæ impietatis, atque crudelitatis, quâ viginti hominum milliones diriſſimis modis neci dediſſe illos, pro explendâ ſuâ avaritiâ, ſcribit: ut oſtenſo auro dicerent miſeri Indi, *ecce iſte eſt Hiſpanorum Deus:* & in Cubâ inſula potentiſſimus Cacycus, ſive Dynaſtes, Hathuey nomine, palo affixus ut combureretur, atque à Franciſcano Monacho monitus, ut de cœlo adipiſcendo, & fugiendis inferni cruciatibus tandem ſerio cogitaret, poſtquam cogitabundus aliquamdiu hæſiſſet, rogavit monachum, utrum etiam Hiſpani in cœlo eſſent? quo affirmante, reſpondit abſque ulteriori mora vel deliberatione, malle ſe apud inferos agere abſque Hiſpanis, quam cum iis in cœlo. Hæc Caſus.

Calveto, in *Hiſtoriâ Novi Orbis*, *lib.* I. *cap.* XXIII. narrat, eos quando forte Hiſpanum militem cepiſſent, in terram proſtrato, revinctoque manibus pedibuſque aurum in os infudiſſe, addita exprobratione, *ede, ede aurum Chriſtiane.* & lib. 2. cap. 13. congreſſum refert Præfecti Hiſpani, cum Indorum regulo, qui ubi illum interrogaſſet, quis eſſet, & cujus rei gratia iſthuc veniſſet? ajenti, ſe Chriſtianum eſſe, filium Dei creatoris cœli ac terræ; veniſſe autem ſe, ut divinæ legis notitia gentes iſtas imbueret: reſpondit: *Si Deus tuus jubet ut alienas terras latrocinando, urendo, trucidando, nec ullum ſceleris genus prætermittendo, perambules, tibi maturè denunciamus, fieri non poſſe ut vel ei, vel ipſius legi credamus.* Uſque eò non ſibi ſolis nocuerunt Hiſpani ſua immani crudelitate & avaritia, ſed & probrum deteſtandum conciliarunt ſanctiſſimæ religioni, ejuſque auctori Chriſto. Faciunt idem omnes alii Chriſtiani, qui iiſdem moribus inſiſtunt, & vitam degunt profeſſione ſua, quam omnium odiis exponunt & contumeliis, indignam. Etenim Gentiles, utcunque barbari & rudes, ex vivendi moribus tamen æſtimant homines, & eorum profeſſionem. Eleganter Acoſta, lib. IV. cap. V. *Certe barbari fidem noſtram de moribus judicant. Proclivius quippe eſt, quod videas credere, quam quod audias. Raro perſuadet factis ſermo contrarius.*

Aliquando Xaverius ex Japone, nomine Auger, quæſierat; utrum, ſi in Japoniam veniret, Evangelio quidem futurus eſſet locus? reſpondit, populares ſuos non continuo his, quæ dicerentur, eſſe aſſenſuros, ſed diu multumque exploraturos primùm, tum quam eſſet allaturus religionem; tum quidem maxime, an dictis facta congruerent. Quæ probanda in Gentilibus eſt ingenuitas & ſolertia: Chriſtianis autem cautelæ loco omninò eſſe debent. Certe nulla magis remora obſtitit hactenus feliciori Evangelii

apud

apud Indos progressui, & miserorum hominum conversioni ac saluti- quam Christianorum, & ipsorum Evangelistarum propudiosa, atque ne, faria sæpe vita. Aliqua ejus rei exempla adfert Calveto, *lib.* II. *cap.* XVIII. ex Commentariis Italicis Hieronymi Benzonis, Mediolanensis, ubi Barba- ,, ros vulgo ita in Christianos loquutos memorat: heus tu Christiane, vetat ,, Deus, ne quis per nomen suum in vanum juret: at tu omni, & quidem ,, levissima de causa, assidue juras & pejeras. Jubet Deus, ne falsum testi- ,, monium dicamus: vos verò Christiani nihil fere aliud facitis, & alii aliis ,, detrahitis & maledicitis. Jubet Deus, ut proximum tuum tamquam te- ,, ipsum diligas, eique sua debita remittas, ut tua tibimetipsi condonari ve- ,, lis: vos verò planè contrà facitis: nam & à vobis male tractantur qui mi- ,, nus opibus valent, & si quis quid debeat vobis, vos eum in vincula tra- ,, hendum & conjiciendum curatis, ac quamquam facultatibus careat, ta- ,, men ut persolvat urgetis, & rigide æs vestrum exigitis. Si inter vos sit ,, pauper aliquis Christianus, ne de vestris facultatibus illi erogetis, remit- ,, titis eum ad casas nostras, ut ei eleemosynam largiamur. Alios, avari- ,, tiam, & furiosam habendi cupiditatem taxantes, ostenso aureo numis- ,, mate vel bracteâ, quod & supra ex Bartholomæo Caso audivimus, dixisse ,, refert: en Deum Christianorum: propter hoc è Castellâ in terras nostras ,, venere; propter hoc nos subegerunt, vexarunt, pro mancipiis vendide- ,, runt, & multa in nos ediderunt nefanda: propter hoc bella & prælia in- ,, ter se agitant, & alii alios mutuo interimunt: propter hoc perpetuò in- ,, quieti, aleâ ludunt, blasphemant, diris se devovent, litigant, furantur, ,, alii aliorum uxores rapiunt, denique hujus gratiâ nullum sceleris aut libi- ,, dinis genus prætermittunt. Quid obsecro à talibus boni exspectes, imo ,, quid non mali? Refert ipse ibidem Benzo, se Sacerdotes inter se confa- ,, bulantes, dicentesque audivisse, se non ob aliam causam, quam ob ,, quæstum faciendum, ex Hispaniâ in Indiam trajecisse. Eaque de causa ,, melioris mentis Franciscanum publice clamasse, nec Sacerdotem, nec ,, Monachum, neque Episcopum ullum in tota India existere viri boni no- ,, mine dignum: sed omnes se dedere avaritiæ, atque ubi Indos abundare ,, divitiis intelligunt, eò certatim omnes confluere; & loca illa fugere, ubi ,, magis sunt inopes. Qui propter hanc suam in dicendo παῤῥησίαν cap- ,, tus, & Guattimalam abductus fuit. Hoc addit, se ex Monacho au- ,, visse, Indum Reguli cujusdam filium, Christianum factum, dixis- ,, se: ex quo Christianus factus sum, per Dei nomen jurare, & per ,, Crucem, & verba Sancti Evangelii, ac per Dei vitam blasphemare di-

,, dici: eumque abnego, nec credo: aleari præterea didici, & verum nun-
,, quam eloqui: ensem insuper mihi comparavi, ad ciendas rixas: deni-
,, que ut plane ritu Christianorum vivam, nihil jam mihi præter concubi-
,, nam deest, quam brevi me domum ducturum spero. Heu grave judi-
cium Dei, quod in caput suum consciscunt auctores illi, tantùm Christia-
ni, ut hoc gravius à Christo damnentur! Alterum ipse expertus fuit, quum
,, Indum forte alea ludentem, & blasphemantem corriperet, qui sibi confe-
,, stim: nos ex vobis ipsis hæc exempla didicimus. Fuit, quum sciscitare-
,, tur aliquem, num Christianus esset? & responsi loco acciperet: num tu
,, me vis per decem aut duodecim annos servum esse episcopi, & curare ejus
mulam? quasi ad hoc soliti facere Christianos. Ex quibus quam verè dixe-
rit Acosta, quilibet æstimet, lib. II. de procuranda Indorum salute,
cap. XVIII. *E nostris quidem solent plurimum Indorum veram conversionem retardare pessimi exempli mores. Unus autem ædificans, & alter destruens, quid proficit eis labor. Nullam revera ego graviorem difficultatem sentio in hac causa: propterea quod cum barbari religionis nostræ ignari sint, omnes nos similes ac veluti unius coloris reputant. Ita crimen hujus atque illius, in omnium redundat infamium, & quod est gravius, ipsum Christianum nomen apud infideles in odium venit.* Et ex sententia Poli, lib. IV. cap. V. *Quamobrem recte prudenterque scripsit Polus, rerum Indicarum & indagator curiosus, & æstimator prudens, tribus ex causis videri sibi, tam multo tempore, tam modicum promovisse Evangelium apud Indos.* Inter quas primam constituit, *quod exempla prava nostrorum hominum fidem prædicationi Evangelicæ derogarint.* Quare non male colligit idem, lib. I. cap. XVIII. *Ego vero si plane quod sentio dicturus sum, immerito prorsus in causa Evangelii harum gentium ingenium naturamque accusari nullo modo dubito &c.* Quæ non ita à Pontificiis, vel de suis dicta accipienda sunt, ut non nostris quoque applicari possint, & debeant.

Contrà quid apud alios, & infideles faciat vel opinio sanctitatis, hinc disce, quod narratur Tursellino, in vita Xaverii, & Maffæo, lib. XIV: Concionanti in Japonia, in trivio, Fernando, Francisci Xaverii socio, accurrit Japon aliquis, homo insolens, & collectam ore salivam eructat in os concionatoris, quam immoto prorsus animo & vultu quum ille abstergeret, & institutum pertexeret sermonem, alius è gente ista id videns, atque miratus patientiæ egregium exemplum, sic in animum induxit, non posse nisi sanctam adferri religionem ab hominibus tanta virtute præditis: unde baptizatur, post eum & alii: atque ita Amaguncium, celebris in Ja-

poniâ

poniâ civitas doctrinam Christi accepit primùm, credideritque. Tantum possunt conspicua virtutis & sanctitatis exempla, etiam apud infideles.

Turpe autem est reprehendi ab infidelibus Christianos, turpius superari, pessimum verò quod inde & obex ponitur aliorum saluti, & Christi regno non tantum, sed quoque Christus & Christiana religio infamatur propter eos, & proscinditur contumeliis. Accipe de Americanis testimonium Bartholomæi de las Casas, pag. 19. *Hoc præterea addo, me credere, & certis conjecturis assequi, eo tempore, quo hæc omnia in hac Insula patrata sunt, Indianos, ne unico quidem peccato mortali, in Hispanos commisso, teneri, quod hominum mereatur ultionem &c.* De Indis, in Oriente, scribit Pimenta, ad Generalem Societatis, Claudium Aquavivam, ann. cIↃ IↃc. de Maleis: *Nulla inter eos furta aut latrocinia, & idcirco dum foras procedunt, ædium ostia non occludunt.* De Sinensibus, præsertim Confutio, & ejus discipulis egregia, & quæ pudore suffundere Christianos possint, multa diximus suprà. In Epistolâ Nicolai Longobardi, item ad Claudium Aquavivam scriptâ, ann. cIↃ IↃ xcviii. de statu regni Chinensis: *Nono, Chinenses*, neque enim tædet hæc describere, *non modo externarum rerum curam habent, ut pace fruatur Respublica, verum etiam internarum, hoc est, ut animum exornent virtutibus moralibus &c. T.* 3. Tum litteræ Sinenses à Nicolao Trigautio scriptæ, ad eundem Claudium Aquavivam, ann. cIↃ IↃ cx. *Duo potissimum hanc legi nostræ in hoc regno conciliant auctoritatem: alterum est opinio virtutis, quam Sinæ acutissime internoscunt & altissimè suspiciunt; alterum, quod hac Magistratuum consuetudine nunquam ad quæstum, Sinensium more, abutamur. Hæ, inquam, duæ res palatia nobis Primatum Sinensium aperiunt. Et, ut hoc obiter dicam, tametsi scientiarum Europæarum fama prima fere sit eorum esca, qui nostrorum familiaritatem expetunt; tamen ubi cum nostris agere cœperunt, ultrò à litterarum ad virtutis æstimationem transeunt.* De Japonibus Xaverius, in epist. ann. cIↃ IↃ XLIX. *Aleam, lususque omnino refugiunt, quod nihil homine indignius putent, quam rebus iis vacare, quæ animum alieni appetentem ac rapacem efficiant. --- Litteras norunt plerique, quo etiam facilius Christianis ritibus imbuuntur. Unica singuli sunt uxore contenti. Ad omnem honestatem atque humanitatem sunt valde propensi natura, discendique percupidi. Sermones qui de Deo habentur (præsertim cum probe, quæ dicuntur, intelligunt) audiunt lubentissime. A furtis verò tam aversum nec de Christianis, nec de Barbaris populum quemquam videre me memini.*

Audiant ista Christiani qui ubique terrarum degunt, & apud nos quoque, præsertim verò qui apud infideles, ne minus probi sint, quam illi,

vel

vel ab iis arguantur, quibus non paria facere debebant, ſed anteire &
prælucere. Tantum vita, & vitæ exemplum poteſt, ubi agitur de aliis
inſtituendis, & ad frugem reducendis, atque ad æternam animarum ſa-
lutem.

Præſertim verò videndum, ut ab *avaritiâ* immunes ſint, quotquot eò,
& ad tale negotium mittuntur. Hæc enim non tantum à propoſito homi-
nem magnâ vi & impetu avertit, neque ſinit aliud agere, non tam ſanctum
& arduum opus, quod uti à vitiis aliis, ita & ab hoc profitetur animum
avellere ad altiora; ſed neque hominem permittit ſibi, quin alium pror-
ſus facit, ſtatu ſuo prorſus indignum. Omitto in quæ infanda ſcelera, quas
crudelitates, & genus omne nequitiarum, non inducat, ſed cogat, & pro-
pellat animum una habendi cupiditas, & auri ſacra fames. *Radix enim o-
mnium malorum eſt avaritia*, 1. Tim. 6. 10. Quare ab hoc vitio imprimis
puros eſſe oportet omnes, qui in Indias, earumque loca ditiſſima mitt un-
tur, ſed unice ad lucrifaciendas animas Chriſto. Acoſta, lib. 5. cap. 22.
*neque enim, quod dicere ſæpe ſoleo, illuſtriora miracula ad Euangelii commenda-
tionem Indis adhiberi poſſunt, quam ut neque avaritiæ occaſione, neque libidinis
ſiniſtro rumore, doctrina Miniſtri Euangelici decoloretur.* Quare lib. 2. cap.
1. peſſimam fidei propagandæ ac nutriendæ novercam appellat, cupidita-
tem. Rovenius, de Miſſionibus, part. 3. *Curent quoque qui mittuntur, vel
maxime abſtinere ab omni avaritia; nam ut recte dicere ſolebat Beatus Philip-
pus Nerius; qui vult fructum facere in animâ, contineat manus ſuas à burſâ.*
Ad quod inter alia & hoc movere debet, quod obſervatum pluribus, bona
Indorum male parta raró auctorem ſuum longe beaſſe, vel ejus hæredes.
Acoſta, lib. 2. cap. 1. *Mirabile dictu eſt, quam cito multorum opes effugerint,
atque evanuerint, ut ad nepotes ex tantâ re vix aliquid pervenerit, occulto Dei
judicio, ſed manifeſto adeo effectu, ut eas omnes copias præſtigias putare homines
poſſint.* Et Brulius, in hiſtoriâ Peruanâ, ubi de cæde Ataguałpæ, ſive Ata-
balibæ, & prædatione theſaurorum ejus immenſorum, *ut ex omnibus, qui
Camajamalcenſibus ſpoliis divites beatique videbantur, vix quinque aut ſex
familiæ cum æſtimatione ſuperſint, cæteris aut calamitoſe extinctis aut miſeris.*
Denique ab ipſis Gentilibus addiſcere poſſunt Chriſtiani, & opum con-
ſtantem contemtum, & quam longè felicius vivat qui plura non concupe-
ſcit, quam qui habet ἀφιλάργυρον τὸν τρόπον, ut præſentibus & paucis ſi-
mus contenti. Hebr. 13. 5. In epiſtolâ Xaverii, ann. cIↄ Iↄ XLIX. *Sanè à Ja-
ponenſibus probè diſcimus, quam pauca naturæ ſufficiant, etiamſi facile con-
queratur, & difficulter admodum placetur. Eſt præterea ſobrietas hic in tanto*
pre-

pretio, ut tametsi Bonzii (qui plurimi sunt) scelerate vivant, idque nullus nesciat, in honore tamen sint & magni fiant, ipsisque obtemperetur, abstinentiæ tantum nomine: nunquam enim carnibus aut piscibus vescuntur, sed herbis ac fructibus solis, & oriza, idque semel in die tantum, & ad mensuram, nec eo qui ex oriza fit potu utuntur. Id potest apud Barbaros etiam vitæ aliquod exemplum, & saltem opinio virtutis, præsertim temperantiæ.

Neque ab istis tantum vitiis est ut se caveant Missionarii, sed quoque ab ambitione, & cupidine regnandi, ne se rebus intrudant *politicis*, & quæ regimen concernunt externum, quæ ad ipsos non spectant, neque sunt fori sui, qui in negotiis & rebus spiritualibus quo se exerceant habent satis. Magnam verò invidiam creant sibi, & ministerio, quotquot intempestivâ πολυπραγμοσύνῃ involant in aliena, & dominis dominari se debere putant, scilicet ne videantur regi magis, quam regere. Unde in opinionem adducuntur Politici, vel quod omnes ministri tales sint, aut saltem esse velint, & à ministerio id veniat, quod minus sunt subjecti nonnulli vel morigeri, & pacifici; atque hinc in sanctum ministerium, & innocuos alios, qui tamen non alia curant quam sua, & spiritualia Christi, odium suum exonerant. Rovenius, de Missionibus, part. v. *Et quia monet Apostolus, ut nemo militans Deo, se implicet negotiis secularibus, nullo pacto se immisceant negotiis publicis, vel statum Reipublicæ, vel regimen Patriæ concernentibus quoad temporalia, sed quæ salutem animarum ac Dei cultum concernunt accuratius pertractent.*

Uti ergo ab omni vitæ *scandalo* & crimine, præsertim ab *opum*, & *regendi* cupiditate oportet esse alienissimum, qui Indorum conversioni daturus est operam; ita quoque ab omni *crudelitate*, quæ ministra solet esse utriusque. His enim ex causis ad immanes sævitias & ferinas ac Diabolicas atrocitates Hispani devenerunt, quas & exercuerunt in partibus Americanis. Quapropter neque *bello* censeo adoriundos miseros homines, qui nullam belli præbent causam, neque armis propterea oppugnandi sunt, quod nondum credunt. *Quos si per vim & potentiam Christo subjicere pergas, nihil aliud agas, quam ut à lege Christi alienissimos reddas*, inquit Acosta, in Proœmio. & alibi idem, *ipsa fidei primordia ex multâ nocendi licentia non mediocre damnum accepere.* Vide eum, eleganter de hoc differentem, lib. 1. cap. 3. Porro quæstionem in terminis proponit & tractat, lib. 2. cap. 2. an charitatis Christianæ sit, Barbaros bello domare, ut debellati *fidei propagationem* recipiant? quod quum recte negasset, neque enim illis armis Christus voluit Euangelium suum deferri per orbem & annunciari; neque facienda

mala sunt, ut eveniant bona, vel injusta bella suscipienda, *etiamsi certam salutem vel dimidio orbis allatura videantur*: egregium adfert simile & argumentum ex Augustino, nolente ut alicui in potestate impiorum constituto, & petenti etiam, baptismus conferatur, si ad eum pervenire non possis, nisi deceptis primùm mendacio custodibus, sed clausum reputari debere ostium, ubi ad subveniendum animi æternæ saluti solùm per mendacium patet aditus: quò magis respondendum, ostium fidei ferro injusto aperiendum non esse, quin clausum potius existimari tunc debere. Quæ ut similiter applicentur, cupimus, ubi per injustum bellum putant sibi domandam hæresim nostram Pontificii alii, & Jesuitæ; nam & Jesuita fuit ille Acosta.

Progrediens ultra, & hanc format quæstionem: an justi belli causa in Barbaros sit ipsa *infidelitas*, quod Euangelium repudiant? & respondet similiter, quod justa causa non est quoque infidelitas, quæ solum Deum habet judicem & ultorem: & ad suos, si non receperunt vos, inquit Christus, exeuntes excutite pulverem pedum vestrorum in illos: non dixit, stringite gladios, jacula evibrate. Quomodo verò jacula aut gladium intentare præciperet, qui etiam virgam & baculum illis abstulit? & non solum inermes ad prædicandum misit, sed seminudos, sine pera, & argento? Neque enim inquit, ecce vos mitto lupos inter oves, sed oves inter lupos. Ideoque concludit Acosta, *sive ergo infideles sint, & Christum ignorent, sive annunciatum etiam rejiciant, nobis in illos belli decernendi jus nullum est, nulla honesta causa.* Quod etiam authoritate Thomæ confirmat, & aliorum.

Sed ulterius quærit, nam variè de his disputatum semper fuit: an, sepositâ causâ fidei, ob id possint Barbari debellari, quod *crimina* multa, eaque atrocia forte perpetrant contra jus naturæ? utrum possint cogi, ut ab idololatriâ abstineant, à nefariis sacris, collocutionibus cum Diabolo, â concubitu masculorum, ab incestuosâ pollutione sororum & matrum, & aliis id genus flagitiis? ubi primum eorum rejicit sententiam, qui jus illud penes Ecclesiam, vel Ecclesiæ caput, *Pontificem Rom.* esse statuerunt, plectendi immania Gentilium flagitia; & Apostoli voce damnari eos asserit, qui, cum de incestu inter Corinthios plectendo ageretur, dixit, ea quæ foris sunt, seu Paganos spectant, ad ipsos non pertinere: deinde illorum proponit sententiam, qui id juris *naturalis* esse existimarunt, & proinde ad singulos pertinere, ut quorumcunque scelera contra naturam admissa coërceant & vindicent. Quibus etiam non accedit, quia utcunque satis justum sit, tales puniri, requiritur etiam ut id juste fiat, id est, ab iis qui in illos habent jus & po-

& potestatem, alioqui brevi omnia turbis, cædibus, & rapinis fore implenda. *Sapientes omnes & nostri & externi eam solam causam bello aggrediendo æquam & justam statuerunt, ad resarcienda damna, & injurias vindicandas, vel suas, vel suorum, id est, civium, aut sociorum, aut eorum etiam, qui iniquè læsi ipsorum opem implorassent. Præter hanc causam acceptæ injuriæ aut violati juris gentium, nullam nostri majores justam agnoverunt, neque gloriæ quærendæ, neque cumulandarum opum, neque amplificandi dominatus, neque verò religionis propagandæ.* Vide Acostam, c. 4. 5. 6. & 7. Adeoque improbat illas belli Indici causas, ut neque in defensione innocentium, qui innumeri miserandum in modum trucidati, veras collocari velit. Quamvis enim natura quidem dictet, tales protegendos, & injuriæ eximendos esse, tamen id bello fieri debere non æque probat, nedum vastationibus, quæ bellum comitari aut sequi solent. *Cum enim defensio ista cum minimo lædentis damno adhibenda est, unde neque dominio spoliari barbari possunt aut vita, si possunt terrore aut subjectione aliqua contineri, tum verò nullius est rationis eos velle defendere, quorum graviorem perpetres cædem. Constat verò copiosissime, bello Indico plures infinitis partibus absumi, quam ulla Barbarorum tyrannide.*

Ejusmodi sententiæ inter Pontificios sunt & alii, quod ad bellum Hispanorum in Indos, & ejus jure. Franciscus à Victoria, in Relectionibus Theologicis, quintâ, *de Indis*, primò tractat quæstionem, an Barbari, ante adventum Hispanorum, fuerint veri *domini* rerum suarum, & possessionum? respondetque, quod ita, & quod illis dominium non possit vel negari, vel auferri ideo quod sunt peccatores, vel infideles, vel amentes aut insensati, quia non omnino carent ratione. Quodque *nec à Saracenis, nec à Judæis, vel aliis infidelibus, licet capere res, quas poßident, per se loquendo, id est, quia infideles sunt, sed est furtum, vel rapina, non minus, quam à Christianis.* Imo, inquit, neque ab hæreticis. Etiam secundum Cajetanum, 2. 2. qu. 66. art. 8. Tum titulos persequitur, qui non justè prætenduntur, quibus Barbari dicantur venisse in potestatem & ditionem Hispanorum, ut quod *Imperator* sit dominus mundi; vel, quod *Pontifex* est monarcha etiam temporalis in toto orbe, ac propterea potuerit constituere Hispaniarum reges principes Barbarorum, quod tamen factum agnoscit; *patet*, inquit, *quod Hispani cum primum navigaverunt ad terras Barbarorum, nullum jus secum afferebant occupandi provincias illorum.* Sed neque tertium probat titulum, occupandi illas terras, ex jure *inventionis*, per Columbum; vel, quia noluerunt recipere *fidem* Christi; vel, propter ipsorum *peccata*, contra legem naturæ; vel quia *elegerunt* sibi Regem Hi-

ſpaniæ in dominum, quando ipſis fuit oblatus; vel denique ex ſpeciali *dono Dei*, Hiſpanis conceſſo, ad illos, propter flagitia, perdendos: quæ rejicit omnia, ut falſos belli inferendi prætextus & cauſas. Quo facto, titulos oſtendit magis juſtos & legitimos, quorum primum facit naturalis *ſocietatis* & communicationis, quo Hiſpani habuerunt jus peregrinandi in illas provincias, & illic degendi, & negotiandi, ſine aliquo tamen nocumento Barbarorum; neque poſſunt, vel debent ab illis prohiberi, indigne autem prohibiti ſe tueri, *quantum fieri poterit cum minimo detrimento illorum*, *quia eſt bellum duntaxat defenſivum*: vel ſi nocere pergant & perdere, bello experiri concedit, & omnia belli jura in illos proſequi. Secundum titulum conſtituit, cauſam *religionis* Chriſtianæ propagandæ, & in hoc ſi Chriſtiani impediantur, vel converſi iniquè habeantur, defendi armis poſſe, atque juvari. Reliqua apud ipſum videantur.

Neque dubitamus nos, quin primò haud liceat Chriſtianis primis, inferre Barbaris bellum, ex quavis cauſa ſive religionis, ſive imperii provehendi, aut caſtigare illos propter peccata ſua, minus verò infidelitatem, ad nos prorſus non ſpectantes. Verùm ubi communia humanitatis, & quæ legis naturæ ac gentium ſunt, maximè ubi & Evangelium ad illos defertur, & miſeris vel invitis ingeruntur, non quidem nolentes cogi volo, minime autem bello, ſed ſi *male* habeant Chriſtianos, omni genere beneficiorum illos afficientes, quin & armis lædant, primùm *defendendos* quavis vi juſtâ, & ſi res ad graviora ſpectet atque bello laceſſant benemerentes Chriſtianos, bello etiam legitimo retundi, cum omni moderamine, poſſe cenſeo; ita ut ubique appareat, nec bellum velle nos, neque bello cædes intendere, aut rapinas, vel ad nos pertrahere injuſto modo vel regiones ipſorum, vel bona. Quare defenſivum tantùm bellum probamus hactenus, non offenſivum. Aliis armis, nempe officiis omnis generis & civilibus & religioſis occupandi ſunt; aliis protegendi, re ita ferente, etiam noſtri, armatâ quoque contra vim vi.

Primùm *docendi*, & inſtruendi ſunt de illis quæ tum juſta ſunt, tum ſalutaria, & vitam concernunt honeſtam atque religionem. Deinde doctores, à Magiſtratu Chriſtiano, omni ratione & vi ſunt *defendendi*, protegendi, juvandi. Jam hos, nil niſi bona, & bene agentes ſi lædant & cædant Barbari, armis etiam injuriam atque vim eorum reprimendam & coërcendam eſſe, omnino exiſtimamus. Et hoc ordine ad bellum devenitur, juſtum & neceſſarium: non ut primò illis bellum inferas, tum doctrinam, ſed vice verſa, doctrinam primùm, inde ſi neceſſe, etiam bellum. Nam hoc

hoc caſu, & *ſocietatem* lædunt humanam, ejuſque intercipiunt ſibi ſuiſque beneficia; & *injuriam* faciunt non innocentibus tantum, ſed benemerentibus, omni ratione vindicandam. Et certe omne bellum, ut juſtum ſit, oriri debet ex alterius injuſtitiâ, & tui defenſione neceſſariâ, adeoque prius eſſe defenſivum, quam offenſivum.

An verò, ſi alii, ſi Gentiles, nullam nobis inferant injuriam, interim graviſſime peccent in prima juris & naturæ præcepta, à nobis ſint puniendi, neutiquam verò nobis ſubditi, vel ad nos pertinentes, mihi non videtur certum affirmare, quamvis in eâ ſententiâ videam eſſe viros ſummos, vide Hugonem Grotium, *de jure belli & pacis, lib.* II. *cap.* XX. Nos verò pœnam irrogare cenſemus actum eſſe dominii & juriſdictionis, & ad eum pertinere qui ſit conſtitutus δικαστὴς vel in quem alii poteſtatem judicandi puniendique contulerint. At vero ſi ſimpliciter aliis in alios liceat pœnam exercere, proptereaque & bellum indicere, quod graviſſime peccant, valde lata aperietur porta interpretandi ſcelera illa, quæ & qualia eſſe debeant, ad belli & pœnæ, extraneo inferendæ, juſtitiam, & nunquam non anſa captari poterit belligerandi. Sed hæc aliis relinquimus plenius diſcutienda. Quare ut revertamur ad id, quod diximus, nequaquam Indi bello aggrediendi, quia ſunt infideles, vel ad fidem cogendi armis aut vi. Etenim, quod ex Gregorio adfert Acoſta, *qui fidem aſperitatibus propagare volunt, ſuas magis quam Dei cauſas probantur attendere.* Vide & Marquardum de Suſannis, de Judæis & infidelibus, part. I. cap. XIV.

Porro requiritur ut ad convertendos Indos miſſus cum *virtutis* omnis ſtudio emineat, tum *charitate* imprimis erga homines, & *zelo* regni Chriſti. Hæc enim præcipua arma & ſubſidia ſunt, ad tantum opus agendum neceſſaria. Quorum vim & fructum non alio exemplo opulentius demonſtrare poſſum, quam Apoſtoli gentium, qui ut illis præcelluerit, arſeritque, ex omnibus epiſtolis videre eſt, dum monuit omnem hominem, & docuit omnem hominem, in omni ſapientia, & ſtitit omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu, uti loquitur Col. I. 28. 29. *ad quod laboro* κοπιῶ. ἀγωνιζόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἐμοὶ ἐν δυνάμει, inquit valde emphaticè.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

Quo monstratur modus & mediatà Doctoribus, ad conversionis opus promovendum, observanda, negativa & positiva.

IAm cum nostro, quem formamus, Missionario, tendamus ad Indos Gentilesque, & quid ibi, ac quomodo, agere opus sit, consideremus. Ubi primùm occupabitur, in eximendis animo *præjudiciis*, quibus laborant vulgò Gentiles & occupantur adversus doctrinam veritatis, & Christi disciplinam. Quæ quum sint varia, excutienda singula sunt & refellenda imprimis: sive quæ petunt ex *præsenti* suo statu, ut in eo maneant; sive à difficultate & incommodis *mutandi* religionem; sive denique à *Christianâ* religione aut professione. Uti vulgò ex istis capitibus præjudicia duci solent.

Ac primò quidem commune omnium præjudicium, quod à *Majoribus* peti solet, & eorum religione πατροπαραδότῳ, Gentiles etiam tenet, satis difficulter ubique exstirpandum. In historiâ Peruanâ Brulii, part. II. cap. IV. Dæmon Indo converturienti loquutus dicitur inter alia: *ingrate, itane cultu Solis, qui te, qui universum mundum produxit illuminatque, deserto, pictum aliquem arboris truncum*, imaginem notat Pontificiam Crucifixi, *adorare paras? ubi est amor, quo Quacas tuas, quo tuos Maliquis & Majores prosequi suevisti? nostrâ ope amicitiaque timebaris & honorabaris ab omnibus, abundans deliciis, vitam fortunasque, quibus volebas, auferens, atque imperans legionibus agilissimorum & fortissimorum spirituum. Quis te, barbare, fascinavit?* In Commentario Dieghi de Torres, de Rebus Peruanis, pag. 45. respondet Curacha senex, *patrios nostros mores deponere, capillosque, ut alii faciunt, abradere nolumus.* Apud Lerium, in Historiâ Brasiliensi, cap. XVI. inquiunt Barbari: *postquam diuturno usu his assuevimus, si nunc repente avitum morem exueremus, apud vicinas gentes ludibrio & derisui essemus.* Lib. I. epistolarum, de reb. Japonicis, pag. 183. Petrus Alcaceva tres refert captiones, quibus Diabolus Japoniorum animos consuevit fallere: primò, quod dicunt, quid fiat in altero seculo quis novit, quis ex eo unquam fuit reversus? deinde leges Japoniorum traditas à viris sanctis jactant tanto nunc tempore perdurasse: tertiò, legem verò Christi seram esse, neque ante ter mille annos latam.

Idque ab omni ævo Gentiles tenuit, quotiescunque melior doctrina illis

illis allata fuit, ut Majores causarentur, à quibus ea erant edocti, quæ mutare, adversus observantiam & venerationem illis debitam fore, existimabant. Apud Minutium Cæcilius: *quanto venerabilius ac melius antistites veritatis majorum excipere disciplinam, religiones traditas colere, Deos, quos à parentibus imbutus es, timere?* Apud Prudentium, lib. II. Symmachus: *Suus cuique mos, suus cuique ritus est. Jam si longa ætas authoritatem religionibus faciat, servanda est tot seculis fides. Et sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos.* Unde lib. I. de Hercule,

Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
Vana superstitio, non interrupta cucurrit
Ætatum per mille gradus. tener horruit hæres,
Et coluit quidquid sibimet venerabile cani
Monstrarant atavi. puerorum infantia primo
Errorem cum lacte bibit. & paulo post:
Ex atavis quondam male cœpta, deinde secutis
Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
Mosque tenebrosus vitiosa in sæcula fluxit.

Lactantius, lib. II. cap. VII. *Hæ sunt religiones, quas sibi à majoribus suis traditas, pertinacissime tueri, ac defendere perseverant: nec considerant quales sint, sed ex hoc probatas, atque veras esse confidunt, quòd eas veteres tradiderunt: tantaque est autoritas vetustatis, ut inquirere in eam, scelus esse dicatur. Itaque creditur ei passim, tamquam cognitæ veritati.* & cap. VIII. *Sed hoc eos fallit, quod Majorum nomine posito, non putant fieri posse, ut aut ipsi plus sapiant, quia minores vocantur, aut illi desipuerint, quia majores nominantur.* & lib. V. cap. XX. *A quibus si persuasionis ejus rationem requiras, nullam possint reddere, sed ad majorum judicia confugiant, quod illi sapientes fuerint, illi probaverint: seque ipsos sensibus spoliant, ratione abdicant, dum alienis erroribus credunt.*

At verò uti alienis oculis videre non possumus, ita nec sentire & statuere de rebus imprimis religionis & Dei debemus fide vel autoritate *alienâ*. Sed & *errare* potuerunt Majores, æque ac nos, & alii. Denique si simpliciter sequendi essent antiquiores, & premenda eorum vestigia, nihil, non quidem mutari, sed neque *corrigi* posset & emendari, quum tamen innumera in vitâ quotidianâ occurrant, quæ correctionem exigunt & admittunt. Unde Tertullianus, in Apolog. *Nonne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis totam illam veterem & squalentem silvam legum*

gum novis principalium rescriptorum & edictorum securibus truncatis & cæditis? Nonne vanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium contrahi, post tantæ auctoritatis senectutem, heri Severus constantissimus principum exclusit? & sic porro. Augustinus lib. II. contra Gentes: *Itaque cum nobis intenditis aversionem ex religione priorum, causam convenit ut inspiciatis, non factum: nec quid reliquerimus, opponere, sed secuti quid simus, potissimum contueri. Nam si mutare sententiam culpa est ulla, vel crimen: & à veteribus institutis in alias res novas voluntatesque migrare, criminatio ista & vos spectat, qui toties vitam consuetudinemque mutastis: qui in mores alios, atque alios ritus priorum condemnatione transistis.* Et accuratè postea distinguit, dicens: *non ergo quod sequimur, novum est, sed nos sero addidicimus, quidnam sequi oporteat, & colere.* Dixerat: *Religionis autem auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quî cœperis, convenit intueri.*

Neque difficile est respondere similiter ad quævis alia præjudicia, quæ vel ex humilitate *Christi* petunt, vel *Christianorum*, aut ab incommodis *mutandæ* vitæ Ethnicæ cum Christianâ. Quæ eadem adversus Judæos olim excussimus. Ne dicam, quod magnum scandalum, & ex scandalo præjudicium Gentilibus præbent mali Christianorum, præcipue eorum, qui ad convertendos ipsos mittuntur, *mores*. Acosta, lib. II. cap. XVIII. *E nostris quidem, solent plurimum Indorum veram conversionem retardare pessimi exempli mores.* Adde eundem lib. IV. cap. II. XII. XV. XVII. Sic & Tartaros olim, pronos quidem ad recipiendam Christi doctrinam, & hac de re jam agentes cum Galliarum Rege Ludovico IX. dejecit à proposito mala Christianorum vita, cum professione suâ minime congruens. Quod in vitâ illius Regis narrat Joh. de Serres, ad an. 1257. Annon nefandum, quod scribit Thomas Gage, Anglus, in Detectione Occidentalis Indiæ, cap. 3. sibi pro certo esse exploratum, ex triginta vel quadraginta missionariis Monachis, tres eorum patres esse desidiosos & nequam, jam ante scandali notatos & vitæ profligatæ? Atque utinam hic tantum culpandi essent sectarum aliarum homines, & Monachi!

Jam & aliud ex dissolutis Cleri moribus oritur malum, priori etiam gravius, quo plures inficit, prout facilis est transitus à vitâ ad doctrinam, sive malâ, sive bonâ, utrobique ad sui similem: & semper ferè ad actiones suas componunt homines doctrinam, ut quando à doctrinâ sanâ actiones ipsorum nimis palam discrepant, ut laxam valde & εὐχωρον vivendi viam, quam sectantur, *doceant* etiam, & laxiores ubique forment regulas ac disci-

ſciplinam. Quando non tantùm *unum præceptorum minimorum*, ſed & plura maximorum ſolvunt, & ad placitum hominum carnalium doctrinam inflectunt, magis, quod execratus Christus fuit, quodque pſeudoprophetis adſcribit, affectantes, ut bene de ſe loquantur omnes homines, quam puritatem fidei & bonæ conſcientiæ.

Contrarium quoque Rovenius commendat ſuis Miſſionariis, part. III. in hæc verba: *non ſtudeant placere hominibus ſequendo laxiores ſententias, ſequantur potius tutiores, & paulatim majorem invenient apud omnes auctoritatem, ut in Anglia ſuos expertos fuiſſe teſtatur Cardinalis Alanus, & in Hollandiâ ſacerdotes paſſim experiuntur, quod quo plus hominibus indulgetur, relaxando rigorem Eccleſiæ circa jejunia, feſta, & ſimilia quæ ad domandam carnem conducunt, deteriores evadunt.* Intelligamus nos ea quæ verè carnem domant, miſſis inſtitutis vel ſuperſtitionibus Papalibus. & part. V. *non perſuadeat ſibi, ſe indulgentia & conniventia cum hæreticis, vel frigidis catholicis aliquid effecturum, vel ſi laxiores ſententias ſequatur, & diſciplinam Eccleſiæ ipſis relaxet: experientia enim oſtendit, quod exacte diſciplinam Eccleſiæ, & antiquas Patrum conſuetudines, ſacroſque canones ſequendo plus apud illos vincimus, & plures ex animo converſos, & ſinceriores Catholicos cum exactæ diſciplinæ, jejuniorum, mortificationum, aliorumque carni minus placentium obſervantia, quam nimia condeſcenſione & relaxatione, quæ in principio quidem arridet, ſed paulatim etiam ipſos indulgentes viliores reddit.*

Porro inter ea quæ cavenda Miniſtris Evangelii in primo ad Infideles acceſſu & inſtitutione ſunt, hoc etiam colloco, ne *Diſputationibus*, & ſubtilitatibus nimium teneras aures obtundant, quæ ſæpe etiam parum conducunt provectioribus. Inſtituant eos in primis & confeſſis Chriſtianiſmi capitibus, & quæſtiones prudenter vitent ac diſſimulent, ut poſſunt, vel quæſtiones cum Gentilibus quæ ſunt, tractent potius, quam quæ agitantur cum Chriſtianis, & ſimpliciora urgenda quam ſubtiliora. In epiſtolis Indicis, Xaverius, an. 1544. *rationes autem quæ populo huic illiterato, rerumque omnium ignaro dantur, non tam exquiſitæ eſſe debent, quam ſunt, quas ad amuſſim doctores ſcholaſtici tradiderunt.* & Thomas à Jeſu, de Converſ. omnium gentium, lib. IV. cap. VII. *imprimis rem hanc potius privatis colloquiis, placidâ inſtitutione, ac præcipue oratione ad Deum cum morum puritate ac vitæ exemplo conjuncta perficiendam, vel ipſæ in Eccleſiâ geſtæ teſtantur: quibus compertum eſt eos, qui ab hæreticis ad Catholicam fidem ac religionem aliquando convertuntur, potius ex ſpiritus ſancti tacito inſtinctu, & manſueta Catholicorum inſtitutione, quam argutis Diſputationibus exci-*

Gg *tari*

tari ac promoveri. Quod confirmat historiâ tum Spiridionis, viri simplicis & senis, in Concilio Nicæno, cum superbo & acutissimo Philosopho congredientis, eumque convincentis; & Alexandri Constantinopolitani, simili efficaciâ simplicitatis Philosophos confutantis. Quorum exempla satis sunt nota.

Jam ad ea progredimur, quæ apud Indos omnino adhibenda sunt ei, qui cum fructu illorum conversionem curaturus sit, sive ad affirmativa, & *positiva* media, postquam de negativis diximus, quæ summopere cavenda judicavimus. Ubi primo quidem loco venit cognitio *linguæ* istius, quâ cum illis loqui & agere possimus. Quod ante omnia curandum. Acosta, lib. IV. cap. VI. *mihi attentè sæpe diuque de salute Indorum procurandâ cogitanti nihil commodius, nihil certius venire solet in mentem, quam ut homines probati, atque integri, sermonis Indici curam susciperent, familiarissimam consuetudinem haberent, copiamque ad dicendum sibi pararent cum arte, tum exercitatione diuturna.* Ideo Christus Apostolos suos ituros in mundum primò instruxit notitiâ linguarum admiranda, effuso in illos copiose admodum Spiritu sancto; quod nunc labore parari debet & industriâ.

Linguæ addiscendæ sunt, vel Indis *propriæ*; vel illorum aliquibus saltem *intellectæ*, quales sunt Hispanica, & Lusitanica. Propriæ aliæ sunt *communiores* multis regionibus & populis; aliæ singulis *peculiares*: & harum magnus oppidò in Oriente, & in Occidente est numerus.

Sed imprimis oportet nosse communiores, qualis in Orientali Indiâ est *Malaica*, vulgarissimi usus, uti fere apud Europæos est Gallica: ad quam percipiendam edita nunc sunt Grammatica, Colloquia, Dictionaria, Catechismi, & similes libri alii.

Ad linguam Sinensem intelligendam multum contulit Jesuita Riccius, cum aliis libris, quorum in epistolis fit mentio, tum Calepino Europæo Sinico, præter ea quæ in Atlante Sinico, Martinii, & Appendice Golii, huc facientia occurrunt.

Linguæ Japanicæ Grammaticam scripsit, & Lexicon, Jesuita Ferdinandus, missionibus Japanicis celebris. Atque post epistolas Japanicas libro quinto specimen exhibetur litterarum & vocum Japanicarum ex diplomate Regis Dungi.

In Occidente Americâ, lingua Varaquiana omnium latissima est, & obtinet in Paraquay & Brasiliâ, quam Jucatani intelligunt, & Magellanici.

Apud Lerium, *cap.* 20. Colloquium legere est inter indigenas Tovoupi-

pinambaultios, Brasilicè ac Latinè conscriptum, aliaque ad linguæ istius notitiam facientia. In Ingarum imperio Peru lingua generalis à rege Guainacapâ introducta viget, quam appellant Quicham, neque illa admodum ardua: ejusque rationem explicuit in historiâ suâ, ultimus Ingarum Garcilasso.

In superioribus provinciis lingua obtinet, quæ vocatur Aimara, neque ipsa valde difficilis, vel à priori multùm abhorrens. Jam & Grammatica linguæ Aimara Romæ excusa, curâ Dieghi de Torres, cujus extat *de rebus Peruanis* Commentariolus. Apud Latium, *de Orig. Gentium Americanarum* varia leguntur de linguâ Huronum, ex Dictionario Gabrielis Sagardi, & de linguâ Mexicanorum, & Maquaasiorum, qui in ea parte Americæ degunt, quæ à nostris Novum Belgium appellatur, & aliorum.

Thomas Gage, in fine historiæ suæ Grammaticam exhibet linguæ Poconchi, sive Pocoman, usitatæ circa partes Guatamalæ, & vicinas.

Denique Jesuita Petrus Pelleprat, in Relatione Gallicâ, de Missionibus Jesuitarum, in Americam meridionalem, istorum hominum linguam exposuit, editâ ad eam *introductione*, a. cIↄ Iↄ CLV.

Linguæ autem illæ, quas nosse Missionarius debet, vel discuntur *hic*, vel in *Indiâ*, primis, ubi advenerit, annis. Melius autem censeo, ut si non tota hic perfectè, Rudimenta saltem ejus ponat ante profectionem, ad lucrandum tempus. Quod & consilium est Walæi, *ut uno aut altero ante discessum anno, in linguâ illis regionibus usitatissimâ nonnihil instruantur. In quem finem dispiciendus erit vir aliquis probus, linguæ illius peritus, qui ex illis partibus ad nos rediit. Alioquin enim tempus reditus eorum ad nos sæpe appropinquat, priusquam linguæ apud Indos usitatæ peritiam habeant: unde inter regionum earum indigenas minori cum fructu versari possunt.*

In Orientali Indiâ, in Gymnasio Goënsi habent Jesuitæ singulares Professores & Doctores linguæ Indicæ, pro Missionariis. In Occidentali Dominicani, inviolabili statuto observant, ut venientes eò Hispani totum primum annum impendant soli studio addiscendi sermonis. Vide Acostam, *lib.* 4. *cap.* 6. & seq. de peritiâ linguæ Indicæ necessariâ. Unde in Concilio Limensi, in Americâ, statuerunt, confirmato à Sixto V. act. 2. cap. 4. quod refert Thomas à Jesu, lib. 11. cap. 3. *quamobrem ita quisque instruendus est, ut intelligat Hispanus Hispanice, Indus Indice; alioqui quantumvis bene dicat, tamen verbum illius juxta Apostoli sententiam, sine fructu est. Quocirca nullus Indorum de cætero compellatur orationes, sive Catechesim latine discere, cum sufficiat, multoque melius sit, suo idiomate pronunciare, aut si qui ipsorum*

rum velint, poſſunt etiam Hiſpanicum, quo multi nunc utuntur, adjungere. Præter hæc aliam aliquam linguam ab Indis exigere ſuperfluum eſt. Hactenus Concilium, cujus memores uti ſint Pontificii alibi etiam, ubi linguæ peregrinæ uſum in ſacris urgent, rogamus. Neque dubium, quin illud notetur, quod quoque reprehendit Jeſuita Acoſta, lib. 4. cap. 3. *recitatur bis terve in hebdomada ſymbolum, idque Hiſpanico idiomate, cæteræque orationes eodem modo: jubentur deinde Hiſpanica iſthæc ediſcere, ac memoriter recitare, quorum ne ſyllabam quidem intelligunt, & pronunciant ridicule. Vulgaris ac tritus doctrinæ tradendæ iſte eſt modus.*

Jam ad quid linguæ Indicæ cognitio, niſi primum ad *Conciones* apud ipſos linguâ ſuâ habendas, ut eas intelligant & amplectantur? Ubi neceſſe, uti concio non modo ad captum auditorum, qui ſunt vel infideles, vel rudes, inſtituatur, ac proinde *ſimplex* ſit; ſed pietatem ubique ſpiret & inculcet, ac propterea & *ſancta* ſit; nuſquam non *vera*: & *prudens* concionator ea tractabit, quæ tempori & loco conveniunt, neque *infrequenter*, ut tempeſtive & non tempeſtive inſtet, ea docendo quæ animos movere poſſint & convertere ab infidelitate, & malâ vitâ, ad fidem & ſanctimoniam. In epiſtolâ Ormutinâ, ſive Ormutio in Perſiâ ſcriptâ a. cIↃ IↃ LI. Gaſparus Jeſuita: *Dominicis, reliquiſque feſtis diebus tres à quodam noſtræ Societatis conciones habentur, una mane ad populum in maximo templo: altera pomeridiano tempore ad ſervitia*, ſive mancipia, *ad quam audiendam etiam frequens populus convenit: tertia in publico valetudinario ad ægros.*

Tum ad *repetendas* domi conciones non ſine magno fructu populus monetur. In Epiſtolâ Japanicâ Balthaſaris Gagi, a. cIↃ IↃ LIX. *Bongiani Chriſtiani in more poſitum habent, Dominicis diebus nunc in unam domum, nunc in alteram, prout forte contigerit, convenire, ut de rebus ſpiritualibus inter ſe colloquantur, ubi congregati ſunt, è domo noſtra fratrem evocant, qui concionem illius diei illis in memoriam revocet.* Atque in alterâ, ſcriptâ à Johanne Fernando, ann. cIↃ IↃ LXI. *veſperi iiſdem Dominicis diebus, & feſtis, privatim conveniunt, triaque in quibus potiſſimum ſeſe exerceant, diligunt: primum, ut ſummam Chriſtianæ doctrinæ auditam in memoriam revocent, quo ſane multum proficiunt.* Eſtque exercitium hoc nullis non commendandum & uſurpandum, ad faciendos dignos & copioſos ex concione auditâ fructus, apud infideles non modò, ſed quoque Chriſtianos.

Denique & uſum ſuum habet non contemnendum, quod Concionatores aliquando *locum mutant*, & qui hic magno cum fructu docuerunt, etiam alibi locorum adhibeantur, tum ut faſtidium vitetur, in quod longiori con-

consuetudine facile incurritur apud quosvis, tum ut majori cum fœnore in alios subinde agros inferatur idem doctrinæ sacræ seminium. Quod è re Ecclesiæ est, etiam alibi observari, præterquam in locis infidelium. Thomas à Jesu, lib. 4. cap. 11. *At id quidem Ministris non difficile, infidelibus autem percommodum foret, ut in missionibus loca subinde mutentur, doctrina verò eadem ubique repetenda sit, ut parvulis lac Euangelii præbeatur.*

Concionibus proximè succedunt & succenturiantur, quibus & multùm auxiliantur, juniorum *Catechizationes*, quibus adolescentes, vel cujuscunque sint ætatis rudiores in primis fidei elementis familiaria lloquio & tractatione instruuntur, cujus usus in omni Ecclesiâ, & Judaicâ, & Christianâ perpetuus atque admodum laudabilis semper fuit, uti in singulari hoc Tractatu pridem ostendimus. Atque etiam ostendit hoc anno, in Disputatione *de Theologia Catecheticâ*, ex Deut. 6. v. 6. 7. 8. 9. Joh. Hottingerus. Jam & ad infideles convertendos aptior, quò est familiarior & accommodatior ad quorumvis captum agendi ratio. Quam uti in Europâ à Reformatis didicerunt Pontificii, & hinc usurparunt, ita eâdem æmulatione, docti cujus necessitatis & fructus sit, haud segniter adhibuerunt in utraque Indiâ apud Infideles. Unde in eorum epistolis frequentissima hujus commemoratio, & laudationes perpetuæ. Præivit exemplo Vetus Ecclesia Christiana, quæ hoc medio Gentiles adduxit & paravit fidei ac baptismo, præ cæteris Augustinus episcopus, in aureo tractatu, *de Catechizandis rudibus*; & ante eum, Cyrillus, Jerosolymitanus Archiepiscopus, in suis, quas scripsit κατηχήσεις. Hinc veterum gloriatio, ad Gentiles ipsos: *doceant isti hoc modo, siqua illis fiducia veritatis est, loquantur, hiscant, audeant inquam disputare nobiscum aliquid ejusmodi; jam profectò ab aniculis, quas contemnunt, & à pueris nostratibus error illorum, ac stultitia irridebitur*, verba sunt Lactantii, lib. 5. cap. 20. Quin & ipsi Gentilium sacerdotes idem æmulati postea fuerunt apud suos. Jodocus Schoutenius, de religione Siamensium, *præcipui ritus & cerimoniæ, quibus cultum Diis suis præstant, sunt, conciones, catechismi, cantilenæ horis matutinis & vespertinis.* Hoc nomine præsertim commendant Pontificii Xaverium, de quo in Commentario rerum Indicarum, Emmanuel Acosta, *ad sextam ferme horam diei versatus in opere, quamquam summa corporis defatigatione, nullum tamen intermittebat diem, quin aliquid pueris è catechismo explicaret.* Vide & Josephum Acostam, de procurandâ Indorum salute, lib. 4. cap. 21. & 22. *De fructu ex Catechizandis Indis sperando.* In Epistolâ Ormutinâ, cujus & suprà fecimus mentionem, *quotidie pueri ad pietatem instruuntur.* De rebus Japonicis, epistolarum libro tertio, *quid enim si videatis pueros*

centum, ac puellas, bis quotidie Catechismi causa convenientes, qui paucis ante diebus dicati Diabolo fuerant, jam Christianos templum ingredi? Certe sedulò & frequenter huic exercitio incumbendum, ubi suus inde speratnr fructus. Imo hac tum causa Jesuitarum institutum primò approbatum fuit à P. Paulo III. ann. cIↃ IↃ XL. *quia pueros, & personas rudes ea quæ ad Christianam hominis institutionem sunt necessaria docendo,* se cum pluribus jam annis exercuissent; tum conditione *& nominatim commendatam habeant institutionem puerorum ac rudium in Christianâ doctrina decem præceptorum, atque aliorum similium rudimentorum, quæcunque secundum circumstantias personarum, locorum ac temporum illis congrua videbuntur.* Et in confirmatione Instituti, à Julio III. ann. cIↃ IↃ. L. ad *puerorum ac rudium in Christianismo institutionem,* societatem potissimum esse institutam.

Atque illi quidem hactenus recte duplicem catechizandi rationem adhibendam censuerunt, unam *breviorem* & simpliciorem primis incipientibus, *prolixiorem* alteram provectioribus. Acosta, lib. 5. cap. 14. *Hæc autem omnia ut Catechistæ doceant, & Indi percipiant, opus in primis est duplici quodam Catechismo, uno compendiario & brevi, quem memoriter etiam, si fieri potest, addiscant, ubi summa sit eorum omnium, quæ ad fidem, & mores homini Christiano necessaria sunt, altero uberiore, ubi eadem amplius dilucidiusque dicantur, & copiosius confirmentur.* Alibi, lib. 4. cap. 3. reprehendit eos, qui Indorum in discendo accusant tarditatem, quum si recte examinentur omnia, culpa in docentes potius conjicienda videretur. Atque id inprimis in tradendo catechismo usu venit, ut à docentis dexteritate & solertiâ pendeat discipuli, ut apte respondere queat, promptitudo & profectus.

Neque prorsus improbo morem, quem in Papatu observari sæpius vidi cum catechumenis, etiam apud infideles ab iis adhiberi litteræ ipsorum testantur, uti *præmiis* aliquibus alliciant excitentque ad discendum puerorum animos. In litteris Ludovici Frois, Goâ datis, an. cIↃ IↃ LX. *præmiolis etiam & munusculis in hunc usum excogitatis lactamus, & erigimus pueriles animos, eaque diligentioribus largimur.* In aliis Sebastiani Ferdinandi, Goâ scriptis, an. cIↃ IↃ LXIX. *Ad hæc Dominicis diebus vespere decem è nostris ad Cathechismum exercendum in quinque paræciarum hujus urbis templa se conferunt, quorum in singula conveniunt præter cæteram turbam pueri ducenti, trecenti, ac prope quadringenti, adeo studiose & alacriter, ut lubenti animo discendi causa lusus pueriles relinquant. Excitantur autem præmiis quibusdam.* Quamvis quod de numero dicunt, dubito an pariter sit admittendum.

dum. Vix enim fidem apud me reperit, quod Goâ item scripsit an. cIↃ IↃ. LX. Emanuel Teiscera, ex suo catecheterio biennii spatio ad baptismum promotos 16000 homines, exceptis fœminis, quibus in aliâ domo præficiunt *matronas*. Nam & earum operâ utuntur quoque in tradendâ catechesi. In prioribus illis litteris Sebastiani Ferdinandi, *Catechumenis, qui quidem sexus virilis, præest frater unus. Fœminæ separatim, ac longius habitant, quarum est cura penes mulierem ex Æthiopiâ, ejus rei valde peritam: itaque suo munere tam scienter ac sedulo fungitur, ut in ipsius diligentia prudentiaque nostri magnopere conquiescant.*

Sed quæ de incredibili numero baptizatorum literæ illorum Indicæ identidem narrant, cum judicio legenda. Henricus Henriquez, an. cIↃ IↃ L. viginti millia scribit baptizata. Antonius Quadrus, an. cIↃ IↃ LIX. primo Januarii, quinquaginta: vigesimoquinto ejusdem mensis, centum & viginti novem: vigesimo septimo Februarii, centum & triginta duo: secundo Aprilis, ducentos & quatuordecim: quarto Maji, centum & viginti: 28. Maji, baptizati dicuntur octoginta quinque: 29. Junii, centum nonaginta octo: 6. Augusti, trecenti & quindecim; & sic porro, jam trecentos unà baptizatos, jam centum & quinquaginta, quingentos & quadringentos, & quingentos commemorat. In Goënsi insula, an. cIↃ IↃ LVI. baptizatos scribit Ludovicus Frois, quadraginta duos; anno sequente, octoginta; at an. cIↃ IↃ LVIII. mille nongentos & sedecim: an. cIↃ IↃ LIX. tria millia, ducentos & sexaginta: an. cIↃ IↃ LX. duodecim millia septingentos quadraginta duos. Johannes de Beyra, in litteris an. cIↃ IↃ LIII. uno die supra quinque nonnunquam millia; atque unâ hebdomadâ supra quindecim millia ad baptismum admissos, refert. Et an. cIↃ IↃ LX. hominum plusquam viginti millia dicuntur conversa, in rerum Indicarum Commentario Emm. Acostæ. Martinus de Valentiâ, in epistolâ an. cIↃ IↃ XXXI. ad Matthiam Wenisse, de fratrum Minorum regularis observantiæ profectu in Nova Hispania, editâ cum Narrationibus Ferdinandi Cortesii, *ut verè loquar, non hyperbolice, plusquam decies centena millia Indorum sunt à filiis vestris baptizata, quorum quisque præsertim illi duodecim, qui missi sunt una mecum à Reverendissimo Domino Cardinali S. crucis, patre nostro fratre Francisco de Angelis, cum esset minister generalis, plusquam centum millia baptizavit.* Et in aliâ, quæ sequitur, epistolâ, *per manus fratrum nostrorum ordinis S. Francisci de regulari observantiâ, baptizata sunt plusquam ducenta quinquaginta millia hominum.* Hæc optarim potius vera esse, quàm ut credam, saltem ritè instructos primùm in Christi fide, &

tum

tum fuisse baptizatos, vel etiam eorum, si tales forte nacti fuerint parentes, ego non admitto, qui abunde satis scio, quam temere ac sordide in hoc opere versari soleant, & vel nil aliud doctos, quam crucem formare, aut gestare, vel recitare aut *Pater noster*, aut *Ave Maria*, dignari baptismo, denique plures etiam vi ac minis, aliave de causa cogere ad suscipiendum baptismum. Quomodo millenos ad baptismum actos memorat Joh. Gage, *Hist. Americanæ*, *cap.* xx. Atque hoc nisi esset, quæstionem in scholis non moverent, vel agitarent tanta contentione, utrum invitis liceat erogare baptismum? vel infidelium filiis, invitis parentibus? Vide Thomam, 2. 2. *quæst.* x. *art.* III. & ejus commentatores. Scotum, *in* IV. *Dist.* IV. *quæst.* x. Azorium, *Tom.* I. *Instit. Moral. lib.* VIII. *cap.* XXV. Sed & aliud schema politicum subest illis narrationibus Indicis, de tanto baptizatorum ab iis numero: ut habeant nimirum hinc, quod objiciant defectioni aliorum in hisce regionibus, ad hæreticos, uti loquuntur, sive ad Reformatos. Quod vel titulus libri *Rerum à Societate Jesu in Oriente gestarum* statim indicat, quando additur, quod in eo lectores *videre possunt, quomodo nunquam Deus Ecclesiam suam deserat, & in locum deficientium à verâ fide, innumeros alios in abditissimis etiam regionibus substituat.* Ne dicam de nummis, quos ex promiscua illa multitudine, ad Ecclesiam quasi coacta, quotidie emungunt. Joh. Gage, Anglus in historia Indiæ Occidentalis, cap. xv. se præsentem fuisse scribit Episcopo Chiapensi, Bernardino de Salazar, quando unius mensis spatio ex confirmatione puerorum lucratus fuit mille sexcentos ducatos.

Sed revertamur ad Catechismum, ante omnia baptizandis infidelibus necessarium. Profecto magni usus in Ecclesia, ad instruendos, & convertendos homines est catechesis juniorum, qui ubi huc pervenerunt, ut non jam modo respondere ad interrogata possint, sed & inter se mutuo προφητεύειν, alios etiam & majores vel parentes quoquo suo exemplo, ἄνευ λόγου, lucrifaciunt; & sementem præbent, ex qua suo tempore Rectores & Pastores Ecclesiæ lecti valde firmum reddunt ejus statum atque florentem. Solent autem Neophyti, ex conscientia novi luminis & gratiæ ipsis factæ, præ cæteris esse diligentes, ad idem beneficium, quod ipsis contigit, aliis etiam fervidè communicandum, & de suo igne plures accendendos. In epistola Japanica Petri Dalcenæ Jesuitæ an. cIↃIↃLIV. *Sed ad novorum Christianorum diligentiam & fervorem venio. Inter omnes unus est, qui præ cæteris tantum ad concionandum, Christumque omnibus persuadendum incensus est, ut in eâ quâ habitat urbis parte, vix ulla familia reperiatur, quæ Christia-*

nos

nos non habeat: ut omittam multos alios, quos etiam alibi ad ſuſcipiendam fidem induxit. Certe ex talium ſeminario poſſet aliquando proſpici Eccleſiis Indicis, ut minus neceſſe haberent pendere ex ope & miſſionibus noſtrorum.

Deque illo exercitio Catechumenorum Arias Sanctius, in epiſtola, an. cIɔIɔLXII. *ubi Deum rite precati ſunt, unus eorum ex Catechiſmo Japonicè ſcripto nonnulla recitat, de quibus deinde diſſerunt inter ſe.* Jam Alexander Vallignanus ſcripſit Catechiſmum ſermone Japonico. Brevem Catechiſmum Indico ſermone, & Anglico, in gratiam Coloniarum Anglicanarum in America, & iſthic loci infidelium ſcripſit an. cIɔIɔCLVIII. Abrahamus Peirſon. Atque Thomas à Ieſu, lib. XI. cap. IV. exhibet Catechiſmum ſeu Brevem Inſtructionem pro rudioribus Gentilibus ad Chriſti fidem converſis ex Indico tranſlatam, & à Synodo Novæ Granatæ approbatam, non ineptam, ſi nonnulla omittantur, quæ fruſtra inſerunt neque ad rem faciunt, de immaculata Virgine, de Pontifice Romano, & remedio Confeſſionis auricularis, atque mandatis Eccleſiæ.

Denique quo majus pretium catecheſibus concilient, etiam Miſſæ loco valere volunt, caſu neceſſitatis. In epiſtola Nicolai Nunnis, Ternate ſcripta, an. cIɔIɔLXIX. *Dominicis feſtiſque diebus ad Catechiſmum cuncti conveniunt, quæ res Miſſæ implet vicem ſacerdotum inopiâ.*

Iam quum tria doctrinâ noſtrâ intendamus, primùm ut *norint* auditores ea, quæ ſcire ipſorum intereſt; tum ut *faciant*, quæ omnibus Deus imperat; denique ad hoc & *precari* poſſint, ut divinam in omnibus opem & benedictionem adipiſcantur: multa pars operæ Evangeliſtæ eſt, docere bene precari Deum: non præſcribere ad globulos pronunciare *Pater noſter*, & *Ave Maria*, quæ præcipue inculcant Pontificii, & inde fere Chriſtianos æſtimant ubi illa fuerint aſſequuti, ſed vere & ex animo orare Deum, quomodo orari vult, in nomine Ieſu Chriſti. Modum docendi Gentiles hunc ſervant Papiſtæ, à quo ſi demas poſteriora, de cultu Mariano, nil adeo tolles, niſi addas nonnulla vel copioſius explices, de juſtificatione hominis peccatoris coram Deo: *modus Gentiles docendi*, ſic ſcribitur in epiſtola Iaponica Iohannis Ferdinandi, *primum, quod ipſe Deus ſit, docemus* &c. pag. 225. T. I. *dum hæc aguntur, orationem Dominicam ediſcunt, ſalutationem Angelicam, Canticum veſpertinum B. Virginis, atque hoc pacto inſtructos demum baptizamus.*

De *cantionibus* quod obſervant, uti omnino ad noſtrorum exemplum, Pſalmos cantantium magno multorum bono & admiratione, hoc quoque

æmulati fuerunt Pontificii, ſic opera omnino danda, ut ſacræ cantiones diſcantur à quibuſvis, etiam Gentilibus, dum cantu aliquo paſſim delectantur homines & trahuntur, quo vanæ & ſpurcæ cantilenæ exulent, & opprimantur melioribus. Sed neque improbo, ut in cantionum formam redigantur *precationes* quotidianæ: quod apud Germanos familiare: non ut non aliter orent homines, ſed ut ſic etiam poſſint. Deinde ut & *Catechiſmus* metro recitari, cantarique poſſit, non dubito quin opus futurum eſſet non infructuoſum. Tentavimus id ante annos aliquot, Catechiſmo noſtro Heidelbergenſi ad melodiam Decalogi revocato, ſed avocarunt alia nos aliò, felicioribus ingeniis non admodum difficile opus commendantes. Acoſta, de Indorum ſalute, lib. v. cap. XXII. *pueri & rudiores ſimpliciter & memoriter catechiſmo imbuuntur, idque ſtatis diebus & horis partim canendo, partim recitando.* In memoratis jam aliquoties litteris Sebaſtiani Ferdinandi, *ſtatis præterea diebus magnâ alacritate conveniunt ad Chriſtianæ fidei ac diſciplinæ rudimenta publice decantanda.* & poſtea, *ut nullus eſſet urbis vicus, qui non Chriſtiani Catechiſmi vocibus perſonaret.*

Cæterum uti Chriſtiana diſciplina nec mores, nec artes & ſcientias vulgares deteſtatur, ſed ornat magis & perficit; ita quoque apud fideles illorum uſus magnas vires habet ad flectendos & alliciendos animos ad altiora. Familiaris & officioſa *converſatio* haud parum valere ſolet apud omnium animos. Maxime ubi gentiles vident non tantum quævis illis à nobis offerri officia, ſed in ipſorum gratiam tam longum & difficile iter ſuſcipi, tantummodò ut illos inſtruamus & doceamus optima quævis atque ſalutaria. Nos noſtra poſtponere & deſerere, ut ipſos adeamus & juvemus, cum tanto noſtro labore ac diſpendio! Quod argumentum ſcio illos nonnunquam moviſſe ad attentionem, & ſeriam inveſtigationem doctrinæ à Chriſtianis, ipſis propoſitæ. Xaverius, in epiſt. Iapanicâ, an. cIↃ IↃ XLIX. *mirantur maxime, nos è tam remotis orbis partibus, Luſitaniâ nimirum in Japaniam, quæ 18 milliariorum millibus diſtat, eo ſolum nomine veniſſe, ut ipſis res divinas, & viam æternæ ſalutis per Chriſti fidem demonſtraremus.* In Commentario Iohannis Hayi, de Rebus Peruanis, eſt epiſtola Diegi Vazquez, quâ ſcribit, in primâ ſe ad Indos concione hoc urſiſſe quammaxime, quod parentes, & omnia ſua reliquiſſet in patriâ, tantùm ut illis ſubveniret in iis, quæ animæ æternam concernerent ſalutem: ad quæ poſtridie intellexit à Procuratore Regio, Indam propterea ſerio fleviſſe, quod ille in ſuorum gratiam parentes dereliquiſſet ſuos. Adeo hoc afficere mentes ingenuas, & rationales aptum eſt.

Et Gentilium multi ſunt amantes *litterarum* & philoſophiæ; uti Sinenſes Mathematicæ, quâ ſcientiâ magnum ſibi apud illos aditum locumque paravit olim Ieſuita Mathæus Riccius, & nuper Martinius. Medicinæ etiam ſtudioſi, adeo ut illorum Medicos noſtris in praxi; utcunque in theoria & diſputationibus Europæos illis anteferat Martinius, in præf. Atlantis: *ut plurimum ſimplicibus ac decoctis medicamenta conficiunt. Uſtiones fricationeſque adhibent, ſectionem venæ non item, quam illi graviſſimum errorem autumant. Jejunio potius aliiſque refrigeſcentibus ſanguinem ad debitam temperiem reducunt. Ajunt, non ideo quod ferveat in ollâ, effundendum juſculum, ſed ſi compeſcere velis, ignem ſubducendum. Pulſuum adeo præclaras habent perceptiones, ut ex eorum notitia occulta etiam quandoque detegant ulcera. Pulſuum motus ſex in qualibet notant manu, tres principes, totidem ordinis inferioris, qui omnes ad varias corporis partes pertinent: primum ad cor, ad hepar alterum, tertium ad ventriculum referunt, atque ita deinceps ad alia membra alios. Dum ægrum viſunt, mediam tenet horam pulſuum horum exploratio, ſumma cum quiete omnium, nec ſine decumbentis faſtidio, quam mox, unde oriatur intemperies, & qua ſit in parte corporis, facile indicant, & recte dijudicant.* Principem Medicinæ, celebrant Imperatorem Xinnungum, qui ſolers naturæ indagator, vires herbarum ſedulò ſcrutatus, *non in alieno, ut multi ſolent, ſed in ſuomet corpore periculum fecit, quid in ſtomacho ad concoquendos cibos, aliiſque in membris aut morbis efficerent, cui malo creando vel extinguendo ſufficerent.* inquit Hiſtoria Sinica, lib. 1. Hinc libros habent de herbis, plantis, ſimplicibus medicinis, ita inſtructos & figuris ornatos, ut Dioſcoride vel Matthiolis noſtris nihil indigeant. Atque in omni philoſophia exercitatiſſimi. Quamvis paulo aliter philoſophentur, ac noſtri ſolent. Quinque conſtituunt elementa, aquam, ignem, lignum, metallum, & terram. Aërem non faciunt elementum, qui illis nil niſi matris telluris halitus eſt, quæ nos alit uberibus ſuis & nutrit, dum in terris degimus, morientes verò ablactat, & ſibi tradit ac ſuo juri.

Tum facile à litterarum, ad virtutis ſtudium ducuntur, quam Sinenſes imprimis rebus aliis omnibus præferunt. Unde obſervatum, quum Pequini, mors Riccii palam ab omnibus, Gentilibus etiam, deploraretur, neminem inventum qui diceret, quod inſignis fuiſſet Philoſophus, aut mathematicus, ſed omnes eum commendabant à virtute & probitate. Qui illos ita litterarum irritamentis continuò illiciebat, ut in iſto genere ſuis aliquando nimius videretur. De cujus obitu agit Trigautius, *de exped. Chriſt. apud Sinas, lib.* v. *cap.* xx. Atque iſto modo Sinenſium vincun-

tur ingenia, & captatur commodissime occasio de rebus fidei & divinis cum illis differendi. Imo ope horologii affabre facti, & oblati Regi, aditus Riccio suisque factus in urbem regiam; atque in palatium admissi fuerunt, saltem ut horologium disponerent, quâ in re Eunuchis, quorum cura est horas rite ordinare sub pœnâ capitis, valde gratificabantur, & per istos quibus solis Rex se visendum præbet, commendabantur Regi, ut homines sibi valde necessarii. Quare tandem regio diplomate admissi, an. cIↃ IↃcxI. & rogati fuerunt, ad Sinicorum fastorum errores emendandos, suosque Mathematicarum disciplinarum libros Sinico sermone edendos. Qua via pervenerunt ad istum locum & dignitatem, qua in Sinensium imperio hactenus admirandum in modum rerum potiti sunt Iesuitæ. Quorum historiam jucundum & utile est legere in litteris Nicolai Trigautii, ad annum cIↃ IↃcx. & xI. *Et verò eo sunt ingenio Sinæ, ut scriptis facilius, quam disputabundis congressibus convincantur*, inquit.

Interea quævis captanda occasio cum illis *congrediendi*, & insinuandi Christum. Nam hoc ipsum illi referunt inter admiranda, sicut in litteris Trigautii refertur quoque, quod quotiescunque Christianos adeunt, de quacunque re cum iis acturi, semper aliquid de Deo suo ingerunt, unde colligunt, illos Deo suo plenos esse, & velle ejus doctrinam omnibus votis propagatam. Nam & libenter interrogant, moventque quæstiones. De Iaponensibus Xaverius, *omnino ducem sequuntur rationem, ut qui maxime, vulgoque omnes eo usque curiosi ac molesti sunt in percontando, ut finem nullum faciant vel argumentandi, vel nostra responsa cum aliis communicandi.* Istorumque quæstiones aliquas proponit in epistola sua Iohannes Fernandus: *domum ad nos convenere Japonii, ut variis nos interrogationibus fatigarent. Quæsitum est, ex qua materia Deus animam condidisset? Nam corpus quidem è quatuor constare elementis non ignorabant. Qui esset color animi, quænam esset species? Dæmones quidnam essent? Cur homines tentet Diabolus, sitque eis vehementer adeo infestus? Cur, si erant cuncta, quæ Deus fecerat, bona, Luciferum spiritum malum & contumacem creasset? Percontabantur alii, quid esset Deus? ubi esset? num aspici posset? alii, cur Deus, cum sit adeo clemens, aditum gloriæ tantis difficultatibus circumsepserit? Denique tantus erat à matutino tempore usque ad vesperam hæc & alia sciscitantium numerus, domus ut oppleretur.* Atque illis audiendis & solvendis vacandum impigre, sine ullo fastidio, & supercilio.

Valde etiam capiuntur quibuscumque humanitatis & charitatis *officiis*, quæ vel ipsorum *pauperibus*, vel *ægrotis*, vel *mortuis* denique, impenduntur.

tur à Christianis. Apud Japonenses quum mos esset pauperiorum infantes, mox ac nati erant, pede collo impresso occidere, quia putabant, pauperibus vitâ non esse opus, quam in miseriâ traducerent; Christiani Pædotrophium erexere, in quo infantes illorum etiam Gentilium alerentur, sumtibus Christianorum: quæ res vehementer illorum animos commovit, conspectâ istâ tantâ Christianorum in infantes suos commiseratione & benevolentiâ.

Xaverium jactant, quod solitus fuerit, *ægrotos & vinctos invisere, valetudinaria frequentare, vel in iis habitare potius, quo commodius ægris ministrare posset, quibus & viventibus interdiu noctuque summo cum labore, cunctis admirantibus, præsto erat, & mortuorum cadavera suis ipse manibus funebri linteo rite ad sepulturam insuebat.* Nam nosocomia Christiani, ubi poterant, in usum quoque Gentilium extruebant. Quod illi valde mirati, non poterant non eorum doctrinam probare hactenus quoque, quorum ista cernebant opera.

In epistolâ Indicâ Henrici Henriquez, *diligentiam enim ac pietatem erga ægros illorum, qui in eo curantur, priusquam vidissent, ne cogitatione quidem assequi poterant.* Et in epistolâ Japanicâ Johannis Fernandis, *Parentalia, & medicamenta quæ miscemus, quæque in Nosocomio exercentur opera, maxime homines gentiles ad Christi fidem impellunt.* In epistola Japanica Eduardi Sylvii, a. cIɔ Iɔ LV. *multum movet, excitatque Gentiles, quam exercemus, mortuorum inhumatio &c.* pag. 118.

Cumque, ut loci, ita neque animi unius sint Gentiles, delectu facto, illos vel primùm adoriendos existimo, qui cæteris *moratiores*, & hoc à ratione recta, deinde & fide minus videntur alieni. Quales sunt, in Oriente, Sinenses, & Japonii: in Occidente, Mexicani, & Peruenses. Apud quos & litterarum cultus, & morum disciplina, & certi regiminis forma, quamvis apud alios plus vel minus, à longo tempore viguerunt. Suntque imprimis sciendi & virtutum avidissimi Sinenses, & post eos Iaponii, unde novam sibi religionem annunciari minus ægre admittunt.

Nescio an in stuporem, an pudorem majorem agant nos egregia cum aliorum, tum Sinensium imprimis dicta, facta, ad virtutem composita, & quæ nullis aut Græcorum, aut Romanorum philosophis cedere opus habent, Christianorum certe plurimorum vitam condemnabunt supremo die. Non de *Confutio* dicam, summæ & irrefragabilis apud eos authoritatis philosopho, ejusque ethica, cujus fundamentum, ex primo ejus libro, hoc ponit Martinius, histor. Sinicæ lib. 4. *Magna, sive magnorum virorum doctrina*

in eo poſita eſt, ut cum quiſque ſeipſum perfecerit, alios quoque perficiat, ſic ut omnes unum, hoc eſt, ſummum bonum conſequantur. Sed ſui ipſius perfectio in eo conſiſtit, ut quiſque lumen naturale in ſe accendat clarumve reddat, ita ut à lege naturæ præceptiſve à natura inſitis nunquam exerret. Quod quia ſine verâ rerum cognitione ſcientiaque fieri non poteſt, inde philoſophiæ danda eſt opera, per quam quæ agenda, quæve fugienda ſunt, ſcientiam habeamus. Hac ſcientia conſilia noſtra dirigimus; hac voluntatem, hoc eſt, utriuſque actiones perficimus, ut nihil ſentiamus, nihil velimus, niſi quod eſt rationi conſentaneum. Exinde corporis etiam exiſtit ſenſuumque perfectio, & in omnibus externis actionibus apta ex virtute conſtitutio, quæ nunquam proventura eſt, ſi non è bona mente, velut è fœcundâ terrâ, effloreſcit.

Quid præclarius eo, quod idem Confutius, totidem fere verbis habet, *ne facias ulli, quod pati nolis*? Adeo ut Martinius, quod tamen ipſi relinquo, veriſimile cenſeat, eum verum Deum agnoviſſe: nempe quandoquidem eo tempore non erant apud Sinas idola, neque eorum cultores, & unum cœlum venerabantur, ipſeque rationem à cœlo nobis infuſam, idque quod in cœlo eſt, ſine figurâ perfectiſſimum & ſummum eſſe, docebat. Quin imo à Philoſopho Sinenſi, ſed Chriſtiano, ſibi probatum ait, ex libro Chimcieu à Confutio ſcripto, ipſum prævidiſſe Verbum carnem futurum, idque non dubiâ ſpe præcepiſſe, adeoque annum in Cyclo Sinico, quo illud futurum eſſet, cognoviſſe.

Neque de *Mentio* dicemus, proximo à Confutio, qui philoſophiam à Confutii nepote, Sutio, didicit, quem cum ſenex aliquando Mentius interrogaſſet, quid in bonâ reip. adminiſtratione præcipuè eſſet ſpectandum, atque ille reſpondiſſet, *populi lucrum*; excipere Mentius: *atqui vir probus ac ſapiens pietatem ac juſtitiam populum docet, regitque virtutis utriuſque præſidio. Tu contrà, quamobrem lucrum primò quærendum cenſeas, haud ſanè intelligo*? Tum Sutius, *ſi recte calculum ponas, eadem eſt utriuſque ſententia. Germanum lucrum, de quo loquor, nonniſi ex pietate atque juſtitia exiſtit.*

Erat & Mentii tempore alia *Chungcii* cujuſdam philoſophia, qui nefas putabat quidpiam attingere, quod cum injuſtitiâ ullam videretur habere communionem; quod vel ipſum injuſtum haberet, vel ab injuſto ortum. Unde neque paternas ædes inhabitabat, quod crederet à malis viris factas, neque communem facile cum aliis capiebat cibum. Quare quum fratri aliquando par anatum oblatum dono eſſet, ad matrem ſe convertens, monebat ut videret bene, ne donum vel ab injuſto veniret, vel ex cauſa non ſatis juſta.

Sed

Sed & facta ipsorum videas ac exempla, in quovis vitæ genere, præsertim civili. Audias hic Taikangi Imperatoris fratrem, ei regno privato & exuli dicere, instar Antonini alicujus Romani: *ab Yvo avo nostro hæc est imperanti dicta lex. Populum amandum, non spernendum, aut opprimendum. Hunc enim regni radicem esse, cujus robore & constantia regni quoque firmitatem niti. Aurigæ similem esse, qui aliis præest, qui verò sex equos putri fune colligat, annon ei caute agendum?* Quâ eadem equorum similitudine ita post usus legitur Imp. Ulxius, *mortalis vitæ cursus est haud minus velox, quam currus, quem sex equi rapiunt.* Sed quod ad regendam remp. præclare Xunus Imp. ad suos Præfectos: *tum demum morem mihi gerite, cum, quod bonum & æquum erit, imperavero.*

Imprimis in formando Regis exemplo occupatur ipsorum philosophia. Qualungus ex Sinensium Proceribus facilè primus, ad Imp. Kieum: *Principis boni est, suis recte vivendi legem non tantum dare, sed esse, si solida pace velit cum sibi subjectis frui.* Yangus, ad Imp. Hienum: *quod leges non serventur à populo, inde est, quia primò contemnuntur à summis, quorum exemplum ad alios quodam quasi jure devolvitur.* Unde lepidum regis Ci dictum, quod in proverbium apud Sinas abiit, quando Præfectos voluit laudare, *quatuor Præfecti mille stadia illuminant.* De aulâ, Sieyus aliquis ad Confutium, *qui magnos quærunt honores in aulâ, magna quærunt pericula.* De imperii dignitate Tangus Imp. *ad imperii nomen haud secus atque ad ingentis præcipitii conspectum exhorresco.* Quantæ simplicitatis Yaus Imperator, qui eam in salutationibus quoque & titulis amabat? Pretiosam supellectilem, & gemmas ac lapides pretiosos contemnebat, venereas cantilenas non audiebat, neque habitabat domos ornatas & laqueatas. Belli pacisque studium ex vero æstimavit Cicungus, apud Imp. Moum hac usus oratione: *clara Imperatorum atque excelsa virtus pacem magis, quam bellum amat. Arma non tractant nisi coacti, semper invisa, semper calamitosa sibi, populo, ærario, denique non victis magis, quam victoribus.*

In magnâ autem veneratione habent Præceptores suos & præfectos morum. Ipsi Reges quando à Philosophis de re aliquâ utili & necessariâ moneri solebant, flexis genibus ea excipiebant. Nunquam discipulus adversâ fronte præceptori considet, sed in loco semper humiliori. Idque non modo tum, quando ei dat operam, sed per totam vitam. Semper illum præceptorem nominat, qui titulus apud Sinas præcipuus, & se discipulum. Chingus à Patre Uo relictus erat imperii hæres, nondum ejus per ætatem capax, interim à Præceptore Pekino juxta Parentis demortui sepulcrum ex-

exſtructâ domo habitabat, ſi quando autem delinquebat, ſpectante puero verberibus excipiebatur Præceptor, tum ut qua pœna dignus ipſe eſſet agnoſceret, tum ut vel amore Præceptoris, ne eum pœnæ ſubjiceret, à malo abſtineret. Factum ut ludens imperator cum fratre juniore Yo, dato ei per jocum codicillo, regulum creaſſet: ibi tunc Pekinus, *promiſſa Imperatoris etiam inter ludendum pondus habere debere. Cautos quidem eſſe principes oportere in loquendo: magis autem fidos in præſtando.*

Major etiam, uti decet, erga parentes reverentia, & tanta hæc quidem, ut filius nunquam ad altiorem dignitatis gradum adſcendat, quam pater. Quod ſi verò contingat filium honores in Rep. adipiſci quibus pater functus non fuit, cum patre, quamvis mortuo, titulum tamen communicat.

Adverſus injuriam, quam cordate, quod in vitâ Imp. Kingi legitur, *nulla res eſt quæ magis virtutem augeat & ornet; quam acceptæ injuriæ contemtus*? In vita Lieupangi, *magnarum mentium eſt, condonare; quæ non aliàs magis magnitudinem ſuam oſtentant, quam cum negligunt oblatam occaſionem ulciſcendæ injuriæ.*

Atque ita varia habent bene vivendi præcepta & exempla, quæ quis juſte miretur apud remotas illas gentes reperiri. Huc enim incumbunt perpetuò, ut virtutem apud ſe & ſuos promoveant. Quod Tangus Imp. voluit eximia in pelvi, ex qua ſe quotidie lavabat, epigraphe, *indies te renova, & iterum eodem die te renova.* Soyungus philoſophus, ad Chingum Imp. *Calamitates, quas cœlum minatur, effugiendi, ne dubita, facillima hæc eſt via, ſi vitio extricati, virtuti demus operam; illæ ſunt inevitabiles, quas vitiis ipſi nobis facimus.* In vita Wtingi, *ſcire quid rectum ſit, haud eſt difficile; ſed facere quod rectum ſcias, difficillimum.*

Quæ & ſimilia probe dicta, & facta, in laudem gentis, ex ipſorum Annalibus proferri poſſunt, ut non ſine cauſa dixerimus, moratioribus Gentilium nonnihil juvari rem Chriſtianam poſſe: & in illis inſiſtendum, qui quouſque cum ratione recta melius conveniunt, hoc etiam minus à doctrina noſtra diſcrepant. Ne dicam, quod in Atlante Sinico Martinius refert, pag. 44. & 145. olim, ante multa ſæcula, Chriſtianiſmum in Sina notum fuiſſe & acceptum. Quod Armeni dicunt, per ſuos factum, in ipſis Eccleſiæ naſcentis primordiis, uti Paulus Sanfidius auctor eſt, ſibi ab Armeno quodam epiſcopo ſignificatum, in *Deſcriptione rituum & morum Japaniæ*, inſerta epiſtolis Japanicis. Eâdem continetur quoque, apud Japonenſes celebrari dictum aliquod ceu antiquam Prophetiam, unam

omnium

omnium mortalium tandem aliquando futuram esse legem: quod in rem suam verti à Christianis potest.

Præcipuè id agendum, ut primores, *magistratus*, & Principes sibi concilient Christiani, quorum unus Christo lucrifactus immensa præstare in profectum rei Christianæ apud subditos potest. Quod in Sinensi imperio patuit, Rege à Jesuitis occupato.

Præsertim illud usu venit in Monarchico regimine, quale est apud Sinas. Unde Trigautius, in litteris ann. cIↃ IↃcx. è Sinarum regno scriptis ad Claudium Aquavivam: *in hoc incumbimus, ut magistratus nobis ac Deo conciliemus, futurum posthac ipsimet ajunt, ut vulgus eorum authoritatem sequatur.* In epistolâ Henrici Henriquez: *equidem verbis exprimere non possum, quam magnum experiamur ad quidvis efficiendum ex favore Procerum præsidium.*

Vehementissime obsistunt Euangelio *Bonzii*, qui sunt illorum religiosi, & turpiter plerumque vivunt, & hac de causâ resistunt, quod ipsorum flagitia deteguntur, unde ipsorum authoritas apud populum, & quæstus vilescunt. Melchior Nunnesius, in epistolâ Japonicâ a. cIↃ IↃ LVIII. *sunt autem Bonzii cum regni proceribus affinitate conjuncti, nobis verò, quod plebi eorum scelera fraudesque detegimus, iniquissimi, tantisque mendaciis populum onerant, nihil ut Euangelio in his terris majori impedimento esse videatur.*

Majori cum fructu agitur apud plebem. Xaverius, epist. a. cIↃ IↃ XLIX. *minus errorum & peccatorum invenio in plebejis & idiotis, quam in Bonziis, quos veluti patres & doctores venerantur. Hi enim ad omne genus vitiorum, etiam à quibus natura abhorret, adeo sunt propensi, ut ea ne in minimis quidem malis habeant, & nihil dissimulent, palamque sit omnibus, viris, fœminis, & pueris.*

Nihilominus quantæcumque se ingerant *difficultates*, non cedendum, sed eundum contra fortiter ac audenter, Deus causam non deseret, sed perficiet pro nobis, atque in nobis, si non hic, alibi, & sin minus hoc tempore, certe alio, semper suo. Confer Acostam, lib. I. cap. III. & seq. *Indorum veram conversionem ad fidem perdifficilem esse, dicunt. Est sane. At illud non oscitanter cogitare oportet, semper fidei prædicationem fuisse difficillimam, & fructificationem Evangelii laboriosiorem longe existimatione nostrâ.* Xaverius, in epistolâ an. cIↃ IↃ XLIX. *Didici etiam remedia, quæ in hujusmodi casibus adhibenda sunt, inter cætera id unicum est, non dejici, sed forti animo hosti obsistere, & de se diffidendo omnem in Deo fiduciam viresque collo-*

care, neque vel minimum timoris signum dare: & cum talem tantumque habeamus defensorem, tutoremque, nihil de victoria & triumpho dubitare.

Cæterum nihil in toto hoc negotio majori cum fructu rimari atque expendi posse censeo, quam ut diligenter introspiciamus, quâ ratione alii ante nos in Gentilium oras atque regiones primam rei Christianæ notitiam introduxerunt, ut eorum exemplo atque methodo edocti, idem & longe melius tentemus, quibus uti religionis majorem puritatem indulsit Deus, ita quoque pro ea provehenda flagrantiorem addamus zelum oportet. Quare ex usu erit spectare, quo modo Pontificii, imprimis Jesuitæ, difficultates illas perruperint, & in utramque Indiam, tum Japoniam, & Sinam Christi nomen importarint primi.

Deque Americanis partibus parum est, quod dicamus, quia non imitanda vi, sed crudelitate omnibus detestanda, non pro Christi adeo regno laborarunt, quam Hispanico, in magnum & irreparabile illius detrimentum. De quo ipsi sectæ illius socii, sed hoc longe meliores, quod magis ingenui, palam & audacter fuerunt conquesti, apud Cæsarem, & Reges.

Sed discere aliquid licebit, ex Iesuitarum ingressu, & progressu quem fecerunt Evangelio, versus Orientem. Primò in *Indiâ*, inde *Japoniâ*, ultimò in *Chinâ*: sic enim se habuit cursus Evangelii, ab India in Iaponiam, hinc in Chinam navigarunt ejus Præcones, quamvis Pontificii, interque hos primus Xaverius, hinc Indorum dictus Apostolus. Hic enim, postquam Lusitaniæ Rex Iohannes, quos in Indiam, prædicandi causa mitteret, à P. Paulo III. per Oratorem & Legatum Petrum Mascareniam, impetrarat, ex Ignatii Loyolæ primis sociis duos, nempe Franciscum Xaverium, & Simonem Rodericum, Lusitanum, hoc in Lusitania detento ad erigendum in Conimbricensi Academia Collegium, missus in Indiam fuit Xaverius, an. cIↄ Iↄ XLI. cum præfecto Indiæ Regio, Martino Alphonso Sola, itineris comite sacerdote Societatis Italo, nomine Paulo. Atque Goam in India appulerunt anno sequente cIↄ Iↄ XLII. mense Majo. Ubi cum jam nonnulli saltem ex Lusitanis essent Christiani, tum in his confirmandis, tum convertendis Gentilibus aliis, omnem operam insumsit docendo publice ac privatim, præsertim Catechetica institutione, & omnibus porro charitatis officiis erga laborantes, ægrotos, & mortuos.

Hic prima Jesuitarum sedes ac schola, in qua & Theologia, & artes liberales docebantur, & linguæ Indicæ agebant doctores, ut sine interprete posset tradi Indis Evangelium: amplius sexcentos, ajunt, huc confluxisse undiquaque studiorum causa adolescentes & pueros, Brachmannûm, Persarum,

ſarum, Arabum, Æthiopum, Guzurattenſes, Decamenſes, Bengalenſes &c. loco propter emporium celebri & commodo. Ubi an. cIↃ IↃ LX. dicunt, converſa hominum pluſquam viginti millia, quorum duodecim millia & ſeptingentos in Collegio à ſe inſtructos baptizarint Jeſuitæ. Quod mihi ſupra fidem videtur. Atque inter eos complures Regulos, principes, ac Dynaſtarum liberos: quorum opera mirum in modum poſteà in proſeminando Evangelio fuerunt uſi. Atque id prudenter ſane, ut quorum authoritas apud alios plurimum poteſt, imprimis alliciantur, quo per eos via pateat ad convertendos reliquos. Quod diligenter operam paſſim dederunt illi, & curandum aliis commendarunt, ut ad plures iſthac via perducatur Evangelium.

Hinc in Cocino, urbe diſtante Goa trecentis milliaribus, aliud erectum Collegium, ex quo excurſiones factæ in proximas inſulas Maldivanas, aliaſque. Unde porro Damanum progreſſi, & Colanum, ex quo in Taravancorenſem oram Evangelium attulerunt, *Colani, ut Goæ, & Malacæ, pueris præſertim erudiendis invigilarunt.* Sic & Comorinum, & Ceilon, & Socotoram, aliaque loca, uſque ad Ormutium, quod in ſinu Perſico eſt, adiverunt, atque imbuerunt notitia Evangelii. De quibus videre eſt Emmanuelem Acoſtam, in Commentario, de rebus Indicis, uſque ad an. cIↃ IↃ LXVIII. præter epiſtolas Indicas variorum.

Iam Xaverius, dum Goæ agebat, tum ex mercatoribus, tum ex Iapone quodam (qui illuc confugerat ob commiſſum homicidium, ibique baptizatus fuerat, cum duobus famulis, ipſe antea nominatus Anger, à baptiſmo autem Paulus, & famulorum alter Iohannes, alter Antonius baptizati) multa intellexiſſet de Iaponiis, quod gens eſſet ſciendi valde avida, & de qua ſpes erat non inanis cum fructu ibi prædicandum Evangelium, magno incendebatur ſtudio illos adeundi.

Quare an. cIↃ IↃ XLIX. Goâ illuc iter inſtituit, aſſumtis ſecum è ſocietate duobus, nempe Coſmo Turriano, & Iohanne Fernando, Hiſpanis, una cum Angero, ſive Paulo illo, & duobus ejus jam baptizatis famulis, qui ob linguæ & gentis notitiam, magno uſui erant, in alloquendis & inſtruendis Iaponiis: ipſe ad hæc facultatibus Luſitaniæ Regis juvabatur, & in Iaponiam pervenit an. cIↃ IↃ XLIX. d. XVII. Kal. Septembris, primus Chriſtianæ doctrinæ in iſtis locis præco, appulitque Cangoximam, quæ Angeri patria erat, unde ſtatim in familiam iſtam amicoſque admiſſus Xaverius fuit, mox ad alios.

Quia verò ſolus ille Paulus Iaponicè loquebatur, per eum omnia efficie-

bat Xaverius, & domestici ac propinqui ejus ad fidem conversi, in lingua addiscenda ipse sedulo occupatus: atque per interpretem agens cum Cangozimanorum regulo, veniam non habitandi modò impetravit, sed quoque docendi religionem, & congrediendi ac disputandi cum quibuscunque, etiam illorum Bonziis sive religiosis. Cumque prima in Iaponia Ecclesia esset Cangoximana, per Bonziorum imprimis artes atque sollicitationes effecit Diabolus, ut mutato Regis animo, revocavetur prius edictum, & pœna sanciretur in desertores avitæ religionis, qui peregrinam aliam sive Christianam reciperent.

Hinc cum mercatoribus Lusitanis navigavit Xaverius Firandum, inde Amaguncium, neque adhuc ritè callebat linguam, sed utcunque eam loquens, & recitans ex libro, ab Angero scripto, nonnulla Christianæ fidei, etiam sic nonnullos, novæ doctrinæ cupidos, indefatigabili industria, (nam in compitis ac triviis bis in die dicitur concionatus) convertit.

Perrexit Meacum, celeberrimum totius Imperii urbem regiam, ubi quam primùm appulit, de compellando Rege sollicitus fuit, atque impetranda venia docendi. Nam id studiose curavit ubique, ut gratia nobilium, Gubernatorum, & Regum obtentâ, hinc & liberius liceret agere, & fructuosius. Neque abs re, certe, ubi illa impetrari datur. Sic ipse antea scripserat Ignatio Loyolæ an. cIↄ Iↄ xlix. d. xix. Kal. Februarii, prima consilia adeundi hæc loca exponens: *equidem primùm eorum Regem, deinde Gymnasia & Academias adire constitui, magno (ut spero) cum quæstu animarum.*

Ubi verò Meaci intellexit alienum à se Regis animum, quod bello omnia flagrarent, & aversarentur novum atque Europæum vivendi morem, Amaguncium remeavit, & hujus Regi, ad captandum ipsius animum munera obtulit, quæ Meacensi destinarat, videl. monochordium, horologium, aliaque, majori cum successu. Nam quum offerret ipsi Rex vicissim magnam auri argentique copiam, missis illis petiit docendi facultatem, & impetravit, publico confirmatam edicto. Valde autem muneribus ejusmodi capi Barbaros, iisque tum in Iaponia, tum China aditum paratum fuisse advenis Christianis, ex historia constat.

Sed jam & vestitum cum elegantiori commutarat Xaverius, & quia in illis multum hærere Barbaros intelligebat, splendida veste incedebat, duobus tribusve assumtis famulis, quando adibat Regem. Etiam in gratiam Bonziorum, quo minus offensos experiretur, carnibus abstinebat ac piscibus, quibus illos vesci nefas videtur.

Et

Et hic Socii frequentiâ concionum, quas bis in die plerumque habebant, tum collationum post eas, & familiarium institutionum, egregiam in urbe fundarunt Ecclesiam; post eam in altero quoque oppido, Bungo nimirum, ab ipso Bungorum Rege evocati, præsertim ut in Lusitani Regis amicitiam, quam ambibat propter bella, quibus occupabatur, admitteretur. Quem in finem ad Proregem Indiæ & litteras dedit, & Xaverium misit, amicitiæ pararium. Quâ occasione ille, uti decuit, haud segniter usus, Bungi plurimos Catechismo per socios suos instrui curavit, postea & baptizari, fretus Regis auxilio, qui suis & locum concessit habitandi, & docendi percommodum. Neque isthic tantum, sed & apud finitimos Reges, regionesque, ingenti totius Japoniæ bono, ac fructu. Quippe Christiana res, ethnico Rege favente, magnis deinceps auctibus crevit, uti Tursellinus, in vita Xaverii, auctor est. Quin & Rex ipse, quamvis post Xaverii obitum, Christianus factus, & ab eo Francisci nomen assumsit, post quem similiter Proceres ac Dynastæ alii ad fidem conversi sunt.

A discessu Xaverii, qui in Iaponia fuit per annos duos, non minorem operam in convertendis Iaponiis posuerunt ejus socii, Cosmus Turrianus, Iohannes Ferdinandus, Balthasar Gagus, Eduardus Sylvius, Petrus Alcaceva, & deinceps Caspar Vilela, Almeida, Frojus, aliique, quorum nomina in epistolis Iapanicis celebria.

Atque initio quidem, uti cum prædicatione Evangelii semper agi solitum, ab hominum vulgo & pauperioribus acceptum fuit, hoc magis, quo à Bonziis pauperes comtemni consueverant & posthaberi; postea demum à nobilibus, atque dynastis; tandem & à Regibus: tres enim Christiani facti tandem, Rex Bungi, Omuræ, & Arrimæ, qui filios & cognatos suos postea miserunt Romam, ad Gregorium XIII. an. cIↄ Iↄ LXXXIV. atque inde reversi multis cum donariis, Iesuitis impetrarant à Pontifice, & Hispaniarum Rege, uti soli in Iaponia dominarentur, & absque eorum consensu nemini Lusitano, aut alteri Christiano liceret in Iaponiâ sedem figere vel domicilium, nullique jam in toto regno alterius ordinis monachi agerent aut sacerdotes, sed soli illic omnia obtinerent; facultate etiam impetratâ, ut, contra ordinis leges, haberent quoque episcopum. Usque dum mutatis rerum vicibus, & obortâ contra ipsos, & Christianos omnes persecutione, ab an. cIↄ Iↄc XII. miserandum & longe crudelissimum in modum, omnes peremti fuerunt & extincti, & hodie nemini Christiano in tota liceat agere Iaponia. De qua persecutione immanissima extant libri quinque Nicolai Trigautii, ejusdem qui antea scripserat, è Sinensi regno in Euro-

pam redux, de Christiana expeditione apud Sinas, ex Matthæi Ricii, ejusdem Societatis Commentariis, libros totidem. De quo Antonius Sanderus, lib. III. de Scriptoribus Flandriæ, *Nicolaus Societatis Jesu, natione Belga, patriâ Duacensis, cum oratoriam Gandavi docuisset, addisceretque linguas peregrinas, & Cosmographiam calleret, profectionem in orientis solis Indiam à Præposito Generali Societatis tandem obtinuit. Eò itaque profectus, Chinensibus non sine animarum egregio fructu Christum annunciavit, inde (quod mirandum est) pedestri itinere in Germaniam & Belgium reversus.*

Scripsit etiam de horrendis cruciatibus & necibus martyrum Iaponiorum, ab an. cIↄ Iↄc XXII. usque ad an. XXIX. oculatus testis, nomine Belgicæ Societatis in urbe Iaponiæ Nangesacque isto tempore agens, Regnerus Gisberti, cujus historia subjuncta est Descriptioni Iaponiæ, quam edidit Franciscus Caron. Haud facile alibi legere est magis truculentos enecandi homines modos & diriores artes: quæque olim Christianis facta leguntur in gravissimis persequutionibus, & cum interemtorum Christianorum cadaveribus, cineribusque, ut mari commiserint hostes & vento abolendam omnem eorum memoriam, eadem hic quoque factitata leguntur.

Et quamvis inter illos plurimi fuerint, apud quos exigua valde Christianæ rei notitia, Papisticis quibusdam superstitionibus magis assueti, quam veræ pietati; certum tamen est fuisse etiam, eosque primæ ætatis adolescentes, qui digna responderunt persequutoribus, & magnum animum opposuerunt illis, & præsenti neci. Nam utcunque superstitiunculis suis, etiam primis Christianæ fidei elementis tradendis, non defuerunt omnino doctores.

Incertum, ex quâ causa originem ceperit tanta in Christianos laniena. An ex Hispanorum intoleranda arrogantia & ambitione? an Jesuitarum insolentiâ? unde primum invidia populi & Magnatum adversus eos orta, inde utriusque partis pugnæ & cædes eousque exacerbarint Japonenses contra Christianos, ut simul omnes extinguendos arbitrarentur. Non dicam, quod multis visum, Belgas, Anglosque ex odio in Hispanos, etiam Japoniorum animos ab illis alienasse, ut sibi, vel propter commerciorum commoda, devincirent. De quibus malim legi, quæ Varenius habet in fine Descriptionis Japoniæ, quam ut hic exhibeantur. Magis dubio caret, Bonzios, ex diuturno Christiani nominis odio, continua malorum omnium in Christianos fuisse flabella & incentores, utpote omnibus modis sibi adversantes, præsertim suis vitiis flagitiisque, doctrinâ aliâ & sanctiori.

Duas

Duas mali totius caufas commemorat Trigautius, lib. I. cap. 4. remotiorem unam, quæ Imperatorem maxime movebat, fufpicio vid. de potentiâ & dominatione Hifpanorum, de proximis Philippinis fibi imminentium: quam ab Hollandis, Anglifque auctam dicit, recitatione rerum, quas tum Hifpani, tum Jefuitæ in terris fuis fuerant moliti, & quomodo ifthic cum iis ageretur. Nempe religiofos iftos haberi ubique tamquam *Hifpanicæ monarchiæ prodromos*, & propterea à Principibus pelli regnis & ditionibus fuis, ubi artes illorum perviderunt. Quare & Iaponenfium Imperatorem palam dixiffe, fcribit: *fi Reges in Europâ, Principefve fuis illos regnis & provinciis exterminant; quid eft cur injurius in illos videar, fi eos ejecero advenas, qui à fuis non feruntur?* Propiorem vero caufam ponit in perfidiâ duorum neophytorum, Iohannis, Dynaftæ Arimenfis, & Pauli Daifachi, quorum unus alterum, uterque Imperatorem fefellit, cujus juffu Paulus crematus fuit vivus, & in exilium actus Iohannes, ann. cIↄ Iↄcxii.

Hinc jam in ipfam religionem Chriftianam concepta odia, & tum edictis, tum tyrannide omnifaria Chriftiani oppreffi, truncati, extincti, adeo quidem, ut hodie ne uni quidem in totâ Iaponiâ liceat effe Chriftiano, vel Chriftum, aut ejus religionem profiteri: quorum numerum fcribit Regnerus Gisberti, fuiffe quatuor centena millia; & fuo adhuc tempore, a. cIↄ Iↄcxxvi. quadraginta millia.

Vam Varenius auctor eft, *magnam folertiam & curam adhiberi, non tantum ne per externos & adventantes mercatores aut nautas denuo introducatur Chriftianifmus, fed etiam ne ullum ejus exercitium in Japoniâ peragatur. Conftitutos effe à Cæfare præfectos & infpectores, qui appulfas Belgarum naves fcrutentur, fi quos libros typis impreffos repererint, eos auferant, et fi ipfi Belgæ ultrò eos tradere teneantur: fi contrarium illos feciffe innotefcat, vitæ omniumque mercium amiffione puniri: atque eandem pœnam illos quoque manere, fi in confpectu Japoniorum manibus complicatis preces ad Deum effundere, vel ullo alio Chriftianæ religionis ritu uti attentent. Diffimulandam enim eis effe religionem, & pro ethnicis quoque haberi à Magiftratu Japonenfi.* Quod ita fe habere, confirmatur epiftolâ, à Confule Japonio Nangafacquienfe fcriptâ ad Gubernatorem Belgicum in India, per fupremum mercatorem Joh. Elzerach, a. cIↄ Iↄc xlii. d. xxviii. Octob. quam exhibet in Defcriptione fuâ Francifcus Caron, pag. 56. Mitto Edictum, quod circumfertur nomine Elzeraci promulgatum, a. cIↄ Iↄc xliv. d. iv. Augufti, & renovatum à Frid. Goyet, a. cIↄ Iↄc xlviii. d. xv. Septemb. in Japoniâ. Qualia

certe

certe nulli Christiano sequi fas est, memori ejus, quod Christus dixit, qui me negaverit coram hominibus, eum quoque negaturus sum coram Patre meo. Et certe res atque lucra mundi tanti non debent esse animo Christiano, ut iis tam avare inhiet, neque malit ea contemnere, quam cum tanto Christi dedecore, & salutis dispendio quærere, quæ non alio fine, longinquo itinere, petere debebat, quam ut unà Christi notitiam ac cultum Gentilibus adferret. Metuendum sane, ubi non Dei quoque gloria spectatur in Gentium detectione & aditu, quem nobis singularis ejus providentia indulsit, quin cum ejus ignominia velimus conjuncta nostra negotia, anathema hoc exiturum & rebus, & hominibus ad illa conniventibus, ne dicam imperantibus. *Verum*, inquit Varenius, dicto loco, *de hoc negotio jam desinamus, ne quorundam lucro magis, quam rei Christianæ studiosorum aures dedita opera videamur offendere.*

Cæterum quum Xaverio inter Iaponios agenti identidem ab iis objiceretur, quod, siquidem vera esset Christiana religio, eam jam pridem Sinæ accepissent: tantum Sinarum ingenio & authoritati deferunt Iaponii, à quo pleraque sua acceperunt: Xaverius ipsos *Sinenses* adire constituit, eâdem operâ lucraturus Sinas & Iaponenses. Quare, postquam a. cIↃ IↃ XLIX. d. XVII. Kal. Septemb. venerat in Iaponiam, atque isthinc abiit a. cIↃ IↃ LI. mense Novembri, conscensa nave in Indiam rediit Goam, hinc Malacam, ut inde pergeret in Chinam: at in itinere morbo correptus, perficere consilium nequivit, in Sinensi littore mortuus circa Cantonem, in insula Sanciano, ubi commerciorum causa Sinenses & Lusitani solent convenire, distatque à continenti passuum millibus nonaginta ann. cIↃ IↃ LII. d. 4. Non. Decembris, ætatis suæ anno circiter LV. atque Indicæ peregrinationis XI.

Quod ergo ille perficere non potuit, neque Sinarum fines urbesque ingredi, sociis ejus traditum, præcipue Alexandro Valignano, Italo, qui à Præposito Generali, totius Indiæ Visitator constitutus erat, & Sinensi expeditioni destinabat Michaëlem Ruggerium, quoque Italum, & Matthæum Ricium. Qui ex portu Amacaensi, ubi mercatorum Lusitanorum erat statio, Scianquinum, ab urbis Prorege, invitati, locum acceperunt extruendi sibi domum, Proregis diplomate munitum, quo significabatur, illos Sinarum fines attigisse commendatos à virtute atque sanctimonia, atque ideo Proregis authoritate ipsis locum ad habitandum concessum, & ad vivendum suis sumtibus, constituta pœnâ in illos, qui quavis molestia eos afficerent.

Quâ

Quâ acceptâ facultate & præsidio, cum Sinis variè cœpit agi, de religionis Christianæ capitibus, eaque illis persuaderi. Studuerunt verò initio magis vitæ exemplo vincere, quam disputationibus, ut ita sensim sine sensu traherentur, ipsa vitæ pro illis loquente praxi, efficacissimâ omnium rhetoricâ. Scripto præstabant plura, quam vivâ oratione, & verbis. Amant enim Sinenses scriptionem, præsertim qualis sua est, per notas hieroglyphicas. Tum temperantiâ & modestiâ movebant multos, quâ nihil se ab Sinis petere, solum conferre illis velle bona maxima, & salutaria, testabantur. Neque minus commendabatur divina religio hinc, quod & cum naturæ lege, omnibus innatâ, & antiquissimis Sinarum legibus scriptisque probe conveniret, eaque non everteret, sed perficeret magis atque exornaret.

Jam quia ad Primores, & Regem quærebatur via, & hunc nemo adit præter Eunuchos, hi muneribus capti fuerunt, præsertim mathematicis, & per hos ipse Rex. Quâ in re magnam operam præstitit Societati, & rei Christianæ P. Riccius, Christophori Clavii, Mathematicorum facile principis, quem Romæ aliquot annis audierat, discipulus. Qui, partim per *tabulas Geographicas*, partim per artificia & instrumenta mechanica, præsertim quidem *horologia*, dici non potest, quantum apud Sinenses effecerit, & quid non impetraverit.

Tabulas ita componebat, ne ultrà Sina in orbis totius angulo conspiceretur, quod valde eos offendebat, putantes Sinam totum orbem esse, ideo Thien-hia nuncupantes sive quidquid sub cœlo est. Ergo in tabula sua Sinarum imperium conjiciebat in locum medium, & annotationibus illustrabat, quibus inspargebat nonnulla divinæ veritatis, hactenus ipsis ignota, quibus gustum caperent sublimioris disciplinæ. Eo modo effectum, ut & majorem de exteris, & Europæis conciperent opinionem, quam hactenus foverant, deque rebus suis sentirent modestius, neque tanto metu tenerentur ultrà Christianorum, ut quorum terras tam longe à suis dissitas conspiciebant.

Sed & alterum non minus potens fuit ad Regis & Magnatum gratiam conciliandam, per instrumenta Mathematica, factis à Matthæo Riccio sphæris astrologicis ex ære, & ferro; globis quoque, quibus vel cœli, vel terræ facies repræsentabatur; item gnomonicis horarum indicibus, quas vel domi depingebat, vel in laminis sculpebat, & Magistratibus variis mittebat dono. Imo quia talibus Sinenses valde oblectari & capi constabat, Româ etiam mittebantur, quæ vel pictura vel fabrica excellebant. Nam & misit Claudius Aquaviva, Societatis Generalis, quatuor horarias machi-

nas perelegantes, tres pensiles è collo, quartam in mensa collocari aptam, omnes opere admirandas, & sono. Ad Matthæum verò Riccium inusitatus quotidie fiebat hominum concursus, ad visendas ejus operas, inter quas nil æque mirabantur, ac horariam machinam grandiorem, quam in usum domus, & totius viciniæ ita statuerat, ut manus ferrea index horam transeuntibus monstraret, ære verò grandiusculo horas etiam absentibus significaret, cum omnium stupore, maxime quidem quod nullo pulsante per se ipsa sonum daret.

Lepidum est, quod narrat Trigautius, lib. IV. cap. XIII. de Rege, cujus cum Mater peteret videre Horologium, quod per se pulsaret, Sinæ enim ligneis malleis pulsare campanas suas solent, ille ne forte Regina Mater illius amore capta sibi illud rogaret, quod negare inurbanum videretur, mandavit machinæ præfectis, ut laxatis rotis juberent conticescere, quo facto mutam machinam sprevit Regina, & ad filium remisit.

Vehementer etiam mirabantur vitrum trigonum, quod lapidem sine pretio pretiosum appellabant. Quod cum aliquando Matthæus Riccius Proregi offerret dono, ut acciperet adduci non potuit, sed sapienter renuit, narratâ ex Annalibus suis historiolâ: olim Vir aliquis Religiosus gemmam habens admodum pretiosam, eam dederat viro alteri primario, & quoque virtutis professori, quam hic mox reddebat, dicens, hæc gemma semper erit tua, neque enim eam alteri dabis, nisi qui se virtutis sectatorem profiteatur tecum, quod qui fuerit professus, jam non accipiet eam, sed relinquet tibi, atque adeo semper manebit tua. Quo dicto vitrum quoque illud Matthæo, à quo acceperat, reddebat è vestigio.

Erat & tertium, quod etiam in P. Matthæo admirabantur, atque ambiebant, artem vid. *memoriæ localis*, quam docebat omnium cum admiratione, quod illam studiis suis valde utilem viderent & jucundam. Ea etenim quæ modo lecta erant memoriæ inhærere, & recitari statim non recto tantum, sed & retrogrado ordine, vehementer stupebant. Cujus argumenti edidit quoque Commentariolum, Proregis filio dedicatum, non Parenti minus, quam illi, gratum.

Istis rebus factum, ut per Eunuchos eorum fama ad Regem delata, fecerit quoque visendi cupidum, illa primum, inde & eorum auctorem. Omnia enim ad Regem per Eunuchos deferuntur, & ipsis cura horologiorum incumbit: perque eos tum Rex sua ad alios curat, illis enim solis se dat conspiciendum, & alia apud Regem perficiuntur. Quod ab Imperatore Hoyao defluxisse, qui ministris curam tradidit regiminis; dum ipse in gynæ-

gynæceo se inter fœminarum & spadonum greges oblectabat, derivat Martinius, in Historia Sinica, lib. 2.

Denique tum Rege, tum aliis, Jesuitarum artem & dona remunerantibus, istum locum sibi acquisiverunt in toto regno, & apud omnes, qui & rei Christianæ, & ipsis tantopere profuit, ut & soli rerum ferè potiti in regno hactenus fuerint, & nulli præter eos aditus ad Imperatorem, & rectores patuerit; jam etiam, post vastatam à Tartaris Chinam, & his quoque se insinuant, in spem adducti, hac victoria se in regionem quoque Tartarorum admissum iri, & secum Christianæ fidei Doctrinam.

Hæc ergo quamvis ab illis pridem occupata, nobis quoque diligenter consideranda veniunt, uti inde rem faciamus nostram, quia Euangelii. In quem finem omnia illa conquisivimus, & tractavimus, ut rem hanc pluribus commendaremus, & de qua parum aut nihil cogitabatur in Scholis, ostenderemus nostri quoque esse studii, & injiceremus tum studiosorum, tum aliorum animis scintillulas ipsos aliquando incensuras cogitationibus & conatibus in arduum & illustre opus convertendorum Indorum, & Gentilium. Quibus uti Christus abunde benedicat, cujus hic res agitur, est quod oremus, & in hoc finiamus voto, ejus amore, & gloria ad quoscunque, & ultimos terrarum fines, provehenda.

FINIS.

ERRATA

Quæ Typo irrepsere, Benev. Lector sic corriget.

PRimum à pag. 11. ad 47. in titulo paginario indecens error [qua nescio seductione] admissus est; continue enim, ut facile patet, legendum, LIBER PRIMUS. pag. 28. lin. 12. leg. *Pegu, Siam.* 32. *penult.* id est, 33. 25. nuncupant, 43. 11. *Formosanis. Coreanis.* 49. 5. Confutio, 59. 6. *Lappiis*, 220. 7. *à fin.* Anger, 221. 2, 3. nefaria 230. 2. *media à* 232. 9. *à fin.* partes 237. 9. familiari alloquio.

INDEX Rerum præcipuarum, quæ hoc Tractatu continentur.

A

quæ

FINIS.

AUCTOR
LECTORIS.

SI quis ex me forte quærat, quid rei nos impulerit, ut, quum tot ſint domi controverſiæ, in quibus exerceri Studioſa Juventus, pro more Academiarum, diſputando ſolet, tot nomina diverſarum hæreſium, ne ſchiſmata dicam, & nova quotidie ex aliis exorientia litigia, quaſi veterum non eſſet plus ſatis; ad Infideles excurramus, & non cum Judæis, pro quorum convictione & converſione nuper egimus; non cum Muhammedanis res nobis ſit, quorum deliria alio in ſcripto expoſuimus, exponere enim illa refutare eſt; ſed ad Gentiles & Indos pergamus, inquiſitum primò non ſine labore, quid ſententiæ *ſint in religionis negotio, ſi quod ipſis attribuendum videtur; tum quomodo cum iis* diſputare *conveniat; denique & quo modo ad ipſorum* converſionem *procedendum ſit, quem omnis diſputationis decet eſſe finem & ſcopum: huic reſpondemus, illam ipſam incæpti nobis cauſam extitiſſe, quod novum & inuſitatum captavimus diſputationibus argumentum, quia controverſiarum & contentionum domi tantus eſt numerus,* lites & amaræ prælia linguæ, *ut juſtum facile creent animo faſtidium, dum eodem tramite identidem recurrunt, exiguo ſæpe cum fructu, ſaltem non tanto, qui operæ pretium exæquet.*

Arctam ſalutis vix viam diſcernere eſt
Inter reflexas ſemitas.
Tam multa ſurgunt perfidorum capita
Tortis polita erroribus.

Ut egregie loquitur Prudentius. Tum ita videri multis obſervabam, quaſi nil ultra agendum ſit Theologo, quam diſputare poſſe cum Pontificiis, cum Socinianis, Anabaptiſtis, Remonſtrantibus, atque id genus hominibus, ſecuris de longe pluribus præter illos, & de muneris ſui erga iſtos partibus, quod eſt docere, convertere, & ſalvare, quantum in nobis eſt, omnes πάντα τὰ ἔθνη. *Neque enim exiſtimo iſta ſic dicta Apoſtolis, ut non ad omnes pertineant Apoſtolorum, in communi opere miniſterii, pro conditione N. T. ſucceſſores. Quare ut Studioſi in tempore docerentur de illis etiam cogitare, & dum Deus varias gentes patefacit nobis, atque ad eas parat aditum, Majoribus noſtris incognitas & inacceſſas, ſciamus officii noſtri quoque eſſe de propagandâ ad illos fide, & curandâ eorum ſalute ire in conſilia, ideo hæc ſchediaſmata apparavimus, & Diſputationum loco dedimus Juvenibus Studioſis ſuſtinenda publico examine. Quorum ut nomina & diligentia aliis commendentur, ideo hic exhibere æquum duxi.*

PETRUS WITTEWRONGEL.
CORNELIUS TESSING.
PETRUS CASIER.

JOHANNES OBRY.
JOHANNES TRESENIER.
JOHANNES du CARTEL.
JACOBUS FABRICIUS.
GERBRANDUS van LEEUWEN.
JACOBUS RHYNSDYCK.
SAMUEL à DOORESLAER.
RUDOLPHUS VOLTELEN.
LAURENTIUS à GAESBEECK.
PETRUS van CRIMPEN.
NOACH van FRANCKEN.
JACOBUS VASSEUR.
THOMAS BURCHARDUS VOLTELEN.
ABRAHAMUS BRÆDIUS.
LAURENTIUS HEMLINGH.
ALBERTUS à RODENBURGH.
BARTHOLOMÆUS HEYNEN.
CONRADUS RUYSCH.
CORNELIUS van BASHUYSEN.

Matthias Nethenus lectori benevolo S.P.D.

PRæsens, de Converſione Indorum & Gentilium opus, Clariſſimus Vir, noſterque in Chriſto frater dilectus, *D. Iohannes Hoornbeeck* p. m. per modum diſputationum, in Academia Lugduno-Batava, publicè examinandum propoſuit, & anno 1662. inchoatum, menſe Januario, uti tunc quidem conceperat, abſolvit, & triginta diſputationibus, in typographia Academiæ, impreſſis præcedentem præfixit ad Lectorem allocutionem. Verum cum ab eo tempore incidiſſet in hiſtoriam navigationis Anglorum Reformatorum in Americam, & legiſſet, quo modo & ſucceſſu illi, in cœcis & miſeris illis hominibus, ex poteſtate Satanæ & regno tenebrarum eripiendis, & ad communionem Dei in Chriſto traducendis, laboraſſent; eodem anno 1664. trigeſimam primam conſcripſit diſputationem, reliquis adjungendam, eamque more præcedentium, die 28. Junii in Academia, ventilandam propoſuit, Reſpondente *Iohanne Arckelio*; cujus proinde nomen, in præcedente Reſpondentium indiculo, non comparet. Ille verò ſicut Dominos Ordines Indiæ Orientalis Societatis Curatores, in Zeelandia, ſtudiorum ſuorum fautores, & promotores habuerat, quibus & diſputationem illam, honoris & gratitudinis ergò inſcripſerat; & Præceptore *D. Hoornbeeckio* didicerat, quomodo Indorum converſio ſuſcipienda eſſet ac provehenda; ita poſtea, in Indiam Orientalem profectus, ſe operi ipſi accinxit; cujus ut & aliorum iſthic Symmyſtarum, eidem operi incumbentium, labori Deus gratioſè benedicat. Cæterum Autor, ante obitum ſuum, opus hoc ad novam editionem præparans in duos libros diſpeſcuerat, & primum quoque librum in ſua capita, præfixis argumentis, diſtribuerat. Verum à Deo ex hac vita ad meliorem tranſlatus in ſecundo libro idem præſtare non potuit. Quod ergò abrupto, per mortem ipſius, operi deerat, ego rogatus, publico Eccleſiæ Dei bono, ſupplevi. Deerat verò in exemplari mihi tunc exhibito & Præfatio hæc & trigeſima prima diſputatio; neque ego hanc deeſſe ſuſpicari poteram, eò quod trigeſima etiam ultima in titulo dicebatur. Cum ergò ſuperiore menſe Martio incidiſſem in exemplar harum diſputationum, ubi præmiſſam videbam hanc præcedentem Autoris Præfationem, & in fine additam diſputationem trigeſimam primam; id Typographo, amico noſtro, per literas ſignificavi. Qui etſi Operis & Indicis impreſſionem jam abſolviſſet, noluit te tamen hoc Præfationis, & notabili diſputationis trigeſimæ primæ auctario fraudare. Quod ſerius acceptum & à me relectum Caput. xv. & ultimum libri ſecundi conſtituit. Utere his tuo commodo & vale in Domino
Scribebam Ultrajecti anno 1669. 5. Idus Aprilis.

CAPUT

CAPUT XV. & Ultimum.

Quo ad imitationem proponitur exemplum felicis conversionis Indorum & Gentilium in America per Reformatos & pios Anglos.

ID operæ dedimus antehac ut ex ſcriptis & narrationibus Papiſtarum, imprimis Jeſuitarum, quando ſuas in Indos commemorant expeditiones, indagaremus, & cum judicio ſeligeremus rationem agendi, quam ſervarunt cum miſeris Indis orbis utriuſque, & Sinenſibus, & Japoniis, quâ Chriſtum ejuſque religionem iis quadantenus ſignificare & inculcare ſtuduerunt. Sed uti in agro variis herbis, partim ſalubribus, partim venenatis referto, ſuſpenſo pede incedendum fuit, & ſollicite admodum noxia à bonis ſecernenda. Jam quid à Noſtris diſcere liceat, Euangelium non tantum purè quod ad doctrinam, ſed & ſanctè tradentibus, modo & fine Euangelicis, atque idcirco eximiam Dei in labores ſuos benedictionem expertis, videbimus: nimirum Anglis, qui ab a. cIↃ IↃ C XLIII. patriâ exules, partes Americanas adiverunt, ſuis quidem primò, ſed & Gentilibus Euangelium miniſtraturi: quod & tam feliciter ab iis factum, ut non modò multi Indorum converſi ad Chriſtum, & veram in eo religionem, ſed & varii in Indorum linguam converſi libri ſint pii ac utiles, Catechiſmus, & orationes, atque jam Biblia iſtâ procudantur linguâ.

Angli iſti ex primis fuerunt Thomas Mahu, Johannes Eliot, Thomas Shepard, & alii: quorum certe exilium gentibus illis fuit, quod de Pauli cæcitate dictum Veteribus, eam fuiſſe totius orbis illuminationem; ſic iſti per illos à ſpirituali exilio, quo hactenus fuerant ſine Chriſto, alieni à teſtamentis promiſſionis, deſtituti ſpe, & athei in mundo, reducti fuerunt ad civitatem & contubernium Dei in Chriſto. Exulabant verò Angli à perſequutionibus Epiſcoporum: quemadmodum olim Apoſtolorum tempore perſequutio mota adverſus Eccleſiam Jeroſolymitanam, fideles diſperſit per regiones Judeæ & Samariæ, Act. VIII. 1. 4. 5. *iſti verò diſperſi perrexerunt, euangelizantes ſermonem, Philippus autem pergens in urbem Samariam, prædicavit illis Chriſtum.* & tandem expulſi à Judæis Apoſtoli omnibus locis, converſi ad Gentiles fuerunt, iis prædicaturi Euangelium, quo ſe indignos præſtiterant illi. Act. XIII. 45. 46. 51. Tali occaſione Deus & olim, & hodie utitur, ad expellendos in meſſem ſuam miniſtros.

An similem & apud nos aliquando adhibiturus sit, novit in cujus manu Ecclesiarum astra sunt, quæ collocat & movet loco, quo sibi placitum.

Primus Indorum in Novâ Angliâ, qui ad fidem transivit ex Gentilismo fuit quidam Hiacomes, qui longe aliâ de causâ primum Anglos accedebat, quam conversionis & fidei, nimirum curandæ valetudinis. Atque uti Christus in diebus carnis suæ inter homines agens, eos, qui corporis curandi causâ ad ipsum veniebant, etiam spirituali ope juvabat & salvabat; sic corporis curam in multis convertit ad sublimiorem animæ, occasione istâ impetrandam quoque. Sed Hiacomes ille, quæ perpetua conversorum sors est in mundo, indigna à suis passus est ideo, quod Christi fidem amplexus, Deos patrios, atque cognationem omnem Christo posthabuisset.

In Orientali Indiâ, in regno Pegu, quando aliquis deserto Gentilismo Christi fidem est professus, uxor tamquam mortuo Funus ei adornat & sepulcrum, fasque ipsi novum quærere maritum. Atque in Calecutensi regno, qui vel attingit alterum, doctrinæ & religionis à suâ diversæ, contaminari credunt & reddi impurum.

Sed ad Americanos in Novangliâ, ad fidem adductos. Quam primum aliquod Anglis cum Gentibus intercessit commercium, & quâ vel autoritate pollebant, vel vivendi consuetudine, itum in varias leges fuit, quibus & Gentilium inordinati mores circumscriberentur, & sensim ad modestiam ac pietatem formarentur ipsorum animi. Quare ab a. cIɔ Iɔ CXLVI. pœnæ politicæ constitutæ in reos ebrietatis, magiæ, mendacii, furti, polygamiæ, & quotquot vel contentionibus, vel fornicatione, adulterio, homicidio, similibusque vitiis se polluerent. Jubebantur etiam observare preces, & Dominicum diem Dei cultui sacrum; ut sic & à pristinâ vivendi intemperantiâ, & ad religionis aliquem sensum commodè adducerentur. Nam legibus, & exemplo sensim provocabant illos ad modestiam Christiani. Unde factum, ut Parlamentum Anglicanum a. cIɔ Iɔ CXLVII. d. XVII. Martii, felices istos Euangelii in Novangliâ considerans progressus, decreverit manus operi pie & alacriter admovere, & inquirere in cujusvis generis media, per quæ & doctrina, & pietas apud Barbaros magis magisque promoveretur.

Jucundum verò & utile erit accipere singularem agendi rationem, quam in alliciendis & persuadendis miseris hominibus observarunt. Primùm testabantur palam, idque opere comprobabant, se neutiquam res & bona, opesque eorum quærere, nec vexare eos velle aut opprimere, quod ipsorum Sachim seu Principes faciebant. Norant etiam ut hac ratione Hispani exosum reddiderant Indis Christum, ejusque Euangelium. Verùm unice

se

ſe cupere ipſorum bonum, & commoda quævis, & æternam denique in cœlis ſalutem ac vitam, dare, nil auferre ſe paratos eſſe, contendebant.

Magnâ diligentiâ incumbebant addiſcendæ Barbarorum linguæ, quâ familiariter cum ipſis agere poſſent & loqui, neque per interpretem vel pauca loqui, vel potiſſima omittere, cogerentur. Linguæ uſu excellebat Johannes Eliot, qui vulgari frequentiſſimè ad illos fuit concionatus. Etenim aſſiduitate docendi publice & privatim, in vicis & domibus, monendi & inſtruendi, catechеſibus indefeſſis, precationibus Eccleſiaſticis, & domeſticis, quas ipſi religioſe obſervabant, & alios idem facere docebant, rem Chriſti admirandum in modum promoverunt. Et certe vel illis mediis regnum Chriſti adducitur, vel nullis. Et quibuſcunque curæ eſt, quod profitentur ſe velle, niſi in iſtis ſedulò laborent, ſatiſfacient neque ſibi unquam, neque aliis.

Hunc etiam inter alia ſervabant morem, ut finitâ concione liberum eſſet infidelibus, quæcunque interrogare. Quod propterea ab illis fiebat, ut hinc cognoſcerent, non tantum qua parte minus eſſent eruditi illi; ſed quoque ut, occaſione quæſtionis ab ipſis motæ, præberetur ſemper argumentum alia & alia enucleatius tractandi & exponendi; tum quoque, ut hoc modo familiaritas creſceret ſpiritualis de ſacris quibuſque materiis quocunque tempore & loco agendi. Neque concionem ſolvebant, niſi aliquid in medium fuiſſet prolatum, vel ex ſermone præmiſſo, vel undecunque ſumtum, quod omnes exerceret.

Mirum verò audire, quas nonnunquam quæſtiones moverint. Prima fuit propoſita à muliere Indicâ, quæ rogabat, an ſiquidem, orante ſuo marito, ipſa nil proferret ore, ſed animo tacitè ſequeretur orantem, valeret oratio? putabat enim, niſi verba proferret, orationem non conſtare. Altera quoque à muliere fuit propoſita quæſtio: num bene oraret maritus, qui interim dum orabat, non tamen deponeret iram ſuam in uxorem? Præcipuæ paſſim quæſtiones inſtitutæ circa uſum & vim orandi. Qui eximius fuit fructus precationum, ad quas identidem monebantur, & ſimul argumentum, ſe non oſcitanter, ſed cum ſtudio orare.

Ab ſene aliquo quæſtio proponebatur de ſuo filio, petebatque conſilium, quid facturus eſſet cum immorigero & contumace, qui neque verbum Dei vellet audire, à patre monitus; neque ebrietatem omittere, ſæpe etiam increpitus? Alio tempore quæſitum: cujas eſſet Chriſtus? Quam longe abinde diſtaret ejus natale ſolum? ubi nunc degeret? & quomodo ejus abſentis poſſent reddi compotes? Iterum de precibus, quænam eſſent rectæ & bonæ? an fœminæ, abſente marito, liceret in ſylvâ loco aliquo ſo-

itario preces dicere? siquis ferreo loculo inclusus conjiceretur in ignem, anima an exire posset, & quomodo? Alius interrogavit: quid hoc esset, quod quum antea statu fuisset valde tranquillo, & à nemine infestaretur, antequam Deum nosset, jam vero postquam conversus inquietiori esset animo, & peccatis gravaretur plus quam unquam antea? Iterum, quid responderi deberet cavillantibus, nil se lucratos suâ ad Christum conversione, quodq; tam diligenter Deum invocarent, quandoquidem æque nudi incederent nunc ac antea, & non minus essent pauperes, imo aliorum seges tam læta esset ac sua, & majoribus passim voluptatibus obruerentur, quam ipsi? Vidua quærebat: si Deus illos qui ipsum norunt, diligit; unde ergo est, quod ab eo tempore adhuc affliguntur? In aliâ epistola lego hæc ab Indis quæsita fuisse: quando anima primò intrat cælum, quid tum dicit? & ubi anima improbi in infernum, quid hîc? Eva, quandoquidem prior peccavit, an etiam prior obiit? Quomodo Christus homines redemit à peccato? Quâ ratione debemus diligere inimicos? Probus vir an etiam peccat? Quando quis solo animo orat, an Deus hoc quidem novit, & audit? Quamdiu Adamus stetit rectus, ante lapsum? Numquis Deum videre potest, & eum an visuri sumus in cælo? Ubi duæ familiæ habitant in eadem domo, altera orat, altera non, quid orans illa faciet cum alterâ non orante? Quum Deus promiserit Abrahamo, se ei multiplicaturum liberos, instar arenæ maris: unde est quod tam paucos dedit? Quid faciendum, ut à morte adscendamus in cælum? Quamobrem Deus bonos homines facit ægrotare? An vir pius Deum orans quidem inire conjugium potest cum aliâ nolente orare? Audio Dei verbum in juventute, neque tamen credo nisi ubi perveni ad senectutem: quid de hoc dicturus est Deus? Quid etiam de eo, quod ubi resipui de malis cordis mei cogitationibus, attamen facile iisdem repleor adhuc aliquoties? Quid sibi vult, quod Deus non habebit impunitum, qui nomen suum usurpaverit in vanum? Quid dicet Deus, si quis filiam cogat nubere ei, quem non amat? Quid de Ministro longè comato? Qui fit, quod orans animus, tamen admodum durus sæpe est atque insensatus? Quid significat, beatos esse lugentes? An in cælo omnes habitant unà; an verò diversis domiciliis? An qui sunt in cælo, inde prospiciunt in terram? An se mutuò cognoscunt? & sic quoque illi, qui sunt in inferno? Hæc, & alia ab Indis fuere proposita & quæsita: nam nonnulla tantum ex magno numero seligimus maximè memoranda. Certe ejusmodi quæstiones qui formare incipiunt, haud longe absunt à regno cælorum.

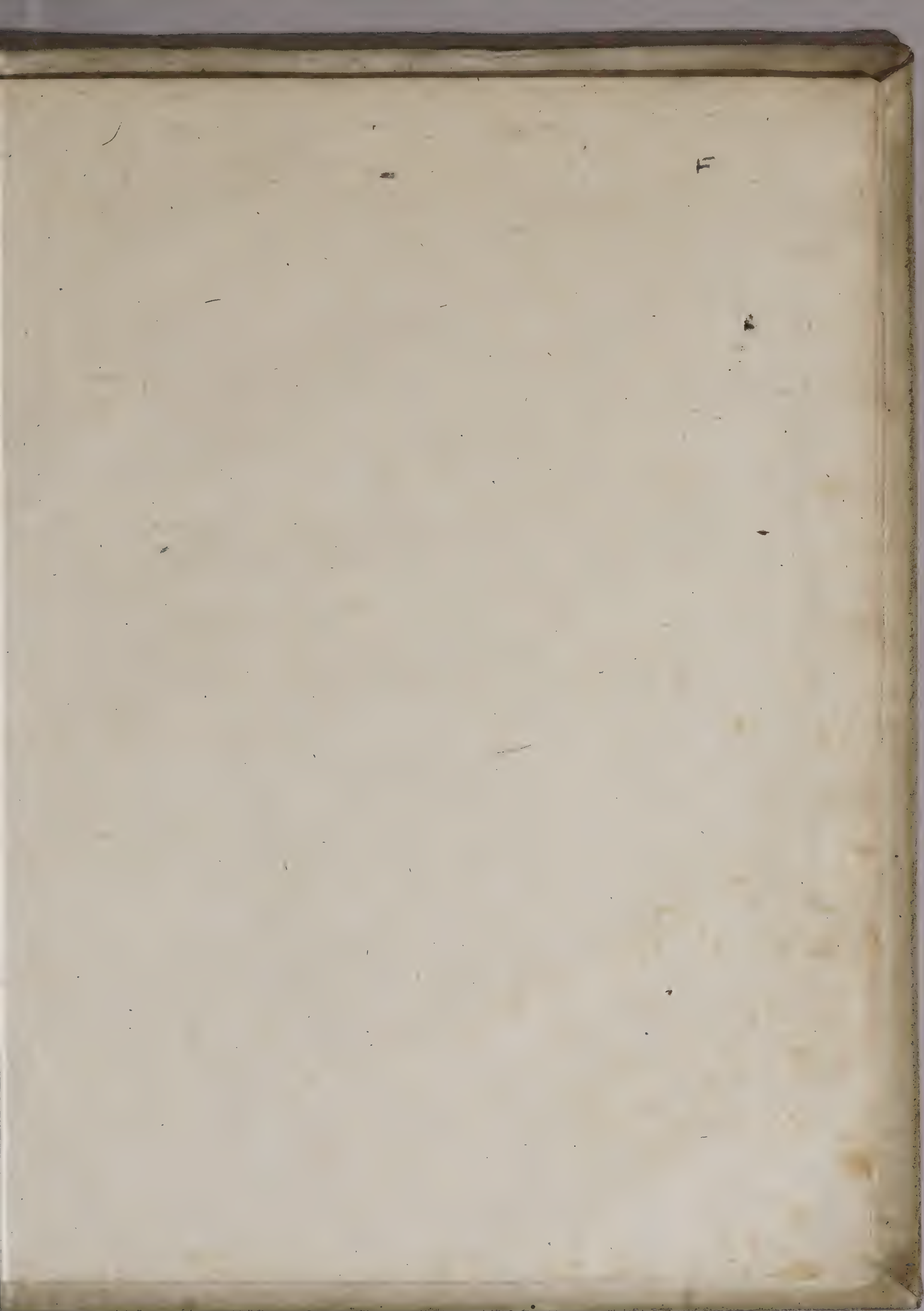
Illi modi proprii & veri sunt ad convertendos ad fidem homines, alii longe, quam quos Papistæ adhibere solent, ad pervertendos potius, & destruen-

ſtruendos, quam ſalvandos. Verbo pugnare, & precibus, arma ſunt, quibus rem ſuam agi Chriſtus vult. & concionando, admonendo, orando, repetendo domi auditas in Eccleſiâ conciones, exercitiis pietatis domeſticis quibuſcunque, res Chriſti illos progreſſus fecerunt apud Barbaros, ut jam de gente illâ multos ſpectare liceat Chriſto lucrifactos additoſque. Rogabat aliquando Indus Myoxeo Hiacomum, de quo ſupra diximus, quot Deos colerent Angli? qui quum unum reſpondiſſet, abſurdum alter putabat, ut Deos, quos ad minimum colebat triginta & ſeptem, commutaret cum unico. Quali acceptâ reſponſione, ſemper campus aperiebatur exſpatiandi in doctrinam ſacram de Deo & religione uberius exponendam. Imprimis captabant occaſiones ad ſerios & ſacros ſermones præ cæteris aptas: uti ad mortem & ſepulturam aliorum, diſſerendi de vitæ emendatione, rerum omnium fragilitate, melioris vitæ ſpe & ſtudio, aliiſque quæ hoc tempore opportune dici & audiri ſolent. Habet enim ſingularem in animis auditorum energiam dicendi tempus commodum & molle, præſertim apud vitæ efferatioris homines, quales Indi, & Americani.

Non abſque ſtupore & gaudio legat quis, quod in epiſtolâ a. cIɔ Iɔ cI. d. VII. Septemb. ſcribit Thomas Matthæus, ſibi dictum ab Indo, aſſiduo concionum, & exercitiorum ſacrorum ſectatore: ſi vel univerſus ſibi offerretur mundus, cum opibus, & deliciis, quas continet, omnibus, ſed abſque Deo: vel Deus, abſque mundo, ſe haud cunctanter amplexurum Deum, & omnia mundi repudiaturum, ſolo Deo contentum ſatis & opulentum. Addidit alius: quod ſi ſummus terræ Princeps ſibi offerret omnia, favorem, munera, opes, & ſuis arctè complecteretur ulnis, hac conditione, ut Chriſtum deſereret, nihil minus tamen ſe facturum, quam ut ſemel acceptam ejus religionem abjiceret. Multi ad vulgarem & continuam tentationem, quâ à ſuis vexabantur quotidie, quod ex novâ Chriſti religione nihil melioris vitæ aut commodorum eſſent lucrati, alacriter reſpondebant: ſe Deum neque veſtium, neque ullius alterius mundanæ rei cauſâ colere aut profiteri. In litteris Johannis Eliot, ſcriptis Roxburgo, a. cIɔ Iɔ CXLIX. d. XXIX. Decemb. ajunt recens converſi: quod ubi ad ipſos accedit aliquis peregrinus, neque notus antea, modò Deum oret, ſingulari animi affectu mox ipſum enixè diligant: contrà ubi vel frater germanus ad ipſos venit, ſed Deum non orat, frigeat affectus, utcunque natura dictet quidem eum diligendum eſſe. Certe haud dubia hæc gratiæ in ipſis ſunt effecta & argumenta, eo gratiora & illuſtriora, quo ex tantis tenebris, quibus hactenus ſopiti jacuerunt miſeri, magnâ Dei bonitate & efficaciâ Spiritus S. emergunt.

Atque illud possunt veri animarum Ministri, hoc qui agunt, quique quæ Christi sunt & animarum quærunt, non sua, non terrena vel commoda, aut honores, opesve: nempe ubi sancto studio unum id ab ipsis quæritur, ut Christi regnum promoveant, & gloriam nullam agnoscunt aliam, quam quod eâ in re inservire Christo, & divino ejus consilio possint. Quando in hoc uno constanter & ubique sunt concordes, ut excogitent, volvant, tractent quotidie ea, quæ majus emolumentum rei Christianæ addere apta sint, & facere tum ut plures continuò convertantur, tum à pluribus glorificetur Deus. Modò in eo citra æmulationem versentur, neque alter alteri invideat, quod plura & majora eò facientia invenit, vel præstat. Jam qui tales talibus sociantur, nihil non efficere, duce Christo, valent. Etenim salus & prosperitas Ecclesiæ vulgo à Pastoribus pendet. Qui quando partibus suis non desunt, facile populum habent, vel faciunt benè sequacem: sed quando oscitanter causam Christi & Ecclesiæ agunt, & non tantum ipsi remittunt, sed in hoc fervent unice, ut melioribus & pientioribus, zelo præ se ardentibus, ideo quod tales, obsistunt, eos aversantur, arcent, insectantur; uti causa sunt (quidquid per histrioniam videntur significare in contrarium, & Deum testari hominesque) non, uti decet, promotæ rei Christianæ, id est, veritatis quæ secundum pietatem est: ita rationes aliquando dabunt Justo vindici, & pœnas. Fidis interim Ministris, in assiduis & sinceris pro Christi regno votis studiisque solatium & gaudium, supra quam mens capere queat, persentiscentibus, cumlæto ubique Spiritus, & conscientiæ bene actorum fideli testimonio.

FINIS.

Hoornbeek de Conversione Indor